

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

**A NÉPÁBRÁZOLÁS HAGYOMÁNYÁNAK MÓDOSULÁSA A XX. SZÁZAD ELSŐ
FELÉNEK FINN PRÓZAIRODALMÁBAN**

PASZTERCSÁK ÁGNES

DEBRECEN

2002

**A NÉPÁBRÁZOLÁS HAGYOMÁNYÁNAK MÓDOSULÁSA A XX. SZÁZAD ELSŐ
FELÉNEK FINN PRÓZAIRODALMÁBAN**

Értekezés a doktori (Ph.D) fokozat megszerzése érdekében
az irodalom tudományában

Írta: Pasztercsák Ágnes okleveles magyar-finn szakos tanár
Készült a Debreceni Egyetem Magyar és összehasonlító irodalomtudományi doktori
programja
(magyar irodalom alprogramja) keretében

Témavezető:
Dr. Dobos István

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 200...

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

Az értekezés védésének időpontja: 200...

Én, Pasztercsák Ágnes teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült.

.....

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton szeretném megköszönni konzulensem, Dobos István, valamint Tuomo Lahdelma, illetve Márkus Béla áldozatos munkáját és önzetlen szakmai segítségét.

TARTALOMJEGYZÉK

1. TÉMAFELVETÉS	3
2. A NÉPÁBRÁZOLÁS HAGYOMÁNYÁNAK ALAKULÁSTÖRTÉNETE.....	7
2.1. Közjáték a népábrázoló hagyományban: a népi írók.....	19
2.2. Az 1880-as évek realizmusának népábrázoló hagyománya	25
3. ILMARI KIANTO: PUNAINEN VIIVA – A VÖRÖS VONAL	35
3.1. Eltérés az idealizáló ábrázolásmódtól.....	35
3.2. Milió, létforma.....	36
3.3. A vörös vonal jelentésrétegei	41
3.4. Az álmok identifikáló szerepe	44
3.5. Állati és emberi lét analógiája	48
3.6. Az új eszmék tudatformáló szerepe.....	49
3.7. A hatalmi diskurzus működése.....	51
3.8. A természet mint ellenfél.....	58
3.9. Az elbeszélői pozíció.....	62
3.10. Fokalizáció	65
4. RYYSYRANNAN JOOSEPPI – RONGYOSPARTI JÓZSEF	68
4.1. A fiktív olvasó és a bevezetés viszonya	68
4.2. A környezetrajz mint az elbeszélő érvrendszerének része	69
4.3. Jooseppi - Topi, illetve Kaisa-Reeta - Riika viszonya.....	73
4.4. A szeszfőzés mint motívum.....	74
4.5. Variáció álmokra	76
4.5.1. A politikai ideológiák alternatívája.....	78
4.5.2. Álom a halál előtt.....	80
4.6. Jooseppi és a hatalom birtokosainak viszonya: (érdek)barátság vagy kiszolgáltatottság	84
4.7. Identifikáció.....	88
4.8. Elbeszélői pozíció és focalizáció viszonya	92
4.9. Joel Lehtonen.....	96
5. MARIA JOTUNI: ARKIELÄMÄÄ – HÉTKÖZNAPOK	98
5.1. A cím magyarázata	98
5.2. A tisztelendő	100

5.3. Miliő	107
5.4. Természet és ember kapcsolata	113
5.5. A komikum szerepe az elbeszélésben	114
5.6. Összegzés	120
6. AINO KALLAS: SUDENMORSIAN – A FARKASMENYASSZONY.....	123
6.1. A századelő társadalmi változásai	123
6.2. Kallas '20-as évekbeli prózájának jellemzői	125
6.3. Sudenmorsian – A farkasmenyasszony	126
6.3.1. A lélek kettősségének megnyilvánulási formái	130
6.3.2. A bibliai párhuzamok szerepe.....	133
6.3.3. Az elbeszélői szerepek változatossága	135
6.3.4. Fokalizáció és elbeszélői pozíció kapcsolata.....	142
6.3.5. A természet szerepe az elbeszélésben.....	144
6.3.6. A parasztság mint társadalmi réteg megjelenése a regényben.....	146
7. F. E. SILLANPÄÄ: NUORENA NUKKUNUT – SILJA	148
7.1. Sillanpää és a hagyomány.....	148
7.2. Nuorena nukkunut – Silja.....	149
7.3. Az apa	152
7.2. A csend szerepe	164
7.3. A leány.....	168
7.4. A történelmi események szerepe a narratívában	174
7.5. A természet szerepe a narratívában	178
7.6. Összegzés	184
9. A NÉPÁBRÁZOLÁS HAGYOMÁNYÁNAK TOVÁBBÉLÉSE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN.....	186
8. ÖSSZEFOGLALÁS	193
FELHASZNÁLT IRODALOM	196

1. TÉMAFELVETÉS

A dolgozat címében megjelölt problémakör a téma tulajdonképpeni kifejtése előtt több fogalom tisztázását is szükségessé teszi, hiszen kutatásom a magyartól alapjaiban eltérő kultúrkörre vonatkozik, így az egyes fogalmak átfedése nem minden esetben lehetséges.

Dolgozatom a finn prózairodalom egyik legjelentősebb hagyománya, a népábrázolás XX. század első harmadában való továbbélésének bemutatására vállalkozik, amikor a magyar irodalomban is megnő az érdeklődés a nép, illetve a nemzet iránt. A finn társadalom a kezdetektől fogva egészen a második világháborúig agrártársadalom, így nem meglepő, hogy az irodalomban is a népábrázolás lesz a fő téma. A finn szakirodalomban általánosan elfogadott *"kansankuvaus"* kifejezés szó szerinti fordítása a "népábrázolás" fogalma, amely a parasztság életformájának bemutatására vállalkozó prózai művek megnevezésére szolgál a dolgozatban. Nyomatékkal hangsúlyozom azonban, hogy a finn *"kansankuvaus"* elnevezés szemléleti alapjait tekintve nem kötődik a lukácsi tükrözésesztétikához. Nagy szerepet kap benne az önkifejezés, a fikcióalkotás. A valóság-hűség, a leírás referenciális vonatkozhatósága nem válik a megformálás alapeszményévé. A század harmincas éveiben a magyar irodalomban oly kedvelt szociográfiai írások a finn irodalomban nem válnak jellegzetessé, helyüket a teljes mértékben a fiktív regényvilágra építő művek töltik ki.¹ Kutatásaim során megállapítottam, hogy e fogalmat általában a földtulajdonnal nem rendelkező paraszti réteg életét bemutató írásokra alkalmazza a szakirodalom (különösen igaz lesz ez a XIX. század végén, illetve a XX. század első harmadában született művekre), így a parasztábrázolás fogalmát nem lenne célszerű – illetve csak a fentiek figyelembevételével lehet – használni, hiszen a paraszt sokkal szélesebb kategóriát jelent. Mivel az egyetlen magyarra fordított finn irodalomtörténet (*Kai Laitinen: A finn irodalom története. Gondolat. Bp., 1981.*) esetében Jávorszky Béla is a népábrázolás megnevezést használja, így célszerűnek látom a fenti elvi megfontolás figyelembevételével magam is ezt a szóhasználatot követni.

A fentiekből következik, hogy szükséges körvonalazni annak a társadalmi rétegnek a tagozódását, amelyre az általam vizsgált irodalmi művek koncentrálnak.² A finn társadalom a kezdetektől fogva agrártársadalom, így az országban a földművelés, illetve az ahhoz kapcsolódó munkálatok szinte a második világháborúig a népesség fő foglalkozását és a

¹ Magyarországon a szociográfia, illetve a falukutatás politikai tettek számított, amit a korabeli társadalmi, politikai viszonyok hívtak életre. Erre Finnországban nem volt szükség, hiszen a társadalom nagy része az alsóbb néprétegek köréből származott, így az irodalom témáját is ez a társadalmi réteg adta a kezdetektől fogva.

² E kérdéskör tárgyalásához Ilmari Talve: *A finn népkultúra* (Ethnica kiadás. Debrecen, 2000.); a Finnország története (Szerk.: Anssi Halmesvirta. Debrecen, 2001.) című műveket veszem alapul.

népkultúra legfontosabb gazdasági háttérét jelentették. A vidéki társadalom egészen a XVI. századig majdnem teljesen homogén, a földművesek nagy része birtokának még tulajdonosa, csak elenyésző rész (4%³) lakott földbérlőként a korona- és nemesi birtokokon. A XVI-XVII. század folyamán a helyzet változni kezdett, mivel a háborús évek következtében a parasztok örökölt birtokai a kifizetetlen adók miatt a korona tulajdonába kerültek. Így a finn földművelő a XVIII. század elején jórészt már nem önálló földbérlő gazda, az ország túlnyomó része pedig koronabirtok volt. Ez a folyamat aztán a század során kezdett visszafelé alakulni – főként III. Gusztáv társulási- és biztosítási törvénykönyve után –, a birtokok öröklése tovább folytatódhatott. Ennek eredményeképpen a XIX. század utolsó harmadára a finn földműves újra önállósult: a birtokok 80%-a volt örökölt birtok.⁴ A földdel rendelkezők mellett nyilván számolnunk kell a földnélküliek jelenlétével is, akiknek a száma a középkorban nem volt nagy. Közéjük tartoztak a kézművesek, a szolgák, a zsellérek/bérlők⁵, illetve a keleti megyék “favágó-irtáségetői”. Amikor aztán az ősi birtokok koronabirtokok lettek, ugrásszerűen megnőtt a nincstelen földbérlők és az alkalmazottak száma. A földnélküliek száma a XIX. században is folyamatosan emelkedett, a bérlőtelkek mennyisége az évszázad végén volt a legnagyobb, mégis egyre több volt a nincstelen földbérlő és napszámos, akik Kelet-Finnországban a gazdaságokban lakókkal a vidék voltaképpeni proletariátusát alkották. A népesség száma vidéken az 1860-1880-as években kezdett némiképp csökkenni, egyrészt a városba, ipari területekre való költözés, másrészt a kivándorlás következtében. A század végén a bérlőrendszer válságba került, amit csak az 1918-as bérlőtörvény oldott meg, s ez lehetővé tette a bérlőtelkek megváltását. A XIX. században a rendi társadalom még stabil volt. A hierarchia csúcsán a finn hivatalnoki nemesség állt, őket követték a tanult urak, a papság, az egyetemisták, egyetemi oktatók stb. E vezető réteg a lakosság 1,5%-át képezte.⁶ Az alsóbb társadalmi rétegek – a parasztok, a bérlők és a földnélküliek – közti gazdasági és társadalmi különbség egyre élesebbé vált, mivel az utóbbi két réteg helyzetét a telkes gazdák által megszigorított földbérlési szerződések nehezítették, így a korban a koldulás és csavargás tényével is számolni kellett. A XX. században a népességnövekedés, a kis területű mezőgazdasági birtokok, az ipar viszonylag későn történő, bizonyos területekre koncentrálódó

³ Talve: i. m. 17.

⁴ uo.

⁵ A zsellér fogalmával kapcsolatban megjegyzendő, hogy a finn *torppari* kifejezés magyar meghatározása a finnből magyarra fordított szakirodalom alapján nem egyértelmű, mivel a magyar zsellér fogalom nem fedí le teljesen a *torppari* társadalmi szerepét. Kiegészítésként elmondható, hogy a *torppari* földtulajdonnal nem rendelkező paraszt, akinek azonban van joga földet bérelni, így esetenként a zsellér mellett a bérlő megnevezés is adekvát lehet vele kapcsolatban.

⁶ Finnország története. i. m. 149.

kialakulása szintén megnövelte a földnélküli lakosság számát. Ennek következtében a mezőgazdasági szegénység és az ipari proletariátus egyre nőtt, ezért is erősödhetett a szociáldemokrata eszmék támogatottsága. A társadalom ebben az időszakban még mindig agrár jellegű, ami arra enged következtetni, hogy az iparosodást nem kísérte az urbanizáció, ami igazából csak a második világháború után indul meg jelentősen. Meg kell jegyeznünk, hogy – amint az az egyes irodalmi művekből is kitűnik – a városiasodás folyamatát sokáig negatív jelenségnek tartották, hiszen az nem fért bele abba az 1800-as években megalkotott nemzetképbe, amelyben a hazafias–keresztényi attitűdön kívül az egészséges vidéki élet eszményítése volt a meghatározó. Fontos jelenség még a XX. század elején, hogy az iskolarendszer kiszélesedése új néprétegeknek adott lehetőséget a tanulásra, így a tanult alsóbb néprétegekből kialakult egy, a főrangúak és a köznép között álló középréteg, amely némiképp csökkentette a társadalmi hierarchia feszültségeit.

A finn paraszti társadalom rétegzettségéről szólva el kell tehát különítenünk a földtulajdonnal rendelkezőket, ahová a gazdagparaszt, a középparaszt, illetve a szegényparaszt tartozik. A másik nagy csoportot a földtulajdonnal nem rendelkezők, a bérlők rétege adja, akik munkájukat tudják felajánlani: ezek egy része csak házat bérel, miközben a gazda földjén dolgozik, mások a gazdánál dolgozva a ház mellett földet is bérelnek, míg egy harmadik csoport a katonai szolgálat fejében kapott bérelt földterületet. A bérlők rétege mellett, illetve alatt helyezkedik el a cselédség, akik általában magasabb életszínvonalon élnek, mint Magyarországon. Ezen kívül számolnunk kell még a szolgákkal, a napszámosokkal, illetve a koldusokkal, csavargókkal, akik az egyes gazdaságokban időszakosan találhatók meg.

Az értekezésben megkísérlem felvázolni e népábrázoló hagyománynak a XX. század első harmadában formálódott legreprezentánsabb változatait, amelyek amellelt, hogy éltetik a századfordulóig viszonylag egységesnek mondható tradíciót, újat is hoznak. E népábrázoló hagyomány egyik lehetséges változatának tartom a választott időszakban Ilmari Kianto regényeit (*Punainen viiva – A vörös vonal, 1909; Ryysyrannan Jooseppi – Rongyosparti József, 1924*). Az ő népábrázoló művei szorosan kapcsolódnak a kor aktuális politikai, társadalmi történéseihez, megfelelnek a szociális regénytípus ismérveinek: középpontba rendszerint valamiféle szociális, társadalmi konfliktust állítanak. A Kianto megvalósította változathoz viszonylag közel áll a Maria Jotuni műve (*Arkielämä – Hétköznapiak, 1909*) által képviselt irányvonal, amennyiben ugyanúgy a kor támasztotta kérdésekhez kötődik, ám már nem tart szoros kapcsolatot az időszerű politikai, társadalmi eseményekkel, sokkal inkább az efféle változások által kiváltott hatást vizsgálja egy paraszti közösségben. Amit Jotuni műve

ad, az tulajdonképpen vázlat, egy gazdaház hétköznapijának bemutatása, minek kapcsán feltárul e közösség normarendszere és értékvilága. E két típustól eltérő módon kapcsolódnak a népábrázolás hagyományához Aino Kallas és F. E. Sillanpää elemzésre kiválasztott művei. Az ő regényeiknek már nem elsődleges céljuk a paraszti réteg szociális viszonyainak tárgyalása. Sokkal inkább egyénben gondolkodnak, mint közösségben, ami természetesen nem jelenti azt, hogy a kiválasztott személyiség alakjának megformálása során ne határoznák meg a paraszti közösség mibenlétét. Kallas kisregényében (*Sudenmorsian – A farkasmenyasszony, 1928*) a főhős, Aalo erős individualitása érvényesül hangsúlyosan, amennyiben az elbeszélés az egyén kiteljesedésének lehetőségét mérlegeli, s ennek ad keretet a zárt falusi környezet rajza. Véleményem szerint a később keletkezett Sillanpää-regény (*Nuorena nukkunut – Silja, 1931*) a népábrázolás újabb változatát képviseli, amennyiben újfajta természetszemléletével változást hoz e tradícióhoz tartozó művek ember és természet kapcsolatát érintő felfogásában.

A témából adódóan természetesen nem tekinthetők el annak elemzésétől, hogy e művek elbeszélői milyen távlatból közelítenek az ábrázolás tárgyához – tehát a parasztsághoz –, illetve hogyan teszik kérdéssé annak társadalmi szerepét. Ezzel összefüggésben vizsgálnom kell azt is, hogy e regények milyen közönséghez szólnak, hiszen innen válik érthetővé az ábrázolás tárgyához való közelítés iránya. A kiválasztott művekben vizsgálom továbbá a finn regény teremtett világának természetbe ágyazottságát, ember és természet kapcsolatát, a leíró szövegrészek szerepét a narratívában. Ez utóbbiról megállapítom, hogy az 1880-as évek realista regényeihez képest számolhatunk-e a leírás szerepének megváltozásával a XX. században. Emellett tanulmányozom a regények hőstípusát, jellemábrázolását, az elbeszélői pozíció és a fokalizáció összefüggésének kérdését, illetve a szövegek retorikai felépítettségét.

A kutatás ezen szakaszának lezárásaként fontosnak tartom megvizsgálni, hogy e népábrázoló tradíciót hogyan élteti tovább az értelmezői hagyomány a század második felében.

A disszertáció célja tehát, hogy bemutassa az értelmiség köréhez tartozó írók által létrehozott népábrázolás hagyományának továbbélését a XX. század első harmadában néhány regény részletes poétikai elemzésének segítségével, ám ehhez először fel kell vázolnom e hagyomány alakulásának történetét a századfordulóig.

2. A NÉPÁBRÁZOLÁS HAGYOMÁNYÁNAK ALAKULÁSTÖRTÉNETE

A szépirodalomban a bérlő először Jaakko Juteini elbeszélésében (*Nimi-Päivä, elli Hyvä Elämä Hovissa – Névnap, avagy jó élet az udvarban*) fordul elő. Ez az elbeszélés még kapcsolódik a Porthan és kortársai által hirdetett hazafias népművelő programhoz, illetve optimizmushoz.⁷ E hazafias programhoz tartozott egyfajta elméleti és gyakorlati mezőgazdasági tevékenység is. Finnországban az 1700-as évek közepétől terjedni kezdtek bizonyos fiziokrata nézetek a mezőgazdaságnak a gazdasági életben való elsőségéről, valamint az az utilitarista filozófia, mely szerint csak azt kell előmozdítani, ami hasznos és szükséges, ami garantálja a lehetőségek szerinti legáltalánosabb boldogságot. A mezőgazdaság az 1700-as évek végén kultúrtevékenység volt, amin azt kell érteni, hogy az egyetemi professzoroknak saját birtokaik voltak – így Porthannak is –, ahol egy bizonyos terület mezőgazdasági sajátosságait vizsgálhatták akár tudományos alapon. Ekkoriban a mezőgazdasággal kapcsolatos célok erősen hazafias célkitűzésekkel párosultak: a mezőgazdaság fejlesztésével az országot akarták felvirágoztatni. E kör befolyása alá kerül Juteini is tanulmányai megkezdésével párhuzamosan. Így érthető, hogy szépirodalmi munkáiban az országnak hasznos paraszt képe épp ezeken a hazafias pátoossal átszőtt utilitarista-fiziokrata gondolatokon alapul. Nála a paraszt adójából élteni a földet, a népnek kenyeret ad, nem hibázik, emellett elégedett és boldog annak ellenére, hogy adóterhe miatt a paraszt a kor szegénye is. Érdekes, hogy itt a paraszt hasznosabb, erkölcsösebb és okosabb, mint az úr, a hivatalnok vagy a nemes, aki erkölcstelennek, lustának és a népet sanyargató alaknak van ábrázolva. Juteini írásaiban gyakorlati kérdések is megjelennek, gondolok itt például a földtulajdonlás problémájára. Ez nem meglepő, hiszen az 1700-as években a paraszt gyakran nem birtokolta az általa művelt földet, illetve ún. koronaparasztként voltak, akiket bármikor ki lehetett űzni a földterületről. Láthatjuk tehát, hogy itt még erősen idealizált parasztképpel van dolgunk, és ez a kép a patrióta érzelmeknek teljes mértékben alárendelt. Itt kell megemlítenünk, hogy Juteini fent említett művében elválik egymástól a paraszt és a bérlő vagy szolga fogalma. Korábban a paraszt a földművelőt jelentette általában, vagy a földdel rendelkezőt. Az elkülönülés az 1700-as évek közepe táján indul meg, amikor is a parasztot főként földtulajdonosként említik.

Az említett elbeszélésben Paavali serény, okos és hasznos ember, mint a paraszt Juteini műveiben, ám ő társadalmilag nem paraszt, hanem sokkal inkább szolgáló, aki magát az udvar

⁷ Liisi Huhtala: *Kuu torpparin aurinko*. SKS. Helsinki, 1981. 12. (a továbbiakban: Huhtala 1)

jobbágyának érzi. Ugyanitt a bérlő egy gazdaság munkása, akinek értéke részben a gazdaságban végzett munkájától függ.

Az 1800-as évek negyvenes éveire kialakul Finnországban a keleti, illetve a nyugati fennománok tábora. Míg a nyugati fennománok inkább a finn nyelvvel, illetve a finn kultúrával foglalkoztak, addig a keletiek inkább a gyakorlati, társadalmi kérdéseket helyezték előtérbe, ezt indokolta többek között a megoldatlan földadományozás problémájának aktualitása. Az utóbbiakhoz tartozott Juteini hagyományainak folytatója, Pietari Hannikainen is, aki kisgazdaságok előnyben részesítését, illetve a földosztás megkönnyítését szorgalmazta. *Kruunun tilallinen* – kb. *A király birtokosa* című folytatásos elbeszélésében a szabad földbirtoklás és a kisgazdaságok kérdését vizsgálja a bemutatott család sorsán keresztül. Itt már megtalálható a későbbi népábrázoló regények egyik kedvelt motívuma, a felsőbb társadalmi rétegekkel szembeni gyűlölet. Az elbeszélés rávilágít, hogy milyen veszélyes a parasztok szempontjából, ha nem tudnak az őket érintő törvényi rendelkezésekről, illetve, hogy mennyire nem kaphatnak erről megbízható felvilágosítást a törvényt képviselő hivatalnokoktól. Az említett mű jelentőségét növeli, hogy először alkalmazza a földtől való megfosztás motívumát.

Következő fontos állomás a népábrázoló prózáirók tárgyalása során J. L. Runeberg, kit – annak ellenére, hogy svéd nyelven írt – a népábrázolás nagy tradíciójának megteremtőjeként tartanak számon a finn irodalomban. Runeberg, aki amellet, hogy megújította a finnországi svéd költészetet, és *Ståls zászlós regéinek* (*Fänrik Ståls Sägner*) hazafias dalnokaként a nemzet költőjévé vált, a magas kultúra képviselőjeként felfedezte fő témaként az irodalomnak a finn parasztot, s így vált a finn prózahagyomány nagy elődjévé.⁸ Mint ahogy ezt Rafael Koskimies is megfogalmazta: *"a modern realizmus regényművészete előtt ő teremtett alapot a finn hétköznapi realizmusnak és népábrázolásnak"*⁹. Ez a mondat tulajdonképpen válaszol is arra a mindenképpen felteendő kérdésre, hogy tarthatjuk-e a svédül író Runeberget a finn nyelvű népábrázolás nagy elődjének. A finn szakirodalom általában osztja azt a nézetet, miszerint a finn nyelvű próza Kivivel indul útjára, ám a finn prózai hagyományhoz tartoznak olyan irányvonalak, olyan szerzők, akiknek gyökerei korábbra nyúlnak vissza, akár Runeberghez, akár a Kalevalához.

Az *Idillek és epigrammák* című ciklusban találhatjuk Runeberg első nagy versét a finn parasztról, a saarijärvi Paavo gazdáról. Itt ad számot először verses formában a finn tájjal és

⁸ Mint már fentebb említettem, Runeberg jórészt még az önállóan gazdálkodó paraszt képét adja, nem koncentrálna az agrárproletár rétegre, s néhány művétől eltekintve a paraszt igazából még mellékszereplő nála.

⁹ Kai Laitinen: *Metsästä kaupunkiin*. Otava. Helsinki, 1984. 24. (a továbbiakban: Laitinen 1)

néppel való viszonyáról. Már itt megfigyelhető költészetének etikai alapszemlélete, a köznapi ember erkölcsi nemességének tudatosítása és tisztelete, a néprajzi szempontból pontosan megrajzolt falusi környezet bemutatása, mely igazolni látszik azt a finn prózai hagyományra jellemző állítást, miszerint ez a tradíció az "erdőben" kezdődik.¹⁰ Ezekre a szövegekre jellemző a hangsúlyozott személyesség, a saját tapasztalatok feldolgozása, a természet kiemelt jelenléte hol barátként, hol ellenségként, az alsóbb néprétegekhez való empátiás viszonyulás, illetve a bérlőkunyhók koldusai és a felsőbb néprétegek ellentétének bemutatása.

A Saarijärvi környékét megidéző elbeszélésekben a bemutatott paraszti milió hangsúlyozottan szépnek, ám ugyanakkor szegénynek, kopárnak tűnik föl, az ott élők primitívnek, zárkózottnak és álmodozónak ábrázolódnak. Ehhez a szegény környezethez hozzátartoznak az élősödők, a koldusok (ők részei voltak a gazdaságnak, a ház népének részeként tartották őket) és természetesen a népábrázoló regényekben kedvelt motívum, a fagy is. Az 1820-as években általában ezt a vidéket szegénynek és stagnálónak ábrázolják. A Saarijärvi környékét háttérül választott írások ezt a belső-finnországi miliót hangsúlyozottan egységesnek és archaikusnak tüntetik föl. E vidék megrajzolásában a földrajzi, néprajzi tapasztalat is szerepet játszott, ám Runeberg nem törekedett arra, hogy írása tudományostipográfiai kutatás legyen.¹¹ E vidék és az ott élők életformájának témaköre majd az *Elgskyttarna – Szarvasvadászok* című eposzában is visszatér. Korai írásaira jellemző bizonyos rousseau-i, herderi látásmód, mely szerint az ember civilizálatlan, ősi állapotában boldogabb, morálisan tisztább. Runeberg látásmódja tartalmaz költői lelkesedést és vallásos érzületet egyaránt, ám itt még a tájhoz fűződő hazafias élmény csak csekély mértékben, közvetetten van jelen. Megfigyelhető az is, hogy a szegénység nehézségeihez való közelítés alapvetően higgadt, szociális érzékenység jellemzi, ám társadalomkritikai attitűdről közvetlenül Runeberg esetében még nem beszélhetünk.

A *Szarvasvadászok* című hexameterekben írott paraszteposzában – ahol a főszereplő a legalsóbb társadalmi rétegből választott – a stílus homéroszi, de az eposzi szerkezet, kelléktár segítségével Runeberg itt hétköznapi, falusi embereket ábrázol. Emberábrázolásában értékmérő a tudás, az élelmesség, a szívósság, a munkában való tehetség, illetve a *Ståls zásztlós regéi* alapján – ahol népábrázolása hazafias pátoztól fűtött – meg kell említenünk még a hűséget és a háborúban való bátorságot. A *Szarvasvadászok*ban szintén gazdag a néprajzi anyag. Az eposz részletes leírása az erdő mélyén lévő bérlőkunyhó életének, ahol az állatok ugyanúgy a családhoz tartoznak, mint a koldulók. Falusi kisembereket és sorsokat

¹⁰ uo. 25.

ábrázol, miközben képet ad e közösség társadalmi rétegzettségéről is. Megfigyelhető, hogy itt a környezet szociálisan már jobb helyzetben lévő, mint a Saarijärvi-írások esetében, ennek megfelelően az itt élők is dolgozabbak, élénkebbek mind a munkában, mind az ünneplésben, már nem annyira zárkóztak, puhányok, beletörődők. Részletesen itt a parasztok számára alapvető fontosságú kunyhó, illetve udvarház környezetét mutatja be, az ott élők téli küzdelmének lehetünk tanúi. Az írás rávilágít arra, hogy a finn társadalomnak ez a rétege, ahová még nem hatolt be a civilizáció, illetve a városi kultúra negatív hatása, a természettel való szoros kapcsolatában az ún. civilizált ember előtt jár.¹² Fontos azonban megjegyeznünk, hogy az itteni parasztok valamiféle mintaértékű parasztságnak a képviselői, így nem meglepő, hogy ez a milió idealizált. Az itt formálódó kép a parasztról megfelel annak, ami a köztudatban élt az 1800-as évek elején: a bérlő a gazda munkaereje, kinek értéke és jelentősége a gazda követeléseitől és érdekétől függ, a felsőbb néprétegek – középréteg hiányában – élesen elkülönülnek az alsóbb néprétegektől. Ez a közösség alapvetően mozdulatlan, zárt, patriarchális szerveződésű. E szemléletmód háttere az 1800-as évek Finnországának mozdulatlansága. Ennek ellenére az elbeszélést alapvetően a harmónia szervezi, ami megmutatkozik a szerkezetben (a beszéd fonalát sorban adják egymásnak), ugyanakkor a társadalmi kép patriarchális voltában is (az úr távoli, de jóindulatú viszonyulásában, az alattvalók tiszteletében).

Megfigyelhető, hogy a paraszt összeköttetésben van a gazdaság egészével: nem pusztán földműves, ám még nem is háztulajdonos, elsősorban a gazdaság alapjának egy része. Itt megjelenik a parasztháznak egy másik típusa is: a kicsi, távoli, a vadon közepén elszigetelve létező kunyhó, mely még a XX. századi népábrázoló műveknek is igen kedvelt motívuma.¹³ A fent említett költeményekben ábrázoltak megfelelnek az 1700-as évek végi, 1800-as évek eleji beszámolókból, útirajzokból körvonalazódó képnek. Runeberg népábrázolása esetében a felsőbb néprétegek mutatta jóindulat még valódinak, őszintének bizonyul. Ez a motívum már nem jellemzi a XX. századi népábrázoló műveket, így ezzel kapcsolatban nem meglepő, hogy főként az 1918-as polgárháború után erősen megkérdőjeleződnek a nagy előd nézetei. Runeberg számára a szegénység még természetszerű létállapot, ám a külső szegénységhez belső gazdagság társul. Megjegyzendő azonban, hogy a szegénységet ő még nem látja társadalmi következményként. A gondolat a szegénységben rejlő nagyságról, hazafiasságról

¹¹ vö. Rafael Koskimies: *Runebergin Suomi*. SKS. Helsinki, 1977. 16.

¹² *Suomen kirjallisuushistoria I*. Szerk.: Lea Rojola. SKS. Helsinki, 1999. 226.

¹³ Ez Runeberg korai műveiben még idillinek mutatkozik (*Sommar-natten, 1830*), illetve lehet a romantikus sors háttere is (*Torp-flickan, 1830*).

már korai írásaiban is felbukkan, ám ez a hazafiasság propagandaszerűvé csak egyértelműen csak a késői művekben, például a *Ståls zászlós regéiben* alakul. Ebből kiindulva nem meglepő, hogy ezekben a késői írásaiban fontossá válik az egyéni, szabad akaratból történő áldozat motívuma valami magasabb szellemiségért, mint például a haza, mely áldozat a köz javát, az általános jót szolgálja. Ebből következően Eino Leino Runeberg költészetében bizonyos fokú naivitást vél felfedezni.¹⁴

Runeberg írásaiban e távoli, elszigetelten élő paraszti réteghez való viszonyulás gyökerét tekintve ruosseau-i, stílusában sok helyen idilli, romantikus, hangvételében egyre inkább hazafias érzésű. A parasztságban Runeberg az “alapfinn” ismertetőjegyeket vélte felfedezni. Ez a nemzeti sajátosság nála a természetes egyszerűségben, az őszinte együttérzésben, illetve egy magasabb világrendbe vetett feltétlen hitben mutatkozik meg.¹⁵

Van egy pont azonban, ahol Runeberg nagyban különbözik az őt követő népábrázoló íróktól, s ezzel összefüggésben számtalan kritika érte. Ez az a pont, ahol a finn népábrázolás több irányba ágazik el. Runeberg ugyanis még a példaértékű, romlatlan, tiszta nép fogalmával dolgozik, népábrázolása eszményített. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ezen eszményítő viszonyulás mellett az ábrázolás a részletek szemléletes, realiztikus megrajzolására törekszik mind az emberábrázolást, mind a miliő bemutatását tekintve, mely már a későbbi realizmus törekvései felé mutat, csak nála még ez a realiztikus ábrázolás erősen stilizáltnak mondható.¹⁶ A vidéki életet bemutató írásokból Runeberg révén részleteiben realiztikus, alaphangját tekintve idealizált, a hősiességet hangsúlyozó bemutatás született. E miatt az idealizáló alaphang miatt csak a kis mértékben megmutató realizmus az, ami rávilágít az alsóbb néprétegek hétköznapi, a fennmaradásért való küzdelmeire, és ezzel új nézőpontot hozott a finn irodalomba.¹⁷

Az ideálisnak és a reálisnak az összeütközése következtében a népábrázolás változni kezdett. Már a XIX. század végének realistái is erősen kritizálták Runeberg parasztságról adott képét, annak ellenére, hogy az elsősorban a hazafias költemények alapján kialakult Runeberg-kultusz még szilárdan tartotta magát. A XX. század elején ez az ellentét fokozatosan éleződött először Eino Leino, később Joel Lehtonen szövegeiben. Főként azokat kritizálták, akik Runeberg világát és értékítéletét változatlanul igyekeztek konzerválni, valamint a későbbi idők megváltozott viszonyaiban ugyanazt a runebergi népet akarták

¹⁴ Eino Leino: Pohjolan kirjailijoita. SKS. Helsinki, 1979. 144.

¹⁵ V. Tarkiainen—Eino Kauppinen: Suomalaisen kirjallisuuden historia. Otava. Helsinki, 1967. 144.

¹⁶ vö. Tarkiainen—Kauppinen: i. m. 143-144.

¹⁷ vö. Suomen kirjallisuushistoria I. 224.

keresni. Figyelembe kell vennünk azonban két dolgot: egyrészt azt, hogy Runeberg a romantikus, idealista eszmeáramlatok neveltje, s ez tette lehetővé a *Szarvasvadászok* ilyen stílusban való megszületését Kivi műve előtt közel 40 évvel. Másrészt mind Runebergnek, mind az ő nézeteit ellenzőknek – a megvalósítás eltérő módozataitól eltekintve – hasonló volt a kiindulópontjuk: a parasztság, a kisemberek értékeinek megbecsülése.

A népábrázoláson túl az utókornak például szolgálhatott Runeberg tájábrázolási stílusa is, nevezetesen a *“nagy panoráma”*¹⁸, ami a legtöbb művében központi motívum. Ez az új, sajátos tájábrázolási stílus eltér a korábbi lírikusok tájábrázolásától. Kai Laitinen így foglalta össze a runebergi panoráma jellemzőit:

- a táj általában nyári,
- valamilyen magas pontról (hegy, domb stb.) nyílik a rálátás,
- hozzátartoznak a tájhoz erdők, tavak, lakások, emberi munka jelei,
- sok helynevet említ,
- fontosak a fényhatások,
- gyakoriak a természetből vagy a faluból kiszűrődő hanghatások.¹⁹

Ezekről a jegyekről szinte mint toposzokról beszélhetünk Runeberg költészetében, amit Matti Klinge esszéjében (*Maiseman ja luonnontunteen ilmauksia*) kiegészít a runebergi táj hazafiasságának hangsúlyozásával.²⁰ Nála a világ szépsége, maga a táj valami magasabb szépség kifejeződéseként jelenik meg, amiben az író természetérzésében felfedezhető platonista vonás mutatkozik meg. A természet számára egyrészt közvetlen élményt, másrészt valamiféle elsődleges értéket jelent, a hozzá való viszonyulása ennek megfelelően esztétikai, illetve hazafias. Alhoniemi megállapítja, hogy a finn természet iránt érzett szeretet Runeberg patrióta érzéseinek alapja.²¹ Az elődökkel összevetve (Franzén, Kallio) megállapíthatjuk, hogy a náluk még sokkal személytelenebb, sematikusabb táj Runebergnél lesz tisztán felismerhetően finn táj, itt töltődik fel hazafias, nemzeti jelentéssel.

A tájábrázolásra jellemző felülről lefelé irányuló perspektíva beigazolódik Runeberg népábrázolását illetően is, hisz ő – nem paraszti környezetből származva – felülről, ezáltal kívülről ábrázolja a parasztságot, ami szintén okot adhat eszményítő parasztság-fogalmának megértésére.

¹⁸ Laitinen 1. 32.

¹⁹ uo. 34.

²⁰ uo.

²¹ Pirkko Alhoniemi: *Isänmaan korkeat veisut. – Turun ja Helsingin romantiikan runouden patriottiset ja kansalliset motiivipiirit.* SKS. Helsinki, 1969. 86.

Mint már fentebb említettem, a népábrázolás hagyománya a prózában lesz központi jelentőségű. E tekintetben is elődként tarthatjuk számon Runeberget, ugyanis hexameterben írott eposzaiban a regényre jellemző vonásokat fedezhetünk fel. Ezek az eposzok sokszereplősek, epizódokban gazdagok, a szerző szereplői identifikációjában azok emlékképeit, illetve gondolati monológjait használja fel. Az eposzokról szólva meg kell említenünk azok különbözőségét az antik eposzhagyománytól, hogy ti. Runeberg szövegeiben az új eseményt vagy új szereplőt nem az elbeszélő külső nézőpontján át, hanem a szereplők szemszögéből, azok élményeként látjuk. A műfaji vonások keveredése nem meglepő a romantika korában, nem utolsósorban ezen említett jegyek fűzik Runeberg írásmódját a későbbi regényirodalomhoz és a modern nézőponttechnikához.

A XIX. század első felében Runeberget és a Kalevalát kivéve mind a regényt, mind a drámát, mind a lírát tekintve hiányoztak a finn nyelvű példaértékű előképek, minták. Az említett kivételek voltak azok, amelyek egészében megrajzolt, következetesen alkalmazott emberképet adtak, ábrázolták a paraszti életet, még ha Runeberg felülről, idealizálva tette is ezt. Annak ellenére, hogy mind kortársai, mind az utókor Runeberget mint hazafias költőt ismerték el, úttörője volt a finn népábrázolásnak. Természetesen a nála elkezdődött "nagy tradíció" nem maradt változatlan – mint attól kritikusai félték –, hiszen már Kivi is nagyban módosította azt. Tulajdonképpen Kivi ott folytatta ezt a hagyományt, ahol elődje abbahagyta.

Runeberghez hasonlóan Sakari Topelius írásaiban is fontos lesz a hazafiasság gondolkörének hangsúlyozása. Elbeszéléseiben a finn miliőhöz szintén hozzátartozik a zsellérkunyhó, melynek egyetlen kritériuma lesz az elszigeteltség, a kicsiség és a szegénység, ugyanis nála semmi, ami a parasztházat parasztháznak minősíti, nem kerül szóba, mivel e miliő néhány rövid, tipizáló vonásnál többel nem ábrázolt. Így az elszigetelt parasztház motívuma klisévé válásának lehetünk tanúi. Topelius meséiben, gyerektörténeteiben, színdarabjaiban e kunyhó (*torppa* vagy *mökki*) messze az erdőben lévő, kicsi és végtelenül egyszerű, melynek lakói többnyire elégedettek. Topelius történelmi sorozatában (*Välskärin kertomuksia – Egy felcser elbeszélései*) egy család története rajzolódik ki, minek keretében főként a nemzet/nép és a királyok viszonyát vizsgálja. Itt Topelius Geijer nyomán a svéd- finn történelmet a nemesek és a nem nemesek hatalmának váltakozásaként határozza meg, ahol a nemesség egész idő alatt igyekszik elérni egyfajta közvetítő szerepet a királyság és az alsóbb néprétegek között.

Regényvilágában a bérlő, illetve a földdel rendelkező paraszt alárendelt helyzetű, meghatározója a föld és a munka. A bérlő szerepe hasonlít a paraszthoz: a parasztnak között szenved a nemesség hatalmától. Nyomorban élnek a mohó, kapzsi "helytartó" kénye-kedve

szerint. Topelius még kerüli a valóság realiztikus ábrázolását, így nem meglepő az sem, hogy szereplői identifikációjában hajlamos az idealizálásra. Runeberg és Topelius írásművészete biztosította a nemzeti romantika hagyományának továbbélését a század végéig.

Mindenképpen meg kell említenünk, hogy Runeberg és Topelius írásaiban a finn környezet, táj, természet hangsúlyozottan nemzeti tájként jelenik meg, ahol e táj egyes elemei helyenként nemzeti szimbólummá válnak. E nemzeti táj alapja a tájképfestészet iránt való érdeklődésből, illetve a finn tájról Runeberg által teremtett idilli képből ered, melynek hagyományát később Topelius viszi tovább. Runeberg nyomán hagyománnyá vált e táj szépségének, fenségének dicsőítése, mely táj – amely kifejezi az ott lakók mentalitását, illetve kijelöli életük kereteit – hazafiasságát illetően válik fontossá. Topelius egyesíti a finn természetet és miliőt az ott élők természetével, illetve a föld gazdasági feltételeivel. Ember és természet kapcsolatát mindenképpen összetartozónak látja – ez az elgondolás véleményem szerint a népbábrázoló regények természetfelfogására általában véve igaz –, és ő erősíti meg azt a képet, mely Finnországot az ezer tó országaként határozza meg. Szerinte az ember hisz az őt körülvevő természet mitikus erejében, melynek meghatározó elemei a tavak, a sziklák, illetve az erdők. Topelius kortársainak írásaiban is jellemző lesz a finn tájnak, mint a hazaszeretet elemének hangsúlyozása, annak ellenére, hogy ezekben a művekben a természet-, illetve miliőrajz főként pusztán a cselekmény háttéréként jelenik meg. Topelius és kortársai szimbolikus értelmet tulajdonítottak bizonyos fafajtáknak (*kuusi, mänty – fenyő, koivu – nyír, petäjä – boróka, honka – öreg fenyő*), melyek közül a “honka” a kopár finn vidéken a szívósság, az állhatatosság, s ezeken az alapokon a jövő jelképévé is vált. Másik fontos motívum a tenger, mely Topelius esetében a nyugati civilizációval való kapcsolattartásra utal, melyhez a szélesedő gazdasági lehetőségek gondolata társul. Szintén a kezdetektől megfigyelhető Finnország *erämaa – vadon* voltának hangsúlyos említése. Ebből kiindulva a finn táj mindenekelőtt a biztonságot, emellett azonban egyfajta túlélési próba terepét jelenti az ott élőknek. Így a finnek sokszor túlélőként ábrázolják a hideg, havas, sötét és parttalan vidéken. A természet ilyesfajta szimbolikus ábrázolásával az írók elkerülhették a cenzúra korlátozásait.²²

Aleksis Kivi – szabó fiaként születve – az alsóbb néprétegek köréből jött az értelmiségi írók táborába, így részben érthető, hogy miért nem folytatja a runebergi idealizáló népbábrázolás hagyományát. Származásából adódóan nem felülről közelít az alsóbb társadalmi rétegekhez, hanem közülük valónak érezvén magát belülről közelítve képes ábrázolni a falu

életét annak minden erényével, illetve hiányosságával együtt. Kivi faluja, parasztjai, bérlői már nem feltétlenül a példaértékű, romlatlan nép képviselői, sokkal inkább életszerűek, reálisan megrajzolt, élettől duzzadó figurák. Magas színvonalú költészetet, regény- és színdarabtermést létrehozva bizonyítani akarta, hogy a paraszti Finnország is alkalmas irodalmi témának, sőt ott rejlenek az igazi értékek. Ám hiába rendelkezett Kivi biztos tudásbeli, nyelvi- és stílusbeli alapokkal, kiváló humorérzéssel, hiába teremtette meg regényével a finn prózai hagyományt, kora mást várt tőle: egyrészt a runebergi népábrázolás folytatását keresték műveiben, másrészt azt, ami a Runeberg-kultuszt fenntartotta, a hazafias pátoszt. Az irodalmi életet meghatározó, főként svéd nyelvű polgárosult írók a Kivi teremtette irodalmat nem tartották a magas irodalomhoz tartozónak, ha lehetett egyáltalán egy nemzet frissen született irodalma kapcsán magas irodalomról beszélni. Ebből következően nem is csodálkozhatunk azon, hogy Snellmannon, Lönnroton és Cygnaeuson kívül kortársai nem ismerték fel Kivi népábrázolásának jelentőségét, s majd csak a XX. században fogják példaértékűnek tartani művészetét. Még a finn nyelvű irodalom kezdeti időszakának szinte legnagyobb úttörő lírikusa A. Oksanen (August Ahlquist) is értetlenséget tanúsított Kivi műveivel szemben. Annak ellenére, hogy mindketten a finn nyelv nagyszerűségét bizonyítva a finn irodalmi kultúra megalapozásán fáradoztak. Persze, Oksanen is Runeberget vallotta mintaképének, olykor tudatosan utánozva annak idealizmusát és hazafias pátoszát. A Runeberg-kultusz sokáig meghatározta az értelmiség irodalmi ízlését, mely szerint a magas színvonalú irodalmi mű kritériuma a hazafias pátosz, nemzeti érzület, s lehetőleg középúton legyen a romantika és a realizmus között. Kivi szemérmetlen realizmusa, mely jóval meghaladta a Runebergét, valamint néhol egyenesen mítoszokat teremtő romantikája sokakat meghökkentett. Ehhez hozzájárult műveinek a beszélt nyelvre emlékeztető, olykor nyers stílusa, mely távol áll a példaértékű, tiszta finn irodalmi nyelvtől.

A Seitsemän veljestä – A hét testvér megszületésének ideje Finnországban a programszerű hazafiság (*ohjelmasuomalaisuus*) gondolatának, irodalmi programjának időszaka, amikor még a romantika hazafias pátosza követendő példa volt annak ellenére, hogy a külföldi irodalmakat már a realizmus határozta meg. Az írónak hazafias érzelműnek kellett lennie ahhoz, hogy ismertté váljon, elismert legyen. Kivi műveiben azonban nem volt ebben az értelemben semmiféle program, Eino Leino szerint ő ehhez túlságosan is író volt és túlságosan is finn.²³ Az irodalmi élet svéd nyelvű vezéralakjai nem találták alkalmasnak a

²² vö. Hannu Syväoja: "Suomen tulevaisuuden näen" – Nationalistinen traditio autonomian ajan historiallisessa romaanissa ja novellissa. SKS. Helsinki, 1998. 88-104.

²³ Eino Leino: Suomalaisia kirjailijoita. SKS. Helsinki, 1983. 30.

szegény parasztfiút a finn nyelvű irodalom értékeinek felemelésére, a finn nyelvű kultúrét pedig inkább keresett "hazafias szolgálókat", mint igazi írókat.

Kivi irodalmi jelenségként tehát megelőzte korát; a realista stíluseszményhez közeledve olyan új szemléletmódot képviselt a paraszti réteghez mint az ábrázolás tárgyához való közelítés terén a finn irodalomban, amely túllépte az akkori irodalmi kánon kereteit, ezáltal az eddigi értékek újrateemtését tette szükségessé. Ez az újraértékelés leginkább a népábrázolásban váratott magára.

Runeberg irodalmi kiindulópontja, mintája az antik volt, aminek szellemiségét ő oly mértékben sajátította el, ahogy keresztény-panteista világnézete engedte. Kiszélesítette az irodalmi ízlést a romantika és a népköltészet eszköztárával, bemutatta a finn táj természetét, a népelet szépségeit. Egész költészetében van valami hősies, míg Kivi "csak" emberi, s ebben benne van az is, hogy az ő alakjaihoz a gyengeség, az esendőség, a negatív tulajdonságok is hozzátartoznak, amit jól példáz a hét testvér eltérő jelleme. Kivi már vállalja a paraszti élet hétköznapiságát, az ott élők primitivitásának, tanulatlanságának, jellembeli gyengeségeinek bemutatásával. Kivi a nép köréből jött, de iskolázottsága lehetővé tette, hogy úgy távolodjon el eredeti közegétől, hogy az megmaradjon neki az irodalmi fogalmak, motívumok, témák legértékesebbjeként. Figurái élnek, valószerűek, a finn vidéki élethez tartoznak, mégsem naturalisztikusan ábrázoltak, érzik rajtuk Kivi teremtő fantáziája. Nagy regénye, *A hét testvér*, szintén az erdőből indul, emellett műveiben gazdagon ábrázolja a finn patriarchális faluközösséget, néhol ironikusan, mégis szeretettel, empátiával rajzolja meg tagjait, a keményen dolgozó parasztokat, szabókat, cipészeket, játszó gyerekeket, harcoló fiúkat, nagyképű hivatalnokokat, papokat stb. Közelítésére gyakorta a komikus láttatás jellemző. Ebben a közegben mindenki e közösség teljes jogú tagja, nemcsak a másik miatt léteznek, hanem saját maguk miatt is. A tematikát tekintve megfigyelhető az addig érintetlen erdő irtásának, majd termővé tételének témaköre, mely az 1860-as években válik aktuálissá kapcsolódva az ún. "ifjúfinn", illetve általában a fennomán gondolkör térhódításához, mely gondolkörben e motívum erősen szimbolikus jelentést kap a finnség felemelkedésével kapcsolatosan.²⁴ Runeberghez és Topeliushoz hasonlóan Kiviben is megvan a hit az ember fejlődőképességében – ezt konkrétan a finn parasztra is érti –, ám ő már élesebben látja az emberi jellem gyengeségeit, így látja az idealistól való különbözőségét is, ezért az eszményítő ábrázolásmód nem válhatott sajátjává.

²⁴ Huhtala 1. 41.

Kivinél is megfigyelhető, hogy a természetnek központi szerepe van. Ez nagyon jól megmutatkozik *A hét testvér*ben, ami amellet, hogy a finn irodalom első nagy regénye, az első nagy "erdőregény" is.²⁵ A természet a szereplők szövetségeseiként és védelmezőjeként jelenik meg a társadalommal szemben, viszont akadályokat is állít, amiket a testvérek munkával és szívóssággal legyőznek úgy, hogy közben tanulnak a természet rendjéből.

A klasszikus értelemben vett realizmus megerősödését elősegítette a finn romantikus hagyományok gyengése is, így példakép hiányában a próza meghatározó jegyév Kivi révén egyfajta realizmus és komikus láttatás, témakörévé pedig a népábrázolás vált. Ez a realizmus három szinten mutatkozik meg világosan *A hét testvér*ben: a nyelvezetben, az emberábrázolásban és a környezetábrázolásban.

Már Oksanen is kifogásolta *A hét testvér* kapcsán a testvérek beszédmódját azok nyersessége, káromkodása, az Istenen való gúnyolódása miatt, tehát azért, mert stílusuknak, műveltségüknek, koruknak megfelelő beszélt nyelvet használnak. Itt érdemes megjegyezni, hogy ebből a szempontból a tradíció megőrződni látszik, hiszen a mai kor népábrázolói is előszeretettel használnak az élőbeszédre emlékeztető nyelvi stílust.

Amennyire szokatlan Kivinél az elbeszélés tárgya, annyira szokatlan az elbeszélés módja is. A regény szintetikus műfajiságú²⁶, amennyiben a műfajok keveredését figyelhetjük meg benne: az epikus vonulatot olykor lírai dal-, illetve versbetétek, kerek népmesék, legendák egészítik ki, a helyenként uralkodó dialogicitás pedig a drámaformára emlékeztet, amiből feltárul a testvérek jellemvonása, s kidomborodik a regény komikuma, ami többnyire azon alapul, hogy az olvasó látja és érti azt, amit a szereplő nem. Kivi jellemábrázolásának realista vonását az adja, hogy az emberek rossz oldalát, negatív tulajdonságait, gyengeségeit is nyíltan ábrázolja, hiszen azok is az emberi természet egészéhez tartoznak. A testvérek jellemrajza pontosan és következetesen kidolgozott, karakterük a cselekmény alakulásával újabb vonásokkal gazdagszik. Mindegyiküknek önálló jelleme van, másképpen reagálnak az eseményekre, beszédstílusuk is eltérő. Egyikük jószívű, igazságszerető, de nem túl gyors észjárású, másikuk bölcselkedő, mérlegelő. Van, aki a pálinka rabja és van, aki kifejezetten buta, ám mindegyikük különálló, egészként megrajzolt figura. A jellemábrázolás kapcsán érdemes majd később felfigyelnünk arra, ami már részben itt is jelentkezik, hogy a finn népábrázoló hagyomány hősei gyakran antihősök, sokszor az elbeszélő is ironikusan,

²⁵ Laitinen 1. 11.

²⁶ Imre László: A műfajok hierarchiája és az irodalomfejlődés problémái a XIX. századi finn, orosz és magyar irodalomban. In: Imre László: Műfaj történet és/vagy komparatiztika. Tiszatáj könyvek. Szeged, 2002. 85.

kritikusan viszonyul antiszociális, erősen individualista természetükhöz. Erre láthatunk majd jó példát Ilmari Kianto *Ryysyrannan Jooseppi – Rongyosparti József* című művében.

A realista vonás legkevésbé Kivi környezetábrázolásában mutatkozik meg, a táj sokszor még festői, lírai színezetű. A runebergi nagy panoráma folytatódik Kivinél, magában foglalja a hazai táj egész képét, ám a hazafias színezet elmarad. E változástól eltekintve Kivi tájképe megtartja a runebergi panoráma már ismerttetett jellemzőit. Megfigyelhető, hogy a táj már Runebergtől kezdve folyamatosan a szereplők lelkiállapotának kifejezőjévé, életük fordulópontjainak kísérőjévé válik.

Bizonyos prerealista vonások már Runeberg eposzaiban és a Kalevalában is megfigyelhetők, elsősorban az alakok megformálásában és a környezetábrázolásban. Ezek a realista vonások aztán Kivinél tovább erősödnek *A hét testvér*ben, később pedig, az 1870-es évek kishumoristáinál már kifejlődik a társadalomkritika is.

Érdeemes megfigyelni, hogy *A hét testvér* tematikáját tekintve – a testvérek a társadalomból az erdőbe vonulva, az ember ősi, természetes állapotában képesek megérni a társadalmi életre, majd az ott tanultak birtokában visszatérnek a társadalomba – szintén kapcsolódik a XIX. század második felének fennomán, azon belül népművelő gondolköréhez. Ebből következően nem meglepő, hogy a regény nem a társadalmi visszasságokra, a parasztságot érintő szociális kérdések bemutatására koncentrál. E közösség tagjai nem foglalkoznak a szegénység problematikájával, ennek szociális, társadalmi vetületeivel, sőt a pénz sem válik számukra életük meghatározójává, hiszen inkább cserekereskedelmet folytatnak. A regény tehát a szociális, társadalmi kérdések felvetése helyett a parasztság fejlődésre való képességére helyezi a hangsúlyt, mely fejlődés mind erkölcsi, mind szellemi irányultságú, s lehetővé teszi a társadalomba való beilleszkedésüket.

Runeberg, Topelius és az ún. helsinki romantika, azaz a nemzeti romantika hagyománya és előképe hatással volt még az 1860-70-es évek irodalmi ízlésére is, így ezt az irodalomtörténeti szakaszt utóromantikának nevezi a szakirodalom. Ez a korszak – mely befolyásolta a realiztikus törekvéseket is – helyet biztosított az irodalmi formakultúra és a finn irodalmi nyelv kiteljesedésének. Az 1800-as évek szellemi és társadalmi fejlődése, valamint a romantika térhódítása megingatták az antik irodalom példaértékűségét, az ennek megfelelő műfaji, stílusbeli és a formát érintő normákat, és ezzel párhuzamosan az irodalmi hagyomány változását hozták. Ekkoriban indul Kivihez hasonló alapokról Theodolinda Hahnsson, illetve K. J. Gummerus, akik a közös kiindulópont ellenére Kivitől eltérő képet adtak a finn vidékről. Runeberg és Topelius hagyományát viszik ők tovább, amennyiben az emberileg, illetve

hazafiasságukat tekintve értékes kunyhók lakóiról adott kép az ő esetükben hangsúlyos fennomán célzatossággal egészül ki.

Náluk az elbeszélés formailag nem különbözik nagyban az 1800-as évek második felében kedvelt, az alsóbb néprétegek életét bemutató írások formakultúrájától: a történetet az egyszerűség jellemzi, az epizódok nem olvadnak bele az elbeszélésbe, az emberábrázolás statikusan kategorizált, ebből következően az elbeszélés lélekábrázolásra nem törekszik. A cselekmény alakulása nem megalapozott, inkább véletlenszerűen fejlik ki amellet, hogy az elbeszélő hangsúlyozott jelenléte kommentárjai folytán folyamatosan érezhető.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy írói motivációjukat, kiindulópontjukat tekintve mindketten az 1860-as évek "ifjúfínn" gondolköréhez kapcsolhatók. Műveikben a fő nézőpont a kunyhók világának szintjére helyeződik, illetve hangsúlyos szerepet kap a szociális egyenlőség gondolata. A Kivi teremtette környezettel szemben itt szociálisan alacsonyabb szinten álló közösséggel van dolgunk. Míg Kivi miliője zárt, ahol a földdel rendelkező paraszti értékvilág a meghatározó, addig Hahnsson és Gummerus közössége a szociális változásokra nyitott kunyhók földnélkülijeinek világa. Megkülönbözteti őket, hogy amíg Gummerus *Ylhäiset ja alhaiset* – kb. *Főrangúak és alárendeltek* című művében – nem kívánja – Runebergtől eltérően – egyfajta mintagazdaság képét adni, illetve a gazdaság felemelkedésének motívumát használni, addig Hahnsson, aki folytatja a romantika népművelő programját, épp e példaadásra törekszik. Az ő műveiben a nemesek segítik az alacsonyabb sorból származókat azért, hogy azok képességeik, tehetségük révén azt később a saját hasznukra tudják fordítani.²⁷ Hangsúlyozódik ezen kívül az alsóbb néprétegek iskoláztatásának jelentősége is.²⁸

2.1. *Közjáték a népábrázoló hagyományban: a népi írók*

Kronológiai szempontok ezen a ponton indokolják két, látszólag hasonló fogalom elkülönítését. A választott témakör tárgyalása esetén ugyanis fontos megszorításokkal kell élnünk a parasztság életét bemutató prózai művek íróinak tekintetében, ugyanis itt két fogalom – *ún. népi író vagy parasztíró, illetve népábrázoló író vagy a népeletet bemutató író* – jelenlétével kell számolnunk, amelyek nem fedik egymást.

²⁷ Huhtala 1: i. m. 47-48.

²⁸ Az 1880-90-es évek irodalmában bizonyos kettősség figyelhető meg: egyrészt még hisznek az alsóbb néprétegek iskolázásának, művelésének fontosságában, mely gondolathoz az alsóbb néprétegek és az értelmiség szövetségének ábrándja köthető. Másrészt viszont felfedezhető mindezek lehetőségének megkérdőjelezése is. E népművelő program az 1870-es években kerül felszínre, amikor egy társaságot is létrehoztak (Kansanvalistusseura) e gondolkör kereteinek megvalósítására. E gondolat példát adó irodalmi megvalósulása Päivärinta és Hahnsson műveiben található.

A *kansankirjailija* (népi író) fogalmát szokásosan azokra a nép között élő, alacsony iskolázott, autodidakta prózáírókra alkalmazzák, akik saját környezetüket mutatják be.²⁹ Az 1800-as évek végének számos népi írója történelmileg az 1700-as évek végén, illetve az 1800-as évek elején alkotó népi lírikusok hagyományát folytatja, így nem meglepő, hogy sokan közülük a líra területén kezdték pályafutásukat, s csak később tértek át a prózában történő kifejezésmódra. A fogalmat először Kustavi Grotenfelt alkalmazta Päivärintával (l. később) kapcsolatban, amikor 1881-ben az író *Mökin Maiju – A viskólakó Maiju* című elbeszéléséről értekezett.³⁰ Földrajzilag ezek a népi írók leginkább Pohjanmaa, Savo, Häme és Uusimaa területét képviselik, ám Dél-Finnországban, illetve a karjalai területen számuk nem oly jelentős. Ebből következően úgy tűnik, hogy a népábrázolás azokon a meglehetősen elszigetelt területeken képviseltette magát inkább, ahol korábban az ősi népköltészet, majd később a parasztköltészet³¹ is virágzott. Megjegyzendő, hogy téma- és anyagválasztásukban a környezet kínálta élményekhez, tájhoz, miliőhöz való ragaszkodás a regionalizmus jegyeivel látta el a népi írók szemléletét és művészi gyakorlatát egyaránt az 1800-as évek végén. A népi írók száma az 1880-90-es években megnövekedett, amit Liisi Huhtala részben a realizmus térhódításának, részben pedig a nemzeti mozgalmak megerősödésének tulajdonít.³² A nemzeti mozgalmak motiváló erőként hatottak, hiszen Päivärintához hasonlóan a népi írók közül többen az irodalom feladatát az alsóbb néprétegek szellemi és szociális életszínvonalának javításában látták. Megfigyelhető, hogy ezek az írók kész mintákat hasznosítanak műveikben, melyeket elsősorban a falunovellák, később pedig Pietari Päivärinta műveinek hagyományából kölcsönöznek.³³ Közös bennük az a törekvés, hogy elbeszéléseik tárgyát a lehető legközelebről ábrázolják, nézőpontjuk jórészt belső. A népi írók többnyire férfiak, az egyetlen nő közöttük, aki az 1890-es években indul, Mathilda Roslin-Kalliola. Sokan közülük

²⁹ Szopori Nagy Lajos utal arra, hogy a finn regényírók szinte feladatuknak tartják saját szülőföldjüknek, illetve az ott élők életmódjának bemutatását. Ez teszi lehetővé, hogy az írókat többek között épp származásuk alapján különbözteti meg akár a szakirodalom is. In: Szopori Nagy Lajos: *Suomalainen sukuromaani*. SKS. Helsinki, 1986. 23.

³⁰ Huhtala 1: i. m. 78.

³¹ A parasztköltők autodidakta, felvilágosult parasztok voltak, verseik témájául vagy saját életük, vagy látott, illetve hallott események szolgáltak. Jellemző volt erre a költészetre a kifelé fordulás, az, hogy a versírást munkának fogták föl, így esztétikai célkitűzéseik verseikben ritkán fedezhetők fel. Verseik általában Kalevala-mértékűek, ritmikailag szegényesebbek, mint a régi népköltészet darabjai, gyakran a didaktikus szándék sem idegen tőlük. Parasztköltőket ismerünk már a XVII. századból (pl. Antti Mikkelinpoika Keksi), e költészet mégis a XIX. században virágzott leginkább. Főbb képviselői: Paavo Korhonen, Pentti Lyytinen, Pietari Makkonen, Olli Kymäläinen, Antti Puhakka, Jaakko Räikkönen. A parasztköltők irodalmi megítélése máig kétséges, de az biztos, hogy egy új társadalmi réteg nézőpontját hozták az irodalomba. Ezt az irodalmi vonalat folytatták később a népi írók. – vö. Kai Laitinen: *A finn irodalom története*. Gondolat Kiadó. Bp., 1981. 135-138. (a továbbiakban: Laitinen 2)

³² *Suomalainen kirjallisuushistoria* I. i. m. 64.

³³ Erről tanúskodik a népi írók 1890-ben megjelent novellagyűjteménye: *Syvistä riveistä – A nép soraiból*.

igyekeztek saját írás- és gondolkodásmódjuk mellett az értelmiség köréből jövő írók stílusából, illetve gondolkodásmódjából kölcsönözni, ám megfigyelhető, hogy náluk a komikus, ironikus közelítésmód még ritkának számít.

Maga a *kansankirjailija* elnevezés az író, esetleg közönsége szociális hovatartozására irányítja a figyelmet, ám fontos megjegyeznünk, hogy az elnevezés a kezdetektől fogva magában rejtett egyfajta esztétikai lekicsinylést is ezen írók művészetével szemben. Úgy vélték, hogy a népi írókból hiányzik bizonyos művészi temperamentum, illetve képesség arra, hogy az őket körülvevő miliő aprólékos bemutatásán túllépjenek. Ebből adódóan aztán ezek közül az írók közül épp azokat tartották kiemelkedőnek, akik átlépték az életmód bemutatására szorító irodalmi művek kereteit, s magasabb esztétikai törekvéseket is képesek voltak megvalósítani. Ebből kiindulva Tarkiainen *Kansankirjailijoita katsomassa* című 1904-ben keletkezett írásában a következőképpen különíti el a népi írókat: a népi író olyan, a nép köréből kiemelkedett író, akinek a különféle művészi eszközök nincsenek maradéktalanul birtokában, míg a “művészi író” (taidekirjailija – iskolázott, többnyire értelmiségi író, aki művészetében magasabb esztétikai célokat kíván és képes megvalósítani) bírja e művészi eszközöket, s képes alkalmazni azokat.³⁴ Ugyanitt az öt legjelentősebb népi írónak Pietari Päivärintát, Heikki Meriläinent, Kauppi-Heikkit, Juhana Kokkót, illetve Santeri Alkiót tartja, akik közül az utóbbi hármat – műveik esztétikai minősége alapján – már inkább az utóbbi kategóriába tartozónak véli.³⁵

A népi írók gyakran emlegetett előképe volt Pietari Päivärinta (Aleksis Kivi mellett), hiszen az ő novellisztikája nagy hatással volt mind a finn nyelvű szépirodalom, mind a finnországi svéd népábrázolás fejlődésére. Päivärinta otthonosan mozgott a vidék szociálisan elmaradottjainak, szolgáltnak és földnélkülieknek körében, azok hétköznapijaiban, az így formálódott bemutatás pedig már magában foglalta a század utolsó évtizedeinek szociális problémáit, mindenekelőtt a szegénység életminőséget csökkentő voltát. Megfigyelhető, hogy itt még az elbeszéléseknek csak csekély része tartalmaz társadalomkritikát, ami a XX. századi népábrázoló művek esetében szinte elengedhetetlen lesz. Felfogását jól mutatja, hogy műveiben a főszereplő sok esetben az általa ideálisnak tartott embertípust képviseli: a hős környezetéből kiemelkedő figura mind fizikai munkabírása, mind szellemi frissessége okán, ezekből következik gazdasági és szociális felemelkedése.

Päivärinta alacsony származása és a tanulás útján való kiemelkedése feltételezi az alsóbb társadalmi réteg problémáival való azonosulás lehetőségét, valamint magyarázója lehet

³⁴ Viljo Tarkiainen: *Kansankirjailijoita katsomassa*. Kirjapainoyhtiö Valo. Helsinki, 1904. 81.

alapvetően optimista, ugyanakkor az élet negatív oldalait is megmutató parasztábrázolásának. Ebből következik az a gyakorlatiasabb látásmód, amivel ehhez a társadalmi réteghez, azok problémáihoz közelít, illetve azt, hogy műveiben igyekszik mellőzni a nemzeti romantika stílusjegyeit. A romantika epigonirodalmával szemben a saját, szubjektív élményeit, valamint a közvetlen tapasztalatokat helyezi előtérbe. Ezzel a népelet ábrázolásában közelebb jut a realizmushoz, de úgy, hogy a romantika idilli értékítéletét még megőrzi. Ennek az optimizmusnak a filozófiai gyökerei Eino Leino szerint a finnek evangélikus-lutheránus vallásában keresendők, míg irodalmi előzményeire Runebergnél találhatunk példát, akit Leino a finn nemzeti idealizmus egyik meghatározójának tart.³⁶ *Torpan poika – A zsellérház fia* és *Oukkari – Oukkari* című hosszabb elbeszéléseiben a falunovellák hagyományának megfelelően kronológiai sorrendben követhetjük nyomon a főszereplők sorsát a gyermekkortól kezdődően. Az írásaiból kibontakozó paraszti világban a tudás és az erkölcsi nevelés a két legfontosabb meghatározó érték, melyek eszköznek, előfeltételnek mutatkoznak az anyagi, szociális körülmények javításához.³⁷ Emellett a szorgalom, az alázatosság, a józanság is fontos értékmérővé válik ebben a közegben, ahol a munka részben a szükségletek kielégítését szolgálja, részben pedig – többek között a hazafiasságot hangsúlyozó fennomán gondolkör hatására – a nemzeti eszmének való megfelelést jelenti. Ezek az írások szívesen foglalkoznak a tanulni vágyó, finn érzelmű, az alsóbb néprétegből jövő fiatal szociális felemelkedésének gondolatával, az eltérő társadalmi réteghez tartozók szerelmi konfliktusával, azzal, hogy milyen következményekkel jár, ha a bérlő földbirtokossá válik. Minderre Pävärinta általában negatív választ ad. Megfigyelhető, hogy ezek a művek szorosan kapcsolódnak a korabeli aktuális társadalmi, szociális kérdésekhez, mint például a bérlőkérdés, az állami erdők bérlőinek helyzete stb.

Aleksis Kivitől kezdődően, később Pävärinta írásain át a népi írók művészete főként a realiztikus törekvések által meghatározott. Ennek legintenzívebb megvalósulása kapcsolódott a társadalmi kérdésekre érzékeny *Ifjú Finnország (Nuori Suomi)*³⁸ csoportosulásához, illetve az 1890-es évek újfent megerősödő realizmusához.

³⁵ uo., illetve vö. O. A. Kallio: Uudempi suomalainen kirjallisuus II. WSOY. Porvoo, 1912. 124.

³⁶ Leino: i. m. 67.

³⁷ Ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyeznünk, hogy Pävärinta a paraszti réteg tanítását, művelését ugyanakkor veszélyesnek is látja, amennyiben az együtt jár a saját társadalmi rétegtől való eltávolodástól.

³⁸ A *Nuori Suomi* a *Päivälehti (Napilap)* című lap almanachja, mely körül azok csoportosultak, akik a Finn Pártból kiváltak annak konzervatívizmusát ellenezve. Radikális társadalmi reformokat követeltek, miközben élesen bírálták a hagyományos keresztény hazafiságot. Mindkét lapot erős irodalmi orientáció jellemezte, tagjai közül többen a realiztikus törekvéseket elsősorban orosz minta alapján népszerűsítő Järnefelt-iskola hívei voltak.

Megfigyelhető, hogy a népi írók szépirodalmi munkássága szoros összefüggésben van publicisztikai tevékenységükkel, hiszen az irodalmat közéleti célok (pl. a parasztság életszínvonalának javítása) elérésének eszközeként értelmezték. Szépirodalmi műveik hőseit, illetve az őket övező falusi miliót előszeretettel helyezik valamilyen fordulópont elé, krízishelyzetbe³⁹, ahol nem elégednek meg az alsóbb néprétegek bemutatásával, hanem gyakran tárgyalják e falusi környezetben a papok, szolgabírók, gazdák, tanítók, kishivatalnokok helyzetét is (Alkio: *Murtavia voimia – Gyötrő erők*). Egyesek már foglalkoznak érintőlegesen a parasztságot érintő szociális kérdésekkel, amit összekapcsolnak a képzettség, műveltség problémakörével, amennyiben a szegénység egyik okát a műveltség, illetve iskolázottság hiányában látják, így emelik társadalmi szintre ezt a kérdést (Alkio: *Puukkojunkkarit – Bicskás gazemberek*). Központi fogalomként határozható meg ezekben a művekben a kollektivitás, a falu közösségként való megrajzolása, mely sok esetben az egyéni jellemek kidolgozatlanságához vezet (Kokko: *Kruunun metsissä – A korona erdeiben*).⁴⁰ E közösségben gyakorta kirajzolódik az uralkodó társadalmi hierarchia működésének képe, melynek alapját jórészt a bürokrácia visszásságainak leleplezése, illetve a hatalom birtokosainak (pl. hivatalnokok, papság) az alsóbb néprétegekhez fűződő viszonya képezi. Emberábrázolását tekintve kiforrottabbnak mondhatók Kauppi-Heikki (Heikki Kauppinen) írásai, melyek művészi színvonalukat tekintve az előzőek fölé emelkednek. Alkióhoz viszonyítva számára idegen a falusi közösség krízishelyzetben való ábrázolása, sokkal inkább a savói parasztasszonyok, gazdasszonyok csendes szenvedésének megrajzolója ő (*Laara – Laara, Kirottua työtä – Átkozott munka, Viija– Viija stb.*). Kisebb elbeszéléseinek ábrázolásmódjára jellemző egyfajta könnyed, olykor komikus közelítésmód, mellyel az egyes jellemek gyengeségeit világítja meg (*Isän perinnöllä – Az apa nyomdokain, Amerika Savossa – Amerika Savo-ban, Naapurit – Szomszédok stb.*). Ezzel szemben hosszabb lélegzetvételű írásainak – melyek az élet árnyoldalait ábrázolják – a téma komolysága erősen melankolikus hangulatot kölcsönöz. Ezekben a figyelem az egyéni sorsokra irányul, az egyénnek a közösségben betöltött szerepéről csak érintőlegesen esik szó, a jellemábrázolás elmélyítése fontosabbnak látszik ennél. A parasztság eszményítése, az egyes sorsok idealizálása Kauppi-Heikki műveinek már nem sajátja, ami nem zárja ki az ábrázoltakhoz való empatikus viszonyulást. Megkülönbözteti viszont a kortársaktól, hogy műveiben nem

³⁹ I. pl. Alkiónak *Teerelän perhe – A Teerelä család* című írását, ahol a nagy hagyományokra visszatekintő pálinkafőzés és a modern kor merőben új világnézete kerül összeütközésbe.

⁴⁰ A kollektivitás a XX. századi népábrázoló művek esetében is fontos momentum lesz, ám ott már a közösség élete jól megrajzolt egyének sorsán keresztül formálódik (l. később Kianto és Jotuni elemzett műveit).

tárgyal közvetlenül aktuális társadalmi kérdéseket, mivel szerinte nem kell, hogy az irodalomnak meghatározott – akár közéleti – célja, irányultsága legyen.

Az 1800-as évek végén e népi írók művei többnyire már nem a hazafias pátosztól fűtöttek, az emberi értékek függetlennek mutatkoznak minden, az emberen kívül álló tényezőtől. Ennek megfelelően az egyes ember erőfeszítése és boldogulása között hangsúlyozott ok-okozati viszony figyelhető meg. A középpontban mindig az egyén erőfeszítése, tettei állnak, amit az akarat határoz meg. Formájukat tekintve ezek az elbeszélések a közép-európai falunovellák formáját követik. A regény ebben az időszakban még alakulóban van a valóság ábrázolásának formájaként, így az értelmiség perifériájához tartozó népi írók nem képviseltek újító esztétikai törekvéseket. Eredményképpen egy egyszerűnek mondható fejlődéstörténet jött létre, mely kronologikusan követi a főhős életét, illetve bemutatja annak külső szakaszait. Az eseményeket gyakran csak a kronológia köti össze, így maga a szerkezet laza, átlátszó. A népi írók műveinek nyelvhasználatát az egyes nyelvjárássok következetes alkalmazása teszi élővé, ami az író származási helyétől függően változik, s jó kiegészítője a regény milióábrázolásának.

Megfigyelhető, hogy némely, a realizmus irányvonalát szem előtt tartó értelmiségi íróra jellemző témák a népi írók műveiben is megismétlődnek. Ilyenek például a koldusok szegénységének, a törvény pártosságának, elfogultságának, a hivatalnokok alkalmatlanságának és a föld elárverezésének témakörei.

Az 1880-as évek örökségét a legsablonosabban talán az 1900-as években az ún. öreg munkásmozgalom szépirodalma őrizte meg 1918-ig, mely a '80-as évek formavilágát kínálta. Kedvelt motívuma volt a szegénységhez való empatikus közelítésmód, illetve a hangsúlyozott egyház- és hivatalnokellenesség.⁴¹

Felfogásom szerint a fent említett népi írókhoz képest külön tárgyalandó azoknak a népeletet ábrázoló szerzőknek a csoportja, akik az értelmiség köréből kerülnek ki, annak ellenére, hogy az ő gyökereik – a finn társadalom szerkezetéből adódóan – jórészt szintén a paraszti rétegbe nyúlnak vissza. Ezek az írók a középrétegből jönnek, és az értelmiség nézőpontját képviselik műveikben. Írásaik tárgya a parasztság, a XIX. század utolsó harmadáig főként az önállóan gazdálkodó, földtulajdonnal rendelkezők csoportja, majd ezután – a XX. század jelentősebb népábrázoló művei esetében szinte kizárólagosan – a parasztság alsóbb rétegének, az agrárproletároknak a bemutatására koncentrálnak. Fontos megjegyeznünk, hogy e művek elbeszélője az ábrázolt paraszti rétegtől bizonyos távolságot

tart, jellemzően felülről közelít az ábrázolás tárgyához. Az értelmiségből jött elbeszélő gyakorta művelt városi, értelmiségi olvasót feltételez magának (l. később Kianto *Ryysyrannan Jooseppi* című regényét, ahol az elbeszélő közvetlenül megszólítja feltételezett értelmiségi olvasóját), aki nem ismeri az alsóbb társadalmi rétegek szociális, társadalmi helyzetét. A század elejének egyre népszerűbb szociális regényei⁴² részint az értelmiség felelősségérzetét akarják felkelteni, emellett pedig e réteg kritikáját adják.

2.2. Az 1880-as évek realizmusának népábrázoló hagyománya

Az 1880-as évekre a finn nemzeti irodalom megerősödni látszik. Ennek egyik alapja, a nyelvi kérdés már a hetvenes években eldőlt, így az irodalom nemzeti nyelven való művelése már nem jelentett akadályt, ami a nemzeti öntudat megerősödését is eredményezte. Ekkoriban lépett színre az a finn nyelvű felsőoktatásban részesülő nemzedék, amely Snellman nemzeti programjának igyekezett érvényt szerezni, ám ez a nemzedék az ipari kapitalizmus térhódítása, illetve a fokozódó városiasodás nyomán felszínre került társadalmi kérdések felé fordult az addigi nemzeti tematika helyett. A mozdulatlanak hitt paraszti társadalom elégedetlensége az 1867-68-as éhínség idején megmutatkozott, amit csak fokozott, hogy a fakereskedelem térhódításával és az erdők értékének növekedésével a mezőgazdaság alapjai is változni látszottak, minek hatására szociálisan a paraszti réteg is megosztottá vált, a társadalmi különbségek nőttek. A gyors városiasodás és az ipari kapitalizmus térhódítása megteremtette a városi szegénységet is. Mindezeknek megfelelően az irodalom az egyre égetőbb társadalmi kérdésekkel, problémákkal kezdett foglalkozni, igyekezett azok okát, illetve következményét feltárni. Ebből következően a runebergi eszményítő ábrázolás már nem felelt meg e törekvéseknek, melyek végül a realizmusban találták meg kapcsolódási pontjaikat. Mint már említettük, bizonyos prerealista vonások már Runeberg eposzaiban és a Kalevalában is megfigyelhetők, elsősorban az alakok megformálásában és a környezetábrázolásban. Ezek a vonások aztán Kivinél tovább erősödnek, idővel pedig megjelenik a társadalomkritika is. A realizmus az északi országokban az 1870-es évek jelensége, míg Finnországban az 1880-as években válik meghatározóvá. Az írók világnézetére

⁴¹ vö. Liisi Huhtala: Jälkirealistien aika? In: Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla. Kustannuskiila Oy. 1985. 111-120.

⁴² E regénytípus elsősorban a parasztság és a felsőbb néprétegek, illetve a hatalom birtokosainak viszonyára, a földkérdésre, illetve a parasztság életkörülményeinek, életvitelének vizsgálatára koncentrál. Irodalmi gyökereit az 1880-as évek realizmusában kereshetjük (l. Juhani Aho, Minna Canth regényei). E regénytípus képviselői nem feltétlenül abból a társadalmi rétegből származnak, mint amelyikre regényeikben koncentrálnak (Ilmari Kianto, Aino Kallas, Joel Lehtonen stb.), így kívülálló nézőpontjuk sok esetben némi távolságtartással párosul. A szociális regénytípus kiteljesítőjének F. E. Sillanpää és Toivo Pekkanen tartja a szakirodalom. In: Unto Kupiainen: Suomen kirjallisuuden vaiheet. WSOY. Helsinki, 1961. 114. (a továbbiakban: Kupiainen 1)

elsősorban Charles Darwin eszméi – melyek részben közvetlenül, részben viszont Herbert Spencer pedagógiai, illetve szociológiai nézetein keresztül jutottak el Finnországba –, August Comte pozitivizmusa, Hippolyte Taine miliőelmélete, John Stuart Millnek a társadalmi elosztás egyenlőségére, illetve a nők helyzetére vonatkozó elméletei, Henry Thomas Buckle történelmi darwinizmusa, illetve egyházkritikája hatott. Meg kell említenünk még a skandináv Georg Brandes nevét: az ő *Főbb áramlatok a 19. század irodalmában* című munkájának egyik gondolata, miszerint az irodalomnak problémákat kell boncolgatnia, a finn realisták jelmondatává vált.⁴³

A társadalmi változások következményeként az irodalomban is megjelentek olyan társadalmi rétegek, illetve társadalmi jelenségek, amelyekre a nemzeti romantika időszakában még nemigen fordítottak kellő figyelmet. Ilyen volt például a városi/vidéki szegénység, a nagyváros és a munkások rétege, melyek mind szociális, társadalmi, de akár politikai kérdéseket is a felszínre hoztak. Ebből következett az ábrázoltakhoz való bíráló, kritikai viszonyulás, ami majd a XX. században válik még élesebbé. A bírálat, a gyanakvás elsősorban a társadalmi berendezkedést érintette, de nem volt kivétel ez alól az egyház működésének értékelése sem, ami a XX. századi népábrázoló írások egyik kedvelt motívuma lesz. Innen nézve nem meglepő, hogy a realizmus jegyében született népábrázoló írásokra az erős szkepticizmus, illetve bizonyos fokú pesszimizmus jellemző. Mindezeket túl megfigyelhető az ábrázolt társadalmi réteghez való, alapvetően empatikus, kedvező hozzáállás, de ugyanakkor bizonyos távolságtartás is. Ezt az ábrázoltakhoz való felülről, az értelmiség nézőpontja felől irányuló közelítés adja, amit Saariluoma úgy fogalmaz, hogy így a népábrázolás bizonyos mértékben az értelmiség identitásának egyik építőköve is lesz.⁴⁴ Az értelmiség köréből kikerülő írók mellett megtalálhatók ekkoriban az alsóbb néprétegek köréből induló népi írók, illetve munkásírók, akik azonban igyekeznek elsajátítani – több-kevesebb sikerrel – az értelmiség nyelvhasználatát, közelítési módját. Itt kell megjegyeznünk, hogy az értelmiség köréből jövő írók népábrázolásában megfigyelhető a runebergi, illetve topeliusi – idealizálónak mondható – hagyományoktól való eltávolodás, ám ennek ellenére a XIX. században ezeknek az íróknak az alsóbb néprétegek iránt táplált szimpátiája még akadályozza az ezt a réteget érintő kritika érvényesülését.

A realizmus jegyében születő finn irodalom előzményeit tekintve a francia, a norvég, a svéd, csekély mértékben a német, s mindenekelőtt az orosz irodalom hatását kell

⁴³ Laitinen 2. 179.

⁴⁴ Liisa Saariluoma: Unohdetun kansan ääni. In: Marginalia ja kirjallisuus. Szerk.: Matti Savolainen. SKS. Helsinki, 1995. 227.

megemlítenünk. A francia irodalom esztétikai és az írástechnikára vonatkozó elveket kínált, míg a norvég irodalom az etikai, morális viszonyulást hangsúlyozta. Az orosz irodalom a Järnefelt család személyes kapcsolatain keresztül fejtette ki leginkább hatását. Az ún. Järnefelt-iskolát, amely tulajdonképpen a kor legjelentősebb irodalmi szalonja volt, a belső őszinteség és a realista valóságábrázolás követelményeinek megvalósítása jellemezte, s e szalonon keresztül jutott el Finnországba a realista hős fogalma, valamint a típusalkotás követelménye, amely végül Georg Brandes írásai által terjedt el széles körben. Az orosz irodalom köréből Gogol, Turgenyev és Belinszkij mellett Tolsztoj hatását kell leginkább kiemelnünk, kinek sajátos egyházkritikája jól illett a realista írásokban kedvelt, az egyházat érintő – az egyház képviselőit a hatalmi diskurzus egyik meghatározó elemének tartották – kritikai viszonyuláshoz. Järnefelt körében a típusalkotás alapjául az alsóbb néprétegek példája szolgál, mivel az ősi, finn alaptulajdonságokat ott vélték megőrződni, ahová még a civilizáció ártó hatása nem jutott el. Ez a gondolat erősen kapcsolódik az iskola radikális fennomán törekvéseihez.

A realista népábrázoló művek egyik fő törekvése a társadalmi visszasságok megmutatása, melynek alapját képezi az ábrázolt társadalmi réteg életkörülményeinek, életfelfogásának, életminőségének realiztikus megrajzolása. Ez a törekvés a XX. századi népábrázoló prózától sem lesz idegen, ám mégis van a két korszak között egy jelentős eltérés: a XIX. században ezekre a társadalmi visszasságokra az írók még nem tudnak, illetve nem akarnak megfelelő, konkrét választ adni, terminológiájukban kedvelt oppozíciók a jó-rossz, igaz-hamis. Megállapítható tehát, hogy ezeket az írásokat még jókora társadalmi, etikai idealizmus jellemzi, a társadalomkritika még nem minden esetben éles és közvetlen.

Minna Canth '80-as évekbeli írásaiban az alsóbb társadalmi rétegen belül a földdel rendelkezők, illetve nem rendelkezők viszonya a szociális különözés gondolatától (*Murtovarkaus – Betörés*) világosan érezhető társadalmi ellentétte fejlődik (*Kovan onnen lapsia – A megpróbáltatás gyermekei*), tehát Canth egyre inkább a realizmus tematikájának megfelelő szociális kontrasztok bemutatására koncentrált. Kedvelt motívuma a szociális különözés szerelmi konfliktusban való megjelenítése, ahol az esetleges társadalmi felemelkedés, illetve a társadalmilag magasabb rendű életvitel még pusztulást hoz az alsóbb néprétegekre. Szívesen foglalkozik a nők társadalmi helyzetének kérdésével, ami a realizmus korának egyik új témaköre. A társadalmi visszasságokat kívánja megrajzolni érettebb műveiben, miközben előszeretettel koncentrált a nők és a szociálisan alsóbbrendűek helyzetére. Megfigyelhető azonban, hogy nála az alsóbb néprétegek szociális helyzetének elemzése gyakorta a gazdagok és a szegények közti általános ellentétben nyilvánul meg

némiképp leegyszerűsödve. Észrevehető, hogy Canth a parasztság helyett inkább a munkásokra koncentrál, e társadalmi réteg körében hívja fel a figyelmet a társadalmi kérdések megoldatlanságára, szociális problémáikra. Ilyen művei például a *Työmiehen vaimo – A munkás felesége* vagy a *Köyhää kansaa – Szegényemberek*, mely utóbbiból *Kovan onnen lapsia – A megpróbáltatás gyermekei* címen írt drámát. Ez utóbbi művészi gyengesége ellenére társadalomkritikailag Canth legcélzatosabb műve, ahol a szegénységet már öntudatosabbnak, nem sorsába beletörődőnek ábrázolja.

Láthattuk, hogy a finn regény a XIX. században akkor született, amikor az irodalomban éppen a kisembereket, a parasztot kezdték ábrázolni. Ennek ellenére hazai környezetben a Kivi teremtette új elbeszélői magatartás és új témakör nem talált megértésre, ám a későbbi népábrázoló nemzedékek számára példaértékűvé vált. A realizmus előretörése a népábrázolás hagyományának változását is meghatározta, amit főként Juhani Ahónál figyelhetünk meg. A polgárság helyzete Finnországban – Magyarországhoz hasonlóan – csak lassan erősödött meg, ám az irodalmi élet meghatározó egyéniségei fokozatosan az értelmiség köréből kerültek ki. Vonatkozik ez Ahóra is, aki realista alapokkal, de Runeberghez hasonlóan felülről közelített a parasztsághoz. Bár Aho művészetének fő témájává mégsem a népábrázolás vált, korai novelláiban (pl. *Sipolan Aapon kosioiretki – Sipola Aapo lánykérése*, *Siihen aikaan kun isä lampun osti – Amikor apa megvette a lámpát*) és a *Rautatie – A vasút* című kisregényében mégis folytatta a Runeberg-től kezdődő hagyományt. Ezekben a művekben erőteljesen támaszkodik a vidéki élet ismeretére, és szívesen ábrázolja a paraszti, falusi réteget a régi kor és a modern idők összeütközésének konfliktusában. Már korai novelláinak jellemzője lesz az a higgadt, nyugodt elbeszélésmód, mely az ábrázolt társadalmi réteg élete jellemző motívumainak megmutatására koncentrál úgy, hogy közben lemond – kezdetben még a didaktika érvényesülése kedvéért – a fordulatos cselekménybonyolításról.⁴⁵ Aho írásaiban igyekszik kielégíteni a realizmus valóságigényét, ám a valóság másolásától tartózkodik. Ezzel kapcsolatosan megfigyelhető, hogy – pl. Päivärintával ellentétben, aki az elbeszélésben a részletek és fordulatok bőséges alkalmazását tartja fontosnak – a fikció világát felépítő részletek szelekciójának fontosságát hangsúlyozza. Az *Amikor apa megvette a lámpát* című novellájának azok az idők szolgáltattak alapot, amikor a modern olajlámpa kiszorította a régi világítóeszközül szolgált faforgácsot, kisregényében pedig mesterien ábrázolja a világtól

⁴⁵ A *Sipolan Aapon kosioiretki* című írásában Aho – a romantika befolyásának engedve – még fontosnak tartja a cselekmény bizonyos mértékű bonyolítását, és hőstét hangsúlyozottan komikus szituációkba helyezi, idővel azonban ezen törekvése visszajára fordul, így az elbeszélésben a fabulának csak minimális részesedést enged. – vö. Eino Karhu: Suomen kirjallisuus runonlaulujista 1800-luvun loppuun II. Kansankulttuuri Oy. Helsinki, 1979. 220.

elszigetelt idős házaspár eseménytelen, a mindennapi megélhetésért küzdő vegetatív életét és azt, hogy hogyan borítja fel ezt az életritmust a modern kor vívmánya, a vonat. Fontos szerepet szán itt a parasztemberek fantáziálásainak, az elmaradott és fejlett vidékek ellentéte bemutatásának, a paraszti és a felsőbb néprétegek közti szociális, társadalmi különbségek megrajzolásának, az ital pusztító hatása bizonyításának. Ezek a XX. századi népábrázolások kedvelt motívumai is. Fontos megjegyeznünk, hogy a kisregény szereplői a finn paraszt típusát képviselik, nem szociális típusok ők, így nem meglepő, hogy Ahónak nem célja elemezni sem a földkérdés, sem pedig a társadalmi visszasságok problematikáját. Feltűnő szemléletbeli különbség a XX. századi népábrázoló regényekkel összehasonlítva, hogy Aho kisregényében Matti és Liisa alapvetően elégedettek saját, elszigetelt világukkal, nem céljuk változtatni azon, így érthetővé válik, hogy a regény az idők változására hívja fel a figyelmet, nem feltétlenül akar társadalomkritikai attitűdöt megvalósítani.⁴⁶ Ebből következően érthető, hogy a regény a pár földnélküli paraszt voltával, társadalmi szerepével nem foglalkozik. Általánosságban vett bérlőparasztként említődnek, amiből arra következtethetünk, hogy Matti itt a világtól elszigetelve, Finnország belső területein élő alsóbb néprétegek képviselője. Érdeemes megjegyezni, hogy Ahónál az új kor hozta változás, ami az addigi patriarchális paraszti világ megszokott rendszerének törését okozza, a paraszti hősökre nézve egyértelműen negatív hatással van, amennyiben addigi megszokott, biztonságosnak tűnő életkereteiket feszíti szét. Az új kor vívmányai mindkét mű esetében szimbolikus jelentést kapnak, hiszen egyrészt egy technikailag fejlettebb világ beköszöntét jelzik, ami felhívja a figyelmet e patriarchális társadalm szerkezet elavultságára – ami az ott élők kudarcát okozza –, másrészt viszont az addig zárt paraszti világon rést nyitnak, magukkal hozva a létbizonytalanság fenyegetettségét. Aho műveitől idegen mindenféle tragikus harc ábrázolása, ennek megfelelően hősei alapvetően alkalmazkodók, szerepük többnyire a társadalom szabta törvényeknek alárendelt. Érzé a változó kor szorítását, annak az elszigetelt vidéken élőkre tett hatását, kiknek az újhoz való viszonyulását együttérzéssel szemléli, ezért műveinek hangulatára gyakorta a rezignáció jellemző.⁴⁷

⁴⁶ Az ilyesfajta kijelentéseknél nem szabad eltekintenuk a kor politikai töltöttségétől sem, hiszen Aho az *Isäntä ja mökkiläinen – A gazda és a kunyhólakó* című írásában a zsellér földtől való megfosztásának, elűzésének motívumát az 1890-es évek politikai helyzete elleni allegóriaként értelmezték. – Huhtala 1: i. m. 95.

⁴⁷ *Maailman muurjoma – A világ meggyötörtje* című kisregényében – melyben szintén az új kort szimbolizáló vonat teszi tönkre a bérelt földjén önállóodni próbáló Junnu életét – a kritikai viszonyulás már élesebb, részben a modern világ eme elszigetelt, zárt közösségbe való betörésének káros hatását, másrészt a földbirtokviszony rendezetlenségét érinti, ám még mindig nem a parasztságra irányul. Ebben a művében azonban Aho már nem tartja megvalósíthatónak, hogy Junnu a modern kor elől visszahúzódjon megszokott zárt világába – mint ez *A vasút* című kisregényében még lehetséges volt –, így nem meglepő, hogy a konfliktus Junnu halálával zárul.

Az ősi, finn természet Ahónál védelmező, óvó, felszabadító, otthon adó szerepben tűnik fel, melynek rendjét megsértik a modern kor technikai vívmányai. Hősei csak itt érzik igazán otthon magukat, minden kitörés csak időlegesen sikerül, de az új környezetben gyámoltalannak bizonyulnak, ügyetlenül, esetlenül mozognak. Az elbeszélő sokszor a szereplők nézőpontjából is ábrázol bizonyos eseményeket, így a külső és belső nézőpontok váltakozásából adódik a regény komikus látásmódú kettős megvilágítása.

A kritikai hangvétel erősödését figyelhetjük meg Toivo Pakkala műveiben, aki a kisváros képét megrajzoló művei után megteremti a finn tengerparti város, illetve a városi életmód képét. Elsősorban az ott élő szegénység életvitele, illetve a felsőbb néprétegekkel való kapcsolata, a hatalom- és pénzközpontú világ romboló hatása és az ennek következtében széthulló keresztény értékrend érdekli.

A századforduló közeledtével megfigyelhető, hogy a változó társadalom egyre inkább témát szolgáltat a korabeli íróknak, akik mintegy kötelességüknek érzik reagálni a történelmi eseményekből adódó társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális változásokra. Ez igaz Maila Talvio esetében is, kinek korai műveiben az újromantika erősen élő hatása az ábrázoltaknak még idealista felhangot kölcsönöz. Művészetében már eltávolodás figyelhető meg a programszerű realizmus irányvonalától, a szubjektív líraiság egyfajta balladaszerű szintetizáló stílust hoz létre esetében.⁴⁸ Népábrázoló műveinek tematikáját, objektivitásra való törekvését tekintve Talvio írásai mégis a realizmus irányvonalával tartanak rokonságot, amennyiben előszeretettel tárgyalják ember és társadalom, egyén és szociális környezete viszonyát, mindezeket keresztül tehát társadalmi kérdéseket vizsgálnak, ami már a népábrázolás XX. századi egyik fő iránya felé – mely aktuális társadalmi, politikai, gazdasági kérdésekre keresi a választ – mutat. Ez az irányvonal megfelel a századelő szociális regénytípusának, ami elsősorban a parasztság és a felsőbb néprétegek, illetve a hatalom birtokosainak viszonyára, a földkérdésre, illetve a parasztság életkörülményeinek, életvitelének vizsgálatára koncentrál. Megfigyelhető, hogy Talvio szívesebben mutat be embercsoportokat (család, faluközösség, a kunyhók közössége stb.), mint hogy az egyénre koncentráljon, mivel a szociális viszonyok e kollektivitásban mutathatók meg. E kollektivitás szintén jellemző jegye lesz a XX. századi népábrázoló regények egy jelentős részének. Talviónak a témához való viszonyulása még a 1880-as évek népművelő programjának optimizmusából táplálkozik, illetve az ezen alapuló meggyőződésből, hogy ti. az értelmiségnek kötelessége és felelőssége közeledni a paraszti réteghez. Szintén ehhez a korszakhoz kötődik a Talvio regényeiben megjelenő rajongás a

⁴⁸ V. A. Koskenniemi: Maila Talvio. WSOY. Porvoo-Helsinki, 1946. 76.

természetért, a vidékéért, a vidéki életért, valamint a tolsztojanizmus szeretettjának elsajátítása. Mindezeket felismerhetjük többek között *Aili – Aili*, *Louhilinna – Kővár*, illetve *Pimeänpirtin hävitys – Pimeänpirtti pusztlása* című regényeiben. Korai műveiben a szociális és társadalmi problémák tárgyalása még nem tartozik e paraszti réteg bemutatásához, az utóbb említett regénye lesz az, ahol a bérlő már saját társadalmi rétegének megoldatlan kérdéseivel együtt jelenik meg. A regény fő témája – mely Talvio műveiben gyakorta visszatér – a gazdag udvarház és az azt kiszolgáló földnélküli réteg közti mély társadalmi, szociális, illetve világnézetbeli szakadék megmutatása. Bár a regény többet beszél a felsőbb néprétegek ellen, mint a bérlők mellett, a korban mégis parasztábrázolásként értelmezték.⁴⁹ A téma aktualitását adta egy esetleges földosztás lehetősége, illetve a föld örökölhetőségét illető kérdések felszínre kerülése. Regényeinek sajátja még az ember javulásába vetett hit, ami gyakorta felerősíti műveinek túlzásra való hajlamát, illetve naiv idealizmusát. Ennek ellenére figyelemre méltó, hogy a paraszti réteg jellembeli hibái is megmutatkoznak, így egyfajta kritikai viszonyulás is megfigyelhető műveiben, ami azonban még nem nevezhető élesnek, hiszen a vádló hang sokkal inkább – hozzá kell tenni, hogy egyoldalúan – az értelmiség felé irányul. Ennek ellenére a parasztság sok esetben gyámoltalannak, cselekvésképtelennek, lustának határozódik meg. Ez a fajta kritika majd Kianto regényeiben válik igazán élessé, hangsúlyossá.

Louhilinna című regényében Talvio ismét időszerű politikai, gazdasági kérdésekkel foglalkozik, amennyiben a falu életének változását a szocialista tanok, valamint a kapitalizmus romboló hatásában határozza meg. Mindkét esemény negatív színezetű, mivel felborítja a falu addigi patriarchális keretek között megvalósuló békéjét. A múlt ennek megfelelően kissé idillikusan értelmezett. Aho regényeinek világát láthatjuk itt viszont, amennyiben a régi és az új küzdelme jelenik meg, ahol az új felborítja e zárt közösség kereteit, így hatása csak negatív lehet. Asszociálhatunk azonban Kianto későbbi regényére, a *Punainen viiva-ra* (*A vörös vonal*), ahol a szocialista tanok szintén a hatalom birtokosainak előrejutását hivatottak csak szolgálni. Megfigyelhető, hogy az értelmiség kritikája mellett a szocialista tanok mindkét esetben felszínre hozzák a parasztok gyámoltalanságát, tudatlanságát, önmaguk irányítására való képtelenségét, és ezekért a jellembeli gyengeségekért az értelmiség tehető felelőssé.

Talvio művei tehát sokban előlegezik a népábrázolás XX. századi, objektivitásra törekvő, a társadalmi visszasságokra egyértelműen rámutató irányvonalát, mégis megkülönbözteti még

⁴⁹ Huhtala 1: i. m. 112.

őket ettől az az optimista viszonyulás, amely egy megfelelő program segítségével – amire regényei is vállalkoznak – lehetségesnek tartja az értelmiség közeledését a paraszti réteghez. Elbeszélései gyakorta a felsőbb népréteghez tartozók körére koncentrálnak, így az alsóbb néprétegek képviselői gyakran csak háttérszereplők maradnak.

A XX. század elejének történelmi eseményei nagy hatással voltak mind a politikai, mind a kulturális életre. Annak ellenére, hogy az 1905-ös általános sztrájk és az 1906-ban a régi négyrendi országgyűlést felváltó egykamarás parlament kialakulásának következtében Finnországban létrejött az akkori Európa egyik legkorszerűbb parlamenti rendszere, ezt mégsem sikerült teljesen a nemzet javára fordítani, mivel a döntések zömét az orosz cár és az orosz kormány nem erősítette meg. Az orosz befolyás növekedése, valamint a világháború kitörése azt hozta magával, hogy 1914 és 1917 között az országgyűlést egyszer sem hívták össze. Az önkényuralmi és oroszosítási politika elleni protestálás megosztotta az értelmiséget, melynek egy része a passzív ellenállás híve lett, másik része pedig a fegyveres ellenállást fontolgató aktív szembeszállást választotta. Az elnyomás évei alatt magát egységesnek valló finn nemzet összetartása megtört, s mivel az értelmiség mellett az egyre erősödő munkásság is a maga külön útját járta, a parasztság magára maradt. Ennek következtében mind gazdaságilag, mind politikailag egyre mélyebb lett a szakadék a parasztság és a felsőbb néprétegek között, ami felszínre hozta a kételkedést az értelmiség azon képességében, hogy civilizálni, illetve gazdaságilag támogatni tudná az alsóbb néprétegeket. A nemzet megosztottságát az 1905-ös általános sztrájk⁵⁰ enyhítette ugyan, de szinte csak azért, hogy utána az ellentétek még láthatóbbá váljanak. A munkásság hajlandó volt már forradalmi eszközöket is igénybe venni, a választások eredményeképpen 1916-ban szocialista többségű parlament jött létre, az ország jobban széthúzóban volt, mint valaha, így ebben az időszakban nem lehet egységes nemzetről beszélni.⁵¹

E történelmi-politikai változások a kulturális életben is nyomot hagytak. A század elejének irodalmi áramlatai közül a két legjelentősebb a szimbolista színezetű újromantika⁵² és az

⁵⁰ Az 1905-ös orosz forradalmi mozgalom hatására Finnországban nagy sztrájk indult, ahol az állampolgárok egységesen, pártokra és ideológiákra való tekintet nélkül protestáltak Oroszország integrálási törekvései ellen. Ez a sztrájk olyan népmozgalom volt, amely demokratizálta, ám ezzel párhuzamosan a politikai élet tekintetében teljesen megváltoztatta a finn társadalmat. A munkásmozgalom felismerte saját jelentőségét, minek következtében Finnországban – Európában elsőként – bevezették az általános és egyenlő szavazati jogot, így létrejöhett az egykamarás parlament. vö. Finnország története. i. m. 228.

⁵¹ Suomen historian pikkujättiläinen. Főszerk.: Seppo Zetterberg. WSOY. Helsinki, 1997; Matti Klinge: Finnország rövid története. In Forma Kiadó. Nyíregyháza, 1993; Suomen kirjallisuus V. SKS ja Otava. Helsinki, 1965. 10-15.

⁵² Az 1904-ben született 'nemzeti újromantika' elnevezés Eino Leinótól származik, s azt a korszakot jelöli, amikor az 1890-es évek realizmusától elfordulva a finn irodalom inkább a szimbolizmus felé kezd tájékozódni. A finn nemzeti újromantika az irodalom és a képzőművészet tekintetében egyfajta ága és változata az európai

újrealizmus⁵³ volt, melyek közül az újromantika elsősorban a lírát, az újrealizmus pedig a prózát gazdagította. Ez a némiképp megújult realista látásmód hívta életre a század elejének ún. szociális regénytípusát, mely regénytípus elsősorban a parasztság és a felsőbb néprétegek, illetve a hatalom birtokosainak viszonyára, a földkérdésre, illetve a parasztság életkörülményeinek, életvitelének vizsgálatára koncentrált. Az irodalomból társadalmi intézmény lett, ennek az írók próbáltak megfelelni, gyorsan reagáltak a történetekre, ám műveikből csalódottság, apátia érezhető. Ekkor vált még egyértelműbbé, hogy a múlt századi idealizáló szemléletmód nem tartható, most van szükség arra, hogy a lezajlott események következményeiről adekvát véleményt nyilvánítsanak.

A társadalmi, politikai viszonyok megváltozása, az alsóbb néprétegek szociális státuszának bizonytalansága a XX. században a népábrázolás hagyományának bizonyos fokú átalakulását idézte elő. Ez az átalakulás érinti az ide tartozó művek tematikáját, bennük az ábrázolt társadalmi réteghez való közelítés irányát, az elbeszélői attitűdöt, illetve a poétikai megformálást. A realizmus hatására már a XIX. században elkezdődött, a XX. században pedig tovább erősödött az ún. idealizáló ábrázolásmóddal való nyílt polemizálás, általánossá vált az a törekvés, hogy a parasztság életkörülményeiről, mindennapjairól, szociális és politikai helyzetéről adekvát képet kell adni, jellemüket pozitív és negatív tulajdonságaikkal együtt kell megrajzolni.⁵⁴ Laitinen e megváltozott hagyomány általános jellemvonásai közül a következőket emeli ki:

szimbolizmusnak, mondhatjuk, hogy a párizsi szimbolizmus, az újplatonizmus és a nietschei-brandesi individualizmus szülötte. Erősen nemzeti jellegű a karelianizmusnak és a Kalevala meghatározó szerepének köszönhetően (az Yrjö Hirn által bevezetett karelianizmus fogalma azt a kulturális mozgalmat jelöli, mely a kulturális élet képviselőinek egyre erősödő Karjala felé való fordulásából formálódott, mivel ott vélték megtalálni a Kalevala gyökereit, a példaértékű ősi létezési módot, érintetlenséget). Képviselői részben a korábbi realisták közül kerültek ki, ám a legjellegzetesebb újromantikus az újonnan jött Eino Leino volt, de meg kell említenünk Otto Manninen és V. A. Koskenniemi nevét is. Virágzása a századforduló környékére, illetve a század első évtizedére tehető. vö. Laitinen 2. 194-195.

⁵³ Az általános sztrájk után, 1909 táján jelentkező újrealizmus több ponton érintkezett az 1880-as évek realizmusával, mely az első domináns és egységes áramlat volt, amit a korabeli filozófiai és társadalmi hatások motiváltak. Jelentős eltérés, hogy az újrealizmus esetében már hiába keressük az 1880-as évek realizmusának programszerűségét és tudományos meggyőződését. Képviselői (Joel Lehtonen, Maiju Lassila, Ilmari Kianto, Maria Jotuni, F.E Sillanpää stb.) elsősorban a széttöredezett társadalmi viszonyok okozta konfliktushelyzetekre koncentrálnak műveikben. Az 1910-es évek és az azt követő évtizedek népábrázolásában lesznek megfigyelhetők az ún. kritikai realizmus céljai. vö. uo. 211.

⁵⁴ Az idilli faluképtől, az idealizáló, romantikusra színezett, a parasztság romlatlanságából kiinduló ábrázolásmódtól való eltávolodás a magyar irodalomban is megfigyelhető. Jókainál a paraszt önállóan még alig, inkább az úri világ függvényeként létezik, ábrázolásmódja jórészt romantikus színezetű. Mikszáth az első, aki a parasztságot önállóan, az úri világtól függetlenül, sajátos erkölcsökkel rajzolja meg, ám annak ellenére, hogy bátrabban nyit a realizmus felé, mint elődei, parasztábrázolásában eleven még a romantika hagyománya. Gárdonyi ábrázolásmódjának bensőségessége jellemzi leginkább, ám parasztjai még nem foglalokznak konkrétan társadalmi korlátaikkal, Tömörkény viszont már elesetségükről és lázadásukról is ír. Észrevehető azonban, hogy parasztjaik jórészt naivnak, esetlennek ábrázolódnak. Köztudott, hogy Móricz hoz éles fordulatot a falu- illetve parasztábrázolás hagyományában: idegen tőle az eszményítés, ezért végérvényesen szakít az idilli

- meghatározó a természet nagy szerepe a regényekben;
- az emberábrázolás demokratikus, a főhősök szegény kisemberek, sokszor antihősök;
- a regényalakok súlya nem szociális helyzetüktől, műveltségi szintjüktől függ, hanem emberi értékeiktől;
- meghatározó a társadalmi igazságosság követelménye;
- a főhőssel szemben egyfajta kritikai attitűd érvényesülése figyelhető meg;
- e népábrázolásokat Kivítől kezdődően a realizmus és a humor együttélése jellemzi.⁵⁵

Ezekben a népábrázoló művekben erős a társadalomkritika, gyakran tárgyalják egyén és társadalom, illetve közösség viszonyát, a hatalom természetrajzát, az emberi értékek mibenlétét, s főként a század első két évtizedében az aktuális történelmi-politikai események keretébe ágyazva adnak képet a parasztság szociális, társadalmi helyzetéről.⁵⁶

faluképpel, felhívja a figyelmet az alsóbb néprétegek kiszolgáltatottságára, rávilágít szociális helyzetük tarthatatlanságára, a hatalmi diskurzusban elfoglalt helyükre, ábrázolásmódjára az elfogulatlan, kritikai élű közelítés lesz jellemző. vö. Czine Mihály: Móricz Zsigmond. Gondolat. Bp., 1968; Görömbei András: A magyar irodalom rövid története. Folia Hungarica 6. Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitios. Helsinki, 1992; Sötér István: Móricz Zsigmond és a világ szorongatása. In: Alföld 1979/7. 47-73.

⁵⁵ Laitinen 1. 24-25, illetve ugyanez magyarul: Laitinen 2. 264.

⁵⁶ A népábrázolás hagyományának s ezzel párhuzamosan a realizmus fogalmának század eleji módosulásával kapcsolatban vö. Tellervo Kroqerus: Realismi ja idealismi. In: Tellervo Kroqerus: Kirjallinen linja (Valvoja ja Aika 1907-1922). SKS. Helsinki, 1992. 59-77.

3. ILMARI KIANTO: PUNAINEN VIIVA – A VÖRÖS VONAL

3.1. *Eltérés az idealizáló ábrázolásmódtól*

A népábrázó hagyomány XX. századi módosulását érdemes elsőként Ilmari Kianto regényeivel összefüggésben megvizsgálni, hiszen a század első évtizedeinek történelmi, politikai, társadalmi eseményei okozta változások az ő írói attitűdjében jelentkeznek koncentráltan, s eredményezik e tradíció alakulását. Határozott eltérést a XIX. századi hagyománytól az idealizáló ábrázolásmódról való lemondásban figyelhetünk meg elsőként, s ez a század népábrázolásának egyik legmeghatározóbb törekvése lesz. Népábrázoló regényeiben Kianto alapvetően a szegényparaszti rétegre koncentrál, ezen életforma megvalósításának szociálpolitikai aspektusa érdekli, így nem meglepő, hogy két legfontosabb népábrázoló regényének háttérében (*Punainen viiva – A vörös vonal*, *Ryysyrannan Jooseppi – Rongyosparti József*) a kor aktuális történelmi, politikai eseményei állnak. *A vörös vonal* az 1907-ben lezajlott első szabad parlamenti választások, illetve az azokat megelőző szociáldemokrata agitáció problematikájával foglalkozik, s ezt a történelmi időszakot az elbeszélő beépíti gondosan kialakított érvrendszerébe.⁵⁷ A téma aktualitása kivívta a kortársak kedvező fogadtatását, a művet mind a parasztság, mind a szociáldemokrácia kritikájaként olvasták. A runebergi eszményített parasztság itt tudatlannak, lustának, cselekvőképtelennek, anyagilag és szellemileg egyaránt szegénynek mutatkozik. A szociális regénnyel szemben támasztott elvárásoknak megfelelően Kianto nem idealizál, realiztikusan, ám megértően ábrázol, mely ábrázolás komorságát a humor eszközeivel enyhíti. Mindezek ellenére a regény mégsem értelmezhető a parasztság ellen íródott vádiratként, a kritika sokkal hangsúlyosabban érinti az értelmiségnek, a felsőbb néprétegeknek, az egyháznak a parasztsághoz való viszonyulását, melynek közvetett következményeként jelentkezik azok szellemi és szociális elmaradottsága. A realiztikus ábrázolásra való törekvés olyannyira erős az íróban, hogy több korábbi művében is (pl. *Nuoren miehen kädestä – Egy fiatal férfi kezéből*, *Sielunvihollinen – Az ősellenség* stb.) kifejezetten ironikusan viszonyul az elbeszélő mindenféle olyan törekvéshez, amely a parasztság idealizáló ábrázolásához vezethet. Megállapítható, hogy ennek a típusú ábrázolási módnak a gyökerei egyrészt Kianto korábbi műveihez, másrészt az orosz realistákkal kapcsolatos olvasmányélményéhez – elsősorban Tolsztojnak a parasztsághoz való viszonyához – nyúlnak vissza.

⁵⁷ A retorikai vizsgálódásokkal kapcsolatban lásd: Szörényi László–Szabó G. Zoltán: *Kis magyar retorika*. Helikon kiadó. Bp., 1997.

Török Endre értelmezése szerint⁵⁸ Tolsztoj hibának vélte, sőt egyenesen bűnnek tekintette a parasztok kisajátítását akár az államhatalom, akár az egyház által. Kiantónak a vallásról alkotott nézetei hasonlatosak Tolsztoéhoz, aki szakított az egyházi, intézményesített vallással, miután a pravoszláv egyházban ellenséges érzületet tapasztalt minden más vallással szemben, s rájött, hogy ez a vallási türelmetlenség megosztja az embereket. Megmaradt viszont az evangélium iránti tisztelete, mely természetesen követelte a társadalmi különbségek elvetését. A szeretet-elv egyik író esetében sem jelenti a parasztság idealizálását, az irántuk való rajongást, sokkal inkább jelenti az egyenrangú viszonyulást, a társadalmi különbségtevéstől való lemondást. A fentiekből kiindulva megállapítható, hogy Kianto tolsztojanizmusában meghatározó érték a morális tisztaság, a hazugságok leleplezése, s ez a viszonyulás nem engedi meg az idealizáló ábrázolásmódot. Mindezek ellenére népábrázoló műveiben az író szimpátiája végig a parasztság oldalán marad. A tolsztoji szeretettan legnyilvánvalóbb megmutatkozása nála a parasztság megértése. Kianto levelezéséből és naplójából kiderül, hogy Tolsztojon kívül Dosztojevszkij és Gorkij is fontos olvasmányai közé tartoztak. Mindkét orosz szerző a humánus hangsúlyozásával ábrázolja a társadalom legszegényebbjeit, ám meg kell jegyeznünk, hogy a finn irodalomban nem általános, hogy ehhez az értelmiség kritikája is járul, mint a tárgyalt regény esetében. Gyakori közös vonás, hogy mind Kianto, mind Dosztojevszkij és Gorkij szereplői gondolkodnak, filozofálnak, annak ellenére, hogy tanulatlanságuk határt szab ezen lehetőségeiknek.⁵⁹ Az anyagi szegénység így nem feltétlenül jelent szellemi szegénységet, amennyiben a szellemi tudás nem azonos a tanult ismeretekkel. Az orosz realisták hatása tehát még inkább arra bátorította Kiantót, hogy elszakadjon a runebergi ábrázolási módtól, s hogy népábrázolásában a humánus tisztelete álljon a középpontban.

3.2. Miliő, létforma

A finn regényekben a környezetrajz az elbeszélő narrációjának szerves része, amennyiben a miliő bemutatása érvrendszerének alapját képezi. A kitérés így minden esetben szorosan összefügg az elbeszélő szövegrészekkel, még ha a leírás beékelésének indokoltsága csak fokozatosan válik is világossá.⁶⁰

⁵⁸ Török Endre: Lev Tolsztoj – Végutad és regényforma. Kairosz Kiadó, 1999.

⁵⁹ Maria-Liisa Nevala: Kianto. SKS. Helsinki, 1986. 120-121.

⁶⁰ A leíró szövegrészek vizsgálatával kapcsolatban I. Mieke Bal: A leírás mint narráció. In: Narratívák 2. Szerk.: Thomka Beáta. Kijárat Kiadó. Bp., 1988. 135-171.

A *vörös vonal* főszereplője Topi Romppanen és felesége, Riika, akik a világtól elzárva az orosz határhoz közeli lápos erdőségben laknak, távol mindentől, amit szemléletesen hangsúlyoz a természet jelenségeinek megszemélyesítése, metaforizáltsága:

“Fekete sziklaként gubbasztott egy hatalmas erdős domb tetején, ahonnan messzire el lehetett látni északnyugati és északkeleti irányba, és különösen délkelet felé, de délnyugatra a kilátást egy még magasabb emelkedés korlátozta, amelyet ősi ráérzéssel Hiisivaarának (Ördöghegy) neveztek el.”⁶¹

Az elbeszélő fontosnak tartja hangsúlyozni ezt az elzártságot, mert ez a későbbiekben részben magyarázza, részben felmenti az itt élők anyagi és szellemi elmaradottságát, így a leírás hatása nem korlátozódik magára a leíró szakaszra:

“A kunyhó nagyon magányos volt; a legközelebbi emberi település, egy másik rozzant kunyhó fél mérföldnyire duzzogott egy nagy mocsár mögött, az Orosz-Karjalában levő legközelebbi házig már két egész mérföldre nőtt a távolság. A templomos faluig pedig olyan hosszú ösvény vezetett, hogy amióta a világ világ, soha nem hallatszott a harang kondulása...”⁶²

Maga az elbeszélő a fokalizálója ennek a leírásnak, aki fokozatosan a kunyhó felé közeledve mutatja be a vidéket, elhelyezi a kunyhót lokálisan, majd egyre szűkítve a megfigyelési területet, értékeli a környezetet. Elemzésében a terméketlenség és az elzártság hangsúlyozódik (l. a hangsúlyozott jelzők stílusárnyalatát: *terméketlen* mocsarak, *halálosan lehangoló* lápok, *névtelen* tavacska, *rozzant* kunyhó), a leírás/szemlélődés lassú ritmusa pedig ennek az állapotnak a maradandóságát, a természet örök változásában megmutatkozó állandóságát emeli ki. Feltűnően hosszan tárgyalja az elbeszélő a kunyhó más településektől való távolságának meghatározását. Állítását többféleképpen igyekszik bizonyítani: konkrét, mindenki által elfogadott számokkal, mások véleményével (*“Az öregek úgy tartották (...) a fiatalok szerint”⁶³*), a népi mértékegység szerint (*“s még egy jó darab út hozzá”⁶⁴*), mindennapi tapasztalatokra alapozva (nem hallatszik a harang kondulása). Tudatában van, hogy állítása nem ellenőrizhető, de az elzártság tényére épít az elbeszélés során, ezért igyekszik az olvasót minden eszközzel meggyőzni erről.

⁶¹ Ilmari Kianto: *A vörös vonal*. In: *A farkasmenyasszony*. Sorozatszerk.: Karig Sára. Európa Könyvkiadó. Bp., 1985. 127-128.

⁶² uo. 128.

⁶³ uo.

⁶⁴ uo.

Ebben a közegben nincs jelentősége semmi másnak, csak az életben maradásnak. Az ember maga itt a természet része, annak kiszolgáltatottja. Ennek a mindennapi életre vonatkozó analógiájára figyelmeztet az elbeszélő akkor is, amikor a főszereplők teljes nevének történetéről tájékoztat, s a környezet és az előkelő nevek éles ellentétére építve hangsúlyozza ennek az életformának a lefokozottságát. Hiába van Topinak szabályosabb névformája (Tóbiás s-sel és lágy b-vel⁶⁵), s Riikának is szép, hangzatos neve (Retriika Euphrosyine Saarantytär Juntunen), ezeket feleslegesen soha nem használják, csak ünnepekkor, ám jelentőségük akkor sincs igazán. Riika fiatalon e névhasználat gyakorlásával akart valamit átmenteni a felsőbb néprétegek életéből a sajátjába, de férje nyelve beletört a próbálkozásba, így ez a vágya megghiúsult. Az elbeszélő meglehetősen iróniával viszonyul ehhez, hangsúlyozva, hogy ebben a közegben a nevek is épp olyan egyszerűvé válnak, mint viselőik, az emberi értékek nem ezek alapján határozhatók meg.

Ilyen zord körülmények között a család egysége megkérdőjelezhetetlen, hisz tagjai teljesen egymásra vannak utalva. A regény sugalmazása szerint a család fogalmát ki kell terjesztenünk a állatokra is, azok is teljes jogú tagnak számítanak. Ezt az összetartozást hangsúlyozza, hogy az állatok gazdáikhoz válnak hasonlatossá.

A kunyhó és az ott élők sanyarú hétköznapjainak részletes bemutatása tudatos szelekció eredménye, s mint ilyen a szerzői intenciónak fontos része⁶⁶, hiszen:

“A végtelen erdőkben élő szegények belső szenvedéseit a nagyvilág nagyon sok embere aligha tudja még csak megsejteni is.”⁶⁷

E kijelentés bizonyítja, hogy az elbeszélő az itt élőket szinte társadalmon kívülinek gondolja, illetőleg feltételezi a társadalmi hierarchiában betöltött marginális szerepüket, mint ez később a *Rysyrannan Joseppi* esetében is megfigyelhető lesz.⁶⁸

A leíró szövegrészekben a történetészövés leértékelődése figyelhető meg. Ez a mozzanat néhol az életképszerűség érzetét kelti, ami a XIX. századi realista regényhagyományhoz közelíti a művet.⁶⁹ A bemutatás nem kizárólag a narrátor leírásai alapján történik, hanem a mindennapi teendők elvégzése, a főszereplők cselekedetei, dialógusai által tárul fel ez a majdhogynem a vegetáció szintjére süllyedt létforma. Ezt a hiányból építkező életformát

⁶⁵ Ez azért hangsúlyozódhat, mert a finn ember számára az *s* és a *b* hang kiejtése problémás.

⁶⁶ Wolfgang Iser: A fikcionálás aktusai. In: Az irodalom elméletei IV. Jelenkor Kiadó. Pécs, 1997. 59.

⁶⁷ Kianto: i. m. 132.

⁶⁸ vö. Elina Kouki: “Moderni” kansankuvauksessa. In: Tutkielmia suomalaisesta modernismista. Szerk.: Tuija Takala, Juha Hyvärinen. Turun yliopiston offsetpaino. Turku, 1990. 110.

⁶⁹ Szegedy-Maszák Mihály: Kemény Zsigmond. Szépirodalmi Kiadó. Bp., 1989. 19. (a továbbiakban: Szegedy-Maszák: Kemény...)

érzékelte a családtagok egymáshoz való viszonya, akik általában keveset beszélnek, mondanivalójuk a lényeges, mindennapi tevékenységeket érintő közlésekre szorítkozik. Tartózkodnak a felesleges mozdulatoktól is:

“A házaspár nem fogott kezét, megfelelt a jó napot kívánásnak egy szemhunyorítás is.”⁷⁰

Hosszabb eszmefuttatásaikat ritkán osztják meg egymással, inkább megtartják maguknak. Dialógusaikból, cselekedeteikből a felszínen csak elvétve mutatkozik meg a szeretet, gyakorta viseltetnek egymás iránt hűvösen, beszélnek egymással durván. A féltés, a törődés, a másik tisztelete inkább cselekedeteik célzatosságából érezhető. Az életforma lefokozottságát jól példázza Riika hétköznapi hangulatának leírása:

“Nem volt jókedvű, valójában nem volt rossz sem, csak egy finn zselléraszony hétköznapi hangulatában, egy olyan szürke lelkiállapotban volt, amely a féléhes, félmeztelen gyerekekkel való, napról napra ismétlődő veszekedés következménye volt.”⁷¹

Megfigyelhető, hogy az elbeszélő – mintegy az elmondottak hitelességét, meggyőző erejét erősítő – magyarázattal él ezzel kapcsolatban. Olyan érvet használ bizonyítékként, amit a közvélemény is általánosan elfogad, illetve mely állítás tartalmát a környezetrajz segítségével már megalapozottnak véli:

“Nehéz volt az élet a vadonban! (...) A vadon nyomta rájuk bélyegét.”⁷²

Ezen a ponton párhuzamot vonhatunk akár a parasztság életét bemutató magyar irodalmi alkotásokkal is (l. például Veres Péter, Tamási Áron vagy Móricz Zsigmond epikája), ahol az életforma lefokozottságát az emberi kapcsolatok minősége (sok esetben minőségi romlása) is jelzi. Az, hogy a hétköznapi beszéd sok esetben a lényegi vázra van csökkentve, mind a magyar írók, mind Kianto esetében jelzésértékű, ám az előbbieken műveiben mégis nagyobb ennek a jelentősége, hiszen a hallgatás, a csönd közelebb áll a finn ember mentalitásához. A hallgatás nem feltétlenül jelenti a nyelvvel szembeni bizalmatlanságot Kianto szereplői esetében, hanem inkább a beszéddel szembeni fenntartásukat fejezi ki, amennyiben gondolati megnyilatkozásaik mindkét regény egészét tekintve meghatározóak, nyelvileg telítettek.

⁷⁰ Kianto: i. m. 165.

⁷¹ uo. 178.

⁷² uo. 132-133.

Intencionált ennek az elzárt világnak a körültekintő, részletes bemutatása annak érdekében is, hogy az olvasó tisztában legyen azzal, mit jelent itt a szociáldemokrata agitátor által felvillantott lehetőség a vörös vonal meghúzására, azaz a szabad választásra. Topi és Riika valami újjal, számukra ismeretlennel kerülnek szembe, amely teljesen felborítja eddigi életüket. Megcsillan előttük e nyomorúságos élet minőségi javításának lehetősége, ami eddig elképzelhetetlen volt számukra.

Itt kell megemlíteni, hogy témáját tekintve *A vörös vonal* szoros rokonságot mutat Juhani Ahónak a *Rautatie – A vasút* című regényével, amely a világtól elzártan élő parasztházaspárnak a technika új vívmányával, a vasúttal való találkozását, illetve konfliktusát mutatja be. Itt már megtalálhatók a következő évtizedek népábrázoló regényeiben sűrűn előforduló motívumok, konfliktushelyzetek, problémakörök. Példaként említhetem az elmaradott és fejlettebb vidékek ellentétét, a társadalmi különbségekből adódó szociális problémákat, az alkoholt mint konfliktusforrást vagy az egyszerű parasztok fantáziálásait. Mindkét mű főszereplői a legszegényebb paraszti sorból származnak, minden nap az életben maradásért küzdenek, a civilizációval való kapcsolattartás egyetlen forrása a messzi templomos falu, ahol információhoz jutnak, egyik esetben a választásokat, másik esetben pedig a technika új vívmányát illetően. Hosszas gondolkodás után élnek a felkínált lehetőségekkel, sokat várnak attól, de mindkét esetben csalódással végződik az újjal való találkozás.

A szakirodalom e hasonlóságok alapján *A vörös vonal* előképének tekinti Aho regényét, s ebből következően sokan kisebbítik Kianto művének értékét. Itt kell megjegyeznünk, hogy Kianto írói minősége egészen más, mint elődjéé. Aho szkeptikusan viszonyul a fejlődéshez, szereplői teljesen passzívak, képtelenek változtatni helyzetükön, ám ez számukra nem is életcél. Ő épp ezt a régi, letűnőben lévő kort képviseli, ahol a modern kor vívmányai csak konfliktushelyzetet idéznek elő, nem jelentenek használható perspektívát, s a regény ennek megfelelően nem oldja meg a konfliktust, hanem mély rezignációval zárul. Ezzel szemben Kianto poétikai értelemben radikálisabb magatartást képvisel, kifejezetten igazságtalannak érzi a parasztság élethelyzetét, s e körülmények mihamarabbi megváltoztatását követeli. Nem elégszik meg már pusztán az új lehetőségek előidézte problémakör bemutatásával, hanem mély iróniával kritizál, rámutat azokra a pontokra, ahol mind a parasztságnak, mind az értelmiségnek változtatni kellene. A regény befejezése is sokkal radikálisabb, mint Ahónál. Kianto – mintegy hangsúlyozva a parasztság életszínvonalának ezen a szinten való tarthatatlanságát – halálba küldi Topit három gyermekével együtt. Jelentős eltérés a két író

között, hogy Kiantóval ellentétben Aho regényében még kerüli a társadalmi aspektus vizsgálatát.⁷³

Véleményem szerint attól eltekintve, hogy mindkét író a paraszti rétegtől valamelyest eltávolodva, tehát külső pozícióból ábrázol, valamint a két mű közti tematikus, szerkezetbeli mechanizmusok hasonlósága ellenére nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy poétikai értelemben Kianto parasztságról adott képe túllép Aho népábrázolásán, kritikai attitűdje sokkal radikálisabb, kritikusabb álláspontot képvisel, s nem fogadja el a múltbeli állapotokba való belenyugvást.

3.3. A vörös vonal jelentésrétegei

A népábrázolás *A vörös vonal* esetében az első szabad parlamenti választások történelmi eseményébe van ágyazva. Ezzel összefüggésben megmutatkozik a század eleji finn paraszti világ mibenléte, s lelepleződnek az aktuális politikai történések visszásságai, valamint a hatalom birtokosainak a hatalomhoz, illetve az azt kiszolgálókhoz való viszonya. A történelmi háttér ismeretében válik a címbéli vörös vonal kettős metaforikája a regény zárlatában teljesen kifejtetté. Kianto e szóképjátéka mind szerkezetileg, mind szemiotikailag összetettebbé, tömörebbé, többsíkúvá teszi a művet annak ellenére, hogy a metafora két jelentése jól elkülöníthető, nem játszik egybe. A vörös vonal egyrészt konkrétan utal a választás mechanizmusára, miszerint a választók egy határozott vörös vonal húzásával teszik le voksukat az adott pártra vagy személyre. Ez a konkrét jelentés azonban misztifikálódik Topi szemében, hiszen tudni nagyon keveset tud – s azt is manipuláltan – a választás mibenlétéről, csak azt érzi, hogy ez a vonal egész eljövendő életét változtathatja meg. A vörös vonal konkrét jelentéséhez jelentéstepadással járuló többletjelentés, vagy másodlagos jelentés kiépülése párhuzamosan halad azzal a folyamattal, melynek során Topi megismeri a szociáldemokrácia tanításait, működését, megérti a választás jelentőségét, így válik számára a jel – a konkrét jelentés helyébe fokozatosan behelyettesítve a másodlagos jelentést – az új élet szimbólumává. A metafora ezen jelentésrétege az egész regényen végigvitt, így explicit allegóriaként is értelmezhető, hiszen a gondolati sík egy része a megfogalmazás egy részében lexikálisan is jelen van. Másik jelentésére csak a regény zárlatában derül fény, de ez szoros összefüggésben van már a nyitó fejezettel.

⁷³ vö. Unto Kupiainen: *Huumorin sukupolvi*. WSOY. Helsinki, 1954. 219-221. (a továbbiakban: Kupiainen 2); Suomen kirjallisuus IV. SKS ja Otava. Helsinki, 1965. 463; Suomen kirjallisuushistoria II. Főszerk.: Yrjö Varpio. SKS. Helsinki, 1999. 66-67; Tarja-Liisa Hypén: *Kuvassa oikealla Juhani Aho*. SKS. Helsinki, 1999. 41-47; Tarja-Liisa Hypén: *Klassikon julkinen identiteetti*. In: *Identiteettiongelmia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Szerk.: Kaisa Kurikka. Turku, 1995. 287-300.

A mű keretes szerkezetű, s a keretben történt események közvetlenül nem függenek a fő cselekményszálatól, azaz Topiék, ezáltal a parasztság és a választások kapcsolatának bemutatásától. A keretrész, illetve a regény a finn népábrázoló regényekre oly jellemző tájábrázolással indul, ahol – mint később kiderül – a téli finn táj mint az ember ellensége jelenik meg. A keretrész e tájleíró szövegrészei fontos szerepet játszanak az elbeszélés egészére nézve, hiszen azontúl, hogy elősegítik a szöveg kohézióját, a szövegben életre keltett világ is ezekben van felépítve. A regénykezdő tájleíró szövegrész fokalizálja az elbeszélő, és csakis ő, így az olvasónak sem nyílik más megközelítési módra lehetősége. A megfigyelés során az elbeszélő rögtön értelmezi is a látottakat, az állatok viselkedéséből, mozgásából következtetéseket von le. Elsőre úgy tűnik, hogy a megfigyelés során csak a tárgy mozog, a szemlélő nem, tehát valamiféle megélésbeli mozgásról van szó. Ebben elbizonytalanít minket a szemügyre vett állatok sokasága és eltérő térbeli elhelyezkedése. Valószínűsíthető tehát, hogy magának a szemlélőnek is mozognia kell, hiszen nem láthat ennyi mindent egy helyben, annak ellenére, hogy a szövegben az ő mozgására konkrétan semmi nem utal. A természet jelenségeivel kapcsolatos megszemélyesítés, metaforizáltság, lírai hangvétel és plasztikus ábrázolásmód szintén nem idegen a finn regény természetétől, s itt bizonyos mértékben romantikus színezetet kölcsönöz a műnek:

“A fagy ura éjjel-nappal vasmarokkal szorongatta a földanya mellét, egyre mélyebbre hatolt a belső részek felé, megdermesztette a lüktető ereket és a folyékonyan hullámzó vizeket.”⁷⁴

A természet mostoha arcát mutatja ezen a késő őszi napon, mindent jeges kéreg borít, az állatok a hideg elől biztonságos helyre menekültek, kevés a mozgás, a tájon csend uralkodik.

“Úgy tűnt, mintha a vadon minden élőlénye félt volna ezen a napon mozogni, megszokott tevékenységét végezni. (...) Valóban szent borzalmat árasztott a vadon csöndje.”⁷⁵

Ezt a csendet töri meg hirtelen egy idegen hang, mely riasztóan hat mindenre: az erdő királya, a medve igyekszik téli állomáshelye felé a finn határ közelébe. A medve feltűnése nemcsak a csendet töri meg, de észrevehetően felgyorsul az elbeszélés ritmusa is, érzékeltetvén az egyre erősödő feszültséget. A felségesnek, ugyanakkor kegyetlennek feltüntetett medve gondolatait is megismerhetjük, ahogy nosztalgiával emlékszik első

⁷⁴ Kianto: i. m. 121.

⁷⁵ uo.

tehénvadászatára. Az elbeszélés folyamán e retorikai kitérő azért lesz fontos, mert az egész első fejezet baljós előjelként értelmezhető: az elbeszélő a remegő állatok és a magabiztos medve, a szinte mozdulatlan természet és az aktív, az útból minden akadályt elhárító állat oppozíciójára, valamint a természet ciklikusságában is érvényesülő állandóságára épít. Előszeretettel él a bővítés lehetőségével is (l. a medve erőpróbálgatásainak, illetve tehénvadászatának említése), ezáltal elsősorban az olvasót kívánja olyan belátáshoz juttatni, amely az ábrázolni kívánt tárgy szemléletéhez szükséges, másodsorban az állat cselekedeteinek említése a maga erőteljességével utal a rákövetkezendő, nagyobb mérvű kibontakozásra (l. a medve és Topi halálának összefüggése). A festőien, szinte plasztikusan ábrázolt vadonban az elbeszélő figyel a részletekre, a felsorolás alakzatával élve hívja fel a figyelmet az élővilág szokatlan riadalmára. A hatás fokozása kedvéért bizonyos mozzanatokat külön sorba szedve hangsúlyoz, nagy figyelmet szentel a riadt állatok jellemzésekor az igék megfelelő stílusárnyalatának (*fél, menekül, bujkál, nem mer, kucorog* stb.), hogy aztán a medvéről áttérjen Topi családjának bemutatására. A természet e történéseit az elbeszélő jelként (signa) kezeli, érvrendszerének részévé emeli, ezáltal enged következtetni a tragédiára. A baljós előjelek egyre nyilvánvalóbbá válnak a második fejezetben, amikor a narrátor említést tesz Topi tehenéről. A parasztházat az orosz határhoz közeli erdőségben helyezi el, ahová a medve is tart. A történetmondó a téli álmát alvó állatot hagyja el, s ez a mozzanat késlelteti a tragédiát. A medve állapotára, mozgására a fő cselekményszáltól eltávolodva, az elbeszélő folyamatot megszakítva egy-egy mondat erejéig mindig visszatér a narrátor, játékban tartva a keretrész keltette baljós hangulatot. Ez a mozzanat emlékeztet a realista regény azon megoldására, melynek során *”a cselekmény nagyobb egységeiben bekövetkező változást a szöveg előrevetíti a stílus kisebb egységeinek síkján.”*⁷⁶ A névjáték a vaddal kapcsolatban is megfigyelhető, az elbeszélő egymástól eltérő stílusárnyalatú megnevezéseket használ: *medve, vad, az erdő királya, mackó, szörny, őfelsége* stb. (*karhu, peto, metsänkuningas, kontio, otso, kunnioitettava majesteetti*). A szinonimitás adta lehetőségeket használja így ki, mely szinonim szóalakok közti fokozás értékű szemantikai különbségekre épít. Annak ellenére tehát, hogy a természet jelenségei egyértelműen tragédiát sejtetnek, az elbeszélő mégis némiképp elbizonytalanít a medve szerepét illetően, illetve utal arra, hogy ő is a természet része, tettét elsősorban biológiai szükségletek vezérlik. Ezáltal határolódik el attól, hogy Topi halálát Isten büntetéseként értelmezze. Ez igazolódik be a regény zárófejezetében, amikor a téli álmából felébredt éhes állat épp Topi egyetlen, az életet jelentő

⁷⁶ Szegedy-Maszák: Kemény...i. m. 17-18.

tehenét szemeli ki magának, amiért Topi természetesen szembeszáll vele, s az egyenlőtlen harcban alulmarad. Itt válik világossá a vörös vonal másik jelentésrétege, amikor a medve ütése következtében Topi nyakából vörös vonalként folyik a vér.

Értelmezhetjük tehát úgy, hogy ez a jel szimbóluma egy új élet lehetőségének (ennek a kiindulópontját jelentené a választás), ám Kianto szerint, amíg a parasztság ilyen anyagi és szellemi sivárságban él, amíg a felsőbb néprétegek csak a maguk hasznát tartják szem előtt, addig ez az új lehetőség csak “halált hoz” a parasztságra, vagyis élethelyzetük javulása nem várható. Ezt a jelképes értelmet sugallja a Topi nyakából folyó vér, ebből kiindulva vállalhatja fel a keretrész az exemplum-jelleget, s így érvényesül a metafora két jelentésrétegeinek oppozíciója is.

3.4. Az álmok identifikáló szerepe

Kiantónak az általam vizsgált két művét a már említett szakirodalmak általában sok humorral telített, realisztikus népábrázolásként tárgyalják. E kategorizálás egyértelműségét több, a romantikára emlékeztető mozzanat cáfolja, melyek közül a legfontosabb a sors jelképének, a téli álmából ébredő medvének a szerepe, a természet jelenségeinek megszemélyesítése, valamint a szereplők álmának kulcspozíciója a konstrukcióban.

Az álmok⁷⁷ nagyban eltérnek a mű meghatározó stílusától, szerkezetileg pedig fontos csomópontot jelentenek. Egyik általam vizsgált Kianto-regényben sem pusztán rövid betétként jelennek meg, melyek egy időre felfüggesztik a történetmondás törvényszerűségeit⁷⁸, hanem a szereplők személyiségének szerves részeként, segítségükkel bepillantunk belső világukba, olyan dolgokat árulnak el a személyiségről, melyek segítenek megértetni az új eszmék okozta konfliktust. Alapvetően a személyiséget leleplező, identifikáló szereppel bírnak, mint a gondolatok, de talán még többet mondanak az emberről magáról. Hiányuk törést okozna az értelmezésben, hiszen az elbeszélés tárgyának kísérő körülményeit bővíti ezáltal az elbeszélő, hogy az olvasót a tárgy megkövetelte belátáshoz juttassa. *A vörös vonalban* Topi és Riika is álmodik. Az álom szövegrésze nyelvi megformáltságában követi az álomlátó stílusát, egészében pedig az álmodó világképének metaforikus analógiájaként értelmezhető.

Topi álma már a regény elején, a negyedik fejezetben szerepet kap, mintegy folytatása az elbeszélő által ábrázolt életfeltételekből, a család reménytelen szegénységéből adódó

⁷⁷ Az álom regénybeli szerepével kapcsolatban vö. Nevala: i. m. 123-128.

⁷⁸ Szegedy-Maszák Mihály: Felmagasztosítás és tönkretétel: nyelv a két háború közötti regényben. In: Szintézis nélküli évek. Szerk.: Kabdebó Lóránt, Kulcsár Szabó Ernő. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó. Pécs, 1993. 28-29.

gondolatsornak, így egy hasonló példát adó exemplumnak is felfogható (exemplum simile). Topi – mivel a tél közeledtével már alig van lisztjük – a templomos faluba készül valamilyen módon a hiányt pótolni. Ez az út jelenti a kapcsolatot a civilizációval, a templomos faluval, a papokkal. Nagy nyomorúságukban egy láthatatlan erő segíti őket, szabályozza életüket, s ez az erő Istent jelenti az ő világukban, akit a papok képviselnek a templomos faluban. Itt válik fontossá az álom, ami sokat elmond viszonyáról az egyházzal, a vallással, valamint tájékoztat világlátásáról. Álmában Topi segélycsomagért indul a templomos faluba, ahol a pap inkább az őszinte hitre sarkallja őt az általa képviselt hatalom, az egyház nevében szólva. Egy hatalmas vízióval folytatódik a kép, ahol a szélmalommá változott templomban maga az Úristen vezeti Topit a malom tölcseréhez az égi áldás reményében.⁷⁹ Az Úr ironikus megnyilatkozása (*“Boldogok azok, akik hisznek, bár nem tudják, hogy mi adatik meg nekik.”*⁸⁰) már előrevetíti Topi csalódását, ami be is következik, hiszen liszt helyett saját feleségét és kenyérért síró gyerekeit kapja ajándékba. A következőkben Isten egy fekete emberré transzformálódva sírba vezeti a családot, akik fölött a végső áment maga a pap mondja ki. Az égi szférában is jelenlévő tehát a földi hierarchia, még Isten sem kedvez a parasztságnak, sőt kifejezetten ellenséges színben tűnik föl. Kianto itt a vallás és az egyház éles, szatirikus kritikáját adja, nyíltan szól az észet elutasító, vak hit ellen. A szereplők neveivel való játék itt sem marad funkciótlan, Topi öniróniára való hajlamát leplezi le. Ugyanakkor az álom megmutatja, hogy Topi vallásfogalma mennyire konkrét, mennyire saját kis gyülekezetéhez és annak papjához kötődik, hiszen az közvetíti neki Istent. Itt látható az egyháznak, mint evilági hatalomnak a nagyon erős befolyása, amint a hitet kötelességszerűen várják el híveiktől. Ez van beledolva Topiba is, akinek a műveltséget, a civilizációval való kapcsolatot az egyház jelenti a vallás évszázados hagyományára épülve. Jelentésértékű az is, hogy otthon egyetlen könyvük egy zsoltároskönyv. Az egyházhoz való tartozás tehát normaként jelenik meg ebben az elzárt világban, ám az álomból kiderül a Topiban meglévő gyanú, miszerint a papok prédikációi nem jelentik a végső és egyetlen igazságot. Lelepleződik Topi fogalma a társadalomról, annak hierarchiájáról, megosztottságáról, illetve a saját szociális körülményeihez való viszonyáról is. A világtól elzártan ő nem sokat tud annak folyásáról, de saját életkörülményeiből bizton tud következtetni a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyére, s tapasztalatai alapján fenntartásokkal él az egyház és a vallás szerepét illetően. Az álom a pap, illetve Isten ironikus megnyilatkozásaira, valamint az elvárások és beteljesülések

⁷⁹ Ezt a motívumot viszi tovább Pentti Haanpää a XIX. századi éhínséges idők humoros szemszögből megközelítő *Jauhot – Liszt*, 1949 című regényében.

⁸⁰ Kianto: i. m. 141.

oppozíciójára van retorikailag felépítve, melyek megmutatják az egyház Topiékhoz való viszonyulásának visszásságát. Az álomnak nemcsak az olvasó szövegértése szempontjából van jelentősége, hanem az álomlátó világnézetére nézve is fontossá válik: egyrészt megerősíti Topiban a hittel kapcsolatos eddigi gyanúját, amit az támaszt alá, hogy most már Istent is a jómódúak egyikének látja, a hatalom birtokosának, akit le kell fizetni valamivel, hogy az ember valami jót remélhessen. Másrészt értékrendjében végképp kettéosztódik a világ, melynek egyik oldalán az urak állnak (ide tartozik Isten és az ő egyháza is), a másik oldal pedig a szegényeké, azaz Topié. E két rész között az ellentét kibékíthetetlennek látszik.

A parasztság számára az álom és a gondolatok világa az egyetlen hely, ahol forradalmi gondolatokra, tettekre lehetőség nyílik.⁸¹ Ezen tények tudatában érthető, hogy miért lesz olyan megdöbbentő, szinte sokkoló hatásuk a szociáldemokrata agitátor által hirdetett új tanoknak, amiket se nem pap, se nem hivatalnok hirdet – mint azt eddig megszokhatták –, hanem egy agilis pártember. Ezek az eszmék a teljes reménytelenség közepette radikális megoldást kínálnak, s épp azokat a gondolatokat, álmokat mondják ki, amik Topi fejében szigorúan elzárva forognak, sőt leírva látja azokat, konkrét testet öltve, ami még misztikusabbá, félelmetesebbé teszi azokat. Az agitátor patetikus, meggyőző, mindenkit magával ragadó stílusa s beszédének tartalma fizikailag elszédíti Topit, hiszen túl sok minden történt, ami sérti az ő világának normáit, sőt ezeket a normákat, szabályokat épp lerombolni látszik. Az elbeszélő ezt hangsúlyozva mintegy fel is menti Topit a gyámoltalanság és cselekvésképtelenség vádjá alól. Ennek ellenére a tájékozatlansága miatt kigúnyolt Topi sajnálatraméltónak tűnik föl a jelenetben, mintha az ő és a falu közti társadalmi és kulturális különbség áthidalhatatlan volna.

Topinak az egyházhoz és a valláshoz fűződő kapcsolatát érzékeltető álma folytatásaként értelmezhető Riika álma, amit akkor lát, mikor férje a faluban az új, az eddigi szabályokat felborító szocialista eszmékről hall. Másképpen viszonyul álmához, mint Topi, nem gondolkozik tovább rajta, hanem valamiféle negatív előjelként értelmezi, így a regény végén kifejtett álláspontjának alapját képezi. Ő még az álom szférájában sem tud kitörni paraszti mivoltából, Topival ellentétben még ott sem mer szabadon fantáziálni, hiszen annyira fél gondolatai következményétől. Az áhított virágos ruha miatti lelkiismeret-furdalása motiválja a bűn képzetét, s ezzel kapcsolatosan itt Riikának a nála jobbmódúaktól, a hatalom birtokosaitól való félelme lepleződik le. Az álom érvrendszere retorikailag Riika személyéhez kapcsolódó

⁸¹ vö. Sütő András *Csillag a máglyán* című drámájában Szervét mondja ki a hatalom kiszolgáltatottjainak álomhoz való jogát.

(jelleméből, vagyoni helyzetéből, társadalmi pozíciójából, neveltetéséből, neméből vett) jegyekből táplálkozik, így előlegezi, hogy az álom efelől értelmezendő, s hozzásegít Riika világképének leleplezéséhez. Az elbeszélés egészének retorikai építkezésében betöltött szerepét tekintve az álom az olvasó számára olyan belátást biztosít, melynek segítségével értelmezni tudja a későbbiekben a Riika gondolatvilágában uralkodóvá váló vörös vonal-istentagadás-bűn-büntetés fogalmak viszonyát. Az álom ebben az esetben is vízióvá nő, melyben a papné istentagadással vádolja meg Topit, akiről – Riikával ellentétben – az olvasó már tudja, hogy az új eszmék hatása alá került. Ezen a ponton az álom és a narratív események között világos párhuzam vonható, konkrétan Topi falubeli élményei és az istentagadás vádja, valamint a szocialista tanok és az álombéli vörös szín uralkodóvá válása között. Ezenkívül itt kapcsolódik össze a két főszereplő álma is, amennyiben a Riikában tovább folytatódik a valláshoz való viszony tárgyalása, s következményként itt is Topi sírba kerülése történik. Ennek az álomnak is központi szerep jut tehát mind a történetben, mind az elbeszélés retorikai felépítésében, ráadásul az álom megtöri az elbeszélés kronológiáját, hiszen összekeveri a fikció reális valóságának és az álomnak a szintjét.⁸²

Riika álmának szerepe sem zárul le az ébredéssel, hanem visszatér, amikor Topi hazaérve beszámol a hallottakról, és átadja a bűntudatot motiváló virágos anyagot. Az álom előjelként való értelmezése itt újra megjelenik, s a negatív végkimenetel (Topi hangja a sírból szól) újra a történet fölött lebeg, megerősítve a keretrész baljós előjeleit. A regény egyes részei így kommentálják egymást, összetettebbé, bonyolultabbá téve a szerkezetet.

Az álom toposza retorikailag fontos szerepet tölt be, hiszen az argumentáció részévé válik, az elbeszélő érvrendszerének a miliő bemutatása mellett szintén alapját képezi. Mindkét esetben tisztázzák a szereplőknek a valláshoz való viszonyát, meghatározzák pozíciójukat és lehetőségeiket a hatalmi diskurzusban, körvonalazzák a paraszti réteg szűklátókörűségét, világról alkotott fogalmát, s nagy szerepük van az értelmezésben, amennyiben segítik az olvasót, hogy a szereplők szemszögéből lássa az eseményeket. Az elbeszélő érzékelteti, hogy ebben a világban az ember értéke társadalmi pozíciójának függvényében határozódik meg. Azzal azonban, hogy többször is hangot ad a főszereplők iránti szimpátiájának, épp e világ hibás értékrendjét hangsúlyozza, s utal arra, hogy az ember mint olyan tiszteletet érdemel, az emberi értékek az embertől magától függenek, nem külső, mérhető dolgoktól. Ez a regény egyik fontos jelentésrétege, s ezen a ponton kapcsolódik a finn népábrázoló regény tradíciójához.

⁸² Nevala: i. m. 128.

3.5. Állati és emberi lét analógiája

Mint már említettem, az elbeszélő fontosnak tartja a főszereplők s általuk a parasztság szociális, társadalmi helyzetének hangsúlyos elemzését. Ennek a szegénységnek, társadalmi alsóbbrendűségnek egyik legjobb rajzát adja az a mély iróniával, szatírával megrajzolt jelenet, melyben a ház csótányai – akik szintén családtagok – a szociáldemokrata összejevételhez hasonlóan megtárgyalják a család s ezen keresztül a saját helyzetüket. Az irónia a két létforma analógiáján, a paraszti életminőségnek a csótányok által történő lefokozásán alapszik, kibontakozását segítik az állatoknak a felsőbb néprétegek, illetve a parasztság életvitelére vonatkozó kijelentései. Az elbeszélő itt a csótányok megszemélyesítésével éles párhuzamot von a paraszti és az állati lét között, ám a parasztok itt is alulmaradnak, hisz a csótányok jobban bírják az éhséget:

“—Mindaddig, míg víz és meleg van a világon, mindaddig a mi szektánk nem hal ki véglegesen!”⁸³

A két létforma egymásra vonatkoztatása retorikai szinten is közvetlenül kifejtetté válik, ami még élesebbé teszi az analógiát:

“—Most már dereng nekem! – kiáltott a harmadik – Ők azért gyűlölnék minket, mert a mi létformánkban saját nyomorúságuk tükrét látják.”⁸⁴

A jelenet újfent reflektál az elbeszélőnek a vallásról, az egyházzal vallott nézeteire, ám az itt megjelenő ironikus hangvétel tovább erősíti a kritikát, amikor a nyitott zsoltároskönyvről a következő hangzik el:

“—Psz! Rendkívüli jelenség, hogy a könyv nyitva legyen ilyenkor éjjel. Én úgy vettem észre, hogy az asszony szereti ezt a könyvet. Tudja-e valaki, hogy miféle jót talál benne?”

—Én tudom – mondta valamelyik –, bűvös mondókákat olvas fel belőle, amikor korog a gyomra. És miután már olvasott, elfelejti az éhséget.”⁸⁵

Mіндеzekén túl a jelenet az állatok és a politikai párt, a lázadó csótányok és a lázító agitátor párhuzamával utal arra, hogy a paraszti rétegből tulajdonképpen e szociáldemokrata agitáció csinált lázadót anélkül, hogy kiutat mutatott volna e helyzetből. Hangsúlyozza

⁸³ Kianto: i. m. 161.

⁸⁴ uo. 160.

⁸⁵ uo. 162.

továbbá – a mű végkövetkeztetését megelőlegezendő –, hogy bármilyen új eszme megjelenése csak akkor válik a parasztság hasznára, ha először szociális, majd szellemi elmaradottságuk terén radikális változás történik.

3.6. Az új eszmék tudatformáló szerepe

A Kianto-regény esetében a szociális elmaradottság hangsúlyozása az állati, illetve a paraszti lét párhuzamára épülő jelenetben éri el csúcspontját.⁸⁶ A parasztok szellemi tájékozatlanságának kritikáját az mutatja a legszembetűnőbben, amikor az elbeszélő a parasztoknak az új eszmékre adott reakcióját ábrázolja. Saját sérelmeiket most nem gondolataikban, hanem egy kívülálló szájából és leírva hallják viszont, s az ily módon megtestesült titkos gondolatok szinte fizikailag bénítják meg a két főszereplőt:

“Topi feje szédült. A szíve szinte megszűnt dobogni. Ilyen beszédet ő még életében nem hallott.”⁸⁷

Az elbeszélő ezzel az utolsó mondattal világosan felmenti Topit a cselekvésképtelenség vádja alól, s ezt folytatja később is, amikor a falu hierarchiájában előkelőbb helyet elfoglaló suszterék tudatlanságát leplezi le.

Az elbeszélő fokozott iróniával viszonyul a falubeliek tudatlanságához, s ez akkor válik igazán hangsúlyossá, amikor felhívja a figyelmet a parasztság hibás szóhasználatára (pl.: *szociál-mokraták, szocialista-mokurata, cociámata, interi náli, Anti-Risztus, gitátor* stb. – *sosiaali-mokratti, soli-sali-ratti, soli-salin-ratti, sosialisti-mokkuraati, innteri naali, Antti-Ristus, rakutaattori*), melyet a regény végéig folyamatosan felszínen tart, sőt maga is használja ironikusan saját kommentárjaiban. Itt mutatkozik meg, hogy az elbeszélő következetesen elhatárolja magát szereplői tudatlanságától. Ez a szójáték a szociáldemokrata eszmék értelmezésének egyéni változataira is rámutat, arra, hogy ezek az eszmék szavak formájában terjednek, amelyek jelentését mindenki saját előfeltevése, előképzettsége, illetve egyéni szükségletei alapján adja meg. Ezzel függ össze, hogy mind az újságok, mind az agitátor úgy tájékoztatnak e tanokról, hogy az az egyes embernek a legkönnyebben elsajátítható legyen. Megállapítható, hogy a konkrét történelmi időszakhoz kötődő politikai

⁸⁶ Állati és emberi lét párhuzamba állítása mint a paraszti életforma mibenlétének meghatározója a magyar irodalmi hagyományoktól sem idegen. Vegyük itt példának Szilágyi András *Új pásztor* című regényét, ahol a két létforma párhuzamának metaforikus értelmezése a kívülről jövő kommunista eszméket értékeli. Erre az analógiára, illetve a paraszti életminőség állatvá degradálására építő kitérő mind Kianto, mind Szilágyi esetében az elbeszélő érvrendszerének része, a miliő bemutatásának jó kiegészítője.

⁸⁷ Kianto: i. m. 152.

ideológiák csak közvetetten ábrázolódnak, hiszen sokkal inkább a hatalom természetrajzának elemzése a regény célja.⁸⁸

Az új tanítás azonnali változást hoz Topi életébe, mintegy szellemi "hatalmat", tartást adva neki, ami magatartásában is kifejeződik:

“— Én az eszemnél vagyok, csak te is annál maradj! – erősködött Topi felsőbbrendűen”⁸⁹ (kiemelés tőlem—P. Á.)

A hallottak megváltoztatják Topinak az urakról vallott nézeteit. Eddig, a világtól elzártan élve, csak villanásokat láthatott a felsőbb társadalmi réteg életéből, amikor a templomos faluba látogatott. Ellenben most az újságok új információt hoznak a hatalom birtokosairól, akik lenézik a parasztokat, s csak kihasználják őket. Kiantónál ez a megállapítás kulcsfontosságú, hisz ő mindig is nagy hangsúlyt fektet az emberi értékek tiszteletére.

Megfigyelhető, hogy az új lehetőségek feltűnése jó alapot szolgáltat az eddig lappangó úrgyűlölet felszítására, leleplezve egyház és hatalom viszonyát. Kianto úr és paraszt viszonyával már korábban is foglalkozott (l. *Pyhä viha – A szent harag*), s amellett, hogy a parasztság jellemhibáival is tisztában van, a felelősséget egyértelműen az értelmiségre, a felsőbb rétegekre helyezi. A szereplők mellett maga az elbeszélő is részt vesz a parasztság és a felsőbb rétegek viszonyának tárgyalásában, ám az ő nézőpontja szélesebb skálán mozog, így összegzi szereplői kusza gondolatmenetét.⁹⁰

“Minden faluban mintegy maguktól teremtek a helyi főkolomposok, és köréjük a felbujtók; minden kunyhóban nyakukat vakargatva most azon kezdtek elmélkedni, hogy mi a párt és a szavazati jog, és hogy ezen a világon valójában honnan is csordogál az élelem: az égből-e vagy a föld belsejéből....”⁹¹

Megmutatkozik az is, hogy míg az uraknak téves fogalmaik vannak a parasztságról, ez fordítva is igaz, így lehetséges az, hogy az agitátor beszéde szinte azonnal kiváló táptalajra talál. A választási kampány kulcsjelenete ez a beszéd, ahol a szónok a teatralitás és a manipuláció minden eszközét kihasználva fokozza az elmondottak hatását. Az elbeszélő itt sem húzódik a háttérbe, kommentárjainak alaphangját éles kritika jellemzi:

⁸⁸ vö. Pertti Karkama: *Sosiaalinen konfliktromaani*. Oulu, 1971. 226-227.

⁸⁹ Kianto: i. m. 168.

⁹⁰ Navala: i. m. 144.

⁹¹ Kianto: i. m. 217.

“Olcsó eszköz egy nagy ügyben! Úttörő egy sűrű, összevissza döntött, ágas-bogas terepen (...) És minél többet beszélt, annál féktelenebbé duzzadt hitvadsága.”⁹²

3.7. A hatalmi diskurzus működése

Témájánál fogva *A vörös vonal* vállalja egy meghatározott hatalmi diskurzus működésének bemutatását, különös figyelmet fordítva a résztvevők hatalmi pozíciójának változására. Mivel esetünkben épp valamiféle hatalomváltás eléréséről van szó a szociáldemokrácia oldaláról, jól látszik, hogy a hatalom sosem lokalizálódik egy bizonyos helyen, sokkal inkább állandó mozgásban van, ebben a mozgásban létezik, funkcionál. Ebből kiindulva a regény nem tárgyalja, hogy a hatalom pontosan kinek a birtokában van jelenleg, de rámutat Topiék példájának segítségével, hogy ki nem rendelkezik vele. A hatalom vélt birtokosai nagyrészt Topiék szemszögéből körvonalazódnak, ami a felsőbb néprétegek, ezen belül az egyház és a falu vezető rétegének képviselőit jelenti. Topiéknek e diskurzusban elfoglalt alsóbbrendű szerepét hangsúlyozza saját álma, melyben Istent is a hatalom birtokosainak egyikeként határozza meg, akit le kell fizetnie ahhoz, hogy valami jóra számíthasson tőle. A szociáldemokráciának, illetve annak képviselőjének, Puntarpäänek a hatalmi diskurzusban elfoglalt pozícióját maga az elbeszélő határozza meg, illetve leleplezi le a párt kétarcúságát bemutatva annak hatalomvágyát. A regény egyik kulcsfigurája lesz így Puntarpää, az agitátor, alakjának számos előképét említhetjük a XX. század eleji finn irodalomban, így például Arvid Järnefelt *Helena – Helena* című művében Reinhold Korpimaat, Maila Talvio *Louhilinnájában – Kővár Joilit*, Eino Leino *Tuomas Vitikka – Tuomas Vitikka* című írásában pedig Perttit. Ezen figurák közös ismertetője a teatralitás, öltözködésükben pedig a forradalmiságot kifejező vörös nyakkendő vagy kokárda. Mindegyikük az alsóbb néprétegek köréből indult, de már nem tartozik oda többé. Szükségük van a felsőbb és az alsóbb néprétegekre egyaránt, hogy sikert érhessenek el, ám ők maguk nem kívánnak tartozni egyik réteghez sem, mégis szívesen játszódnak ki azokat egymás ellen.⁹³ Ez jellemző lesz Puntarpää esetében is, kinek mind öltözete, mind – a fizetség reményében tökélyre fejlesztett – előadói stílusa az alkalomhoz illő. Az elbeszélő is elismeri tehetségét:

⁹² uo. 207.

⁹³ vö. Nevala: i. m. 164; Suomen kirjallisuushistoria II. 131.

“Nagyszerű és tiszteletre méltó volt minden furcsasága ellenére. Lebilincselő és ellenállhatatlan, mert mindenki kénytelen volt elismerni, hogy a világ kantelérének legérzékenyebb húrjait érintette meg.”⁹⁴

Puntarpää felszólalása retorikailag is jól felépített. Pontosan tudja, hogy ebben a közegben mire kell helyeznie a hangsúlyt, tudja, hogy a felsőbb rétegek ellen való lázítás hatása megkérdőjelezhetetlen, valamint azt, hogy az egyház ellehetetlenítése révén nagyobb sikerre számíthat. Mondanivalója bevezetőjében elsősorban a hallgatóság érzelmeire kíván hatni, a megfelelően szuggesztív hangulatról az Internacionálé elénekeltetésével gondoskodik, melynek provokatív szövege felkelti az érdeklődést az elkövetkezendő beszéd iránt. A provokatív gesztus már a beszéd első mondatában uralkodóvá válik, amikor a szónok a figyelem felkeltése céljából a fokozó értelmű felsorolás alakzatával élve kijelöli saját szerepkörét, meghatározván ezzel hallgatósága számára az értelmezés irányát:

“Megérkezett közétek az egyházi hatalomnak, a papi hatalomnak, a hivatali hatalomnak, a pénz hatalmának, a fegyveres hatalomnak, a minden ördögi hatalomnak kiengesztelhetetlen, esküdt ellensége!”⁹⁵

A saját szerepkör kijelölését kezdettől fogva az ellenfél nézeteitől való elhatárolódás jellemzi, tulajdonképpen a beszéd egésze a hatalom eddigi birtokosai és a szociáldemokrácia tanainak antitézisére épül. Provokatív gesztusával, az ellenfél eddigi tetteinek megkérdőjelezésével megpróbál egy új igazságot létrehozni, mely az ő érdekeinek megfelel. Ez az igazság minőségileg nem jobb, se nem rosszabb az előzőnél, csak máshogyan van alakítva. A szociáldemokrácia szempontjából szükséges kialakítani, hiszen *“A hatalom gyakorlása együtt jár az igaz diskurzusok valamiféle ökonómiájával. (...) Rákényszerülünk arra, hogy az igazságot előállítsuk, a hatalmat pedig, különös módon, csakis az igazság előállításával tudjuk gyakorolni.”⁹⁶*

Puntarpää megpróbál elébe vágni az ellenfél lehetséges kifogásainak (praeparatio), így próbálja közönségét beszéde tárgya iránt fogékonnyá tenni (docilitas). Anaforával bővített mondathalmazással, valamint választ igazából nem igénylő kérdésekkel próbál paraszti származású hallgatóival kapcsolatot fenntartani, igyekszik alárendelt szerepüket tudatosítani, hiszen célja az ellenfél elleni ellenszenv megerősítése. Ezeket a kérdéseket értelmezhetjük a jelen nem lévő ellenfélnek szóló szemrehányásként is (epilexis), hogy aztán annak érveit

⁹⁴ Kianto: i. m. 207.

⁹⁵ uo. 201.

saját céljának megfelelően használhassa ki (conclitatio). A beszédet a vallás nevében megszakító pap erőszakra figyelmeztető, alázatos felszólalása intenzitásában, érzelmi töltésében, a retorika adta lehetőségek kihasználását tekintve meg sem közelíti az agitátor beszédének felépítettségét, hatását. Az elbeszélő eme ellentét érzékeltetésével biztosítja Puntarpää beszédének dominanciáját. A pap felszólalása a következőkben még inkább lehetővé teszi számára, hogy beszédét az ellenfél érveinek kiaknázására építse, illetve, hogy az ellenfél előadása ellenében szólaljon fel (antidiégészis). Szívesen él a bővítés adta lehetőségekkel, hogy annak keretein belül egy, az elmondottakat alátámasztó példa (exemplum simile) említésével erősítse az elhangzottakat. Beszédének ritmusa hullámzó, de alapvetően pergőnek mondható, heves érzelmi kitörései, mimikája, testbeszéde mellett ez is manipulatív eszközeinek egyike. A fentiek alapján megállapítható, hogy retorikája mind a prédikációkból, mind a színpadi beszédből sokat kölcsönöz. Az elbeszélő azonban ezen a ponton is egyértelműen jelzi, hogy fenntartásai vannak mind az új tanokkal, mind az agitátor megbízhatóságával szemben, mely véleményét rögtön hangsúlyozza is a beszédet közlő szövegrész után. Az így létrejövő éles opposzió befolyásolja az olvasót:

“Olcsó eszköz egy nagy ügyben!”⁹⁷

Puntarpää erősen bízik hallgatói hiszékenységében, tudatlanságában, hiszen saját magát igazolni csak a kétes hitelű *“Nem hazudok”⁹⁸* állítással tudja. A parasztság és a felsőbb néprétegek közti szinten áll a hierarchikus láncolatban, egyik csoporthoz sem tartozik igazán (ebből a szempontból kívülálló), ám ahhoz, hogy célját elérhesse, mindkettőre szüksége van.

A gyűlés epizódja kapcsán megfigyelhető, hogy Kianto regényvilágában a kollektivitásnak fontos szerep jut, az elbeszélő maga is a közösségi értékek elkötelezettje, mely vonás szintén a realista regényhagyományt asszociálja. A parasztság mint közösség értelmeződik, mely közösség tipikus figurája a jelen esetben főszereplőül választott Topi és Riika. Szembeötlő, hogy a szereplők egy közösség jellegzetességeinek megtestesítői, hiszen így tudnak egy egész népréteg képviselőként szólni. Ezt a kollektivitást csak fokozzák az elbeszélő általánosító megnyilvánulásai, sőt meg kell említenünk azt is, hogy kollektivitásában nyeri el jelentőségét a vallásnak, a hatalomnak és az új eszméknek a hatása. Példaként említhetők a gyűlést bemutató és az azt megelőző epizódok, amikor Topi és Riika a szabóéknál ismerkednek az új tanokkal. Kianto humora épp e kollektív tájékozatlansággal kapcsolatosan lesz a

⁹⁶ Michel Foucault: A hatalom mikrofizikája. In: Nyelv a végtelenhez. Latin betűk. Debrecen, 2000. 319. (a továbbiakban: Foucault 1)

⁹⁷ Kianto: i. m. 207.

⁹⁸ uo. 208.

legerőteljesebb. Nemcsak az, hogy hiányosak az ismereteik a világ dolgairól, amit leleplez, hogy még a szociáldemokrata szót sem tudják helyesen kiejteni, de itt, közösségi szinten válik nevetségessé a szabó feleségének megjátszott okoskodása, és az agitátor teátrális, olykor torz alakja. Szintén e kollektív tájékozatlanság a komikum forrása a szociáldemokrata utópiákkal kapcsolatban is, amennyiben azok Topiék szájából önmaguk paródiájaként hatnak. A humornak, a komikumnak nagyon fontos szerepe van Kianto népábrázolásában. Így döbbsent rá mondanivalója fontosságára, ám úgy, hogy a komikum nem oldja fel, sőt erősíti a parasztság sanyarú sorsáról adott kép komorságát. Pontosabban fogalmazva jelen esetben a derűs hangulat csak pillanatnyi, hiszen a tényeket bemutatni kívánó ábrázolásmód és az ironikus látásmód szinte állandó jelenléte nem eredményez felszabadult humort, inkább kölcsönöz tragikomikus színezetet a műnek. Ez a humor mégis egészséges, hiszen a sanyarú sorsra figyelmeztetve mégsem válik szentimentálissá, így elfogadható a szakirodalom állítása, mely szerint itt minőségében “tisztá”, stílusában olykor a burleszkhez hasonlító humorral van dolgunk.⁹⁹

Fontos megjegyeznünk, hogy az elbeszélő másképp viszonyul a társadalmi és szociális problémák megoldásához, mint Puntarpää és az általa képviselt szociáldemokrata párt. Nem fogadja el a parasztság bosszúvágyát, ami az agitátor kezében erős fegyver. A narrátor inkább csatlakozik itt a gyűlésen felszólaló paphoz, aki nem az egyház képviselőjeként, hanem mint ember szól a szeretet nevében az uszítás ellen:

“Kedves társaim, gondoljátok csak el ti magatok, hova vezet az, ha bennünket uszítással uszítanak a gyűlöletre – mint ahogy úgy látszik, ezt teszi az agitátor úr, és azt hiszi, ily módon érheti el legjobban a célját. (...) De ugyanakkor még egyszer a lelkükre kötöm, gondolkozzanak rajta: melyik az áldást eredményezőbb dolog a világon: a gyűlölet vagy a szeretet. A bosszú vagy a megbocsátás? A veszekedés vagy a megbékélés az emberek között?”¹⁰⁰

Ha figyelembe vesszük az előzőekben az egyházat ért kritikát és azt, hogy e szövegrész retorikai felépítettsége a papnak hangsúlyozottan alárendelt szerepet biztosít, felvetődik a lehetőség, hogy a regény sem az egyház, sem pedig a párt közvetítette ideológiát nem tartja elfogadhatónak, ami persze nem jelenti a keresztény erkölcsiség elutasítását.¹⁰¹

⁹⁹ Kupiainen 2. 229.

¹⁰⁰ Kianto: i. m. 205-206.

¹⁰¹ vö. Karkama: i. m. 227-228; Juhani Niemi: Hiidenkiven arvoitus. Arvi A. Karisto. Hämeenlinna, 1985. 131.

A gyűlésen Puntarpäänek okosan felépített előadásával, a paraszti rétegeknek a számukra a hatalom birtokosaiként értelmezett felsőbb néprétegek elleni lázításával sikerül hallgatósága előtt az áhított hatalmi pozícióra szert tennie. Így válik lehetségessé, hogy eddig tekintéllyel bíró pap az agitátorral szemben visszavonulni kényszerül. A hatalmi pozíció képlékeny volta mutatkozik itt meg, az, hogy *“a hatalom működik, hálószerűen szerveződik meg, és ezen a hálón az egyének nemcsak közlekednek, de mindig olyan helyzetben vannak, hogy a hatalom gyakorlói vagy elszenvedői is lehetnek.”*¹⁰²

Az agitátornak végig negatív színben való feltüntetése, valamint a beszédhez fűzött kritikák leleplezik, hogy mind az ügyhöz, mind az ügyet képviselő személyhez erkölcsi gyanú fér. Világossá válik, hogy az elbeszélő nem megoldást lát a párt téziseiben, hanem egy újabb erőszakra épülő konfliktusnak a megszületését, s itt kapcsolódik újra a tolsztoji felfogáshoz:

*“Hogy milyen gyengévé is kellett apadnia ezekben a napokban a keresztyéni sorssal való megbékélés eszméjének, annak a jézusi hitvallásnak: “Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek!”?”*¹⁰³

Bár az elbeszélő szimpátiája egyértelműen a parasztságé, itt mutatkozik meg az, hogy pontosan látja korlátaikat, hibáikat, amikkel nem tud és nem is akar azonosulni. Annak érdekében pedig, hogy nézeteinek alapot teremtsen, hangsúlyozza a hallgatóságnak az agitátor beszéde kapcsán felmerült helytelen következtetéseit.

Azt, hogy az agitátort mennyire csak a párt győzelme, a pozíciószerezés és nem a parasztság életkörülményeinek javítása érdekli, jól példázza a szavazás napján tanúsított magatartása. Topiék életük legnagyobb eseményére készülve még egy kis biztatást várnak a nagy tett előtt, amit Puntarpää egy gúnyos, ironikus félmosoly kíséretében szívesen megtesz, lenézi ő is ezeket az egyszerű embereket, s ebből a szempontból nem különbözik a felsőbb néprétegektől:

*“Az agitátor szája mosolyra húzódott, rákacsintott valakire, aki a sarokban ült, és lábával ütve a ritmust dalolni kezdett. Ezeket a vadonban élő gyermekeket valóban végestelen-végig pásztorolni kell!”*¹⁰⁴

A szavazás napjának hosszas előkészítése azt mutatja, hogy az elbeszélő igyekszik érzékeltetni, hogy maga a szavazás inkább rábeszélésre történik, mint meggyőződésből. Azt, hogy Topiék miért szavaznak, jól magyarázza a Gilles Deleuze által használt

¹⁰² Foucault 1. 323.

¹⁰³ Kianto: i. m. 221.

"*vágymegszállás*"¹⁰⁵ fogalom: az agitátor beszédének hatására mindennél jobban eluralkodott bennük a vágy, hogy eddigi helyzetükön változtassanak. Nem látják be, hogy nem feltétlenül áll érdekükben, hogy a szociáldemokrácia segítségét válasszák, a vágy érthető módon közvetetten az érdekek fölé emelkedett.

Az agitátor alakjával összefüggésben a regény névjátéka újra működésbe lép, így az elbeszélő érvrendszerét a szereplő nevének jelentésére alapozva erősíti tovább: a *puntarpää* szó egy olyan fűféle neve, amit szokatlanul gyors növekedése miatt nem lehet más fűfélékkel együtt termesztetni. A névjáték így játszatja egybe ezt a természeti metaforikát az agitátor gyorsan felfelé ívelő karrierjével, illetve a párt azon törekvésével, hogy minél gyorsabban, minél hatékonyabban, minden lehetséges eszköz felhasználásával egyedüli győzelmet érjen el. A beszélő nevek ilyesfajta játékba léptetése rokonságot mutat a realista regény hasonló törekvéseivel, ahol a típusalkotás szándéka gyakran allegorikus mellékjelentést ad a személynévnek (pl. *Norbert Lipót* és *Kolostory Albert* esete Keménynél, *Nyúzó* A falu jegyzője, illetve *Mindenváró* A kőszívű ember fia i esetében). Ezáltal érinti a tulajdonnévszerűség problematikáját, vagyis a realista írásmód azonosíthatóságát/azonosíthatatlanságát "*a jelöltre irányuló, vagyis a létezőt megnevező, azonosító, a megnyilatkozás tárgyára utaló nyelvhasználat vagy beszédművelet elsődlegességével.*"¹⁰⁶

A vörös vonal meghúzásával kapcsolatban közvetlenül érvényesül az elbeszélőnek e paraszti életforma lefokozottságára építő érvrendszere, hiszen Topi szavazását épp ezzel indokolja. A hatalmi érdekek találkozása is megfigyelhető a szavazás kapcsán, hiszen korábbi pozíciójuk megtartása, megerősítése végett a falu előljárói szövetségre lépnek a párt képviselőivel, így a minél több szavazat elérése közös célként értelmeződik. A hatalmi pozíció tudata a magatartásformában is változást idéz elő, s többek között ez az, ahol az elbeszélő meg tudja ragadni ígéret és mögöttes tartalom viszonyát. Az elbeszélő érzékelteti, hogy a falu előljárói sem viseltetnek másképp Topiék iránt, mint az agitátor, kinevetik őket, ám ugyanez vonatkozik a választási bizottságra is, akik szintén csak megjátsszák magukat a hatalomszerzés érdekében / "*—Psz! – mondta a fiatal elnök urasan.*"¹⁰⁷ (kiemelés tőlem—P. Á.). A narrátor nem rokonszenvez velük, kommentárjaiban igyekszik leleplezni őket:

¹⁰⁴ uo. 239.

¹⁰⁵ Michel Fuocault: Az értelmiség és a hatalom. In: *Nyelv a végtelenhez*. Latin betűk. Debrecen, 2000. 249.

¹⁰⁶ Szegedy-Maszák: *Kemény...* i. m. 33.

¹⁰⁷ *Kianto*: i. m. 244.

“Az elnök megigazította a szemüvegét, amely sehogyan sem akart megmaradni a ravaszul csillogó szemek álcázójaként, s olyan pártatlan kinézetűvé igyekezett változni, amennyire csak lehetséges volt egy ilyen kisfiús, szakálltalan arccal.”¹⁰⁸

A választások utáni napok bemutatásában meghatározó lesz, hogy itt szintén a főszereplők szemszöge uralkodik, akik távol a templomos falutól, ismét magukra maradtak, semmit nem tapasztalnak az áhított változásból, sőt sorsuk még rosszabbra fordul, hiszen három gyermeküket is elveszítik. Ebben a fejezetben a gondolatoknak épp annyira kulcsszerepük van, mint korábban az álmoknak volt, hiszen innen tudhatjuk meg a szavazás kimenetelét illető elbizonytalanodásukat. A kétséget csak fokozza a gyerekek elvesztése, amit jól érzékeltet a hit újbóli felbukkanása, a baljós sejtelmektől való félelem:

“Riikának volt egy súlyos gyanúja, gyötrő sejtelme: mi van akkor, ha a vörös vonal meghúzása mégiscsak bűnnek számított, és most jön a büntetés?”¹⁰⁹

Itt válik világossá a szociáldemokráciának a hatalmi diskurzusban betöltött szerepe, valamint az, hogy miért nem nyújt megoldást a parasztság számára. A mozgalom ugyanis a szavazás után elfelejtkezik róluk, mint egyénekről, csak addig voltak fontosak számukra, amíg hatalomhoz juttatták őket. Topiéknak ezt a csalódását csak fokozza, hogy az új eszmékben való hit a valláshoz való kényszerű, bár ideiglenes hűtlenség miatt érzett büntudatot erősíti bennük.¹¹⁰ A vallástól való eltávolodás most súlyos lelkiismeret-furdalást szül, ami visszavezeti őket Istenhez, mint végső segítséghez. A gyerekek halála egyértelműen büntetésként értelmeződik Riika gondolatmenetében. Itt folytatódik a keretrészben elkezdődött történet. A medve megöli a tehenét védő Topit, így a baljós előjelek igazolódnak. A Topi nyakából vörös vonalként folyó vér utal egyrészt a parasztság könnyen manipulálható voltára, másrészt a hatalom birtokosainak, illetve az azt birtokolni vágyóknak az alsóbb néprétegekhez való hozzáállására. E kétféle metaforikus sík közötti játékra utaltam a dolgozat elején.

Megfigyelhető azonban, hogy szerkezetileg a keretrész azért is fontos, mert ott az elbeszélő az állat biológiai működését leírva rádöbbsen arra, hogy Topi halála egyáltalán nem Isten büntetéseként értelmezendő. Innen nézve a gyerekek halála sem misztifikálható, hanem pusztán az életkörülmények alakulásának függvénye. Itt újra lelepleződik a Topiékat mardosó büntudat indoklásának visszássága, amit szenvedésük motivál. Megfigyelhető, hogy nekik

¹⁰⁸ uo. 244-245.

¹⁰⁹ uo. 247.

¹¹⁰ vö. Arvi Järventaus: A finn regény problémái. In: Debreceni Szemle 1935/1. 15.

mindig szükségük van valamire, ami felettük áll, irányítja őket, amiben, ha nem is meggyőződéssel, de tudnak hinni. Ez életkörülményeik, gyámoltalanságuk, cselekvésképtelenségük következménye, másfelől tisztán megmutatkozik itt az alsóbb néprétegekbe hosszú évek során beleivódott alárendeltség tudata.¹¹¹

3.8. A természet mint ellenfél

A regény narrátora mindvégig megértéssel viszonyul az ábrázolt paraszti réteghez, nézőpontját egyre közelíti azok szenvedéseikhez. Ez eredményezi azt, hogy a finn népábrázoló regényekre oly jellemző tájábrázolás – a fentebb említett “*nagy panoráma*” – már távol áll a runebergi idilli, az embert körülölelő, hangsúlyozottan hazafias jellegű finn tájtól. A horizontális, illetve vertikálisan felülről lefelé irányuló természetábrázolás megmaradt ugyan, de a természet itt fenyegető, ellenséges színben tűnik fel, akadály, amivel a szereplőknek meg kell küzdeniük, s ebben a küzdelemben sokszor alulmaradnak. Jelen esetben a téli táj jelenti a küzdelem terepét.

Ha finn regényről beszélünk, szinte minden esetben szólnunk kell ember és természet viszonyáról, a természetnek az ember életében, illetve az elbeszélés menetében való szerepéről. Innen kiindulva elmondható, hogy a leírás, ezen belül a természetleírás a regény központi szervező eleme lesz abban az értelemben, hogy a természet változása végigköveti a cselekmény alakulását, sok esetben a szereplők lelkiállapotának kifejezőjévé válik. Fontos lesz, hogy az ember és a természet hogyan viszonyul egymáshoz, az ember uralja-e a természetet, vagy annak részeként, kiszolgáltatottjaként értelmeződik, a természet barátként vagy esetleg ellenségként jelenik meg. Fontos lesz ez azért is, mert a finn regényekre Kivítől kezdve a II. világháborúig jellemző volt a falusi környezetnek a regény miliőjeként való szerepeltetése. Ez a század első felének magyar regényeitől sem idegen (l. Tamási Áron, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Szilágyi András, Illyés Gyula stb. regényei, a szociográfiák, ill. a szociografikus igényvel írt regények), ám a természet szerepe a finn regényben sosem pusztán kiegészítő jellegű vagy időszakos, hanem állandóan jelenlévő, szerves rész, ami a finn ember és a természet kapcsolatát ismerve válik érthetővé. Találón az lehet mondani, hogy a legtöbb esetben a természet is egyik szereplője a regénynek.

Kedvelt színtere a regényeknek az a jellegzetesen finn környezet, amit legjobban az elszigeteltség, a ritkán lakottság, a sűrű erdők közt megbújó kunyhók, lápok, mocsarak világa jellemez. Ez az a táj, ahol az ember a legközelebb van a természethez, megtapasztalhatja

¹¹¹ Nevala: i. m. 187.

annak végtelenségét, változásaiban megmutatkozó maradandóságát, hiszen jelenségei “egy olyan metatemporális, mozdulatlan állapotról tanúskodnak, melynek lényegét a természet bizonyos külső formáit bomlasztó nyilvánvaló változások érintetlenül hagyják.”¹¹² A finn regény alapvető élettere tehát a természet, melynek organikus egysége – attól függetlenül, hogy ellenségként vagy segítőként értelmezi a szubjektum – megkérdőjelezhetetlen.

Kianto szereplői elszigetelve, Észak-Finnország határvidékén élnek, Pentti Haanpää 1930-as, 1940-es években írott regényeiben szintén a ritkán lakott, perifériának számító északi területek ábrázolódnak. Joel Lehtonen *Putkinotkójában* igaz, hogy a szereplők viszonylag közel laknak a városhoz, de elszigeteltségük és a természetre való ráutaltságuk itt is adott. Sillanpää lesz az, akinél a természet szinte ugyanolyan értékű főszereplővé válik, mint az emberek. A regény cselekményének és a természet változásának párhuzama Maria Jotuni *Hétköznapiak* című regényében lesz szembeütő, ahol a regény cselekményét a napszakok határolják be, Aino Kallas és Kianto esetében pedig a természet változása követi a szereplők lelkiállapotát, illetőleg előrevetít bizonyos dolgokat. Kivinek *A hét testvér* című művében a természet a testvérek szövetségeseként értelmeződik a társadalommal szemben, sőt nevelő hatásának köszönhetően a testvérek folyamatosan a társadalom teljes jogú tagjává érnek. A XX. századi regényben ebből a szempontból változás történik: a természet sokkal direkter, sorsszerűbben befolyásolja, határozza meg a szereplők életét, létfeltételeit. Kiantónál, Lehtonennél, Haanpää esetében a természet magasan az ember felett áll, s a gyenge ember létharcát vívja ellene. Előfordul, hogy a szereplők számára a természetnek nincs morális értéke, természet és ember viszonya gyakorlatias, sokszor ellenséges.¹¹³

A természetnek, mint az ember fölött álló hatalomnak a megjelenítése jelen regény esetében is igaz. Ezt támasztja alá a keretrészben a medve szerepeltetése. A természet a regényben részben a szereplők élettere, részben olyan erő, amivel nap mint nap meg kell küzdeniük, mely küzdelem nyomot hagy bennük (erre építi érvelését az elbeszélő a szereplők külsejére utalva). A természet a keretrésztől kezdve folyamatosan ábrázolódik, jelen van a regényben, mely táj jelentéssé vált az első fejezetben alapozódik meg. A narrátor így teremt már az elbeszélés kezdetén erős atmoszférát. Az állatnak Topi életébe való beavatkozását a regény fokozatosan teszi egyértelművé az olvasó számára a medve kedvenc zsákmányának, Topi tehenének, az állat éhségének említésével, Topi kunyhójának és az állat helyének lokalizálásával, illetve a cselekmény menete közben a medve jelenlétének, pillanatnyi

¹¹² Paul de Man: A temporalitás retorikája. In: Az irodalom elméletei I. Jelenkor Kiadó. Pécs, 1996. 17.

¹¹³ Laitinen 1. 12-13.

állapotának folyamatos hangsúlyozásával. Ezen kitérők sejtetik, ugyanakkor késleltetik a tragédiát, fenntartva a keretrész keltette feszültséget. A csendet megtörő, Topiék és a vadon életét megfélemlítő, felborító vad tette párhuzamba állítható a szociáldemokrácia által kínált új lehetőségekkel, melyek hasonló módon törnek be Topiék, illetve a parasztság elszigetelt életébe. A párhuzamosan haladó két szál jelzésértékűen a tragédiában találja meg közös pontját. Ennek fényében a medve lakomázása és a szociáldemokráciának a szavazatok elnyerése fölötti örömnépe közt is párhuzamot tételezhetünk a regény végén.

A természet eseményei nemcsak követik a fő cselekményszálát, s befolyásolják a cselekmény végkimenetelét, hanem az erdő különböző stílusárnyalatú szinonimái, illetve annak hangulatát érzékeltető kifejezések (*vadon, végtelen erdő, a vadon félelmetesen susog, komor, sötét* stb.) közvetetten utalnak az ott élők életének nehézségeire. A természet közvetetten is ellenségként, irracionális hatalomként tűnik fel. Ezt Riika azon félelme támasztja alá, miszerint a természet hívja a gyerekeket játszani, s így az elfáradt gyerekek több kenyeret követelnek. Ezek a természetből vett érvek nagyban hozzájárulnak az elbeszélő állításainak valóságosságához, a személyi érvekkel egymást erősítve alapozzák meg az elbeszélőnek azon törekvését, hogy bemutassa a szociáldemokrácia által felvillantott lehetőségek hatását e paraszti világban.

A természet jelenvalósága az elbeszélő szóhasználatában közvetlenül is megfigyelhető, hisz gyakran építi mondanivalóját a természetből vett hasonlatokra:

“A haszontalan fiúk (...) mentek a frissen esett hóban a sítalpat emelgetve, mint ahogy a vízimadarak szoktak lábukkal csapkodva a víz felszínén futni, és eltűntek a szauna mögött.”¹¹⁴

A tájleírások erősen lírai hangvétele, az ahhoz kötődő képekben való beszéd gyakori alkalmazása, az erős metaforizáltság nem kizárólag önmagáért való. Bizonyos helyeken oldja az ábrázolt életforma sanyarúságát, az olvasó számára pedig bizonyos feloldódási lehetőséget jelent, kimozdulást e nyomasztó légkörből:

“Már kezdett sötétedni. Nem is tartott az sokáig az évek ebben a legsötétebb szakaszában, amikor az északi reggel és este hideg, sárga kezűket egymásnak nyújtják, és mintegy hordágyon viszik a napkisasszonyt a sírba. Csaknem állandó éjszaka volt ez az egész december, a természet tündére nehéz álomba merült, s

¹¹⁴ Kianto: i. m. 147.

*csak minden huszonnegyedik óra után nyitotta ki résnyire a szemét, amelynek pillái mintha a helyükre fagytak volna...*¹¹⁵

A természettel kapcsolatos lírai betétek hasonló célból történt intencionált beszerkesztése a szövegbe a *Ryysyrannan Jooseppi* esetében már tovább módosul, egy helyen épp a visszájára fordul, ugyanis a természet szépségében való feloldódás az utána közvetlenül következő, a szereplők életének sivárságát bemutató szövegrészek megdöbbentő, lehangoló hatását hivatott felerősíteni a kontraszt érzékeltetésével.

A természet változásai, jelenségei jelentéssel bírnak az ott élők számára, különösen igaz ez azokra, akik ennyire szoros kapcsolatban élnek vele, s akiknek az életét az ősi babonák hasonlóképpen meghatározzák, mint az istenhit. A természetnek ezt a fajta jelentésségét majd Kallas regényei esetében is megfigyelhetjük, s megállapíthatjuk, hogy jelentősége nála sem csökken. A természet központi szerepét jól példázza a szociáldemokrácia által felkínált újfajta életminőség keltette reakció is:

*“Sokan különböző jeleket véltek látni a napban és a holdban, az erdei állatokon és a fákon; száz meg száz öregasszony, sőt még öregemberek is álmokat láttak, amelyek közül az egyik csodálatosabb volt, mint a másik, amelyeket nem lehetett sehogy másképpen érteni, mint hogy közeledik az egész nép pusztulása”*¹¹⁶

A természet a regényben sok esetben metaforikusan mintegy reagál a történetekre, esetenként ezzel együtt mutatja a szereplők lelkiállapotát is¹¹⁷:

*“A végtelen vadonban, ahol a százéves szakállas lucfenyők és a harkály lyuggatta kiszáradt fenyők eddig ugyanazokat az örök dallamokat susogták anélkül, hogy valaha is biztató zsoltárt énekeltek volna a didergő vándornak, ugyanebben a végtelen vadonban most a fiatal erdő a forradalom büszke indulóit és a szent lázadás varázsigéit énekli az arra járó fülébe.”*¹¹⁸

Természet és ember összetartozása akkor fejeződik ki leginkább, amikor a szöveg egy mondaton belül metonímia segítségével az ott élőket a hely nevével (itt az erdőről van szó) helyettesíti:

*“Az újságok tehát visszhangra találtak a hatalmas erdők mély csendjében is.”*¹¹⁹

¹¹⁵ uo. 181.

¹¹⁶ uo. 216.

¹¹⁷ Ezzel kapcsolatban Elina Kouki a regény természetfogalmát romantizáltnak nevezi. In: Kouki: i. m. 112.

¹¹⁸ Kianto: i. m. 226.

¹¹⁹ uo. 220.

Az igen pozitív festésű, lírai képek ellenére e regényben a természet ellenséges volta hangsúlyozódik inkább, egy olyan erőé, amely az itt élőknek kihívást, mindennapi egzisztenciális és létharcot jelent. Ennek lesz megalapozója a keretrész, melynek eseményeit értelmezhetjük a regény történéseinek metaforájaként.

3.9 Az elbeszélői pozíció

Az elbeszélő jelenléte folyamatosan érezhető a regény folyamán a szereplők identifikációjában, a miliő bemutatásakor, az egyes eseményekhez fűzött kritikai élű kommentárjaiban, az emberek és az állatok gondolatának tolmácsolásában. A szereplők identifikációja esetében nem a külső megrajzolása a fő szempont, bár a körülmények zordságát alátámasztandó a harmadik fejezetben ez is megtörténik (fontos itt a hangsúlyozott ok-okozati összefüggés), ám nem részleteiben, hanem egy-egy jellemző vonás kiemelésével:

“Öregasszonyhoz hasonlóvá változóban volt már korpiloukkói Riika egyre jobban előrehajló állával, sovány arcával. Öregembert formált már Topi is ritkás szakállával, amelyet soha nem borotvált. Öregasszonyos volt Riika tekintete, amikor a gyerekhadtól övezve dühösen taposta a rokkáját, s öregasszonyt jövendőt a lélek is, amely a nyelve hegyén sziszegett.”¹²⁰

Személyiségük inkább életmódjukból, beszédükből, cselekedeteikből, szokásaikból s legfőképp gondolataikból körvonalazódik. Életük lefokozottságát jelzi a teljes nevek elhagyása a hétköznapiokon. A névválasztás is utal arra, hogy Topiék világának két meghatározó pontja az egyház és az ezerarcú hatalom. Topi például egy, a konfirmációja óta a fejében élő mondat alapján nevezi el egyik gyermekét annak jobb jövője érdekében, a másik gyerek pedig nem kaphatja egyik volt üzlettársa nevét, félvén a büntetéstől.

Érdekes megoldás a szereplők identifikációját tekintve, hogy a főszereplők folyamatosan reflektálnak egymásra. Emellett az álmoknak és a gondolatoknak is nagy a szerepük ezen a téren.

Mindkét főszereplő személyiségéhez szorosan hozzátartozik az élet értelmére való folyamatos rákérdezés, az aktuális dolgokra való folyamatos reflektálás. Kifejezetten gondolkodó, filozofáló emberek attól függetlenül, hogy következtetéseik helytállóak vagy sem. Topi filozofál többet, tudatosabban. Ő rákérdez az egyház, a vallás, a hatalom, a társadalom és saját életének értelmére, míg Riika gondolatai szűkebb körben mozognak, ritkán lépnek túl a vallás, a kunyhó életének, valamint az új tanok következményének határán.

Mint láthattuk, Topi álmában kifejezetten lázadóan viszonyul környezetéhez, míg Riikát álmában is korlátozza valamiféle felette álló hatalom. A vörös vonal meghúzása mindkettőjüknek nagy feladatot jelent, ezt hangsúlyozza, hogy az elbeszélő kissé eltúlozva mutatja be a jelenetet:

“Megragadta a ceruzát, nehezen hajló ujjával jó erősen megszorította, és kezdett célozgatni: a bal szemét behunyva, a jobb oldalt pedig igen összehunyorítva. A szája erősen félrebiggyent.

“Most?...”

De még nem merte rányomni.”¹²¹

Érthető a félelmük, hiszen az ő szemszögükből nézve ez a tett egyet jelent az egyház és Isten, valamint a fennálló állami hatalom auktoritásának megdöntésével. Fontos tehát megjegyeznünk, hogy mind Riika, mind Topi kizárólag a saját világa felől képes értelmezni a társadalmi helyzetet, s innen nézve igazán eleven figurák.

Az elbeszélőnek a miliő bemutatásakor az a legfontosabb szempont, hogy annak sivárságát, az életkörülmények embert próbáló voltát mutassa meg, s azt érvrendszerének szerves részévé tegye. Ebben a környezetben minden változásért kiált, s ez a sivárság érzékelteti egyrészt az ott élők életszínvonalát, másrészt viszont részben felmenti őket a szellemi elmaradottság vádjától. Ez a miliő, ahol a vallás mellett a népi hiedelemvilág eszméje is elevenen él, tudatlansága és szociális elmaradottsága miatt épp megfelelő közeg lesz az új lehetőséget csalárdul kínáló szociáldemokrácia eszméinek.

A narrátor jelenléte legszembetűnőbben az eseményekhez fűzött állandó kommentárjaiban mutatkozik meg. Ezen kommentárok végig jelen vannak a szövegben, mintegy magyarázatképpen, az olvasónak az értelmezéshez nyújtott segítségként. Úgy tűnik, mintha az elbeszélő szükségét érezné, hogy az olvasót egy bizonyos irányba orientálja, hogy folyamatosan ráébresszen az új tanok megoldást nem hozó, visszás voltára, az egyháznak és az államhatalomnak az alsóbb néprétegeket kihasználó érdekszövetségére.

Az elbeszélő kommentárjaiban többször magyarázza a történeteket, a körülményeket. A szereplők külső jellemzésekor például így indokolja megtörtségüket:

“A vadon nyomta rájuk bélyegét.”¹²²

¹²⁰ uo. 133.

¹²¹ uo. 243.

Az ilyesfajta kommentárok egy része befolyásolni kívánja az olvasót, mint amikor a család bemutatásakor az életkörülmények zordságát tárgyalva az elbeszélő a következő mondattal ad hangsúlyt a mondanivalónak: *“Nehéz volt az élet a vadonban!”*¹²³

A narrátor gyakran nyilvánítja véleményét az elhangzottakkal kapcsolatban:

*“Nem lehet itt mit csinálni. Nem is lenne itt semmi baj, rossz szavak sem pukkadoznának, ha jobbak lennének az életkörülmények. De mitől válhatnának jobbakká? Az éhínség árnyéka lebeg e táj fölött...”*¹²⁴

A következő véleményben megbújó kritika pedig segít leleplezni a parasztok elvakultságát az új eszmékkel kapcsolatban:

*“A régi finn királymese új bámulói voltak azok, akik csodálatos változásokban hittek. Gyönyörű dolog volt a fanyar fenyőkerget rágcsálóknak az édes mézeskalács hamarosan eljövendő napjairól ábrándozni.”*¹²⁵

Megjegyzendő, hogy a narrátor gyakran elbizonytalanítja olvasóját a szociáldemokrata tanokkal összefüggésben, arra készíti, hogy gyanúval, fenntartással viszonyuljon azokhoz:

*“Lehetséges az, hogy e nagyvilág tengelyét most kátrányba mártják, hogy új sebességgel kezdjen el forogni, surrogni, és abbahagyja a csikorgást, mint ahogy eddig az egész világ füle hallatára csak csikorgott?”*¹²⁶

Ugyanezt példázza a következő elbizonytalanító hozzászólás is:

*“Igazán ki kellett tisztítani teljesen a törvények ládáit, kirostálni a tiszta magot, és egyenlően elosztani?”*¹²⁷

Előfordul azonban az is, hogy a történetmondó egy mondat erejéig egyenesen az olvasóhoz fordul kommentárjában:

*“Az újságokat azonban nemcsak olvasgatták, hanem már válogatni is tudtak közülük, de ha azt állítja a kedves olvasó, hogy valaki a vadonban élők közül abban az időben feltétlenül elhitte az újságok tartalmát és állításait, hát akkor bizony alaposan téved.”*¹²⁸

¹²² uo. 133.

¹²³ uo. 132.

¹²⁴ uo. 135.

¹²⁵ uo. 226.

¹²⁶ uo. 173.

¹²⁷ uo. 219.

¹²⁸ uo. 218-219.

Ezek a kommentárok a regény jelentős részét képezik, folyamatos jelenlétükkel, variációikkal az elbeszélő egy pillanatra sem hagyja, hogy az olvasó belefeledkezzen az események menetébe, vagy hogy más perspektívából értelmezze a történetet, mint ő maga. Ezzel ellenpontosodik az egyes részeknek a szereplők szemszögéből való bemutatása, és ez elvezet a fokalizáció kérdéséhez.

3.10. Fokalizáció

E kérdéskörbe már bepillanthattunk a regény értelmezése során, s megfigyelhettük, hogy jórészt a főszereplők és a narrátor nézőpontja variálódik a műben. Ezen nézőpontok kiegészítik, olykor hiteltelenítik egymást, így kaphat az olvasó koherens képet a történetről. Úgy tűnik, hogy az elbeszélő nem tud és nem is akar lemondani teljesen saját szemszögéről, hogy az eseményeket mindkét oldalról láttassa. Az említett gyűlés a fokalizáció szempontjából is központi jelenete a regénynek, ugyanis a nézőpontok keveredése lesz itt megfigyelhető. A legmeghatározóbb nézőpont a gyűlésre érkező Riikáé, kinek szemszögéből a beszéd félelmetesnek, meglepőnek, ám idővel egyre érdekesebbnek és lebilincselőnek tűnik. Fontos momentum, hogy Riika épp istentiszteletről érkezik a gyűlésre, ahol a pap óva intette gyülekezetét a bűnös tanoktól. Az egyház a regény folyamán végig a régi világhoz való tartozást képviseli, erősíti, ezért saját létjogosultságát féltve a büntetésre figyelmeztetve támadja a párt legitimitását. A vallás mindvégig visszatartó erőként szerepel, melyet a köpölyöző Kaisa babonával kevert hite képvisel a legszembetűnőbben. A narráció végig fenntartja az egyház és az új tanok szembenállását, így kiéleződik a kettő közül való választás problematikus volta. Az elbeszélő Riika szemszögén kívül a saját maga fókuszát is hangsúlyozottan érvényesíti, iróniával fűszerezett kritikát fogalmazva meg a történetekkel összefüggésben. Így a két nézőpont váltakozása révén lelepleződik az agitátor beszédének kétszínűsége.

A fokalizáció szempontjából nagyon érdekes része a regénynek, amikor a csótányok elemzik a saját, illetve a család körülményeit. Az állatok nézőpontjából a nyomor teljesnek látszik, s ez a fókusz remekül kiegészíti az elbeszélő környezetrajzát. A keretrészben a medve fókusza is szerepet kap, amikor az elbeszélő tudatja az állat gondolatait. A szereplők és az elbeszélő nézőpontja egy fejezeten belül is változik, sőt előfordul az is, hogy a narrátor ismerteti egyik szereplője gondolatát, amiből azonban a saját fókusza tűnik elő. Ez a fokalizációs játék az eseményekre való többsíkú rálátást tesz lehetővé.

Az elbeszélőnek a szereplők iránt érzett szimpátiája, megértése akkor is szembetűnő, amikor a hatalom birtokosait a regény során negatív színben tünteti fel. Ennek egyik jellemző

példája a szavazás epizódja, amikor az egészet *“nemzeti hálókivetés”*¹²⁹-nek nevezi, a szervezők viselkedését így kommentálja:

*“Mindnyájukon jól látszott a fontoskodás, a rendőr gögösen viselkedett, mint valami kormányzó.”*¹³⁰

Az új lehetőségekkel kecsegtető szociáldemokrácia sem más, mint az eddig hatalmon lévők: még nem győztek, de a felsőbbrendű viselkedés alapszabályait már elsajátították, kinevetik Topiék igyekezetét, gúny érződik a hangjukban:

*“—Psz! – mondta a fiatal elnök urasan. — Újabb nyáj csörtet befelé...”*¹³¹

Érdeemes megfigyelnünk azonban a narrátor szereplőihöz való viszonyulásának kettősségét is. Míg a fentebb vázoltak utalnak az elbeszélő és szereplői között lévő távolságra, addig a parasztság tudatlanságát, gyámoltalanságát, cselekvésképtelenségét hangoztató epizódok állandó visszatérése épp e távolságot hivatott növelni. Azt gondolom, hogy az elbeszélő így fejezi ki a parasztság jellemhibáinak, tudatlanságának elfogadhatatlan voltát, ám ennek orvoslását szoros összefüggésben látja a szociális körülmények javításával.

Az események időtartama pár hét csupán, amit az elbeszélő nem távolít el túlságosan saját korától, így saját kompetenciáját is erősíti. Nem törekszik közvetlenül arra, hogy megbízhatóságát hangsúlyozza, sőt egyetlen gyenge próbálkozást kivéve (*“nem hazudok”*¹³²) egy ízben épp az ellenkezőjét teszi:

*“A végtelen erdőkben élő szegények belső szenvedéseit a nagyvilág nagyon sok embere aligha tudja még csak megsejteni is. Ha létezik is egy mindentudó lény, hát akkor azt egyedül csak ő ismeri, de talán nem közli senkivel.”*¹³³

Ennek ellenére leírásainak konkrétsága, érvrendszerének logikus felépítése, folyamatos kommentárjai, kiszólásai, elbizonytalanító technikája mind arra motiválja az olvasót, hogy az ő nézeteit fogadja el.

Az elbeszélő attól eltekintve, hogy nyíltan rámutat Topi és Riika, azaz a parasztság jellemhibáira, szellemi korlátaira – helyenként élesen kritizálva azt –, mindvégig megértéssel viszonyul hozzájuk. Megpróbál rávezetni tudatlanságuk lehetséges okaira, lefokozott életvitelük bemutatásával felmenti hőseit a műveletlenségükkel kapcsolatban

¹²⁹ uo. 240.

¹³⁰ uo. 241.

¹³¹ uo. 244.

¹³² uo. 131.

¹³³ uo. 132-133.

megfogalmazódó felelősség vádja alól, mintegy a felsőbb rétegekre, az értelmiségre hárítva azt. Kiantónál a parasztábrázolás tehát az értelmiséget, illetve a hatalom birtokosait érintő éles kritikával egészül ki, annak ad alapot, őket téve felelőssé a parasztság civilizátlanságáért. Ezt a gondolatmenetet hivatott erősíteni a szociáldemokrácia visszásságának, hatalomvágyó oldalának leleplezése is. Amíg radikális változtatások nem történnek az életkörülmények javításában, addig a szellemi felemelkedés nem fogalmazódhat meg reális elvárásként. A regény épp e tudatlanságból való haszonszerzés jó példáját tárja elénk, s ebből következik – kapcsolódván itt is a tolsztoji nézetekhez –, hogy a morális romlottság képzetét társítja mind a szociáldemokrácia, mind az egyház, vagyis a hatalom képviselőihez.

4. RYYSYRANNAN JOOSEPPI – RONGYOSPARTI JÓZSEF

Kianto másik legjelentősebb népábrázoló műve, a *Ryysyrannan Jooseppi, A vörös vonal* után 15 évvel, 1924-ben íródott. A történet háttérét ebben az esetben is egy politikai, illetve szociálpolitikai téma adja, az 1920-as évek szesztilalma. Az író tehát regénye történetét is *A vörös vonal*hoz képest jó tíz évvel későbbre helyezi, így ebben az esetben sem távolítja el túlságosan az eseményeket saját korától. Ez a tény arra enged következtetni, hogy Kianto – Aino Kallastól eltérően – népábrázolásával nem az általános emberire, a személyiség autentikus létformájára, megvalósulási lehetőségeire kérdez rá, hanem sokkal inkább konkrét társadalmi, szociális kérdések felé fordul, amivel a parasztság társadalmi, politikai, szociális, kulturális elmaradottságára hívja fel a figyelmet. Ehhez használja fel a századelő történelmileg, politikailag meghatározó eseményeit. Az elbeszélő a történetet sem helyileg, sem időben nem helyezi távolra, s ez eredményezi azt, hogy a regényt már megjelenésekor klasszikus népábrázolásként értelmezték.¹³⁴ A szándékolt mondanivaló direktsége sokkal észrevehetőbben érvényesül, mint *A vörös vonal* esetében, hisz itt az elbeszélő szinte irányítja fiktív olvasóját, állandó, hangsúlyozott jelenléte az elbeszélt történetnek példázatjelleggel kölcsönöz, s mint ilyen, a regényt didaktikussá, figyelemfelkeltő célzatúvá teszi. A Kianto által kedvelt névjáték – Ryysyrannan Jooseppi neve Rongyosparti Józsefként fordítható¹³⁵ – hangsúlyozza a névviselő szociális állapotát, s ezáltal következtetni enged a szereplő nézőpontjára, így válik az elbeszélő argumentációjának egyik elemévé.

4.1. A fiktív olvasó és a bevezetés viszonya

Az olvasó figyelmét szándékoltan a tárgyra irányítja a heterodiegetikus elbeszélőnek prédikációszerű, ugyanakkor teátrális bevezetése, amelyet az egész történet elé helyez, mintegy megtörve a finn regényre oly jellemző, természetleírással kezdődő történetindítás hagyományát. Ez a szövegrész a prédikáció applikatív részéhez hasonlatos leginkább, ahol a szónok a textus főbb tanulságait alkalmazza a befogadók helyzetére. Az elbeszélő már itt irányítani kezdi fiktív olvasója, közönsége figyelmét, s az egyetlen uralkodó elbeszélői hang autoritatív jelenléte erősíti az elbeszéltség jellegét. A narrátor nem engedi, hogy olvasója figyelme elterelődjön a témáról, így kommentárjaival, kiszólásaival állandó lebegtetésben tartja azt.

¹³⁴ Suomen kirjallisuus IV. 470.

¹³⁵ I. Jávorszky Béla fordítását. In: Laitinen 2. 277.

“Ne reszkess, ó szenvedő ember, az élet sanyarúságán, hanem, ha lelked mérhetetlen bánatában képes vagy rá, lépj be a finn nép kunyhójába és lásd meg az ő szegénységét, nyomorúságát és gyámoltalanságát! Mérd fel, ha tudod, de ne ítélj rosszul, előtted sok vendég végzett hibás számítást, és utánad is jönnek majd ezrek és ezrek, akik orrukát fogva menekülnek és morognak: gyalázatos, ahogy az ember él! És ugyanakkor el is felejtik és visszatérnek a jobbmódúakhoz...”¹³⁶ (Az idézetek fordítása a szerző munkája.)

Ezen bevezető célja a felhívás, az elbeszélő és teremtett közönsége közötti kapcsolat megerősítése. Az elbeszélő a cselekvésre való buzdítás érdekében retorikailag a feddés, intés alakzatával él, érzékeltetvén az alsóbb néprétegek iránti általános közönyt. Bízunk abban, hogy felszólításának és elbeszélésének hatására ez a közöny megváltoztatható. Ezen bevezetőben a narrátor szem előtt tartja a tömör, lényegretörő előadásmód elvét, így a provokatív szándék még inkább érvényesül. A bevezetőnek az elbeszélés elé való helyezése mindenképpen indokolt, hiszen az elbeszélőnek fogékonyra kell tennie fiktív közönségét a téma iránt. Mivel feltételezi a különbséget a paraszti életforma, illetve közönsége életformája között, igyekszik már itt előlegezni az elbeszélés tulajdonképpeni tárgyát, célját. E szövegrész rövidegét elősegíti, hogy az elbeszélő három alkalommal él a közbeszakadás alakzatával, azaz megszakítja a mondatot a fő téma magyarázata előtt, ám ezt olyan ponton teszi, hogy a hiányzó gondolatsort a hallgató/olvasó az előzőekből következtetve meg tudja alkotni. Elsősorban tehát az olvasó érzelmeire, erkölcsi érzületére kíván hatni, hogy aztán a konkrét cselekménnyel az értelem oldaláról is érvelhessen. A háttéresemény jól megválasztott, hiszen azzal, hogy a szesztilalom megszegése alkalmat ad a nyomor enyhítésére, egy sor etikai, szociális, szociálpolitikai, gazdasági és társadalmi kérdést hív felszínre, s kiváló terepet szolgáltat érdekek és nézőpontok ütköztetésére.

4.2. A környezetrajz mint az elbeszélő érvrendszerének része

A bevezetőt mintegy igazolva, már a regény elején képet kapunk a parasztság sanyarú életkörülményeiről a környezetrajz segítségével, s csak ezután tér rá az elbeszélés az ott élők bemutatására. Ez a logikai felépítettség mindkét regény esetében megfigyelhető, utalván a környezetrajznak ez elbeszélő érvrendszerében betöltött kiemelkedő szerepére, valamint arra, hogy ez a szövegrész átmenetet képez a bevezetés és a tárgyalás között. A leírásnak – legyen az a tájnak vagy a miliőnek a bemutatása – Kianto regényeinek jelentőfolyamatában az

¹³⁶ Ilmari Kianto: Ryysyrannan Jooseppi. Otava. Helsinki, 1952. 5. (A továbbiakban RJ)

értelmezés, illetve a mondanivaló felépítettsége szempontjából mindig meghatározó szerepe van. Mivel a szerző mindkét regény esetében egy életformát kíván bemutatni, elengedhetetlen, hogy annak külső körülményeiről szóljon. Mint látható volt, a környezetrajz, a tájleírás minden esetben az elbeszélő érvrendszerének része, bizonyos értelemben a szereplők identifikációjában is szerepet kap, nem pusztán *“írói pótszer”*¹³⁷, ahogy Lukács György a leírást tekintette. Ilyen értelemben a Genette-i *“leíró szünet”*¹³⁸ kifejezés is kiegészítést kíván, bár ő elismeri, hogy a leírások másodlagosak ugyan, de mégis lényegi szerepet töltenek be. Mindkét regény esetében a főszereplők közvetlen környezetét, életkörülményeiket leíró szövegrészek szünetnek tekinthetők abban az értelemben, hogy a narrátor *“feladatának tekinti, hogy a saját nevében és az olvasó informálása végett”*¹³⁹ magára vállalja a környezet leírását, amit a történetnek azon a pontján a szereplők nem kísérnek figyelemmel. Ám ezek a szövegrészek a cselekmény megkezdése előtt állnak (*A vörös vonal*ban a keretrész előzi csak meg), így nem tudnak kilépni a történet időbeliségéből (ekkor tekinthetnénk pusztán szünetnek), illetve a történet időbelisége ezzel kezdődik. Ezeknek a leírásoknak a többsége tehát csak látszólag független a fő cselekményszáltól, valójában az ott kifejtett érvrendszer alapját képezi, így nem fogadható el ebben az esetben Barthes cselekvésközpontú elmélete sem, miszerint az elbeszélésben szereplő leírás csak tematikai mutató, vagy kiegészítő lehet, de soha nem tekinthető lényegnek.¹⁴⁰

A tájleíró szövegrészek szerepe hasonlóan összetett: a táj szerepeltetése sosem öncélú, összefüggésben lehet a szereplők lelkiállapotával, szerepet játszhat a cselekmény végkimenetelében (l. *A vörös vonal* keretrésze), vagy mint a szereplők ellenfele, illetve segítője kaphat szerepet. A leírásoknak ez a szerepe később is jellemző lesz a regényre, a körülmények igazolni, indokolni látszanak egy életformát, egy cselekedetet, sőt részben még a külső és belső jellemeket is, tehát itt a leíró szövegrész van olyan rugalmas, hogy felnyithatjuk, és megalkothatjuk belőle akár az egész elbeszélés jelentését. A milió bemutatása itt is épp oly fontos, bizonyítékértékű, mint *A vörös vonal* esetében, hiszen ezáltal lehet legkonkrétabban, legkézzelfoghatóbban láttatni a szociálpolitika hiányosságait. Az életkörülmények lefokozottságának állandó képi jelenléte folyamatosan fenntartja az olvasóban a bevezető keltette feszültséget. Fontos ez azért is, mert a humornak, komikumnak így nem lesz teljes a feszültségoldó szerepe.

¹³⁷ Szegedy-Maszák Mihály: Kemény...i. m. 35.

¹³⁸ Gérard Genette: Az elbeszélő diszkurzus. Az irodalom elméletei I. Jelenkor Kiadó. Pécs, 1996. 83.

¹³⁹ uo. 85.

¹⁴⁰ Bal: i. m. 138.

A helyszín itt is egy kis tanya, távol a templomos falutól, de talán nem annyira van elszigetelve a külvilágtól, mint Topiék lakhelye, a szomszédok közelsége gyorsabb információáramlást tesz lehetővé. *A vörös vonal*hoz hasonlóan a milió fokalizálója itt is maga az elbeszélő, így biztosítja saját nézőpontja kizárólagosságát, s ezáltal válik maga az elbeszélés didaktikussá. A környezet bemutatása is hasonló elv alapján építkezik: a szemlélő először konkrétan megjelöli a kunyhó helyét, majd fokozatosan közeledve szemügyre veszi a közvetlen környezetet, a külső, illetve a belső felépítést, hogy aztán áttérjen az ott lakók elemzésére. Az elbeszélő már a koszos, dűledező ház bemutatásakor mély iróniával a hangjában szól, mely irónia oka később lesz csak kifejtett, amikor az elbeszélő Jooseppi gyámoltalanságát, felelőtlenségét is hibáztatja sorsa alakulásáért:

“Kicsi a ryysyrantai kunyhó, valóban az, de sok minden elfér benne. Hatezer csótány és hat gyerek, gazda, gazdasszony és egy vénasszony, macska és kutya.”¹⁴¹

Ugyanakkor ez az irónia a körbevezetett vendégnek is szól, az elbeszélő még itt sem mond le a bevezetőben vállalt provokatőr szerepéről. Már a bevezetőben világossá vált, hogy kihez szól az elbeszélő, kik tartoznak fiktív közönségéhez:

“Igen, állampolgár és kapitalista uram, igen, te mosolygó, jómódú világnak hölgye, siessetek csak a saját kedvtelésekre gyönyörűen felhúzott orral – és hagyjatok másokat ordítani és megfulladni. Hiszen ilyen ám a világ folyása...”¹⁴²

Ez a közönség tehát elsősorban a felsőbb néprétegek képviselőiből áll, így érthető, hogy az elbeszélő elsősorban nem az események téves értelmezésétől tart, hanem attól, hogy védett közegükbe visszatérve hamar elfeledkeznek a hallottakról. A narrátor már közvetlenül a bevezető után ”magával viszi” olvasóját a fikció valóságába, s így mutatja be Jooseppi házát. Mind *A vörös vonal*, mind a *Ryysyrannan Jooseppi* elbeszélője úgy teremt magának közönséget, hogy tisztában van annak előítéleteivel is. Ennek megfelelően próbál jómódú közönsége szemével nézni, olyan dolgokat keres, ami az ő életszínvonalukat hivatott képviselni: szauna, szárító, vécé, tisztaság, fény stb. Közben ironikusan figyelmezteti vendégeit:

¹⁴¹ Kianto: RJ. 8.

¹⁴² uo. 5.

*”Túl szokatlan önnek, nemes vendég, bizonyára kínozza önt a kis kunyhó fojtóan meleg levegője, a félmeztelen gyerekek, rongyok és csótányok – ki is fáradhat friss levegőt szívni.”*¹⁴³

Az ellenfél el nem fogadott szemléletét próbálja itt az elbeszélő a saját hasznára fordítani az irónia segítségével, s retorikailag a praeparatio alakzatával élve elébe vág teremtett közönsége lehetséges kifogásainak, kivédve azt. A fiktív vendég feltételezett igényeinek és a valós állapotnak az állandó ütköztetése hangsúlyozza a nyomort, erre építi majd érvrendszerét a narrátor az elbeszélés során, kinek ironikus alaphangú retorikája a regény egészére nézve is érvényes.

*”Hol a szauna, hol a csűr? Ahaaa – a szauna és a csűr Ryysyrantában egy és ugyanazon dolog”*¹⁴⁴

A gondolatmenet élénkítésére az elbeszélő költött, vagyis monologikus dialógust használ, mellyel hangsúlyozni kívánja fiktív közönsége és a paraszti réteg közti szociális különbséget, mely oppozícióra az egész leírás során épít. Megfigyelhető, hogy az elbeszélő a bővítés keretein belül a fokozó értelmű felsorolás alakzatával élve alapvetően a hiányból építi Ryysyranta képét. Ezt erősíti összehasonlításból vett érveivel, melyekben a házat, illetve az ahhoz tartozó dolgokat következetesen valami sokkal jelentéktelenebbel hasonlítja össze (pl. kunyhó–tehéngomba párhuzama). A kunyhó perifériális volta már ezen leíró szövegrész elején hangsúlyozódik két tartalmilag ellentmondó kifejezés szembeállításával úgy, hogy a két fogalom kölcsönösen megvilágítja egymást:

*”Túl ünnepélyes lenne, ha azt mondanánk, hogy (ez a kunyhó) elhelyezkedik valahol. Az ilyen rozzant kunyhók általában nem elhelyezkednek valahol, hanem egyszerűen csak vannak”*¹⁴⁵

A szemlélődés ritmusa viszonylag lassú, így jut idő mindent alaposan megfigyelni, ironikus nagyításokkal, a correctio alakzatával élve felhívni a figyelmet a hiányra. A részletezés célja világos: az elbeszélő többek között ezzel magyarázza Jooseppi tettét, hiszen majd szegénységére hivatkozva fogja felmenteni a büntetés alól. Ezen leíró szövegrész retorikailag kitérő ugyan az elbeszélés menetében, de nem funkciótlan, hiszen a történések szempontjából alapvető dolgokat magyaráz. A szereplők jelleméből, körülményeiből,

¹⁴³ uo. 9.

¹⁴⁴ Kianto: RJ. Otava. Helsinki, 1954. 107 (a továbbiakban: Kianto: RJ. II.).

¹⁴⁵ uo. 105.

származásából, a hatalmi diskurzusban betöltött szerepéből stb. vett érveket egészíti ki az elbeszélő a környezetből, illetve a természet ellenségként való feltüntetéséből vett érvekkel, így kívánja bizonyítani, hogy ez a lefokozott életforma tarthatatlan.

4.3. Jooseppi - Topi, illetve Kaisa-Reeta - Riika viszonya

A család itt is fontos értéket képvisel, amihez az állatok is épp úgy hozzátartoznak, mint az emberek. A család feje Jooseppi Kenkkunen¹⁴⁶, akit már az is megkülönböztet Topitól, hogy ő környezetének egyik központi személyisége, akit még az urak is ismernek. Ebből következően sokkal többet tud a világról, mint Topi, kapcsolatai révén folyamatosan jut információhoz, így sokkal tudatosabban cselekszik, jobban tisztában van jogaival, kapcsolatrendszere is kiterjedtebb, mint társáé. Jooseppi környezete is szegény, de szociálisan mégis Topi és Riika életszínvonala felett áll, amit jól mutat, hogy nemcsak egyetlen tehenük van. Jooseppiről mesteri közelképet ad az elbeszélő, amiben kiemeli különös alakját, hogy később érvrendszerének részeként használja fel:

“...púpos hát, kifejező arc, művészién lógó rongyok és fürge száj. Boldog, szenvedélyes hangja már a tótól fél kilométerre megkülönböztethető...”¹⁴⁷

Megfigyelhető, hogy a narrátornak a külsőre vonatkozó identifikációja a két regény esetében egészen eltérő stílusban történik, ami a két elbeszélőnek az ábrázolás tárgyához való eltérő közelítésmódjával magyarázható. Ennek megfelelően Jooseppiről élénkebb, kifejezőbb képet kapunk, amibe az elbeszélő – az elbeszélés folyamán mindvégig érezhető – iróniája is vegyül, míg Topi figurája halványan megrajzolt, színtelen marad.¹⁴⁸ Laurila úgy látja, hogy *A vörös vonal* szereplői inkább típusok, Jooseppi ehelyett már több oldalról megvilágított egyén.¹⁴⁹ Jooseppi tudja használni az eszét, okos, szellemileg friss, bizonyos mértékű tudásvágy és filozofáló hajlam jellemzi. Így ő már távol áll attól a Topitól, aki némi naivitással rácsodálkozik a világ dolgaira. Ugyanakkor az elbeszélő hangsúlyozza, hogy mindezekon túl Jooseppi ügyetlen, olykor szerencsétlen, lusta s nem elég megfontolt. Jól példázza ezt a kezei közt pusztuló tanya, valamint a pálinkafőzés lelepleződésekor tanúsított viselkedése. Sokkal szélesebb látókörű, mint Topi, ezért tudja kihasználni az adódó alkalmat, ám ez a széleslátókörűség nem feltétlenül jelent nagyobb műveltséget. A család összetartó ereje itt is a feleség, Kaisa-Reeta, kinek alakja kevésbé árnyalt, nem olyan aktívan vesz részt a

¹⁴⁶ Jooseppi figurájának ihletőjéről, Jooseppi Kyllönenről l. Kouki: i. m. 107.

¹⁴⁷ Kianto: RJ. 11.

¹⁴⁸ vö. Kouki: i. m. 104.

¹⁴⁹ Aarne Laurila: Ilmari Kianto. Otava, Helsinki. 1944. 87.

cselekményben, mint Riika, hiszen (mint ahogy ezt az elbeszélő indokolja) nincs ruhája, hogy a tanyát elhagyhassa. Sorsa viszont nagyon hasonlít a Riikához, hiszen (mivel rokonai között tanár, rendőrségi alkalmazott is van) számára a férjével kötött házasság szintén egyet jelentett a felsőbb társadalmi életformáról való lemondással. Ebből a szempontból Jooseppi és Topi is a visszahúzó erőt jelentik, és így jelenik meg többek között a parasztság társadalmi felemelkedése lehetetlenségének gondolata.

Ez a fajta népábrázolás tehát ebben az esetben is meghaladja a runebergi idealizáló és az Ahóra jellemző, a világra naivan rácsodálkozó figura megformálását, s ilyenformán Jooseppi inkább Lehtonen Juutas Käkriäinenének rokona.¹⁵⁰

4.4. A szeszfőzés mint motívum

A cselekmény mozgatórugója Jooseppi azon erőfeszítése, hogy családjának egy bizonyos életszínvonalat biztosítson, ám ez a regény során főként az élelmezésükre korlátozódik. Érdekes megfigyelni, hogy a viszonylag jó állatállomány ellenére Jooseppi nem tud és nem is feltétlenül akar élni az ebből adódó lehetőségekkel, a biztosabb nyereség reményében tudatosan a törvény megszegését választja. Amíg Kianto *A vörös vonal* esetében bebizonyította egy, a paraszti rétegen kívülről jött társadalmi-politikai alternatíváról, hogy az képtelen megoldani a parasztság szociális problémáit, addig itt a megoldás lehetőségét Jooseppi kezébe adja azzal, hogy főszereplője a törvény megkerülésével, a maga erejéből próbál változtatni sorsán. A külső, életképtelennek bizonyuló lehetőség után most egy belülről jövő, kényszer diktálta alternatíva kerül vizsgálat alá. Retorikailag az elbeszélés során a pálinkafőzés, mint tagadhatatlan tett minősítése körül forog a bizonyítás, melyben elsősorban maga az elbeszélő, valamint a főszereplő vesznek részt. Azért, hogy a törvényszegés morálisan elítélhető vádja alól tisztázni próbálja szereplőjét, az elbeszélő a következő érveléssel szociális alapon legitimálja Jooseppi szeszfőzését:

“A nyomorúságból nem lehet becsületes eszközökkel kiemelkedni. Kerüld meg egy kicsit a csúrt-csavart törvényt, ne hagyd, hogy lelkiismeret-furdalásod legyen a kényszerből elkövetett bűntény miatt, és akkor boldogan fogsz élni.”¹⁵¹

Itt bizonyosodik be, hogy az elbeszélő számára szükséges volt e nyomor részletező bemutatása ahhoz, hogy ez az állítás elfogadható legyen. Ez lesz a regény kiindulópontja, ami – attól függetlenül, hogy a történet végén az elbeszélő életképesnek találja-e ezt a

¹⁵⁰ Kupiainen 2. 232; Laitinen 1. 29; Suomen kirjallisuus IV. 469; Laurila: i. m. 87.

¹⁵¹ Kianto: RJ. 56.

magatartásformát vagy sem – lehetővé teszi, illetve nem tünteti föl ellentmondásosnak a narrátornak Jooseppi iránti rokonszenvét. Jooseppi tettét enyhíti alapvetően becsületesnek feltüntetett jelleme is. E jellemábrázolás egyik kulcsjelenete, amikor félelmében visszautasítja a kommunista agitátor által megvesztegetés céljából felajánlott pénzt. Jooseppi azért választja a törvény megkerülését, mert ezt a lehetőséget biztosabbnak, sőt az egyetlen biztos esélynek látja a nyomorból való kiemelkedésre. Az elbeszélő igyekszik retorikailag a minősítés ellentétességéből vett érveléssel élni, hangsúlyozni a törvényesen elítélhető pálinkafőzésről, hogy nem rossz szándékkal követték el. Jobban bízik ösztöneiben, mint Topi (kinek tudatlansága elhallgattatta rossz előérzeteit), így már titkos munkája kezdetén tudja, hogy nem bízhat senkiben, még ha olykor a falu vezetői közül való barátai kedvéért meg is feledkezik ezen elvéről.

A regény cselekménye az alsóbb néprétegek és a hatalom birtokosainak ellentétére van kielezve, mely ellentétet Jooseppi és a törvényt betartatni kívánó Pirhonen összecsapása konkretizál. A XIX. századi realista regényre jellemző módon *A vörös vonal*hoz hasonlóan itt is feszültségbe kerülnek egymással a világ különböző részeihez tartozó értékrendszerek¹⁵², itt nevezetesen eltérő társadalmi rétegek értékfelfogásának különbözőségéről van szó. Az e célból stilizáltak mondható regényvilág a Jooseppi és Pirhonen által képviselt magatartásforma összeütközését kívánja bemutatni, ahonnan a parasztságot képviselő Jooseppi csak halála után kerülhet ki győztesen. Jooseppi szemszögéből a törvényt betartatni akaró Pirhonen is a hatalom képviselőjeként értelmeződik, aki e hatalmi diskurzus aktuális igazságát igyekszik megőrizni, hiszen a hatalom általában véve is *"folyton kérdezősködik, minket kérdez, nyomoz, nyilvántart, intézményesíti az igazság kutatását..."*¹⁵³ Az elbeszélő tehát ezt a törvényt szegő, a hatalommal ekképp szembeálló magatartásformát sem tartja adekvátnak a parasztság számára. Csupán átmeneti megoldást lát abban, hisz leleplezi Jooseppi tettét, s végül halálba küldi szereplőjét. Ez a gondolat utal Kiantónak az előző regény kapcsán már kifejtett tolsztojanizmusára. A *Ryysyrannan Jooseppi* zárlata azonban távol áll *A vörös vonal* jelképesen komor, tragikus hangvétellű befejezésétől. Jelen esetben Jooseppi halálának tragikumát enyhül utolsó ún. halálálmában, amikor az elbeszélőnek alkalma nyílik végleg felmenteni szereplőjét. Jooseppi a fikció valós világában felmentést kap a szükség oldaláról érvelve, halála után pedig felmenti őt Isten, miután bűneit lajstromba véve a mennyekben marasztalja őt, hiszen:

¹⁵² vö. Szegedy-Maszák Mihály: *Kemény...* i. m. 12.

¹⁵³ Foucault 1. 319.

“szegénynek született, szegénységben élt és szegénységben halt meg”¹⁵⁴

A bibliai tízparancsolatot parafrázálva, ámde szociális érvrendszer alapján tudja az elbeszélő megérteni Jooseppi tettét, ám halálával rámutat e magatartásforma végleges megoldást nem kínáló voltára. Nem utolsósorban ezzel a megoldással tudja a narrátor Jooseppi személyéhez fűződő szimpátiájának és e magatartásforma tarthatatlanságát érintő kritikájának ellentétét feloldani.

4.5. Variáció álmokra

A regényben – *A vörös vonal*hoz hasonlóan – kulcsszerepet kapnak az álmok¹⁵⁵, amelyek Jooseppi – az elbeszélő által ismertetett, valamint cselekedetei által felszínre került – jellemrajzának jó kiegészítéseit adják. Értelmezhetjük ezeket a szövegrészeket kitérésként is az érvelésen belül, amivel az elbeszélő olvasóját kívánja olyan belátáshoz juttatni a szereplőkkel kapcsolatban, ami elősegíti a cselekmény további alakulásának az elbeszélő szándéka szerinti értelmezését. Jooseppi álmai önpéldázatként is értelmezhetők, olyan területeket érintenek, amelyeket ő saját tapasztalati világában nem tud tökéletesen értelmezni, átlátni, mint például a hatalom és a törvény, a politika és az egyház, illetve Isten kérdése. Szélesebb körű világlátásának megfelelően álmai is szélesebb horizonton mozognak, mint Topié. Jooseppi első álma a regény fordulópontján található, s ennek megfelelően az elbeszélő hosszan, alaposan készíti elő az epizódot. Az álom érinti a parasztságnak a felsőbb néprétegekkel való kapcsolatát is, s mint ilyen, kulcsfontosságú az értelmezésben. Ebben a kérdésben már a regény elején fontos jellemzést kapunk a Kenkkunen testvérekről:

“Kenkkunenék az urak személyes barátai és egyben halálos ellenségei mindig a körülményektől és a haszonelvűségtől függően...”¹⁵⁶

Ez a hasznossági elvre épülő “hintapolitika” összekapcsolható Jooseppi alaptermészetével, ami az emberi értékeket függetleníti gazdasági-politikai szempontoktól. Így nem lesz meglepő Jooseppinek az elbeszélő által az alsóbb néprétegek barátjaként ábrázolt szolgabíróval, Carolus Koskelinnel kötött barátsága, mely barátság az ő szemszögéből még inkább felértékelődik. Az elbeszélő hosszan készíti elő Koskelin érkezését, aki szintén stilizált figura, a népbarát “hivatalnok” típusát testesítve meg. A narrátor túlzottan pozitív jellemábrázolása egyrészt erkölcsi megalapozottságú (senkinek nem akar rosszat, békebíró az úrgyűlölet és a

¹⁵⁴ Kianto: RJ. 356.

¹⁵⁵ Az álom regénybeli szerepével kapcsolatban vö. Nevala: i. m. 128-138.

¹⁵⁶ Kianto: RJ. 14-15.

parasztság megalázása közti úton, empatikus stb.), másrészt Jooseppi szemszögéből megrajzolt (élesen kritizál más urakat, elfogadja a szeszfőzést házi gyógyszer készítése gyanánt, értékeli a parasztokat stb.). Itt világosan látszik a XX. századi népábrázoló regények egyik jellemzője, a város és a vidék ellentéte, amikor az elbeszélő – szintén Jooseppi szemszögéből – másik államként definiálva, élesen elválasztja a szesztilalmat hozó helsinki felsőbb réteget a természet szenvedő emberétől. A hivatalnok látogatásának hosszas előkészítése végig a társadalomkritikai attitűd érvényesülését mutatja, ahol a felsőbb réteg és a parasztság magatartásformájának, jellemének ellentéte végletesen, kemény iróniával, néhol teátrálisan ábrázolt. Jó példa erre a finn nép magasztalása:

“A finn népnek ez a legjobb része, a rokonszenvéért érdemes küzdeni, egy kellemes társaság, eredeti típusok, jószívű férfiak és szeretetreméltó asszonyok – Jänkä falu lányai is pipáznak – ügyes nép ám ez.”¹⁵⁷

A regény folyamán a jellemábrázolás ilyesfajta ironizált eltúlzása, a jellemhibákra való rájátszás végig jellemző lesz, itt az ellentétek kiélezését szolgálja, illetve ironikusan a parasztság jellemhibáira figyelmeztet.

Jooseppinek tehát hasznára válik a vele iszogató szolgabíró, hiszen így pálinkafőzése legitimálódni látszik. Koskelin látogatása Jooseppi társadalmi, szociális életének addigi csúcát jelenti, ami magyarázza álma merész asszociációit. A szaunában történt baráti iszogató bódulatában látott álm folytatja a Koskelinnel elkezdett beszélgetést egy demokratikus köztársaság lehetőségeiről, ahol még Jooseppi is lehetne képviselő. Az álm valóságában Jooseppi az új köztársaság állampolgáraként saját jogait próbálja érvényesíteni, s törvényesíti a pálinkafőzést, tehát az álm kisebb dologról vonatkoztatja a példát nagyobbra. Topi esetében ez elképzelhetetlen lett volna, az ő álma félelmeiből adódott, s itt is megfigyelhető, hogy Jooseppi sokkal inkább tisztában van jogaival, lehetőségeivel, még ha ez most az álm szintjén történik is. Topi álmához hasonlóan az álm itt is vízióvá nő, a parlament malommá változik (szociális vetület), mutatván, hogy mitől függ mindannyiuk élete. Jooseppi bejut a felsőbb néprétegek álombéli sematizált világába, viselkedése leleplezi e világhoz való hozzáállását. Az álm alapvetően optimista hangvételű, nincs meg itt már a Topi álmához hasonlatos tragikus befejezés, sem a hatalom (állam, egyház, katonaság) kényszerítő szerepe. Jooseppi nem fogadja már el Topi nézetét, miszerint felsőbb hatalmak befolyása miatt nem változtathat saját életén. Ő ehelyett kezébe veszi a kezdeményezést, él

¹⁵⁷ uo. 111.

lehetőségeivel. Alapvetően más világszemlélete és hozzáállása ellenére álomból való ébredése talán még megrázóbb, mint Topié. A fejezetzáró mondat szándékolt egyszerűsége, világos szerkezete révén hirtelen visszazökkenti az olvasót a fikció valóságának sivárságába:

*“Rossz vége lett – a borjú megszületett, de a tehén belepusztult.”*¹⁵⁸

Az álom felhőtlenységének és a valóság rideg tényeinek kontrasztjára épít a konstrukció, felerősítvén a paraszti élet nehézségeit. Ez az álom a regény szerkezetét tekintve is fontos fordulópont, amennyiben kettéosztja a cselekményt, hiszen ezután Jooseppi jobb életről való ábrándjai szertefoszlanak látszanak, a cselekmény egyenesen halad a pálinkafőzés lelepleződéséig, Jooseppi haláláig. Az álomnak ezen központi szerepét hangsúlyozza, hogy az elbeszélő külön fejezetben, címmel ellátva közli azt, kiemelve a történések sorozatából. Az álom exemplum-jellegét az adja, hogy a szöveg a fikció valóságától eltávolodva példát állít egy új életforma lehetőségéről az olvasó számára, mely példa azon túl, hogy hozzájárul Jooseppi jellemének felépítéséhez, épp a fikció valóságával ellentéteződve rádöbbsent az ott állítottak lehetetlenségére.

4.5.1. A politikai ideológiák alternatívája

Jooseppi második álma már korántsem oly felszabadult hangulatú, optimista kiindulópontú, mint az első. Ez már inkább a rémálom kategóriájába sorolandó, indukálója pedig Jooseppi büntudata és a pálinkafőzés miatt érzett félelme. A regénynek ez az a pontja, ahol a nemzetörség és a forradalmi gondolatokat szövögető munkásréteg esti mulatsága – ahová Jooseppi ellátogat – metaforikusan a felemelkedés, illetve a segítségnyújtás két válaszútjaként értelmeződik Jooseppi illetve a parasztság számára. Továbbmenve ez lesz az a pont a regényben, ahol a politikai ideológiák alternatívaként megjelennek Jooseppi életében. A szinte példaértékű két látogatásból világossá válik számára, hogy sem a falu vezető rétege, sem a kommunista ideológiát elsajátító munkásság kínálta lehetőség nem jelenthet megoldást a parasztság problémáira. A falu vezető rétege kávé szürcsölgetve, szivarozva, a tanító, a pap, a katonatiszt stb. személyében a finn parasztság nehézségeiről idegenül csengő, olykor teátrális szónoklatot tartva jelenik meg, akiknek az alsóbb néprétegekért való aggodalma egy könnyed táncmulatsággal feledtethető. Idegenül érzi itt magát Jooseppi, hisz nem tud senki azonosulni az ő gondjaival, gondolataival. Az elbeszélő Jooseppi gondolatait állítja szembe az elhangzottakkal, s az így érzékelhetővé váló éles kontraszt jól példázza azt a

nézetkülönbséget, ami a felsőbb néprétegek és a parasztság közti szakadékot mélyíti folyamatosan.

Erre válaszul, másik lehetőségként jelentkezik a munkásgyűlés kínálta kommunista eszmék forradalmisága. Az agitátor lesz itt a kommunista elvek szószólója, kinek alakját vörös kokárdája szimbolizálja, mint *A vörös vonal* esetében. Fontos lesz ő azért is, mert rongyos külsejére utalva rádöbben Jooseppit, hogy sosem fog a falu vezető rétegéhez tartozni. Az elbeszélő az orosz ügynök alakjának megrajzolásakor sem jár el kíméletesen, aki pénzt ajánl Jooseppinek szolgálataiért. Az emberi értékek semmibe vételéről van itt szó, a morális romlottságról, a megalázásról. Itt lepleződik le újra Kianto Tolsztojt példának állító értékrendje, amire hivatkozva nem fogadhatja el sem a kommunisták forradalommal szimpatizáló eszméit, sem az emberi értékek áruba bocsáthatóságát. Érdeemes megemlíteni, hogy mindkét elemzett regény esetében a negatív színben feltüntetett dolgok (medve, kommunista tanok, orosz ügynök) egy része orosz eredetű, amit csak részben magyaráz a regény helyszínéül választott, az orosz határ közelében lévő település. A másik magyarázat viszont már inkább történelmi-politikai megalapozottságú, a század eleji orosz fennhatóságot érintő kritikából eredeztethető.

A kommunista agitátor alakjának negatív színben való feltüntetése, az elbeszélő kommentárként megfogalmazott kritikái jelzésértékűek az olvasónak, hiszen a mozgalom radikalizmusát erkölcsileg ítélik el. Az ezzel a problémakörrel foglalkozó jelenet terjedelmében sokkal kisebb részt foglal el a szövegben, mint *A vörös vonal* esetében, mégis e szövegrész jelzésértékű motívumokkal való telítettsége miatt hasonló mértékben elutasító.

Újra igen alapos tehát az álom epizódjának előkészítése az ott történetek megindoklása végett. Ezt indokoltá teszi, hogy Jooseppi a fikció valóságában történt eseményeket álmodja tovább ez esetben is, hogy az álom leleplezze a történetekkel kapcsolatos reakcióit. Most a szolgálataiért cserében nála lévő pénz miatti lelkiismeret-furdalását próbálja a saját módján megoldani, s ez a kiindulás magyarázza az álom nyomasztó hangulatát. Megfigyelhető az elbeszélő szimpátiája Jooseppi iránt, amint felmenti őt a pénz elfogadása kapcsán megfogalmazódó vád alól, hiszen az ügynök úgy éri el célját, hogy leitatja őt. A fentebb említett Oroszország elleni kritika az álomban is helyet kap a szegények cárijának, Uljanovi-Lenin-Rotskinak személyében, aki ugyanolyan hatalmat képvisel, mint Isten. Az ő társadalmi mint ideál jelenik meg, ám ez hatalommal, erőszakkal van fenntartva, melynek jó példája a cárt segítő, vörösökből álló hadsereg. Jooseppi egy fáról leesve, ruháját elveszítve jut a cár

¹⁵⁸ uo. 141.

elé, ahol az fel akarja esketni őt a hatalomra és a főördögére, s ez az a pont, ahol az álom leleplezi, hogy Jooseppi szemében a bolsevizmus a hagyományos erkölcsi világrend eltörlésére hivatott. Az álom tehát segít megvilágítani Jooseppinek a kommunizmusról alkotott fogalmát, s utal jelenlegi zaklatott lelkiállapotára. A történetek intő jelként értelmeződnek számára – melynek bizonyító ereje csak Jooseppi ébredés utáni monológja kapcsán lesz kifejtett –, s ennek hatására visszaadja a kapott pénzt. Egyes értelmezők ezt Jooseppi tudatosan hazafias tettének értelmezték, ám e metaforikus értelmezésnél valószínűbb, hogy csupán saját élete megóvásáért tett így, nem hazafias meggyőződésből.¹⁵⁹

4.5.2. *Álom a halál előtt*

Jooseppi álmái szerkezetileg szorosan illeszkednek a cselekmény menetébe, szerves részei annak, kapcsolódási pontjuk a fő cselekményszálhoz mindig kifejtett, önálló egészként, magukban is megállnak. Stílusukat és elbeszélői pozíciójukat tekintve egy részük hasonlatos a Kianto korábbi műveiben megtalálható bibliaparódiákhoz, mely állítás különösen a harmadik álmra igaz, amely szintén külön címet kapott, s amely a regény gondolati felvetéseinek megoldását adja: *Epilógus. Jooseppi Kenkkunen kalandjai az égben (Halálálma a rádőlt fenyő alatt)*. Annak ellenére, hogy ezen fejezet után még található egy rövid formai lezárás, ez a rész tekinthető a regény befejezésének, amire a fejezetcímben is utalás történik. Az elbeszélő igyekszik összefoglalni Jooseppi bűneit (l. bűnlajstrom), hogy aztán végképp döntést hozzon bűnösségét illetően. Összegezni és továbbvinni látszik ez az álom Jooseppinek a társadalomról, a parasztság életkörülményeiről, a vallásról, illetve az egyházzal, a pálinkafőzésről kifejtett gondolatait, s mint ilyen, leleplezi világképét mint koherens egészet. Hangütését, stílusát tekintve az első álmhoz válik hasonlatossá, többnyire felszabadult hangulatot közvetít. Nem szabad viszont megfeledkeznünk arról, hogy Jooseppi életének kedvező megoldását a regény csak az ő halála után tartja lehetségesnek, mely gondolat határt szab az olvasóban a szövegrész által felkínált oldott hangulatnak. Ettől eltekintve azonban megállapítható, hogy – főként ezen utolsó álom hangulata miatt – a *Ryysyrannan Jooseppi* befejezése korántsem tűnik oly tragikusnak, mint *A vörös vonal* zárata, ahol a történet Topi halálára van kiélezve, míg jelen esetben a főhős halálánál hangsúlyosabbá válik annak bűnbocsánata. A regénynek a törvényszegés kérdését meg kellett oldania, hisz az a fő mondanivaló központi elemeként, mintegy a paraszti lefokozott életmódból való kitörés lehetőségeként tételeződik, a regény koncepciója erre van felépítve.

¹⁵⁹ Nevala: i. m. 134.

Jooseppi földön maradt testének és az azt elhagyó, az égbe tartó lelkének tételezése elárulja Jooseppi keresztény felfogását test és lélek kettősségéről. Megfigyelhető az is, hogy e keresztény hagyománynak megfelelően az álom égi valósága tükörképe a földi életnek. Jooseppi az álom szférájában is tudatos személyiség, tisztában van jogaival. Jól mutatja ezt, amint a mennyország kapujában a köztársaság egyenjogú állampolgára nevében kér bebocsátást. Szimbolikusan értelmezendő, hogy Jooseppi ragaszkodik a földi életben rá oly jellemző rongyok megtartásához, hangsúlyozván az emberi értékek autonómiáját, személyiségének autenticitását. Az ő világában a keresztény és a pogány világgép keveredését is megfigyelhetjük az álom szövegrésze kapcsán egyrészt abban, hogy Isten neve helyett az Ukko (a legfelső isten) megnevezés szerepel, másrészt pedig abban, hogy az égben helyet kapnak például Elias Lönnrot medveénekei (karhuvirsi) is.¹⁶⁰

Jelen regényben is megtalálhatók a társadalmi különbségek, amit jól példáz Szent Péter viselkedése, aki értelmezhető az értelmiség, de mindenképpen a hatalmi pozícióban lévők képviselőjeként. Hasonlóan Jooseppi evilági tapasztalataihoz, Szent Péter is a hatalmi diskurzusban betöltött szerepe biztos tudatában felsőbbrendűen, lenézően viszonyul hozzá, az általa képviselt magatartásforma legitimitását az angyalkatonák segítségével érzi biztosítottnak. A kettejük közti viszony jól szimbolizálja a templomos falunak a regényben ábrázolt társadalmi viszonyait, s ezáltal leleplezi Jooseppi világgépének tartópilléreit. Megjegyzendő, hogy még Ukko sem látszik elfogulatlannak, amikor hangot ad aggodalmának, hogy egész Ryysyranta csótányaival együtt megjelenjen a mennyben. Az a tény, hogy Szent Péter egyik fő érve Jooseppi pokolba küldésére annak tiltott tevékenysége, rámutat Jooseppi ezzel kapcsolatos lelkiismeret-furdalására, ami minden álmának egyik legfontosabb motiválójaként értelmeződik. Fontos momentum, hogy a harmadik álomlátás a pálinkafőzés lelepleződése után történik, s innen nézve érthető a mennyországbéli katonák jelenléte. A két világ analógiája a hatalom kiszolgáltatottjainak szemszögéből ábrázolt, így

¹⁶⁰ Az égi szféra a földi társadalmi hierarchiához hasonlóan értelmeződik Jooseppi számára, mint ahogy ez Tamási Áron *Rendes feltámadás* című novellájában is megfigyelhető. Mindkét esetben defetiszálódni látszik az égi szféra, Isten és az angyalok emberszabásúak, így még inkább érzékelhetővé válik a földi, illetve az égi társadalmi felépítés analógiája. Ahogy az intéző és a jószágigazgató áll a földi világot ábrázoló jelenet középpontjában, úgy Isten és az angyalok foglalják el ugyanazt a pozíciót a mennybéli jelenetben a Tamási-novellában, így e párhuzam ironikusan érzékelteti, hogy nincs nagy különbség a két szféra felépítése között. A feltámadás motívuma kapcsán csak kisebb mértékben az égi, sokkal inkább a földi társadalom hierarchikus rendszere kerül mély iróniával, szatirikusan leleplezésre Szabó Dezső *Feltámadás Makucskán* című elbeszélésében, ahol a feltámadt falu a hatalmi pozíció sorrendiségét betartva közeledik élő utódjához, hogy kiderüljön: az új hatalmi diskurzusban nekik már nem lehet szerepük. Az ironikus ábrázolásmód a három említett mű közül itt érvényesül a legszembetűnőbben, leleplező ereje itt a leghatásosabb. Mindhárom mű az alsóbb néprétegeknek a hatalmi diskurzusban betöltött szerepét hangsúlyozza, párhuzamot tételez köztük e diskurzus működésének kritikus el-/megítélése.

jelentős szerepet játszik világnézetük leleplezésében, az egyes szereplők identifikációjának megrajzolásában. A hierarchikus viszony tételezése az égi szféra egészére nézve elítélő, ám a *Ryysyrannan Jooseppi* esetében az egyértelmű negatív értékítélet nem terjed ki Istenre, azaz Ukkora, aki Jooseppi morális alapokon ítélő bírójává válik.

Az égben Ukko lesz Jooseppi vezetője, aki az álom csúcspontjaként számon kéri Jooseppi bűneit. Az álom erre a bűnlajstromra van kifuttatva, hiszen itt adódik a lehetőség a parasztság regényben ábrázolt egyik lehetséges magatartásformájának az értékelésére. A jelenet egy tárgyalásra emlékeztet, ahol Jooseppinek mint vádlottnak el kell számolnia tetteivel. Az ítélőbíró szerepét Ukko tölti be, aki egy, abban a világban hivatalos regiszter szerint meghatározza az egyes bűnök mértékét. A jelenet retorikai felépítettsége is ennek megfelelően alakul: Ukko ismerteti röviden, célzatosan a tényállást, felsorolja Jooseppi tervét, tettét, annak célját és okait, és válasza kényszeríti a vádlottat. Jooseppi bűnbocsánata már akkor megelőlegeződik, amikor a bibliai textust asszociáló megszólalásában Ukko megnyugtatja Jooseppit, hogy a szegényeknek és a gyámoltalanoknak, valamint a lelki sérülteknek biztosított a helyük a mennyekben. Érdekes megfigyelni Jooseppi világképének azon momentumát, miszerint Isten nem befolyásolja a földi élet menetét, így nem tud tenni az ellen sem, hogy családja ne haljon éhen, csak azt tudja biztosítani, hogy – mivel szegények voltak – a megfelelő időben az égbe kerülnek, ahol vége szakad nélkülözéseiknek. Így a földi dolgok alakulása, konkrétan a parasztság életkörülményeinek javítása a regényben nem válik megoldottá, ám a pálinkafőzés lelepleződése és Jooseppi halála utal az elbeszélőnek azon véleményére, hogy a Jooseppi által képviselt magatartásforma nem lehet adekvát az alsóbb néprétegek számára. Annak ellenére, hogy a regény végkövetkeztetéseként az előbbi megállapítás fogadható el, az elbeszélő az utolsó álom során mégis bűnbocsánatot biztosít Jooseppi számára, aki ezáltal a menny teljes jogú tagja lehet. A már említett bűnlajstrom Jooseppi egész életére vonatkozik, így a történet kezdete előtti időket is érinti. Ily módon az olvasó képet kaphat Jooseppi egész életéről, így lesz az álom szerepe fontos a regény idődimenziójának kiszélesítésében is.

A bűnbocsánat evidenciája azonban felborítaná az elbeszélő eredeti koncepcióját, melyet a regény folyamán végig követve bemutatta a parasztság jellemhibáit is. Az olvasó számára egyértelművé válik – főként az elbeszélő azon hosszas fáradozása után, hogy a szegénységre hivatkozva legitimálja Jooseppi tettét –, hogy nem a pálinkafőzés lesz Jooseppi legnagyobb hibája, hanem inkább a jelleme, ami sok esetben tudatlanságáról, cselekvéskeptelenségéről, hanyagságáról, gyávaságáról árulkodik. Jól példázza ezt a bűnlajstrom anyaga, ahol jelentős

tételt képez az a tény, hogy Jooseppi hagyta, hogy saját tanyája tönkremenjen a kezei között, elhanyagolta családját, illetve nem meggyőződésből, mint inkább gyávaságból utasította vissza az agitátor ajánlatát. Igaz, hogy a törvényszegő szeszfőzés számít tételesen a legnagyobb bűnének, de ennek megítélése nem társadalmi, hanem erkölcsi színezetű. Így tehát az elbeszélő mégis következetes magához, amikor Jooseppi bűneit kizárólag az tudja ellensúlyozni, hogy szegénységben született, úgy élt és úgy is halt meg. Döntését indokolni csak úgy tudja, hogy hangsúlyozza a tett szükségszerűségéből való elkövetését. Ebből a szempontból Jooseppi morálisan elítélt pálinkafőzése is e jellemhiba kapcsán ítélandó el, nem mint a törvény, a társadalom elleni vétés, hiszen az már legitimálva van a szegénység nevében. Ez a jellemhiba még a mennyben is hangsúlyozódik, amikor nem akarja elvállalni a neki felajánlott fürdőbeli munkát elfogadhatatlan indokokra hivatkozva. Maga az elszámolás az olvasó meggyőzésének szemléletes eszköze.

A regényben szereplő álmok egymáshoz is kapcsolódnak. Mindegyikben megtalálható a félelem, a lelkiismeret-furdalás érzése a törvényszegés, illetve az agitátor pénzének elfogadása miatt. Az elsőben és a harmadikban Jooseppi felmentést kap a szeszfőzésért először a parlamenttől, majd magától Ukkótól. Az utóbbi esetben kiderül, hogy ez a cselekedet morális bűnként fogalmazódik meg, hiszen a gabonát kenyérsütésre is fel lehetett volna használni. Ebből következően értelmeződhet példaértékűnek Jooseppi, mennybéli végleges munkája is, a gabonacséplés. Az álmok során Jooseppi saját jogainak biztos tudatában szerepel, s csak a középső álom esetében érezhető a Topi és Riika álmához hasonlatos nyomasztó, tragikus hangulat, az álom negatív előjelként való értelmezése. Topi, Riika és Jooseppi álmai a regény szerkezetében kulcsszerepet töltenek be, s mivel leleplezik az álomlátók világvégtét, személyiségük központi jellemzőit, segítik az olvasót az eseményeket a fikció szereplőinek nézőpontjából láttatni. A szereplők identifikációja szempontjából kulcsszerepet játszó álmok leírása tehát feloldódik a narrációban. Annak ellenére, hogy a leírás kilép a cselekmény térdimenziójából, nem függeszti fel sértően a történetet menetét, nem terheli túl sem a szöveget, sem az olvasót, mivel az értelmezéshez segítséget nyújtó információt tartalmaz.¹⁶¹

Az álmok narratív megszerkesztettségére jellemző az elbeszélői pozíció háttérbe szorulása. A narrátor jelenléte egyik esetben sem válik hangsúlyossá, s ez is elkülöníti az álmokat a fikció valóságától. Az elbeszélő hagyja, hogy maguk az események beszéljenek, így az egyébként folyamatos kommentárok, kiszólások, magyarázatok az álmok szintjén szinte

¹⁶¹ vö. Genette: i. m. 91.

teljesen megszűnnek, hogy egy időre az álmok példázatosága vegye át azok szerepét. Ebből a szempontból az álmok igazolni látszanak az elbeszélő Jooseppi érintő kommentárjait azon túl, hogy kiegészítik a narrátornak a szereplők identifikációjában betöltött szerepét.

4.6. Jooseppi és a hatalom birtokosainak viszonya: (érdek)barátság vagy kiszolgáltatottság

A regény kapcsán feltétlenül szólnunk kell a hatalom képviselőinek az alsóbb néprétegekhez fűződő viszonyáról, hiszen a népábrázoló regények egyik sajátja e kapcsolat tárgyalása. Jooseppi urakhoz való viszonyának jellemzőit már a regény elején megelőlegezi az elbeszélő, hogy aztán később a cselekmény szintjén alátámaszthassa ezen megállapítását:

“Kenkkunenék tehát mindenekelőtt emberek, méghozzá szellemileg friss emberek. Távol állnak attól, hogy ostobák legyenek, (...) Kenkkunenék az urak személyes barátai és egyben halálos ellenségei mindig a körülményektől és a haszonelvűségtől függően, (...) Kenkkunenék nem bíznak az urakban, de felhasználják őket, maguk is urak szeretnének lenni, és épp azért gyűlölik őket, mert látják, hogy az úri lét rájuk nézve teljesen utolérhetetlen ideál. Nekik így nem marad más, mint büszkélkedni azzal, hogy nem urak és nem is lehetnek azok.”¹⁶²

Az elbeszélő ironikusan leleplező attitűdje mutatkozik itt meg, s ez érvényesül minden esetben, amikor az elbeszélő Jooseppi világnézetét értékeli. A fenti jellemvonás magyarázza, hogy miért áll ez távol Topiéknak az urakhoz való viszonyától. Fontos momentum, hogy Jooseppi már egy másik kor képviselője, egy független Finnország tagja, ő már rendelkezik az általános sztrájk, egy polgárháború, az első parlamenti választások és a függetlenné válás tapasztalataival. Egy ilyen társadalomban a hatalom képviselői nem jelentenek többé metafizikai félelmet, mint Topiék esetében, észrevehetően közelebb kerültek az alsóbb néprétegekhez, még ha a társadalmi különbségek olyan tisztán körvonalazódnak is. Ebben a világban az egyház sem jelent a parasztság számára elérhetetlen, kifogásolhatatlan, gyakran az egyszerű emberek szemében misztifikálódott hatalmat, s azt sem hiszik már, hogy a társadalmi hierarchia Isten által uralt.¹⁶³ A törvényszegés alapkonfliktusából adódóan az egyházzal szemben az állami hatalomnak lesz frekvenciált helye a regényben, ám itt sem kérdéses, hogy az egyház a hatalom birtokosaként értelmeződik. Mint már említettük, Jooseppi – tapasztalatai révén – tisztában van a hatalmi diskurzusban betöltött szerepével, ez

¹⁶² Kianto: R. J. 15.

¹⁶³ Nevala: i. m. 146.

teszi lehetővé, hogy sokkal tudatosabb kritikával éljen a felsőbb néprétegekkel szemben, mint Topi. Annak ellenére, hogy Jooseppi figurája egyénített, mégis egy népréteg képviselőjeként van jelen a regényben, annak egy lehetséges magatartásformáját mutatja be. Lényeges különbség még a két szereplő esetében, hogy míg Topi csak álmában mer forradalmi kritikát megfogalmazni, addig Jooseppi ezt már nyíltan megteheti, nyíltan képviselheti saját szociális környezetét. Az idővel megváltozott társadalmi szerkezet a néprétegek között is eltérő viszonyt eredményez.

Az elbeszélő hangsúlyozza, hogy a Kenkkuneneket szellemi frissesség jellemzi, amit jól példáz Jooseppi állandó filozofálása az életről, saját helyzetéről. Nem jellemző rá az álmodozás és a passzivitás, tudatos filozofáló hajlamát tekintve Jooseppi Gorkij szegényeinek rokona, s ahogy Gorkij elbeszélője, úgy Kiantóé is az alsóbb néprétegek feladataul szánja a társadalom és az értelmiség kritikai megítélésének feladatát.

Jooseppi úrgyűlölete abból a felismerésből fakad – mint azt a fenti idézet is mutatja –, hogy belőle a megfelelő eszközök, lehetőségek hiánya miatt nem lehet soha jómódú, s a regényben ugyanúgy protestál ez ellen, mint ahogy lefokozott életkörülményei ellen. Ez a gondolat még fel sem merülhetett volna Topi világában, ahol mind az egyházi, mind a világi hatalom elérhetetlen, megközelíthetetlen messzeségben van. Jooseppi a regény során többször hangot ad azon megfigyelésének, hogy a felsőbb néprétegekre más törvények és jogok vonatkoznak. Innen kiindulva lepleződik le Jooseppinek az urakkal, különösen Koskelinnel való barátsága. Abban a hitben él, hogy a hatalom képviselőinek eladott pálinka legitimálja az ő szeszfőzését, de ezt a gondolatot világosan megcáfolja, hogy egyedül Jooseppit tekintik később bűnösnek a törvény megszegéséért.

A két társadalmi réteg közti barátságnak példaepizódja Jooseppi és Koskelin ivászata, ahol Jooseppi meggyőzi “barátját” a pálinkafőzés hasznáról. Naiv gondolkodásmódja lepleződik itt le Jooseppinek, melynek tarthatatlansága akkor derül ki igazán – az elbeszélő kommentárján túl –, amikor ezek a barátok sem tudják megmenteni őt a felelősségre vonás elől. A regényben Jooseppi egyik központi törekvése, hogy pálinkafőzését elfogadtassa, amit még álmában is megpróbál. Ezen próbálkozása azonban kudarcot vall, hisz ez a legitimáció csak Jooseppi saját világában lehetséges. Miután Jooseppi tudja azt, hogy a hierarchiában betöltött szerepét nem tudja megváltoztatni, nem tud mást tenni, mint szegénységére lesz büszke. Ezt a szemléletmódot érvényesíti mind a Koskelinnel, mind a miniszterelnökkel való beszélgetés után, s innen nézve közelít a mennyországhoz is:

“Ha egyszer megfeleltem az elnöknek ezekben a holmikban, megfelelek én ebben a házban is.”¹⁶⁴

Itt jegyzendő meg, hogy a felsőbb néprétegekhez való viszonyában Jooseppi nem mindig következetes, néha barátaikért, illetve a felsőbb társadalmi pozícióért való rajongása elfeledteti vele, hogy eredetileg saját szegénységére akart büszke lenni.

Annak ellenére, hogy Jooseppi számára világossá válik a társadalmi különbségek megszüntethetlensége, világképe már nem olyan egyértelműen osztható ketté parasztokra és jómódúakra, mint azt Topi esetében megfigyelhettük. Itt már lehetséges az urak világának megsértése, akár a kritika, a maró gúny vagy irónia, akár a törvényszegés eszközével. Más kérdés, hogy a regény végkövetkeztetése szerint ez a világ megrengethető, de nem megdönthető a parasztság eszközeivel. Az elbeszélő mellett Jooseppiben is megfogalmazódik szegénység elleni harcának hiábavaló volta, ám érvelésében helyet kap a determináltság, a sorsszerűség gondolata is. Úgy gondolom, hogy az elbeszélő ezzel a sorsszerűséggel nem érthet teljesen egyet, ezért hangsúlyozza egyrészt a fennálló társadalmi rendszer, másrészt a parasztság jellembeli hibáit.

Ahogy *A vörös vonal* esetében, úgy itt is megfigyelhető, hogy a parasztságnak a felsőbb néprétegek köréből csak érdekbartai vannak. Igaz ez az érdekből barátságosnak mutatókozó szociáldemokrata képviselőre, vagy itt a rosszat igazából nem akaró, de a bajban Jooseppit magára hagyó Koskelinre is. Jól jellemzi ezt a kapcsolatot, hogy alapja a pálinka, illetve a törvény együttes megsértése. Ebben az esetben is bebizonyosodik, mint azt *A vörös vonal*nál is láttuk, hogy a parasztságnak és a felsőbb néprétegeknek kölcsönösen téves fogalmaik vannak egymásról. Míg Jooseppi azt hiszi, hogy a társadalmi különbségek a kettejük közti kapcsolat alapján legyőzhetőek, addig Koskelin nem veszi észre a realitást maga körül, valami egzotikusat keres a paraszti világban, téves feltételezései eltorzítják látásmódját. Jól kiemeli ezt a momentumot, ahogy az elbeszélő stílusában ironikusan rájátszik Koskelin beszédmódjára, gondolkodásmódjára:

“Ó! Ő igazából rablóhadjáraton van, azon az átkozott végrehajtó úton, amit a törvény nevében végeznie kell, de oly birkaszerűen jámbor, alázatos és barátságos úrként viselkedik, hogy egy ilyen úrnak az utolsó falatját is odaadná mindenki, akinek helyén van a szíve.”¹⁶⁵

¹⁶⁴ Kianto: R. J. 327.

¹⁶⁵ uo. 111.

Az elbeszélőnek kedvelt eszköze lesz Koskelinhez való viszonya kapcsán az oppozicionáltság, mely most az elbeszélő és Jooseppi nézőpontjainak ütközése kapcsán válik láthatóvá. Az elbeszélő először hagyja Jooseppi nézőpontját érvényesülni, mely nézőpont nem lehet objektív, hiszen ő elfogult a hajlékába leereszkedő Koskelinnel szemben. Az elbeszélő csak ezután érvényesíti a saját szemszögét, ami alapján részben általa is üdvözöltnek, részben viszonyt ironikus fényben tűnik föl a szolgabíró alakja. Ítélete kedvező azt figyelembe véve, hogy Koskelin megértően viszonyul az alsóbb néprétegekhez, hajlandó megismerni, tudomásul venni a paraszti élet lefokozottságát, sőt egy szintig hajlandó bírálni a hatalom képviselőit. Itt látja a legnagyobb különbséget Koskelin és elődei között. Másrészt a narrátor csak ironikusan tud viszonyulni Koskelinnek a paraszti életet félreismerő, a realitástól távol eső látásmódjához. Ezt a torz látásmódot jól példázza a következő idézet:

“A szauna padján alszom — milyen költői is ez.”¹⁶⁶

Ennek a XIX. századi idealizáló, romantikus színezetű látásmódnak a tarthatatlanságát a már ismert életmóddal való szembeállítás és az elbeszélő iróniája leplezi le kegyetlenül:

“És aztán együtt szaunáztak — a pálinkafőző és a rendőr. Ez ám Koskelin szavával élve — költői.”¹⁶⁷

Érdekes megoldás, hogy az elbeszélő olykor szándékoltan rájátszik Jooseppi stílusára, látásmódjára, s így ebben az esetben is a két nézőpont párhuzamba állítása leplezi le Jooseppi gondolatainak naivitását. Itt kell megemlítenünk, hogy a Jooseppi beszédmódjára, gondolkodásmódjára való rájátszás néhol olyan jól sikerül, hogy csak nehezen vagy egyáltalán nem megállapítható, hogy kinek a gondolatairól van szó. Az elbeszélőnek szereplői gondolatába, vagy a szereplők gondolatainak az elbeszélő mondanivalójába való elmozdulása eredményezi azt, hogy összetettebbé válik annak megítélése, hogy az elbeszélő mikor kinek az oldalán áll. Az az eset viszont, amikor ez a játék nyilvánvaló, általában a komikum forrása:

“Itt csak az örök erdő és az örök ember van — az erdő zúg — az ember él — nincs egy kis multság sem — nincs kísértés sem, hogy félrelépve a lába kisujját is bepiszkolhassa az ember — engedtessek meg hát ilyen körülmények között legalább egy csepp rozsból kipréselt ital — minden erkölcs, Ábrahám, Izsák és Jákob Istenének nevében ez nem lehet abszolút büntett, véték és bűn sem.”

¹⁶⁶ uo. 122.

¹⁶⁷ uo. 130.

*Monopólium, monopólium Rämsärantának!*¹⁶⁸

Koskelin barátságos leereszkedése Jooseppihez csökkenteni látszik a két népréteg közti társadalmi ellentétet, feszültséget. Ez akkor dől meg, amikor Jooseppi egyedül marad a számonkérésnél, illetve amikor rájön, hogy a hatalom képviselőire más törvények vonatkoznak. Megfigyelhető, hogy mind Jooseppi, mind Koskelin, mind az elbeszélő más indokkal ugyan, de nem tartja bűnnek a pálinkafőzést. Az előbb említett kettő a megélhetésre és a szeszfőzés évszázados hagyományára hivatkozik, az elbeszélő pedig az erkölcsi bűn mellett inkább azt hangsúlyozza, hogy ez a magatartásforma nem jelent megoldást a parasztság számára.

Az elbeszélő pontosan figyeli Koskelin minden reakcióját és azonnal kommentálja is azokat, ami mutatja, hogy ez a kapcsolat példaértékű a regényben, tehát meg kell mutatni annak visszásságait, illuzórikus voltát is. Az álom és a valóság éles kontrasztja, valamint az, hogy Jooseppi a számonkérésnél egyedül marad, jól mutatja, hogy ez a romantikus együtt szaunázás és ez a barátság csak a társadalmon kívül valósulhat meg, leleplezi, hogy Jooseppi világának és Koskelin költői hangulatának nincsenek reális kapcsolódási pontjai. Koskelinhez hasonló típusalkotó figura *A vörös vonal* agitátora, Puntarpää, ám megállapítható, hogy amíg Koskelin saját társadalmi rétegétől eltávolodva közeledik az alsóbb rétegekhez, addig Puntarpää irányulása éppen fordított, felfelé törekszik, csak a kényszer vezeti a parasztsághoz.¹⁶⁹

4.7. Identifikáció

Topival összevetve Jooseppi egyénitettebb figura, ám a szereplők identifikációja a névjátektől kezdve a külső megrajzolásán át a gondolatok, a beszéltetés, a cselekedetek segítségével meghatározható jellemrajzig hasonló elven határozódik meg. Megfigyelhető, hogy Jooseppi identifikációja esetében annak szociális környezetéhez való viszonya kerül először bemutatásra. Ez afelől értelmeződik, hogy Jooseppit a közösségben való pozíciója teszi alkalmassá, hogy saját társadalmi rétegén túllépve szerezzen ismerősöket, s ezáltal elemezhetővé válik a társadalmi rétegek közti viszony. Topi nem lépett túl saját világán, míg Jooseppi már képes erre. A külső jellemzés mellett *A vörös vonal*hoz hasonlóan inkább a cselekedetek, gondolatok, dialógusok identifikáló szerepe dominál Jooseppi esetében is, kinek folyamatosan mozgásban lévő, dinamikus alakja stagnáló környezetének szemléletes ellentéte. Hangsúlyosan jelen van a műben, hogy Jooseppi szellemileg friss, gondolkodó

¹⁶⁸uo. 112.

ember. Ezen tulajdonsága abban különbözik Topi fontolgtató, filozofáló jellemétől, hogy Jooseppi képes értelmezni mások hozzá való viszonyát, megpróbálja kívülről nézni saját helyzetét, így tudja például a pálinkafőzést a maga hasznára fordítani. Ez persze nem jelenti azt, hogy kívül tud helyezkedni saját világán, ám már túl tud látni annak határain, nem annyira lesz zárt már ez a világ, mint a Topié.

Megfigyelhető, hogy itt a jellemábrázolásban a humor és az irónia is fontossá válik, legtöbbször együtt jelentkezik. Ez már Jooseppi külsejének leírásában is megmutatkozott: *púpos hát, kifejező arc, kis disznószemek, művészien lógó rongyok, fúrge száj, boldog, szenvedélyes hang, "népi illat"*. A humorral és iróniával fűszerezett jellemzés a regény egészére nézve igaz, gondolhatunk az elnökkel való találkozás hatására történt névadásra (Hilarius Resitentti), a Koskelinnel való szaunázásra vagy az utolsó álomra. Komikus színben tűnnek föl Jooseppi sajátos filozofálgatásai, melyek során megmutatkozik Jooseppi öniróniára hajlamos természete. Elmondhatjuk, hogy az elbeszélő Jooseppi jellemhibáit, világképének jellemzőit, a felsőbb néprétegeknek a paraszti életről alkotott téves fogalmait, az irántuk tanúsított magatartásformát leleplező humora, az ironikus megvilágítás oldja a mondanivaló keltette feszültséget, mely feszültség *A vörös vonal* esetében jóval drámaibb regényvilágot eredményez. Megfigyelhető azonban, hogy e humoros megvilágítás nem terjed ki a tényfeltáró célzatúnak mondható, Jooseppi, illetve a parasztság életkörülményeit, a megélhetésért folytatott harcát bemutató szövegrészekre, melyek a jelentésképzés szempontjából lesznek fontosak.

Itt kell megjegyeznünk, hogy ezen életkörülmény, szociális háttér, miliő bemutatásánál, néhol Jooseppi jellemének megrajzolásánál az elbeszélő nagyobb mértékben tulajdonít jelentőséget a részleteknek, mint *A vörös vonal* esetében. A leírásoknak ez a részletező technikája azonban – Unto Kupiainen véleményével ellentétben¹⁷⁰ – nem indokolja a naturalista jelzót, hiszen nem található meg itt már annak ideologizmusa. A szereplők szociális helyzete nem magyarázható kizárólag társadalmi determinizmus alapján. Az esetenkénti részletezés a regény egészére nézve nem válik terhelővé, az elbeszélés üteme nem törik meg, a pontosan megfigyelt, apró részletek helyett pedig sokkal inkább a bemutatás szempontjából fontos momentumok lesznek meghatározók. A naturalizmustól való elhatárolást erősíti a regényvilágot meghatározó komikum is. Ebből következően a regény jól illeszkedik az Aleksis Kivi által elindított realista igényű népábrázoló regényhagyományba.

¹⁶⁹ vö. Nevala: i. m. 164.

¹⁷⁰ Kupiainen 2. 230.

Jooseppi esetében Istennek, a vallásnak és az egyháznak már sokkal másabb jellegű szerep jut, mint Topinál. Ő például Isten egyetlen jó cselekedetének beteg gyermekének halálát tekinti, ám ez nem jelenti azt, hogy Isten ne volna jelen az ő világában is. Megemlítendő azonban, hogy az egyháznak nincs itt már akkora befolyása, Jooseppi életében főként a keresztelők és a halálozások idején játszik szerepet, s mint a hatalom birtokosainak egyike értelmeződik. A papok gyakorlati szerepét a parasztság megnyugtatózásában látja, a paradicsom ígéletében, hogy a földi szenvedés könnyebben elviselhető legyen. Az ő állandóan gyanakvó természetét jellemzi, hogy megkérdőjelezi az egyháznak mint intézménynek a szükségességét. Jooseppit az egyháznál a politika sem érdekli jobban, így elfogadhatjuk Nevala azon nézetét, miszerint az ő egyetlen célja, hogy meg tudjon élni.¹⁷¹ Jól példázza ezt a nemzetőrség és a kommunisták gyűlésén születő kiábrándultsága, ami a következő kérdéseket ébreszti benne:

“Érdemes volt-e élni és hinni — neki, a lehetetlenségek zsákutcájába került nyomorult kunyhólakónak? Hat csupasz gyerek apjának? Tizedik terhességében sorvadozó asszony emberének? Egy föld nélküli földművesnek? Egy csótánnyal teli kunyhó gazdájának? Szénátlan tehén kínzójának? Tanulatlan magzatok apjának? Életfogytiglan kegyelemkenyéren élőknek? A titkos szeszfőzőnek?”¹⁷²

Jooseppi számára ezeken az összejöveteleken világossá válik, hogy ennek a közegnek nincs érintkezési pontja az ő világával, így el is határolódik ezektől.

A pálinkafőzés Jooseppi nézőpontjából életkörülményei javulásának egyetlen hathatós eszközeként értelmeződik, s az elbeszélő a komikum határáig eltúlozza, ahogyan Jooseppi fiait is felhasználva végzi titkos tevékenységét. Megfigyelhető, hogy a regény hangulati íve követi a szeszfőzés alakulását. Jooseppi erőtől duzzadva, optimistán vág bele a munkába, ám amikor a törvényt betartató hatalom képviselője, Pirhonen megsejti a tiltott szeszfőzést, mind Jooseppin, mind a regényen úgy lesz úrrá a lehangoltság, a rezignáltság. Megnő az elbeszélő szerepe, Jooseppi tépelődő gondolatai is helyet kapnak, egymást érik a tragédiák (a betegen született gyerek, fia balesete, a lelepleződés, Ryysyranta pusztulása), a természeti elemekkel való harc is hangsúlyosabbá válik.

A természet itt jelenik meg először hangsúlyosan a regényben, s mint *A vörös vonal*ban, itt is az ember ellenségeként értelmeződik, retorikailag hasonlóképpen megszemélyesített, ám kevésbé metaforizált. A finn népábrázoló regényekkel szemben nem találhatjuk meg itt a

¹⁷¹ Nevala: i. m. 178.

¹⁷² Kianto: R. J. 211.

természetleírással való regénykezdet, sőt a természet szerepe jóval kisebb, csak a regény második felében, Jooseppi szenvedéseit fokozandó, illetve halálát okozandó válik fontossá.

Jooseppi életének legnagyobb kudarca lesz a szeszfőzés lelepleződése, hisz a létfenntartás lehetősége válik így bizonytalanná, minek következtében félelme egzisztenciális szorongássá alakul. Érdeemes megfigyelni, hogy a pálinkafőzésen kívül más lehetőséget a biztos megélhetésre Jooseppi nemigen lát maga előtt, így érthető, hogy ezzel a kudarccal szinte létének értelme kérdőjeleződik meg. Ezt a gondolatot megerősítendő értelmezhető Jooseppi hivatalos munkája, a faszállítás, mely az elemekkel való örök harcként, szinte emberfeletti erőfeszítésként ábrázolódik. A pálinkafőzés könnyed munkájának, a belőle származó, megélhetést biztosító jövedelemnek és a kevés pénzért emberfeletti erőfeszítést igénylő famunkának a szembeállításra racionális érveken alapulva alátámasztani látszik Jooseppi érvelését a szeszfőzés mellett, s magyarázni igyekezik kudarcának súlyát. Megpróbáltatásait, kudarcát öröknek, megváltoztathatatlanak érzi, szenvedése véget nem érőnek látszik. Az antik hősökhöz hasonlóan Jooseppi is egy erejét meghaladó, "felsőbb" hatalommal száll szembe, a köztük lévő egyenlőtlen harc előlegezi a kudarcot. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy Jooseppi semmiképpen nem határozható meg hősként, héroszként, sokkal inkább individualista, bizonyos értelemben antiszociális, esendő antihős ő, a finn népábrázoló regények gyakori figurája.¹⁷³

A kudarc újra filozofálóvá teszi Jooseppit, előhívja a saját létére, társadalmi helyzetére, a vallással való viszonyára vonatkozó örök kérdéseit. Önvizsgálatának középpontjában már erkölcsi kategória, a bűn áll, mely vizsgálódás igazolni látszik Jooseppi korábbi elméletét, miszerint a hatalom birtokosainak a törvényt másképp olvassák. Itt kell megemlítenünk, hogy a történetek értékelését az elbeszélő több szemszögből is láttatja, melyek közül legfontosabb a sajátja, Jooseppi illetve Kaisa-Reeta értékítélete. Kaisa-Reeta a regény folyamán mindvégig Jooseppi ellenpárjaként ábrázolódik, konzervatív álláspontot képvisel, az újra kevésbé fogékony visszahúzó erőt. Innen nézve értelmezendő azon véleménye, hogy minden szerencsétlenség okaként a pálinkafőzést és az urakkal való barátkozást látja. Érvrendszere részben morális megalapozottságú, részben pedig jól mutatja alárendelt társadalmi helyzetét, ahonnan a kilépést lehetetlennek, sőt bűnnek tartja.

¹⁷³ A finn népábrázoló regényhagyománytól nem idegen – a hatalmi diskurzusban betöltött szerepüktől függetlenül – az erősen individualista és antiszociális, olykor ellenszenves figurák szerepeltetése. A szakirodalom ezzel kapcsolatban használja az antihős megnevezést. Ez némiképp eltér az 1920- as, 30-as évek magyar regényeiben előforduló paraszti származású hősoktól (pl. Joó György), akiket azért interpretálhattak esetenként antihősökként, mert a parasztábrázolás irodalomtörténeti értéke csak a későbbi évtizedekben nőtt

A kudarc illetve annak lehetősége miatt Jooseppin úrrá levő rezignáció leleplezi, hogy a retorikusan megnyilvánuló életöröm csak álarc, a nyomor elviselhetőségének eszköze. Ebből a rezignált hangulatból csak Jooseppi feltételes felmentése ad egy kis időre kitörési lehetőséget. Az, hogy a törvény adhat még egy lehetőséget azoknak az először törvényt szegőknek, kiknek szociális körülményei indokolhatják a büntettet, párhuzamba állítható az utolsó álombéli jelenettel, amikor Isten Jooseppi szegénységre hivatkozva ad bűnbocsánatot. Mindkét eset jól mutatja az elbeszélő szimpátiáját Jooseppi iránt. A szeszfőzés lelepleződésével tulajdonképpen lezárult a regény fő cselekményszála, ám az elbeszélő nem hagyja nyitottan Jooseppi életének további alakulását. Ezen utolsó fejezetekben (melyek a regény formális zárlatát vezetik be) az elbeszélő szerepe megnő, az időközben eltelt évek összefoglalóját olvashatjuk, ahol a belső szerző véglegesíti Jooseppi nyomorát. A nyomor szimbólumaként is értelmezhető csótányok kiirtása éppoly lehetetlennek bizonyul, mint a szociális körülmények megváltoztatása.

A nyomor állandósulását erősítendő az elbeszélő a sanyarú körülmények megemlítésén túl fontosnak tartja Jooseppi hangulati változásait is nyomon követni, s így lelepleződik az a Jooseppi által viselt komikus álarc, ami eddig sok esetben a humor forrásául szolgált:

“Most — az elmúlt rossz ős után — a boldogság álarca már nem illik.(...) nem megy már a tréfa.”¹⁷⁴

4.8. Elbeszélői pozíció és fokalizáció viszonya

Az elbeszélő az olvasóval közvetlen retorikai viszonyt létesít ezekben az utolsó fejezetekben (*“az igen tisztelt olvasó talán emlékszik...”¹⁷⁵, “Folytassuk a megfigyelést, hogyan is néz ki Ryysyranta mostanában.”¹⁷⁶*). Szinte leltárszerűen felméri, mi változott Jooseppi otthonában. Ezen eljárás a regény narrációjára nézvést is példaértékű, hisz a regény folyamán végig hangsúlyozottan érezhető a narrátor jelenléte, ez alól kivételt csak az álmokat leíró szövegrészek jelentenek. Láthattuk, hogy az elbeszélő már a regény elején kinyilvánítja jelenlétét, amikor a történet elé fűzött bevezetőjében egy színpadi előadás történetmondóját imitálva buzdítja közönségét, hogy merjen betekinteni Finnország parasztjainak életébe. Ez a szövegrész már utal a regény figyelemfelhívó jellegére.

meg. I. Laitinen 1. 25; Nevala: i. m. 180; Bori Imre: Tényregény az 1930-as években. In: Szintézis nélküli évek. Szerk.: Kabdebó Lóránt, Kulesár Szabó Ernő. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó. Pécs, 1993. 115.

¹⁷⁴ Kianto: R. J. 323.

¹⁷⁵ uo. 317.

¹⁷⁶ uo. 316.

A következőkben azon túl, hogy az elbeszélő a milió bemutatásában, a szereplők identifikációjában s a cselekmény megjelenítésében is aktívan részt vesz, jelenléte mégis a szinte állandó kommentárookban, kiszólásokban, kritikai hangvétellű megnyilatkozásokban válik hangsúlyossá. Mondhatjuk azt is, hogy a narrátornak egyáltalán nem célja észrevétlennek maradni, állandó véleménynyilvánításával sokkal inkább befolyásolni kívánja olvasóját. A befolyásolás másik hatásos eszköze az elbeszélő fokalizációs játéka, mely során elsősorban Jooseppi, Kaisa-Reeta, és a saját nézőpontját állítja párhuzamba, így az eltérő távlatok közötti feszültséget is érzékelteti. Az elbeszélő legtöbbször az egyes eseményeket Jooseppi szemszögéből jeleníti meg, de úgy, hogy azt mindig kiegészítik saját magyarázatai, s ezek felfedik Jooseppi látásmódjának naivitását. Példaként említhető, hogy a cselekmény szempontjából a központi motívum, a pálinkafőzés legalább négy nézőpontból jelenik meg: Jooseppi, Kaisa-Reeta, a hatalom képviselői és az elbeszélő távlata áll egymás mellett, ám az elbeszélő nézőpontja a meghatározó. Meg kell említenünk egy ötödik nézőpontot is, a regényzáró álom Ukkójáét, amely azonban csak formailag különálló, hiszen Ukko ott az elbeszélő szócsövéként értelmezhető. A fokalizációs játék részeként értelmezhető az elbeszélőnek Jooseppi gondolatmenetével, retorikájával való játéka is, amely – mint láttuk – néhol lehetetlenné teszi a narrátor és szereplője hangjának, és fókuszának megkülönböztetését is. Ezekben az esetekben az elbeszélő a saját nevében beszél, de az elbeszélői folyamat során finoman átsiklik Jooseppi gondolatainak síkjára úgy, hogy Jooseppi beszédmódjának jellegzetességeit is alkalmazza. A szereplők és az elbeszélő hangjának ilyesfajta ötvöződése olykor megkérdőjelezi azok kapcsolatát, nem mindig egyértelműsíthető, hogy az elbeszélő megértően, vagy éppen ironikusan viszonyul szereplőjéhez.

A regény egészét tekintve elmondható, hogy az elbeszélő szinte vezeti olvasóját, igyekszik hangsúlyosan a saját szemével láttatni, ami a milió végigpásztázásánál válik kizárólagossá.

Kianto műveiben az elbeszélő szívesen szólítja meg akár közvetlenül, akár közvetetten fiktív közönségét, olvasóját, szinte magával viszi a fikció valóságába, bevezeti az elbeszélés folyamatába. Mondhatjuk azt is, hogy egy fiktív közönséget, olvasót teremt magának, mely közönség/olvasó az elbeszélő fikcióhoz tartozik. *A vörös vonal* közönségéről elmondhatjuk, hogy távol él a fikció szereplőinek valóságától, az elbeszélő is hangot ad azon észrevételének, hogy a fiktív olvasó világtól idegen szereplőinek élettere.¹⁷⁷ Célja, hogy rávilágítson a paraszti világ megismerésének szükségességére. Ez fogalmazódik meg a *Ryysyrannan Jooseppi* bevezetőjében is, ahol az elbeszélő szinte felszólítja fiktív közönségét, hogy merjen

¹⁷⁷ vö. Nevala: i. m. 152-153.

szembenézni a szegénység sanyarú sorsával, s ezzel egyidejűleg vezeti olvasóját a fikció világába. Jelen regény esetében egyértelmű, hogy az elbeszélő uralni, vezetni kívánja olvasóját, igyekszik az elbeszélés során többször is közvetlen kiszólással befolyásolni annak véleményét. Arra, hogy a narrátor közeli viszonyt kíván fenntartani fiktív közönségével, utal a tegező forma használata. Már a bevezetőben tisztázza, hogy a finn nép szegénységét, nyomorúságát, gyámoltalanságát kívánja megmutatni, s az elbeszélés során ügyel a helytelen értelmezés kizárására, amit állandó, hangsúlyozott véleménynyilvánításával akar elérni. Azzal, hogy az elbeszélő magát is e jómódú közönség köréhez tartozónak vallja, manipulálja olvasóját¹⁷⁸, a két nézőpont hasonlóságát feltételezve.

A felsőbb néprétegbeli vendégnek az elbeszélő által feltételezett idegensége e paraszti környezetben dialogizál Jooseppinek a falu vezető rétegeinél tett látogatása során érzett kívülállásával, mely párhuzam jól mutatja e két világ összeférhetetlenségét, illetve egymás világának hibás értelmezését. A paraszti életminőség fogyatékoságainak állandó jelenléte és hangsúlyozása tudatos szelekció eredménye. Emlékezhetünk rá, erről a szelekciós aktusról írja Iser, hogy egy határvonalat húz meg a szöveg aktuálisan kiválasztott vonatkozási mezőjén keresztül, csak azért, hogy e határt újra át is lépje, mégpedig azért, hogy a jelenlevőt a távollevőből szemlélhessük, s a távollevő a jelenlevőben mutatkozhassék meg.¹⁷⁹ Feltárul így egy jobb életminőség perspektívája, és az elbeszélő arra törekszik, hogy olvasóját részvételre készítse a szereplők szenvedéseiben, ezáltal felelősségtudatukat újra felszínre hozza. Kianto kritikai attitűdjének egyik fontos momentuma hangsúlyozódik itt, miszerint az értelmiség feladata a parasztság civilizálása, körülményeik javítása, s a regényben folyamatosan jelenlévő, az értelmiséget érintő kritika is ezt a gondolatot erősíti.

Az olvasóját ily módon uraló narrátor olykor látszólagosan kimozdítja olvasóját ebből a számára élvezhetetlennek, túlságosan megrendítőnek tételezett világból, hagyja, hogy a tavaszi természet enyhülést hozzon:

”Nézzétek, Észak hosszú tele hogyan töri szét láncait!”¹⁸⁰

Ez a pillanatnyi felszabadulás azonban csak látszólagos, az elbeszélő ironikus játékának része, hiszen a következőkben annak lehetünk tanúi, hogy a tavaszi vihar miként rombolja Jooseppi házat, tehát egy pillanatra sem hagyta el a fő cselekményszálat. A finn regényekre jellemző természet és ember hierarchikus viszonya mutatkozik itt meg, ahol a természet

¹⁷⁸ Kouki: i. m. 111.

¹⁷⁹ Iser: i. m. 58.

¹⁸⁰ Kianto: R. J. 242.

szintén ellenségként, az ember pedig annak kiszolgáltatottjaként jelenik meg. Megfigyelhető, hogy a természetábrázoló szövegrészek líraiságukban, olykor festői megjelenítésükben elütnek a szereplők életének, életkörülményeinek konkrét, realiztikus ábrázolásmódjától.

Figyelemreméltó ez a jelenet azért is, mert itt példát találunk a narrátor más típusú kiszólásaira is, mely kiszólás most a szereplők felé irányul, s hangsúlyozza az elbeszélő történetalakítói pozícióját:

“Menj fel Jooseppi a tetőre, hogy imádkozz az isteneidhez, menj fel, ha bírja a fejed!”¹⁸¹

Szembetűnő, hogy az elbeszélő történetmondásában fontos szerepet szán az oppozícióknak. Ez az oppozicionáltság észrevehető volt az eltérő távlatok közötti feszültség érzékeltetésekor, melynek szembetűnő példajaként említhető az elbeszélő és Jooseppi eltérő fókusza. A fokalizációs játék leplezi le a narrátor és a szereplők különböző világképét. A történet szintjén maguk a szereplők, illetve az általuk képviselt magatartásforma, társadalmi pozíció, szociális helyzet s az ebből következő világlátás ellentéteződnek, valamint megfigyelhető az ember-természet szembenállás is. Az alsóbb néprétegek szociális elmaradottságának, társadalmi pozíciójának hangsúlyozásában, Jooseppi világképének bemutatásában fontos szerep jut a fentebb már említett első álom és a fikció valósága ellentétezésének, s Jooseppi dinamizmusa általában véve szembeállítódik stagnáló környezetével. Ezen oppozicionáltság mégis az elbeszélő és a szereplők, illetve a cselekmény között a legerősebb, ami retorikai szinten – kiszólások, kommentárok, ironikus hangvétel – is megvalósul. Ez a megoldás segíti a jellemábrázolást, a társadalomrajzot, a társadalomkritika érvényesülését, valamint narratív szinten erősíti az elbeszélés olvasót befolyásolni kívánó törekvését, a történetmondás didaktikus jellegét.

Összefoglalásként elmondható, hogy mindkét regény – a megírása idején még nem elfeledett – központi eseményei jó háttérrel szolgáltattak a paraszti élet bemutatására. Kianto regényeiben magatartásformákat, megoldási lehetőségeket vet fel és vet el, miközben az erősen társadalomkritikai mondanivaló a parasztság jellemhibáit sem rejti el, sőt, részben azokat is felelőssé teszi az alsóbb néprétegek életszínvonalának alakulásában. Népábrázoló regényeiben fontos szerep jut az elbeszélőnek, illetve elbeszélő és szereplő viszonyának, nézőpontjaik ütköztetésének. Megfigyelhető volt, hogy az elbeszélő sem időben, sem térben nem távolítja el magától az eseményeket, ám intellektuálisan elhatárolja magát hősei

¹⁸¹ uo. 244.

jellembeli gyengeségeitől, tudatlanságától, míg morálisan többnyire azonosulni próbál velük. Mindazonáltal a regények elbeszélője észrevehetően szimpatizál hősével, illetve antihősével, kinek szociális helyzetét, társadalmi szerepét, az egyházzal, a vallással és a hatalommal való viszonyát, magatartásformáját, emberi értékeit vizsgálja.

4.9. Joel Lehtonen

Kianto népábrázolásáról szólva mindenképpen említést kell tennünk Joel Lehtonen novelláiról, illetve népábrázoló nagyregényéről, a *Putkinotkóról* (*Putkinotko* 1919-1920), amit egyes szakirodalmak a *Ryysyrannan Jooseppi* előképének, mintájának tekintenek. Lehtonen *Putkinotkójának* mind a paraszti réteg, mind pedig az értelmiség felé irányuló erős kritikai viszonyulását jól magyarázza a századelő politikai, társadalmi krízise, ami Lehtonen esetében azt eredményezi, hogy regényében az értelmiséget képtelennek mutatja társadalmi feladatának teljesítésére, vagyis az alsóbb néprétegek szociális, társadalmi helyzetének javítására (vö. Ilmari Kianto regényeivel). Ebből következően nem meglepő, hogy legfontosabb népábrázoló írásai (*Kerran kesällä – Egyszer nyáron*, *Kuolleet omenapuut – Halott almafák* című novelláskötet, illetve a *Putkinotko*) kritikai attitűdjének kísérője az ábrázolás komikus színezete, illetve annak gyakran ironikus, gúnyos hangvétele. A korszak regényeire jellemző, hogy gyakran a közelmúlt vagy a jelen időszerű politikai eseményeit teszik meg a cselekmény háttéréül, ennek ellenére a *Putkinotko* nem foglalkozik konkrétan az 1918-as polgárháború történéseivel, sokkal inkább annak társadalmi vetületét, alapjait igyekszik felvázolni. A század eleji népábrázoló regényekre jellemzően jelen regény esetében a paraszt szintén társadalmi kategóriaként határozódik meg, s már nem mellékszereplő. A földnélküli agrárproletár réteget képviselve Juutas Käkriäinen figurája a kor aktuális szociálpolitikai kérdéseit veti fel. *Putkinotko* miliője időben és helyileg elszigetelt, társadalmon kívüli közösség, ahol a társadalom normái, értékei, szabályai nem működnek. A regény a parasztság (itt a szegényparasztok) autenticitásának kritériumait kutatja, miközben a következő kérdésekre keresi a választ: milyen a társadalmon kívül élni, hogyan hat a társadalom erre az elzárt közösségre.¹⁸² Ezen időszak másik aktualitása, az értelmiség társadalmi szerepe, szintén előtérbe kerül a vidéken nyaralót vásárló könyvkereskedő, Aapeli Muttinen személyével kapcsolatban. Ez alapot ad az értelmiség és az alsóbb néprétegek viszonyának tárgyalásához, mely e kapcsolatot a korszakra jellemző módon világítja meg: a társadalmi szerepében elbizonytalanodott értelmiség nem rendelkezik helytálló információval az alsóbb néprétegek

¹⁸² vö. Karkama: i. m. 215.

szociális viszonyairól, így az azon való változtatásra képtelennek bizonyul. Emellett a városi kultúra is némiképp negatív színben tűnik fel – ez a jelenség a népábrázoló regények sajátja –, mint a vidéki életforma veszélyeztetője. Azzal, hogy Muttinen Juutasra bizza új tulajdonát, tulajdonképpen a társadalommal hozza őt kapcsolatba, felelősségre kötelezi, ami saját természetével ellenkező folyamat, így eleve kudarcra van ítélve. Emellett fontos megjegyeznünk, hogy jelen regény esetében az idealizáló ábrázolásmódtól való lemondás, az agrárproletári életforma adekvát képének megrajzolása eredményezi, hogy a regényben az értelmiség kritikáján túl hangsúlyozódik az alsóbb néprétegek azon képességének hiánya, mely segítségével saját szociális helyzetükön felül tudnának emelkedni. Ezt támasztja alá, hogy Juutas lustának – a nyaraló gondozása helyett a gyors hasznot hozó pálinkafőzést választja –, gyámoltalannak, tudatatlannak, hanyagnak mutatkozik, így nem képes sem a rábízott nyaralót kézben tartani, sem saját házáat a teljes pusztulástól megmenteni. Juutas alapvetően érdektelen, élete céltalan, ezért nem lehet rajta segíteni (vö: *Ryysyrannan Jooseppi*). A regényben központi szerepet kap a milióábrázolás, amit az elbeszélő beépít gondosan kialakított érvrendszerébe, bizonyítva ezen életforma tarthatatlanságát. Ezzel kapcsolatban figyelhető meg természet és ember szoros kapcsolata, mely az ember szemszögéből függőségi viszonyként határozódik meg. Lehtonen regényére jellemző az egyes események komikus megvilágítása, ami a kritikai attitűd érvényesülését segíti elő (l. Jotuni elemzett műve).

Kianto és Lehtonen írói attitűdje, regényeik motívumai, következtetései, az ábrázolás tárgyához való viszonyulásuk tehát kétségtelenül rokon vonásokat mutatnak. Választásom a népábrázoló hagyomány e változatának bemutatásakor egyrészt azért esett mégis Kiantóra, mert az ő regényeiben látom ezen időszak politikai, társadalmi feszültségeinek az irodalmi vetületét leginkább megvalósulni. Másrészt pedig két bemutatott regénye között – melyeket mintegy 15 év választ el egymástól – szemléletbeli változást vélek felfedezni, amennyiben a *Ryysyrannan Jooseppi* a XIX. századi regényhagyománnyal már csak nyomokban tart rokonságot, valamint az ábrázoltakhoz közelítő komikus, ironikus megvilágítás túllép a szociális regénytípus helyenként száraz, az alsóbb néprétegek szociális helyzetét minél pontosabban feltáró formaművészetén.

5. MARIA JOTUNI: ARKIELÄMÄÄ – HÉTKÖZNAPOK

Az értelmiséget érintő kritikai attitűd érvényesülése kapcsán Kianto és Maria Jotuni népábrázoló művei közt párhuzamot vonhatunk, amennyiben a vizsgált regények alapján a paraszti réteg pártfogására, szociális, társadalmi, politikai helyzetének javítására az értelmiséget egyikük sem tartja alkalmasnak. Kiantótól eltérően Jotuni már nem kapcsolódik időszerű politikai kérdésekhez, helyette inkább a bemutatni kívánt paraszti közösség mindennapjainak megrajzolására koncentrál, megállapításait általános érvényűvé emelve ezáltal. Fontos momentum, hogy jelen esetben a nőalakok szerepe lényegi, a regény – vagy hosszú novella¹⁸³ – az értelmiségi Nyman figuráján túl három központi nőalak sorsára koncentrál, ezen keresztül kívánja megvilágítani a patriarchális alapokon működő közösség mibenlétét. Eltérő a két író nőkhöz való közelítése is, hiszen Kianto önálló gondolkodásra, lényegi döntéshozásra képtelen nőalakjaival szemben Jotuni hősei képesek irányítani saját sorsukat, felelni tetteikért, még ha lehetőségeik egy férfiközpontú társadalomban nagyrészt behatároltak is. Az elbeszélés alapján megállapítható, hogy a századelőn a nők társadalmi szerepének lassú változását tapasztaló Jotuni az alsóbb társadalmi rétegek körében még nem látja női szerep megváltozásának nyomait. Népábrázolásának egyik lényegi jellemzője az ábrázoltak komikus színben való megvilágítása, s ez a jelen elbeszélés egészének is sajátja. Megjegyzendő azonban, hogy e komikus megvilágítás sosem akadályozza a kritikai attitűd érvényesülését.

5.1. *A cím magyarázata*

A cím a szöveg értelmezését tekintve meghatározónak látszik, amennyiben kijelöli annak vizsgálati környezetét, a cselekmény terét, s általánosító értelmével meghatározza az elbeszélés érvényességi körét. Az elbeszélés egy konkrét társadalmi réteg, a parasztság életmódjának bemutatására vállalkozik, amit egy átlagos hétköznap keretében kíván elvégezni, s egyben némiképp hitelesíteni is a szerző. Fontos megjegyeznünk, hogy a közvetett bemutatás külső nézőpontból, egy értelmiségi szemével történik, ami a tárgyhoz való közelítés irányát jelöli ki. Ez az értelmiségi azonban csak származását, illetve neveltetését tekintve értelmiségi, csavargó életvitele az általa oly jól megismert közeghez, a paraszti réteg társadalmi helyéhez közelíti, illetve annak kiszolgáltatottjává teszi. Ez

¹⁸³ Laitinen 2. 280.

magyarázza, hogy az elbeszélő nézőpontját képviselő Nyman mindvégig rokonszenvvel közelít e paraszti réteghez.

A viszonylag sok szereplőt felvonultató elbeszélés központi figurájaként Nyman tiszteletes határozható meg, aki e hétköznapi élet bemutatója, hiszen csavargásainak állandó helyszíne a savói kis falu, Koppelmäki, ahol e bemutatás megtörténik. E közösségben való jártassága, illetve nézőpontjának központi szerepe teszi lehetővé, hogy az ő mozgását követve a regényvilág belülről épülhet ki. Fontos momentum, hogy az uralkodó nézőpontot érvényesítő Nyman kívülről jön ebbe a közegbe, s ez a nézőpontnak valamiféle távolságtartást, objektivitást feltételez, ugyanakkor az ehhez a közeghez fűződő meleg, baráti kapcsolata a szemlélő és a vizsgálódás tárgya közötti distanciát van hivatva csökkenteni. Megfigyelhető, hogy Nymant e közösség elfogadja, személyét hozzájuk tartozónak érzik. Mondhatjuk, hogy ezáltal a pap e környezet részévé válik, belelát annak működésébe, ami egy bizonyos belső nézőpont kialakulásához vezet. Az elbeszélő tehát képes ezt a miliőt belülről láttatni, ami az olvasó azonosulását teszi lehetővé. A pap alakja központi abból a szempontból is, hogy köré csoportosul a többi szereplő, mivel vele mindenkinek van valamiféle személyes kapcsolata, ezáltal a szereplőknek egy bizonyos rendszere rajzolódik ki. Nyman tehát az egyes történéseket és e történések szereplőit összekötő, egyesítő figura. Jelleme a cselekmény előrehaladásával párhuzamosan tárul fel, mélyül el.

A cselekménnyel kapcsolatban megszorítással kell élnünk, hiszen lineáris, lépésről lépésre kifejlődő cselekményről, történetről e regény kapcsán tulajdonképpen nem beszélhetünk. Sokkal inkább a falusiak életének, szorosabban véve egy napjának epizódjairól van szó. Ezáltal feltárul egy életforma, meghatározódnak jellemek, egyéni sorsok.¹⁸⁴ Ennek az életképszerű bemutatásnak ad keretet Nyman látogatása. A történet ilyesfajta szerkesztéséhez épp megfelelő a sajátos csavargó-filozófus elveket valló pap alakja, aki életfilozófiája szerint az élet minden apró szegmensében annak egységét, teljességét, az abban lévő egészet látja meg, ami a történések szintjén az egyes emberi sorsokra rávilágító epizódokban a teljesség érzetét képes kelteni. Az elbeszélés által felépített világ teljességének maga Nyman is része, így elmondható, hogy e világ szerkezete, felépítése végig belülről építkező, a történet idejének előrehaladtával fokozatosan épülnek ki emberi sorsok, jellemek, e falusi társadalom felépítése, szociális meghatározottsága, világképe.

¹⁸⁴ A kompozíció emlékeztet Móricz *Az Isten háta mögött* című regényére, ahol a viszonylag rövid időkeretbe ágyazott cselekményt szintén nem események láncolata adja, sokkal inkább életképek sorozatáról van szó a kisvárosi lét légkörének megragadása érdekében.

5.2. *A tisztelendő*

Az elbeszélés fő alakja, Nyman tiszteletes, a finn irodalom első komikus, humoros megvilágításban tárgyalt *“kultúregyéne”*.¹⁸⁵ Megjegyzendő, hogy ez a fogalom Nyman esetében nem külső körülményekben meghatározandó, hiszen ő szociálisan kifejezetten kezdetleges, primitív körülmények között él: nincs semmiféle vagyona, sem saját otthona, de ezekre nem is tart igényt, hiszen a csavargó lét filozófiája ezt nem teszi szükségessé. Szociálisan, illetve a társadalmi hierarchiában hivatalosan elfoglalt helyét tekintve a tiszteletes az őt befogadó parasztnál is alacsonyabb rangú csavargó, aki igazából határozottabb cél nélkül sodródik a világban. A származása, illetve neveltetése támasztotta értelmiségi szerepnek és az ezzel kapcsolatos igényeknek nem tud és nem is akar megfelelni, züllött életvitele hatására pedig a cselekmény megkezdésének idején már nem is várják ezt el tőle. Az olvasó ilyesfajta elvárásokról való lemondását kívánja elérni az elbeszélő Nyman alakjával kapcsolatban, amikor az elbeszélés kezdetén ő maga titulálja csavargónak a papot. Az elnevezések szintjén ez ellentéteződik a papnak a közösség tagjaitól kapott megnevezésével – *pap, pásztor (pappi, pastori)* –, így keltve feszültséget Nyman életformája, illetve gyakorlott hivatása között. A kultúregyén fogalmának kritériumai tehát a jellemben keresendőek Nyman esetében, mely jellem a humánus, az empátia, a szolgálatkészség és a szeretet belső harmóniáján alapul.

Az olvasói attitűd ilyesfajta közvetett kijelölése lényeges az elkövetkezendők szempontjából, hiszen az elbeszélő így látja alátámasztottnak a társadalmi hierarchiában eredetileg magasabb pozíciót elfoglalt lelkész és e paraszti környezet bensőséges viszonyát, így az olvasó nem érzi idegennek Nyman ebben a közegben. Ennek megvalósítása érdekében az elbeszélő a saját véleményét szinte azonnal a pap önmagát, saját sorsát elemző gondolataival egészíti ki, mely során saját sorsa és az állati lét között von éles párhuzamot:

“A bogár ismét leesett. De nagyobb homokszem került alája, feltornászta magát, és erőlködése sikerrel járt. “Na, nézd csak”, elmélkedett a tiszteletes, “segítettem volna, de saját erejéből sikerült neki. Olyan, mint az ember: elesik, felkel, elesik, felkel.”

¹⁸⁵ Kupiainen 2. 93.

“Nekem is fel kellene kelnem”, gondolta, “de hát nincsen alattam az a homokszem, amiről fölpattanhassak.”¹⁸⁶

A fenti idézet Nyman jellemének két alappillérére hívja fel metaforikus utalással a figyelmet: az állati és az emberi lét párhuzamba állításával utal a tiszteletes társadalmi, szociális helyzetére, az állatnak adott segítségnyújtása pedig meghatározza azt a mások problémájára nyitott, empátikus magatartást, amivel Nyman az elbeszélés folyamán embertársaihoz viszonyul. Ugyanakkor az idézet utolsó mondata jól mutatja, hogy a tiszteletes tisztában van saját életének minőségével – talán annak a társadalmi norma szerinti elhibázottságával is –, ám a változtatáshoz már nincs sem ereje, sem ambíciója.

A tiszteletes identifikációja kezdetben az elbeszélő kijelentései alapján történik, melyek e jellemrajz alapját adják. Megfigyelhető azonban, hogy az elbeszélő – e jellemrajz elmélyítése céljából, illetve azért, hogy a tiszteletesnek e közösségben elfoglalt helyét meghatározza – saját fókuszát gyakorta állítja ellentétbe más szereplők nézőpontjával. Ennek egyik szemléletes példája, amikor a falusiak a hozzájuk rendszeres időközönként visszatérő papot változatlan korúnak, életük egyik velejárójának látják. A pap valamiféle állandó segítőként értelmeződik számukra, ezért nem vesznek tudomást problémáiról, átlagos emberi mivoltáról. Erre hívja fel a figyelmet a narrátor, amikor felfedi Nyman öregségét, esendő voltát. Megfigyelhető, hogy az elbeszélő szinte kötelességének érzi Nyman jellembeli hiányosságait is megemlíteni, hiszen a történet során vele kapcsolatba kerülő falusiak mind elfogultak iránta. Megjegyzendő azonban, hogy ezáltal az elbeszélő nem feltétlenül az értelmiség, sokkal inkább az emberi gyengeség kritikáját adja:

“Megtagadta-é más természeti lény oly igen önmagát, mint az az űzött ember, akinek bizonyos életfeltételeket ugyan adtak, de nem kapott elég erőt, hogy éljen is velük.”¹⁸⁷

Nyman esetében nem tudatlanságról van szó, sokkal inkább jellemgyengeségről, hiszen – az elbeszélő állítása szerint – tisztában van alkoholizmusával is, de tenni ellene nem hajlandó. Nyman tulajdonképpen önmagával szemben igénytelen, az élet minden egyes emberre vonatkozó mindennapi kötelességeit, kööttségeit nem veszi tudomásul. Ezt jól mutatja a pénzhez való viszonya: tisztában van a pénz értékével, de nem tulajdonít neki jelentőséget a saját életében, hiszen az elbeszélő tanúsága szerint:

¹⁸⁶ Maria Jotuni: Hétköznapiok. In: A farkasmenyasszony. Sorozatszerk.: Karig Sára. Európa Könyvkiadó. Bp., 1985. 260.

¹⁸⁷ uo. 265.

“De hát mit is csinált volna Nyman ezzel a pénzzel? Még megszerezte azt, amire szüksége volt. Most se volt egy fillérje sem, és boldog volt.”¹⁸⁸

A természet egy piciny részeként értelmezi magát, melynek törvényei majd az ő sorsát is irányítják. Önmagával szembeni felszínessége nem jelenti a saját sorsán, illetve magán a léten való gondolkodás hiányát, ám filozófiájához a saját életének megoldatlan kérdései elől való ösztönös menekülés társul. Mondhatjuk azt is, hogy a világ hétköznapi anyagisége nem lényegi számára, sokkal jobban érdekli a dolgok szellemi meghatározottsága az élet egészét tekintve. A XX. századi népábrázoló regényekből jól ismert gondolkodó, filozófáló hős ő, akit sajátos életvitele, illetve ezzel párosuló életfelfogása Gorkij csavargóival, Móricz, Tamási, Nyíró vagy akár Karácsony Benő hőseivel, a természethez való viszonya pedig Knut Hamsun hőseivel rokonít.¹⁸⁹ Gorkijhoz hasonlóan Jotuniról is elmondható, hogy elsősorban maga az ember, illetőleg különféle emberi sorsok érdeklik, hogy ezen sorsokból feltáruljon egy életforma, jelen esetben a paraszti rétegé. Egyezést találunk abban is, hogy e csavargók identifikációjában egyfajta kritikai attitűd is érvényesül, ami Jotuni írásai esetében sokkal inkább az egyes ember gyengeségeit, mint a társadalmat érinti. Megállapíthatjuk, hogy a *Hétköznapi*okban a népábrázoló regények esetében megszokott társadalomkritika közvetlenül nem érvényesül, mivel itt a kérdés az életforma milyensége, nem pedig kialakulásának okai felé irányul.¹⁹⁰ Mind Gorkij, mind Jotuni csavargóira igaz, hogy emberi gyengeségeik ellenére értékes emberek, amit az elbeszélő is elismer. Jelen regény esetében a személyiség ezen értéktelítettsége teszi lehetővé, hogy Nyman e közösség szellemi vezetője, pásztora lehessen. Gorkij egyes hőseihez hasonlóan (pl. Konovalov) Nyman is magában keresi balsorsának okát, de nem elég erős ahhoz, hogy az ebből kivezető utat is megtalálja. Sorsának elhibázottságát érintő visszatérő nagy kérdései időről időre elgondolkoztatják, nyugtalanítják, de valamiféle ösztönös, saját magát védő mechanizmus segítségével mindig átlendül ezeken, s a kérdést nyitva hagyva folytatja tovább a megszokott életet. Szereti, tiszteli és szánja az embereket, sőt a természetet is, amelyben az otthonát véli megtalálni. Az *Éjjeli menedékhely* Lukájához hasonlóan Nyman sem egyszerű csavargó, sokkal inkább vándor, zarándok, aki életét a

¹⁸⁸ uo. 266.

¹⁸⁹ vö. Annamari Sarajas: Orfeus nukkuu. WSOY. Porvoo—Helsinki, 1980. 187-188; Kupiainen 2. 101; Irmeli Niemi: Maria Jotunin pienproosan ääriiviivoja. In: Maria Jotuni: Novelleja ja muuta proosaa I. Szerk.: Irmeli Niemi. Otava. Helsinki, 1980. 10.

¹⁹⁰ E paraszti életforma bemutatásával összefüggésben a korabeli kritika nagyra tartja e bemutatás objektivitását (Yrjö Koskelainen), kiemeli az elbeszélés filozófiai életmagyarázatát (Eino Kaila). vö. Krogerus: i. m. 77-84.

másoknak való segítségnyújtásnak szenteli. Életének ritmusát a vándorlás szabja meg: ahogy a vándor megy, elfárad, megpihen, majd továbbindul, úgy éli Nyman is az életet.¹⁹¹

Knut Hamsun Jotuni művészetére tett hatása elsősorban a realista közelítésmód átértékelésében keresendő, amennyiben Jotuni ezen műve is szakítani látszik az 1880-as évek realizmusának a tipikus meghatározására törekvő ábrázolásmódjával, s Jotuni inkább követi Hamsun prózájának a lélekábrázolás felé mutató vonalát. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a lélekábrázolás jelen regény esetében nem mélyreható, helyesebben tesszük, ha úgy fogalmazzunk, hogy a lelki folyamatok bemutatása, elemzése helyett az elbeszélő az egyes emberi sorsok megrajzolására törekszik. Rokonságot láthatunk Hamsun regényeivel az írás természetfelfogását tekintve is, amennyiben Nyman természethez való viszonya a panteista természetfelfogással állítható párhuzamba.¹⁹² A természet Isten által uralt, melynek minden egyes ember szerves alkotója, része, s ezen részek összessége adja a természet örökkévaló végtelenségét. Ember és természet ugyanazon törvények által meghatározott, ami az elbeszélésre vonatkoztatva azt jelenti, hogy a természet Nyman külső és belső (lelki) otthonaként is értelmeződik, s ez előlegezi F. E. Sillanpää monista természetfelfogását. Megfigyelhető, hogy a pap számára a természet menekülési útvonalat is jelent, egy helyet, ahol megélheti a teljes emberi, lelki felszabadultságot.

Ezzel az életmóddal Nyman kívülről nézve teljesen elégedettnek látszik, ám mind az elbeszélő erre vonatkozó kijelentései, mind a pap idézett gondolatai arról tesznek tanúbizonyságot, hogy alapvetően boldogtalan, magányos emberről van itt szó, annak ellenére, hogy fizikailag szinte soha nincsen egyedül. Magányát az őt körülvevő emberek személyes sorsába való belelátással, problémáik átvállalásával, s nem utolsósorban az alkohollal próbálja enyhíteni. Az elbeszélő kemény iróniája figyelhető meg ezzel kapcsolatban, utalván arra a kritikai attitűdre, amellyel a narrátor a tiszteletes jellembeli gyengeségeihez, önsajnálatához viszonyul:

“Töprengett, hogy néki még csak szenvedni sincs joga, s arra sincs, hogy valamit megfigyeljen, mert bátortalanul és fásultan egyre csak bolyongania kell. Pedig nem volt fásult. Senki sem tudott úgy szenvedni, mint ő. Most is mindenért szenvedett, gyarlóságért, emberi nyomorúságért, amelyet egymaga érzett, mindenért. Szenvedett azért, hogy a fának nőnie kell, mégsem mozoghat (...) De

¹⁹¹ Gorkijjal kapcsolatban vö. Lengyel Béla: Gorkij. Gondolat Kiadó. Bp., 1983; Lengyel Béla: Gorkij és Nietzsche. Akadémiai Kiadó. Bp., 1979; Lukács György: Szocialista realizmus – Nagy orosz realisták. Zrínyi Katonai Kiadó. Bp., 1985.

¹⁹² vö. Bödőcs Pál: Észak beszél. Kairosz Kiadó. h. n. 2000; Sarajas: i. m. 188; Suomen kirjallisuus V. 73.

mindenekelőtt azért szenvedett, mert elszorult a melle és majdnem megszakadt a szíve, az ő magányos szíve, amelybe a világ búja beleszorult.”¹⁹³

Az elbeszélő és a pap közötti distancia ennek ellenére nem mondható jelentősnek, amit bizonyít, hogy az elbeszélő a tiszteletes nézőpontját engedi a legnagyobb mértékben érvényesülni, s ez az övével rokonnak mondható. A narrátornak a papról kialakult véleménye az elbeszélés folyamán fokozatosan egészül ki Koppelmäki lakóinak véleményével függetlenül attól, hogy ezek összhangban vannak-e egymással. A pap életvitelét a nála sokkal iskolázatlanabb, műveletlenebb paraszti milió sem érti, a társadalmi hierarchiában való fokozatos lejjebb kerülését személyes tragédiaként értelmezik. Tisztában vannak viszont otthonról hozott műveltségével, élettapasztalatával, s emiatt minden kérdésben adnak a véleményére. Ez a momentum a paraszti rétegre nézvést is példaértékű, hiszen rávilágít arra, hogy mennyire zárt ez a közösség, ami itt fizikailag is értelmezendő, s ennél fogva az információ hiányát is jelenti. A pap ebben a közegben a világ felé való nyitottság eszközeként értelmeződik, hírvívő és hírhozó is egy személyben. E zártság, elszigeteltségnek egyik szélsőséges bizonyítéka, amikor a gyerekek a várost fantasztikummal teli világnak hiszik, ahol mindig nappal van, és ahol az angyalok laknak. Nyman csavargó életformáját az elbeszélő tulajdonképpen e bezártság felől látja részben legitimálhatónak, hiszen az öreg gazda gondolataiba helyezkedve elismeri az ezen életforma nyújtotta tapasztalatok értékét:

*“Az ember vagy a gondolatok világában vándorol, vagy a való világban. S az utóbbi mindig többet lát, mint az, aki helyben marad.”*¹⁹⁴

Nyman mint értelmiségi maga sem elégedhet meg ezzel az életformával, amire az ezzel kapcsolatos folyamatosan ismétlődő töprengései, illetve önreflexív értelmű álma is utal, melyben jelképesen Isten előtt vet számot életével. E motívum Kianto *Ryysyrannan Jooseppi* című regényében is a bemutatott életforma értékelésének egyik kulcsmotívuma:

*“Úgy éltem én is, mint bármelyik jeruzsálemi suszter, és nem volt-e a végtelen vándorlás és önmehtagadás Őneki is kedvére. De az Úr belelátott a lelkembe, és észrevette igen bűnös voltát, s levetett engem az örök sötétségbe.”*¹⁹⁵

Megállapítható tehát, hogy Nyman szociálisan e paraszti környezettel azonos, vagy alacsonyabb szinten áll, ám morális, etikai szempontból, érzésvilágának mélységét, műveltségét és élettapasztalatát tekintve e primitív környezet, közösség fölött helyezkedik el.

¹⁹³ Jotuni: i. m. 265.

¹⁹⁴ uo. 352.

Ez teszi lehetővé, hogy az olvasó számára a pap értékítélete irányadó lehessen, olyan, melynek érvényességéről érdemes elgondolkodni.

Életét a másoknak való segítségnyújtás teszi teljessé, így kapnak értelmet csavargó életének napjai. Mondhatjuk azt is, hogy Nyman tulajdonképpen mások életében éli az életet. Az őt körülvevő emberek iránt való érdeklődése ennek megfelelően nem felszínes, hanem empátiájának megnyilatkozása. Ennek a viszonynak az alapját minden esetben az egyén emberi értékei határozzák meg, így értékrendszerét tekintve a regény illeszkedik a finn népábrázoló regényhagyományba. Nyman és a falusiak közt zajló dialógusok alapján tárul föl e paraszti közösség életformája, tehát a dialógusoknak mindvégig alapvető szerepük van. Megfigyelhető, hogy e beszélgetések során az elbeszélő sok esetben észrevétlen marad, sőt maga Nyman is – aki a párbeszéd egyik résztvevője – inkább csak aktív hallgatóként van jelen. E tulajdonságát sokra becsülik beszélgetőpartnerei, akik szinte feltétel nélkül bíznak benne társadalmi rangra való tekintet nélkül:

“No meg aztán nem is avatkozott bele annyira az ember dolgaiba, csak meghallgatta a másikat és el-elcsevegett. Mintha nem is lenne idegen (...)”¹⁹⁶

Ezáltal a dialógusok kapcsán feltárni kívánt jellemek teljes mértékben előtérbe kerülnek, s ezen dialógusok dinamikája viszi előbbre a történéseket. Ily módon is igazolódni látszik, hogy Nyman, illetve az ő életmódja eszköz az elbeszélő kezében, hogy e paraszti réteg életmódját bemutathassa. Meg kell jegyeznünk, hogy ezek az emberek – mint a finn ember általában – nehezen beszélnek, viszonyuk a csendhez, illetve a belső megnyilatkozáshoz sokkal bizalmasabb, mint a beszédhez, a szavakhoz. A papnak e beszélgetések során felvett magatartásában, retorikájában megfigyelhető, hogy tisztában van ezzel a ténnyel, ezért minden esetben igyekszik a beszélő számára esetleg kellemetlen megjegyzését, véleményét burkolni, vagy elhallgatni annak érdekében, hogy a beszélgetés ne szakadjon meg. Érdekes módon a szavak iránti bizalmatlanság a foglalkozását tekintve a beszédből élő Nyman esetében is megmutatkozik, amikor saját sorsáról, félresiklott életéről kell beszélnie. Az elbeszélő gúnyos ténymegállapítása ezzel kapcsolatban hangsúlyozza a pap életmódjával kapcsolatos kritikai attitűd érvényesülését:

“Nyman még nem ivott eleget ahhoz, hogy korábbi életéről beszélni tudjon.”¹⁹⁷

¹⁹⁵ uo. 369.

¹⁹⁶ uo. 351.

¹⁹⁷ uo. 339.

Megfigyelhető, hogy Nyman – saját életére vonatkozó gondolataival ellentétben – alapvetően pozitív, optimista életszemléletet tanít híveinek. Az emberekhez való hozzáállását az empátia határozza meg, ami megmutatkozik abban is, hogy tisztában van azzal, kihez milyen stílusban, mely kérdésekkel érdemes közelíteni, mi az, amivel valakinek a kedvében járhat. Elsősorban az emberek közti kapcsolat érdekli, maga a közösség, mely közösségi érdekek az egyéni érdekek fölé emelkednek, amennyiben ezen egyéni érdekek a közösség harmonikus működését segítik elő. Nymannek e közösségben betöltött szerepe sokrétű. Sokaknak lelki támaszt jelent, olyan közeli kívülállót, akinek e külső nézőpontja e közösség életétől független, ebből a szempontból objektívebb rálátást biztosít a személyes problémákra. Műveltsége, iskolázottsága – ami életvitele miatt nem mindenben felel meg e foglalkozás támasztotta követelményeknek – és nem utolsósorban élettapasztalata, e vándor életmód során szerzett tájékozottsága alkalmassá teszi e paraszti közegben uralkodó tudatlanság enyhítésére. Gondolok itt például az írástudatlan nagygazdálány helyetti levélírássra, vagy a hamvasztás fogalmának megvilágítására stb. Megfigyelhető, hogy erkölcsi kérdésekben is irányadó Nyman véleménye, hisz ő figyelmezteti a gyermeket váró Annastiinát a házasság előtti szex erkölcstelenségére, illetve sürgeti a házasságot, hogy e kapcsolatnak hivatalos, a társadalmi normának megfelelő kereteket adjon. A tiszteletes mindemellett a fizikai bajoknak, betegségeknek is orvoslója, mint ahogy a ház körüli munkákban is jó szolgálatokat tesz. Tehát a léleknek és a testnek egyaránt gyógyítója ő, miközben végig szem előtt tartja e közösség érdekeit, ügyel arra, hogy a meglévő harmonikus egyensúly ne sérüljön. Megfigyelhető, hogy eközben igyekszik pártatlan maradni. Pártatlansága a falusiak szempontjából abból a tényből is fakad, hogy Nyman nem állandó lakó itt, tehát bizonyos szempontból kívülálló, akinek minden felelősség nélkül el lehet mondani mindent. Ő épp ezért szabadon értékelheti a történeteket a saját megítélése szerint, nem szükséges az emberek közti kapcsolatot mérlegelnie a véleményalkotásnál. Az említett egyensúly érdekében természetesen az egyéni boldogságra is nagy hangsúlyt fektet. Az egyes ember nyugalmanak fontosságát, illetve Nyman mindenek fölétti segítőkészségét bizonyítja, amikor az alvás közben gyermekét megfojtó Lienának megbékélést nyújt az Istennel kapcsolatos kisebb füllentés árán:

“Ekkor Nyman azt találta ki, és meggyőzően el is mondta Lienának, hogy az Úristen megjelent neki álmában, és így szólt: “Menj, és kereszteld meg a

*temetőben a Liena kereszteletlen gyermekének sírhalmát, így majd megnyugszik!*¹⁹⁸ (kiemelés tőlem—P. Á.)

5.3. Miliő

Nyman látogatása során mutatkozik meg az a savói paraszti közösség, miliő, melynek bemutatása a regény egyik fő célja. Ez az életforma elsősorban a tiszteletes kezdeményezte dialógusok, illetve a mindennapi teendők során tárul föl. Megfigyelhető, hogy Nyman a legtöbb esetben az eseményeknek sokkal inkább szemlélője, mint aktív résztvevője. A dialógusokat az ő érdeklődése indítja, ám utána személye meghúzódik a háttérben, csak a párbeszéd fenntartása érdekében lép elő újra. E szemlélődés során főként az ő, illetőleg az elbeszélő fókusza érvényesül. Ez a visszahúzódó, szemlélődő magatartás a mozgásban is megnyilvánul, amennyiben az esetek többségében nem Nyman mozog, hanem a többi szereplő jön az ő közelébe s így kezdődik a beszélgetés, s ezáltal tárulnak fel emberi sorsok, jellemek, illetve ezeken keresztül egy egész közösség élete. Megjegyzendő, hogy az elbeszélőnek nem célja közvetlenül jellemezni e közösséget, hagyja, hogy az egyes jellemek, dialógusok, illetve tettek által fokozatosan körvonalazódjon e miliő, illetve rajzolódjanak meg azok a szabályok, amelyek e közösséget összetartják. E közösség tagjait többféleképpen lehet csoportosítani: koruk, nemük, a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíciójuk, szerelmi kapcsolataik alapján, ám az olvasó számára mindegyikük a Nymannal való kapcsolata által határozódik meg. E közösség összetétele alkalmas arra, hogy a regény e falusi társadalom keresztmetszetét adja, feltárja e paraszti miliő szerveződését, bemutassa szokásaikat, ezen túl azonban egyéni sorsokat is megvilágít, hiszen *“az élet egész spektruma láthatóvá válik, és fény derül arra is, hogy különböző pillanataiban és szakaszaiban az élet mindenkinek más és más”*¹⁹⁹.

Ebben a közösségben is élnek a társadalmi hierarchia szabályai, melyek a mindennapokban is szigorúan érvényesülnek. Ennek egyik legalapvetőbb és talán legélesebb megnyilvánulása az étkezések alkalmával figyelhető meg, amikor mindenkinek meghatározott helye van az asztalnál, illetve az asztal körül, de ugyanilyen fontos információ ebből a szempontból az is, hogy kinek milyen étel kerül a tányérjára. Érdekes megfigyelni ezzel kapcsolatban, hogy nem mindenkinek jár a ház kosztja, sem az asztalnál hely nem illeti meg, ám ettől függetlenül az együttélés zavartalan, hiszen ezeket a szabályokat mindenki magától értetődőnek veszi:

¹⁹⁸ uo. 277.

¹⁹⁹ Laitinen 2. 281.

“A férfiak az asztal egyik végében ültek, az asszonyok a másik végében. Az asztal egyik végén a tiszteletes, Taneli, Jussi, Jahvetti, Miina Moosese és Bolond Kalle, a másik végén Loviisa, Liisa Laatikko, Miina Mälli és Liena ült, az utóbbi saját száraz ételét ette, csupán levest kapott segítsége viszonzásaképpen. (...) Filemoni, akinek saját munkája volt, az előszoba sarkában lévő szekrényből elővette létfenntartásához szükséges saját ételét”²⁰⁰

Az elbeszélő ilyesfajta közlései háttérinformációul szolgálnak az olvasónak, akit az elbeszélő feltételezhetően nem e társadalmi réteghez tartozónak gondol, ezért részletezi alaposan ezen életforma elemeit, bár erre szövegszerűen semmiféle közvetlen bizonyítékunk nincsen. Az ehhez hasonló szövegrészek épp ezért a legtöbb esetben nem tekinthetők kitérőnek az elbeszélés szempontjából, hiszen nem szakítják meg sem az elbeszélés, sem a történet fonalát, mivel az egyszerűnek mondható cselekmény épp e részletekkel telítődik, kap értelmet.

Érdekes megfigyelni, hogy a társadalom egészét nézve a hierarchiában közel azonos szinten állók is számon tartják, illetve betartják a hierarchia szabályait, tehát e láncolatot ők is éppúgy éltetik egymással szemben, mint a felsőbb társadalmi réteg képviselői velük szemben. Erre próbálja felhívni az elbeszélő a figyelmet, amikor kommentárjaiban, illetve az egyes szereplők gondolatait, jellemét ismertetve a szereplő stílusára rájátszva nagy gondot fordít a társadalmi rang, a közösségben elfoglalt pozíció hangsúlyos említésére. E közösségben a feljebb való jutás egyetlen lehetőségének a pénzszerzés látszik, s ennek elérését a nő számára az előnyös házasság teremtheti meg. Innen válik érthetővé, hogy ebben a közegben a házasság alapvetően üzletként határozódik meg.

A regényben bemutatott emberi sorsok világa gazdag. E bemutatás kerete Koppelmäki falu világa, szűkebben a Mäki gazda által vezetett gazdaság, ahol a paraszti társadalom szinte minden rétege képviselve van: cselédek, béresek, bérlők, napszámosok, koldusok, ezen túl gyermekek, illetve szellemi fogyatékosok is. Az elbeszélő ezen belül igyekszik egyéni jellemrajzokat adni, különböző sorsokat bemutatni néhány jellemző epizód, dialógus, cselekedet említésével, illetve igyekszik ezen személyek helyét meghatározni a közösségben. Bemutatásukat, feltűnésüket a történetben Nyman személye, vándorlása idézi elő, sőt egymáshoz való viszonyuk is rajta keresztül válik világossá. Az elbeszélő az egyes szereplők jellemének megrajzolásakor azonos sémát követ: először az ábrázolt személy szempontjából szerinte meghatározó momentumokat kiemelve külső jellemzést ad, melyekhez gyakorta

²⁰⁰ Jotuni: i. m. 317.

kommentárt fűz, majd beszélteti őt, illetve másokat róla – így a jellem több szemszögből áll össze, nem lesz egysíkú –, hogy aztán maguk a cselekedetek tegyék teljessé a jellemrajzot. A külső jellemzés Nyman alakjával kapcsolatosan érvényesül a leghangsúlyosabban, hiszen ott az elbeszélő a bemutatandó csavargó életforma jellemzését kívánja adni a “csavargókellékek”, a csizma, a tarisznya, a bot és a szakadt ruházat kiemelésével. A beszédben az emberi élet különböző fejlettségi fokon nyilvánul meg a beszélő korát, élettapasztalatát, szellemi és értelmi képességeit, illetve tanultságát tekintve (ennek szélsőséges esete Bolond Kalle alakja), így a beszéltetés látszik az egyik legfontosabb identifikációs tényezőnek. A beszédből és a levelekből születik a regény stílusa, mely a stilizált savói nyelvjárásból kialakított beszélt nyelven, az ott élők jellegzetes szórendjén, mondat szerkesztésén, illetve lassúnak mondható beszédritmusán alapul.²⁰¹

Népábrázoló művektől szokatlan módon az elbeszélés alapvetően pozitív gazdaképet közvetít, a gazdát, aki öreg kora ellenére még mindig megbecsülésnek örvend, s ami a legfontosabb, hogy ez a megbecsülés gazda és parasztjai között kölcsönös. Ez valószínűleg abból is adódik, hogy a gazda származását tekintve nem, csak vagyoni helyzete alapján különbözik a közösség többi tagjától, így a köztük lévő távolság nem tekinthető áthidalhatatlannak.

E gazdaság egyik központi alakja Loviisa, aki a nagygazdálányként irányítja az egész ház életét. Ruházata, tartása az általa betöltött szerepnek megfelelő méltóságot kölcsönöz megjelenésének. Az elbeszélő már ruházatának említésével megalapozza a lány közösségben elfoglalt pozícióját, illetve ennek megfelelően megelőlegezi az olvasó számára a lánynak ezzel a felelős szereppel járó távolságtartását a többiekkel szemben. Loviisa alakja eszköz lesz az elbeszélő/szerző kezében, hogy a paraszti világ bizonyos szokásait ismertesse – háttérinformációval szolgálva ezáltal az olvasónak –, illetve megítélje. Így következtethetünk arra, hogy az elbeszélő viszonylag egyhangúnak tartja ezt az életformát, melynek a mindennapi kemény munka szabja meg a kereteit. Ezzel kapcsolatosan elismeri az itt uralkodó zártságot is, s így lefokozza ezt az életminőséget:

“Éveinek száma már a huszonötön is túl van. Az ember úgy vélheti, hogy némi tapasztalata van már az életben. De nincsen. Az élete itt egyazon mederben folyt, nem történt vele semmi különös. Már majdnem tíz éve ugyanaz a szerep jutott neki, a komoly, házias nagygazdálányé.”²⁰²

²⁰¹ Niemi: i. m. 10.

²⁰² Jotuni: i. m. 268.

Az életforma lefokozottságának gondolatát erősíti, amikor az elbeszélő e környezet embert durvító hatását említi áttételesen. Jellemző az elbeszélőre, hogy kritikáját sok esetben nem közvetlenül, sokkal inkább áttételesen fogalmazza meg, az olvasónak így inkább a rejtett utalásokra kell figyelnie, hogy az egyes jellemek identifikációjával párhuzamosan kiépüljön ez a bemutatásra szánt paraszti életforma. Loviisa alakja felszínre hozza a közösség meghatározó erejének problematikáját, amennyiben egész életét e közösség elvárásai, illetve e közösségben betöltött szerepével szemben támasztott igények határozzák meg. Erre utal az elbeszélő, amikor a lány legbelső magánügyét – a párválasztást – is a közösségi normák által határozza meg. Ennek kapcsán derül fény a szociális helyzet, a társadalmi hierarchiában betöltött pozíció, illetve e kettőnek az egyéni életre tett hatásának összefüggéseire. Ezen a ponton kerül felszínre a regény egyik fontos kérdése, a házasság és a párválasztás témaköre. Itt kell megjegyeznünk, hogy a regény az említett társadalmi réteg életformájának bemutatásán belül az emberek közti személyes kapcsolatok mibenlétére, megvalósulásának lehetőségeire koncentrál, így nem meglepő, hogy férfi és nő viszonya folyamatosan visszatérő témaként szerepel. Az elbeszélés tanúsága szerint ebben a világban a házasság kötelességként értelmeződik, az élet olyan velejárója ez, amely a legtöbb esetben üzleti megfontolások alapján történik. Ezen az alapon hiúsul meg Loviisa és az általa kedvelt Jussi kapcsolata is. Ezt a gondolatot folytatva rögtön a társadalmi hierarchia hangsúlyos érvényesülésének lehetünk tanúi, mely az élet minden területén érezteti hatását. A vagyoni helyzet ebben a közegben az a tényező, ami a normát némiképp módosíthatja. Ezt mutatja, hogy a viszonylag jómódúnak számító Loviisa még 25 éves koráig hajadon maradhatott, s ezért van joga megválogatni kéréit. Loviisa és Pekka kapcsolatában tehát a pénz játssza a legnagyobb szerepet, amivel az elbeszélő nem ért egyet, hiszen nem véletlenül hangsúlyozza folyamatosan Loviisa személyével kapcsolatban a magány tényét. Fenntartásait fokozandó a lány saját életformájával kapcsolatos önkritikájának – mely sokkal inkább érződik az elbeszélő gondolatának, mint Loviisáénak – is hangot ad, miszerint:

*“Ha mindenki úgy élne, mint ő, az emberek élete bizony eléggé sivár lenne.”*²⁰³

A lány figurája alkalmat ad arra, hogy az elbeszélő hangot adjon a tudatlanság, iskolázatlanság feletti nemtetszésének. Loviisa ugyanis kötendő házassága ügyében levélírásban kéri Nyman segítségét, aki finom kritikával korholja a lány írástudatlanságát:

“— Illene megtanulni, ha egyszer oda kerül.

²⁰³ uo. 296.

— *De akkor meg aztán már nincs rá szükség. És eddig is megvoltam nélküle, nem azért mondom.*”²⁰⁴

E paraszti közegben alapvetően a célszerűség a meghatározó, a felesleges dolgoknak itt nincsen szerepük. Az viszont, hogy itt mi felesleges, viszonyítás kérdése. Az értelmiségi kultúrkör által meghatározott pap viszont nem fogadhatja el ezt a fajta tudatlanságot, s mivel az ő fókuszja a meghatározó, így ez az olvasó számára is mértékadó kijelentés kíván lenni.

Megfigyelhető, hogy a fontosabb szereplők életét alapvetően valamiféle hiány határozza meg, ez lehet az igaz szerelem hiánya (Eveliina, Loviisa), az újrakezdéshez szükséges erő (Nyman), illetve akár az értelem hiánya (Bolond Kalle). Ezzel kapcsolatosan jegyzi meg Kupiainen, hogy már a novellákban megmutatkozik Jotuni képessége arra, hogy élet negatív, küzdelmes oldalát mutassa be²⁰⁵ (itt párhuzamot vonhatunk Ilmari Kianto regényivel), mintegy ezt tartván e paraszti élet meghatározójának. Figyelemre méltó azonban az is, hogy e látásmód mögött minden esetben ott áll az emberhez való alapvetően empátikus közelítésmód, illetve az emberi értékekbe vetett feltétlen hit. Ezt példázza Nyman alakja, aki az emberi gyengeség mögött meglátja az értékelhetőt, illetve ezen emberi gyengeségek enyhítésére törekszik, miközben a közösség érdekeit is képes szem előtt tartani. Az emberi esendőség az ő alakjával kapcsolatban hangsúlyozódik leginkább, ez több nézőpontból is megvilágított, ám az elbeszélés egészét tekintve a pap alakja mégis e közösség legértékesebbjeként határozódik meg.

Férfi és nő viszonya, illetve a szerelem kérdése a három fő nőalak köré csoportosul. Annastiina, Loviisa és Eveliina jellemrajza egyéni sorsukat is feltárja, illetve ezekből a sorsokból bontakozik ki maga a jellem. A szerelemhez való viszonyuk kapcsán állíthatók ök párhuzamba, melynek lehetőségét az is kiemeli, hogy mindhárman ugyanabba a férfiba szerelmesek. Ez a szituáció kiválóan alkalmas arra, hogy három magatartástípus rajzolódjon ki, illetve arra, hogy a társadalmi hierarchia működését megfigyelhessük a párválasztásban. Szintén a szituációból következik, hogy kettőjük szerelemhez való viszonyát alapvetően a hiány jellemzi, s ezáltal lehetőség nyílik az ebben a közösségben gyakori érdekházasság, illetve a sorssal való megalkuvás témájának tárgyalására. Mind Loviisa, mind Eveliina lánykérésének epizódja hangsúlyos – hiszen Nyman mindkettejük sorsát (boldogtalanságát) különösen a szívéen viseli –, ezáltal kívánja az elbeszélő olvasójában tudatosítani az emberi élet hiányosságait. Kényszerű párválasztásuk örömtelen, a gazdalány esetében a jó üzlet

²⁰⁴ uo. 271.

²⁰⁵ Kupiainen 2. 104.

lehetősége vezérli, míg Eveliinánál az élet rendjével, a szokásokkal való megalkuvás az irányadó. E tematika fontosságát mutatja, hogy ez adja a regény zárlatát is – Eveliinát látja Nyman kijönni kényszerű választottja szobájából –, ami a nap végeredményét, illetve Nyman ottlétének eredményét jelenti. Ez a végeredmény a kompromisszum szülötte, s az emberi élet ebben a közegben érvényesülő megalkuvását hivatott kifejezni:

*“Durva inge lecsúszott egyik válláról, amikor előrehajolt, feje lebecsáklott, és sírt, sírt, mint az az elveszett kisgyermek, aki nem tudja, merre van az otthona.”*²⁰⁶

A műben a beteljesült szerelem mintapéldája Annastiina és Jussi kapcsolata. Ők azok, kiknek a személyisége nem a hiányból felépített, ők képviselik az egészséges nőiséget, illetve férfiasságot. Velük kapcsolatban mutatkozik meg e zárt közösség konvenciók által meghatározott élete, hiszen Nyman mindvégig azon igyekszik, hogy kapcsolatukat tegyék törvényessé. Ezzel összefüggésben mutatkozik meg az ember természeti meghatározottsága, amennyiben Annastiina így gondolkozik kapcsolatáról és születendő gyermekéről:

*“Ez az én dolgom, azért én felelek, amit tettem. És ez az egész nem olyan nagy dolog. Mintha nem is lenne természetes, ha megcsik az emberrel”... — És mindenki tudja, hogy Jussival összeboronálódunk, összetartozunk, és össze is fogunk tartozni. Hogy ez megcsik, mit tehetünk róla.”*²⁰⁷

Annastiina képviseli ezen túl a nyers erőt, a kitartást és a szívósságot, hiszen segítség nélkül szüli meg gyermekét s utána is rögtön az elvégzendő munka jár az eszében. Jól mutatja ez a momentum, hogy e közösség életének legfőbb meghatározója a munka, ahol a társadalmi szerepek a leginkább érvényesülnek. A munkának meghatározott rendje van, s minden ennek alárendelt, még a magánélet is. Az emberi kapcsolatokat is a munka határozza meg, amennyiben egy-egy konkrét munka folyamán egészül ki, alakul a közösség. Megállapítható, hogy a XX. századi népábrázoló regényekre általában nem jellemző férfi és nő viszonyának ily részletes bemutatása, sokkal inkább koncentrálnak szociális, illetve társadalmi kérdésekre. Jotuninál szintén megfigyelhető e szociális, társadalmi aspektus jelenléte, ám mindez nem közvetlenül tárul az olvasó elé, hanem a magánélet adta problémák mögött kell az olvasónak meglátnia e közösség természetét, életmódjának mibenlétét.

A regényben a hétköznapi élet valóságillúziójának fokozatos kialakulásával párhuzamosan folyamatosan visszatérnek az élet értelmét, élet és a halál viszonyát, a halál mibenlétét, az

²⁰⁶ Jotuni: i. m. 371-372.

²⁰⁷ uo. 261.

ember világban elfoglalt helyét érintő kérdések Nyman gondolataiban, ami a regény morális-filozófiai síkját adja. A regény tehát vállalja e paraszti életforma bemutatásán túl, hogy az élet alapvető kérdéseire egyfajta választ ad. Nem célja azonban ezt a választ az egyetlen lehetségesnek feltüntetni, hanem egy jellem – a szociálisan a paraszti réteg szintjén álló, ám morálisan, műveltségét, iskolázottságát tekintve azon fölül álló – identifikációjának eszközeként használja, hogy ezáltal e paraszti réteget ítélhesse meg.

5.4. Természet és ember kapcsolata

A természet szerepét illetően a regény illeszkedik a finn népábrázoló prózahagyományba, amennyiben e közösség – s az elbeszélő által hangsúlyozottan Nyman – életét a természet törvényei szabják meg. Viszonyuk a természethez bensőséges, már-már személyes. E kontaktus jellege leginkább a pap alakjával kapcsolatosan válik kifejtetté, kinek életritmusa egyértelműen a természet ciklikussága szerint meghatározott. Ezzel kapcsolatosan megállapítható, hogy társadalmi meghatározottságát természeti léte mindvégig háttérbe szorítja. Az őt körülvevő természet – mint ahogy ez igaz lesz e közösséghez való viszonyára is – mind részleteiben, mind egységes egész voltát nézve egyaránt érdekli. Ezt indokolja csavargó életmódja is, melynek során a természet a konkrét otthont is jelenti számára, a helyet, ahol az élet értelmére rákérdező, filozofáló lény leginkább kiteljesedhet. Megfigyelhető, hogy ebben a művében Jotuni – az addigi novelláitól eltérően – a cselekmény kezdetétől fontos szerepet szán a természetnek, ami nem a cselekmény háttérét, keretét adja, hanem ezen történések szabályozójává, meghatározójává válik. Mint említettük, a Nyman képviselte természetszemlélet panteista jellegű természetfelfogást sejtet, amennyiben a pap Isten által meghatározottnak látja a természetet. Ábrázolásmódjában ezen a téren is sikerül elérnie, hogy e természeti világ Nyman szemszögén keresztül belülről, szervesen fejlődik koherens egészé az olvasó számára, ami elkülöníti a regényt a XIX. századi népábrázoló regények természetképétől, ahol a miliő általában kívülről szemlélt²⁰⁸, s ezáltal megrajzolt, így a természet csupán az események háttereként, ám semmiképpen nem irányítójaként, vagy – ahogy Sillanpää regénye esetében láttuk – egyik szereplőjeként értelmeződik. Jelen regény esetében már a cselekmény kezdetekor megmutatkozik ezen belülről építkező ábrázolásmód mibenléte, amikor a vándorlásban megfáradt Nyman csizmáját lelökve, a fübe heveredve a természet részévé válik, s az örökké az újra és újra a fűszálról a hátára eső bogár viselkedését tanulmányozva saját életével von párhuzamot. Ember és természet szoros viszonyára,

²⁰⁸ Kupiainen 2. 96.

hasonlóságára találunk itt példát, amelyben maga az egész elbeszélés összegződik. A természet e piciny részlete az emberi élet – itt konkrétan Nyman életéről van szó – mibenlétét képes megvilágítani úgy, hogy közben az élet teljességének érzetét kelti.

Nyman természetéhez, illetve az emberekhez való viszonya hasonlóságot mutat: képes átélni mindkettő szenvedését, beleélni magát azok helyzetébe. A természet megnyugvást, otthont jelent neki, az élethez szükséges teret, melynek elengedhetetlen szükségességére az elbeszélő hívja fel a figyelmet:

“Itt most neki is jól esett gondolkodni és gondtalanul élni. Úgy pihent ott, mint a gyermek az anyja kebelén, és hagyta, hogy múlják az idő.”²⁰⁹

A természet magát az életet is jelenti az ott élőknek, amennyiben konkrétan abból élnek, így ez a viszony alapvetően függőségi, ahol az ember szerepe kizárólag alárendelt lehet:

“ez az anyaföld volt mindenük: ezt szántották, ebbe vetettek és ebből nőtt ki minden. Ettől függetlenül nem élhetett az ember. Mindnyájan hozzáfórtak: őseik és őseiknek ősei, önmaguk és önmaguknak utódai.”²¹⁰

5.5. A komikum szerepe az elbeszélésben

Az elbeszélés sajátja egyfajta komikus látásmód, mellyel az elbeszélő az ábrázoltakhoz közelít. Ez a néhol iróniába hajló komikus látásmód lesz az, ami Jotuni regényét leginkább megkülönbözteti a kortárs népábrázoló regényektől, ahol a komikum csupán helyenként válik uralkodóvá, ám az elbeszélői attitűd egészére nem lesz érvényes. Jelen esetben megfigyelhető, hogy a komikus láttatás a bemutatott emberi gyengeségek, illetve nyomorúságos emberi sorsok el/leleplezője is lesz, ezáltal az egyes szituációk keltette feszültség oldódni látszik.

Az elbeszélés alapvetően komikus látásmódja Nyman foglalkozása révén a vallással kapcsolatban is érvényesül, amikor Isten, illetve az égi világ mibenléte a gyermekek szemszögén keresztül határozódik meg. A komikum forrását itt épp e gyermeki nézőpont kezdetleges naivitása adja, melynek keretében a hétköznapi földi világ, illetve a magasztos égi szféra társítása megtörténik. A földi világ szabályainak kivetítése valósul itt meg az isteni világra, mely megfeleltetés során a társadalmi hierarchia érvényesülése lesz a leghangsúlyosabb. Isten egy rendreutasító felnőtt képében jelenik meg, aki gyermeteg módon torolja meg az emberek bűneit. Hétköznapi és magasztos, gyermeki, naiv, illetve felnőtt, érett ellentétére épül a dialógus, ahol ezen ellentétes képzetek és értékek társítása eredményezi a

²⁰⁹ Jotuni: i. m. 284.

komikus hatást. A földi és az égi szféra naiv párhuzamának megrajzolása kedvelt motívuma a XX. századi finn népábrázoló regényeknek, mint ahogy ez Kianto regényei esetében is megfigyelhető volt. Ez a motívum e paraszti közösség kezdetlegesnek mondható gondolkodásmódjára, zártságára, a népi hiedelemvilág és az istenhit sajátos kapcsolatára, illetve a társadalmi hierarchia szabályainak szigorú érvényesülésére hivatott felhívni a figyelmet.

A földi nyomor és az égi szféra képzetének társítása a paraszti réteg sanyarú életével kapcsolatban túllép a komikumon, és kifejezetten ironikus felhangot kap, mikor Nyman álmában e földi szegénységet Istennek tetsző életformaként, áldozatként értelmezi, ám az előzőekből az olvasó számára világossá válik, hogy itt nem áldozatról, hanem sokkal inkább kényszerúségről van szó. Ezáltal áttételesen ugyan, de újfent ezen életforma elmaradottsága, illetve az ezzel való elégedetlenség kerül megvilágításba.

A komikus láttatás Nyman alakjával kapcsolatban hangsúlyozottan érvényesül, mivel célja az általa választott életforma kritikájának egyfajta megfogalmazása. E komikus láttatás egyik legtisztább megnyilvánulása – az italozásból adódó számos nevetségessé válásán túl – a pap prédikációjának epizódja. A komikum érvényesülése jól előkészített, amennyiben a tiszteletes nagy mennyiségű pálinka elfogyasztása után, meglehetősen illuminált állapotban kezd prédikálásba a háziak kérésére. Ebben az indításban már benne van a komikum lehetősége, amit csak fokoz a részeg pap és a beszédet túlzott áhítattal figyelő hallgatóság ellentéte. Ezt erősíti az elbeszélő szövegszerűen jóval korábbi kommentárja, melyben arról tájékoztat, hogy e közösség tagjai jól ismerik és kezelik Nyman lerészegedésének különböző állomásait. Ezáltal e jelenetben az egyik fél már beavatottnak számít – Nyman részeg viselkedésébe –, így a komikum érvényre jutása az olvasó számára egyértelműbbé válik. Maga a prédikálás, illetőleg a hallgatók a beszéd szavainak hatására adott reakciója egyfajta automatizmusnak, reflexszerűnek tűnik, amit az elbeszélő enyhén ironikusnak értelmezhető kommentárja is megerősít:

“Liena, akit megszállt már a jámborság, mihelyt a rókalyukat hallotta említeni, kezét összekulcsolta, és felsóhajtott:

— Bizony, bizony.”²¹¹

²¹⁰ uo. 333.

²¹¹ uo. 361.

Az elbeszélő így mintegy gépiesíti a szereplőt, s magát a prédikálás szituációját is, mely kívánságra, mondhatni hívó szóra történik (“— *Hát aztán miről prédikáljak néked?/ — Az én országom nem e világból való. (...) S a pap felemelte szavát*”²¹²), s így könnyen válik a komikum forrásává, hiszen “*komikus a cselekvések és események minden olyan elrendezése, amely az élet látszatát, és ugyanakkor ezzel szorosán egybekapcsolódva, egy gépies elrendezés világos képzetét kelti bennünk.*”²¹³

Mint láthattuk az előzőekben, az elbeszélő e közösséghez való szívélyes viszonyulása ellenére kritikával illeti a tudatlanságot, így nem meglepő, hogy e tudatlanság, értetlenség is a komikum, illetve az ironikus közelítésmód forrásává válik. Ennek egyik legtisztább megvalósulása szintén e prédikáció kapcsán mutatkozik meg, amikor Liisa csak konkrétan képes értelmezni a prédikáció szavait:

“A ravasznak likai vannak és a mennyei repdesőknek fészkeik. Csak az ember fiának nincsen fejét hová lehajtania. (...)

— Dőljön csak le a tiszteletes, oda a szénára — szólott Liisa.”²¹⁴

A komikus hatást erősíti a pap kipirult, megmerevedett arca, amiben benne van az ital torzító hatásának ilyenképpen való értelmezése, s ez az arc ellentéteződik a beszéd patetikus jellegével. A jelenet csattanóval zárul – Nyman hirtelen, teljesen váratlanul a prédikáció közepén szakítja meg a beszédet –, ami teljesen megsemmisíti annak emelkedettségét, s a hallgatóságból nevetést vált ki. Ez a hatás érvényesülni látszik az olvasó esetében is, mivel “*a nevetés olyan indulat, amely feszült várakozásnak hirtelen semmivé válásából ered.*”²¹⁵ Az elbeszélő ennek megfelelően ki is használja az adódó lehetőséget, és közvetlenül ezután Nyman eredeti tehetségére hivatkozva ironikusan utal a pap félresikerült életére, így téve teljessé a komikum érvényesülését a jelenetben. Jelzésértékű Nyman identifikációja szempontjából, hogy a regény egyetlen olyan epizódja ez, ahol foglalkozásának megfelelő szerepben nyilvánul meg, ám mivel nem jár sikerrel, az ezzel az értelmiségi életformával szembeni kritika érvényesülését fedezhetjük itt fel.

Mint említettük, a regény előszeretettel tárgyalja férfi és nő viszonyát, ezen belül a nők helyzetének mibenlétét e paraszti közegben. A két nem sok esetben sokkal inkább civódó ellenfélnek, mint egymást kiegészítő párnak tűnik föl – mind a dialógusok, mind az elbeszélő

²¹² uo. 360.

²¹³ Henri Bergson: A nevetés. Gondolat Kiadó. Bp., 1968. 78.

²¹⁴ Jotuni: i. m. 361.

kommentárjai alapján –, amin a kérdés lényegének komikus megközelítése is alapul. Annastiina születendő gyermekével kapcsolatban e téma aktualitást nyer, s itt újra megmutatkozik a papnak e közösséget összetartó szerepe, amikor e paraszti hétköznaphoz, gondolkodáshoz igazodva próbálja szinte észrevétlenül kiegyenlíteni a két nem viszonyát:

“— *Ha nem lenne nő, nem lenne férfi sem — mondta a pap. — És ha nem lennének férfiak, dohányt sem gyártának.*”²¹⁶ (kiemelés tőlem—P. Á.)

Látszat és lényeg közti különbség szolgál itt a komikum forrásául²¹⁷, melynek felismerésére az elbeszélő képesnek tartja olvasóját, miszerint egy nagy volumenű kérdést (férfi és nő értéke) egy túl hétköznapi, a közösség szintjének megfelelő okkal indokol.

Mint említettem, a regényben férfi és nő egymáshoz való viszonyának problematikája folyamatosan, szinte minden szereplővel kapcsolatban jelen van. Különösen erőteljes ez a három központi nőalak Jussihoz fűződő kapcsolata révén, hiszen e nőalakok sorsa jórészt szerelmi életük felől megközelített. Itt figyelhető meg leginkább, hogy az egymás iránti érzések a szavak szintjén legtöbbször kötözködések, évődések, ártatlannak tűnő csipkelődések formájában kerülnek felszínre. Ezt figyelhetjük meg Eveliina és Jussi egyik megnyilatkozása kapcsán:

“— *Várjál csak, kérdezek tőled valamit.*

— *Hát, kérdezz.*

— *Mi jobb, nézni vagy megbánni?*

— *Attól függ, honnan való vagy.*

— *Várjál csak, majd megmutatom, merről való vagyok – nevetett Jussi.*”²¹⁸

Nő és férfi kétértelmű incselkedésének vagyunk itt tanúi, ám fontos megfigyelni, hogy közvetlenül e dialógus után az elbeszélő közli Eveliina gondolatait. Eszerint a lány tisztában van vele, hogy Jussi már Annastiina párja, így nem lehet az övé. E jól megválasztott éles kontraszt nem engedi, hogy az olvasót magával ragadja e vidám párbeszéd hangulata, és elfeledkezzen arról, hogy itt – Annastiina és Jussi kivételével – beteljesületlen szerelmekről,

²¹⁵ Kant ezen mondatát Szalay Károlytól idézem. In: Szalay Károly: Komikum, satíra, humor. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1983. 66.

²¹⁶ Jotuni: i. m. 283.

²¹⁷ vö. Szalay: i. m. 25.

²¹⁸ Jotuni: i. m. 292.

félresikerült életéről van szó. A kontraszthatás ilyesfajta alkalmazása az elbeszélés egészére nézve igaz lesz, s ez teszi hangsúlyossá, hogy egy vidám nyári nap háttérül választása ellenére a szerző e közösség hétköznapijait kívánja bemutatni. Ennek érdekében gondoskodik arról, hogy ezt az olvasó – a komikus közelítés ellenére – egy percre se feledje el. A vidámnak tűnő, civódó szóváltások a legtöbb esetben valamilyen lelki sérülést hivatottak elleplezni, ám ez gyakorta sikertelen marad, mivel a beszédpartner válasza, vagy az elbeszélő kommentárja felszínre hozza a leplezni kívánt érzéseket.

A komikus láttatás szinte az elbeszélés minden szereplőjével kapcsolatban érvényesül, általában e közösség naivitását, olykor primitív, egysíkú gondolkodásmódját leplezi le, rávilágít emberi gyengeségeikre, jellembeli hiányosságaikra. E jellembeli hiányosságokra az egyes szereplők önironikus megnyilatkozásai világítanak rá leginkább, melyek jelentését sok esetben az elbeszélő teszi érthetővé az olvasó számára:

“— Miért lennék boldogtalan? Ha én fűrgén igyekszem a munkában, akkor az asszony még jobban igyekszik – ezt éppen azért mondta, mert gyenge és ügyetlen volt. – Ha az asszony jól bírja a munkát, magam még jobban – s elnézően nevetgéltem saját ügyetlenségén.”²¹⁹

A folyamatosan felszínen tartott téma, a házassághoz való viszonyulás kapcsán az itt élők naivitására, szüklátókörűségére derül fény, amikor a suszter Filemoni természetesen felébredő nemi vágyát kívánja visszaszorítani:

“— Az erdőbe mentem, amikor elfogott a vágy nőszülni, az erdőbe mentem és meztelenre vetkőztem. És azt mondtam: “Uram, itt a szolgád!” És aztán egy nyaláb csalánt gyűjtöttem, és úgy összevissza vertem ezt a szolgát, hogy minden vágya elmúlt. És amikor a testi büntudatom már felébredt, akkor még a hangyabolyba is belefeküdtem, és ezeknek a természeteknek is megengedtem, hogy csipkedjék a testemet”²²⁰

A komikum forrásául itt az aránytalanság szolgál, mely a természetes ösztön és az azt visszaszorítani hivatott eltúlzott büntetés közt fennáll. Ez rámutat e problémakör értelmezésének naivságára, így a látszat és lényeg közt felmerülő ellentét szintén a komikus hatást erősíti.

²¹⁹ uo. 332.

²²⁰ uo. 272-273.

Népábrázoló műről lévén szó, nem meglepő, hogy e közösség “fejlettségi szintjét” az elbeszélő az egyes szereplők beszédmódjával is kifejezi. A szegényes szókincs, a fejletlen beszédkésztség, a mondatok rövidségéből adódó egyhangúság több esetben a komikum forrásává válik, ugyanakkor utal a finn ember – s különösképpen az aluliskolázott paraszt – szűkszavúságára is:

“— *Üdvözet.*

— *Üdvözet, mi újság?*

— *Békesség van. És felétek?*

— *Békesség.*

A gyermekekkel nem fogott kezét.

— *Menjetek, és nyújtsátok a kezeteket a nénéteknek — mondta Liena.*

— *Üdvözet — mondták a gyerekek sorjában.*

— *Üdvözet. Mi hírlik? — kérdezte Kaisa.*

— *Békesség. (...)*

— *Hőség van — mondta Kaisa.*

— *Hőség, bizony — mondta Liena.*

— *Szénagyűjtésre jó idő ez — mondta Kaisa.*

— *Jó, bizony — mondta Liena.*”²²¹

Az egyes szereplők beszédmódján alapuló komikus láttatás Bolond Kalle figurájával kapcsolatban érvényesül a legszembetűnőbben, mivel az elbeszélő Kalle beszéltetése révén leplezi le szellemi fogyatékoságát, s így a normától való eltérése komikussá teszi a figurát. Az olvasó Kalle alakjához való viszonyulása azonban összetettebb ennél. Egyrészt felszabadultságot érez, hogy ő magasabb szellemi szinten áll, másrészt viszont irigyelheti is Kalle azon képességét, hogy képes a világ dolgait egyszerűen szemlélni. Az elbeszélő folyamatosan igyekszik a fiú elferdült világképét helyreállítani, így e kontrasztból az olvasó

számára felismerhetővé válik, hogy Kalle fogyatékosága révén képes kívül kerülni a mindennapok problémáin s innen nézve tud valami olyat, amit mások, illetve az olvasó nem.

Népábrázoló művek ezen életforma jellemzésére előszeretettel alkalmazzák e paraszti közösség érzelmekhez való viszonyának bemutatását. Az eredmény egyöntetűnek látszik, miszerint az érzelmek ebben a közegben ritkán kerülnek felszínre, s ha mégis megmutatkoznak, akkor sokkal inkább a cselekedetekben, mint a szavak szintjén. Ez természetesen mindig ezen életforma kezdetlegességére, nehézségére, az ott élők testi, lelki durvaságára, részben műveletlenségükből adódóan a szavak iránti bizalmatlanságára hívja fel a figyelmet, s a milióábrázolás jó kiegészítőjévé válik. Ezt figyelhetjük meg jelen esetben is, amikor a házasulandó fiatalok levélváltásával kapcsolatosan bebizonyosodik, hogy mindketten milyen esetlenül mozognak az érzelmek terén. A levelek nyájas stílusa kifejezetten erőltetetten, mesterkélten hat, s élesen ellentéteződik a szereplők addig megismert hétköznapi stílusával. A stílus mellett a levelek tartalmilag sem mondhatók egységesnek, amennyiben a szerelmi vallomás teljesen hétköznapi céloknak van alárendelve:

“És a szerelem nem más, mint a Teremtő gondoskodása arról, hogy két távoli ember könnyebben találjon egymásra, ez az egymásra találás pedig szükséges mindenféle célból, úgy, mint az állattartás a ház rendben tartása és sok más jó dolog végett.”²²²

A levelek ilyesfajta megszerkesztettsége e paraszti közösség szempontjából következetesnek mondható, ám ez a feltételezett olvasó értékrendjével nem esik egybe, így a két értékrend ütközése teremt komikus megvilágítást. Az ellentétek ilyesfajta eltúlzása, tartalom és forma össze nem illése itt a komikum forrásává válik, ami ezen életforma lefokozottságát kívánja érzékeltetni. Az elbeszélésben tehát a komikus láttatás és a kritikai attitűd szoros összefüggését figyelhetjük meg, ahol a komikum semmiképpen nem a megfogalmazott kritikát van hivatva enyhíteni, sokkal inkább e hiányosságok kiemelése a feladata.

5.6. Összegzés

Maga a történet egy nyári nap keretein belül játszódik, ám a főbb szereplők sorsát tekintve ezt az időintervallumot ki kell szélesítenünk mind a múlt, mind pedig a jövő irányába. Az elbeszélő elmondása, illetve az egyes dialógusok alapján betekintést nyerünk néhány szereplő

²²¹ uo. 281.

²²² uo. 300.

múltjába, de mindig csak annyiban, amennyiben a jelen eseményei szempontjából szükségesnek látszik. A múlt ilyesfajta felidézése az elbeszélés egészét tekintve nem játszik jelentős szerepet, tulajdonképpen egyedül Nyman esetében válik fontossá, mivel az elbeszélő valamiféle információt kíván adni az olvasónak a pap társadalmi "lecsúszásával" kapcsolatban. A jövő szerepe ennél sokkal fontosabbnak látszik, hiszen ez alatt az egy nap alatt Loviisa, Annastiina és Eveliina szempontjából sorsfordító döntések születnek. E döntések férfi és nő kapcsolatát, tehát az elbeszélés vezérfonalát érintik, és sokkal inkább hangsúlyozzák ezzel kapcsolatban a megalkuvás, mint az érzelmek szerepét.

Az elbeszélő maga nem vesz részt a történetben, jelenléte leginkább az egyes epizódokhoz fűzött kommentárjaiban érezhető, amelyekben elsősorban az olvasó felé közvetít információt a paraszti életformáról, illetve az egyes szereplők identifikációját adja. Nézőpontját Nyman képviseli, teszi uralkodóvá, így körvonalazza az olvasó számára az értelmezés irányát. A pap közösséghez való viszonyulása – annak normáihoz igazodva – patriarchális szemszögből történik, s e viszonyulás hangsúlyossága az elbeszélés egésze folyamán érvényes. E nézőpont teszi lehetővé a központi nőalakok szerelemhez, házassághoz való viszonyának említésekor a férfihoz való tartozás szükségességének hangsúlyozását, mely viszonyban a nő szerepe alárendelt. Megfigyelhető azonban, hogy e férfiközpontú társadalom gyakorta a nőalakok érzelmi élete felől mutatkozik meg, s ez lehetőséget ad arra, hogy az ezzel való elégedetlenség is kifejezésre jusson.

Szembetűnő, hogy a szereplők az egyes életsorsok bemutatásán túl egy-egy fontos témakör tárgyalása kapcsán válnak az elbeszélőnek fontossá (férfi és nő viszonya, élet és halál kérdése, vallás és erkölcs szerepe, a közösségi normák megvalósulása stb.), életük eseményeiből e tárgyalni kívánt kérdést szem előtt tartva szelektál. Ezzel kapcsolatban jegyzendő meg, hogy az ábrázolt jellemek stilizáltak mondhatók abból a szempontból, hogy mindegyik egy vagy több emberi gyengeség hordozója, mely megadja az egyes események szelekciójának alapját.

A finn népábrázoló regényekhez hasonlóan az egyes jellemek jelen esetben is emberi tulajdonságaik, képességeik alapján határozódnak meg. Ezzel kapcsolatban jegyzendő meg, hogy az elbeszélő a tudatlanság és a gyámoltalanság ellen kritikát fogalmaz meg, ami sokkal inkább érinti általában az embert, mint egy bizonyos társadalmi réteget. Ebből következően az írás nem tartja feladatának konkrét társadalomkritika megfogalmazását, inkább az általános emberire koncentrált paraszti közegben. E kritika nem befolyásolja az elbeszélő, illetve az ő nézőpontját képviselő Nyman e közösség tagjaihoz való jóindulatú közelítésmódját, ami az elbeszélő és az elbeszélés tárgya közti distanciát van hivatva csökkenteni.

Sok esetben félresiklott, sikerületlen emberi sorsokat látunk, s ezzel kapcsolatosan Jotuni nem kínálja fel a változtatás lehetőségét, mint az Kianto regényei esetében megfigyelhető. Egyfajta állandósult állapotot mutat be, egy olyan közösséget, ahol a változtatáshoz szükséges erő és kitartás hiányzik, amit Nyman élete bizonyít a legjobban. Ezt az erőtlenséget kritizálja az elbeszélés, ám megoldást nem kínál e problémára. Az elbeszélés egészére érvényes, egyik esetben sem sértő komikus láttatás és a regényvilág belülről való kiépülésének technikája az, ami ezt a művet a XIX. századi népábrázoló művektől alapjában megkülönbözteti.

6. AINO KALLAS: SUDENMORSIAN – A FARKASMENYASSZONY

Mint láthattuk, mind Kianto, mind pedig Jotuni népábrázoló prózája a parasztságot mint társadalmi réteget értelmezte, annak életformáját, szociális körülményeit, illetve a hatalom birtokosaihoz való viszonyát vizsgálta. Az elemzés tárgya volt tehát a parasztság, nem úgy, mint Aino Kallas esetében, akit nem egy társadalmi réteg, hanem sokkal inkább maga az ember érdekel. Az egyén kiteljesedésének lehetőségeire, annak a közösséggel való viszonyára koncentrált, s ehhez választja háttérül a paraszti miliőt. A faluközösség itt keret tehát, e közösség természete, normarendszere a vizsgálat tárgya, nem társadalmi hovatartozása. Ez a momentum, illetve kisregényének archaizált krónikastílusa, balladisztikus, mitikus vetülete az, ami Kallas esetében a népábrázolás egy újabb megközelítését adja. A népábrázolás e mitikus vonaláról szólva felmerül Heikki Toppila neve, aki szintén a mese és a mítosz világa felé szélesítette e prózahagyomány kereteit. Az ő esetében még inkább megfigyelhető, hogy a népábrázolás mint téma teljesen a megvalósítani kívánt stílus alárendeltje lesz, tehát a parasztság mint társadalmi réteg egyáltalán nem kerül vizsgálat alá, az uralkodó mesei, mitikus világ kerete lesz csupán. Kallastól eltérően az ő regényvilágában a mítoszok, mesék a reális sorstörténetben nem mint a történetet alakító tényezők szerepelnek, hanem a lét és a gondolkodás tartozékaiként jelennek meg, azok törvénye uralja a regényvilágot. Kallas esetében a népábrázoló hagyománnyal való kapcsolat még közvetlenül jelen van, így az attól való eltérés is tisztábban megmutatható, ezért esett választásom az ő kisregényére.

6.1. A századelő társadalmi változásai

A századforduló finn irodalmának egyik legfontosabb kérdése az egyén szerepének tisztázása volt a megváltozott gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális helyzetben, amikor a tudomány és a technika ugrásszerű fejlődése a vallásos világkép, illetve a világról eddig kialakult képzetek megkérdőjelezését hozta magával. Az egyénnek már nem állt rendelkezésére e megváltozott világban adekvát, kész identitáskép, amit elsajátíthat. Ennek hiányában saját magának kellett kialakítania azt, vagyis rákényszerült, hogy alapos önvizsgálat segítségével folyamatosan építse saját identitását. Ez a folyamat az irodalomban az adekvát én keresésének, illetve az ettől az éntől való elidegenedés élményének adott helyet. Ezzel párhuzamosan a finn irodalom hőstípusává az aktív, teremtő és független egyén vált, aki

minden körülmények között igyekszik megvalósítani önmagát.²²³ Ez természetesen nem volt megvalósítható a hagyományos társadalmi normák, illetve a keresztény erkölcs megmerevedett szabályainak megsértése nélkül. Megfigyelhető, hogy az élet különböző területei elkülönültek egymástól, így az egyén nyilvános, magán, illetve intim szférája sokszor ellentétes viszonyba került egymással.

A századforduló identitáskeresésének, a hagyományos értékek megkérdőjeleződésének problematikája jól látható a nők társadalmi, illetve az irodalomban betöltött szerepének átalakulásában. Ez a változás egyrészt a nőírók (Minna Canth, Maila Talvio, Maria Jotuni, Aino Kallas stb.), másrészt a férfi írók egyes műveiben (Juhani Aho: *Papin tytär – A pap lánya*, *Papin rouva – A tiszteletesné asszony*, Teuvo Pakkala: *Pieni elämäntarina – Kis élettörténet*, Arvid Järnefelt: *Helena – Helena*, Volter Kilpi: *Bathseba – Bathseba*, Eino Leino: *Jaana Rönty – Jaana Rönty* stb.) a nőalakok számának növekedését jelentette az 1880-as évek realista hagyományához képest. A központi figuraként megrajzolt nőalakok népszerűsödését elősegítette, hogy a modern, megváltozott világ visszásságait az írók előszeretettel ábrázolták egyén és közösség szembenállásaként, amit sok esetben valamilyen intim viszony keretében képzeltek el. Így a személyes élettér, ami hagyományosan az otthon, ezen belül a nő terepeként határozódik meg, egyre hangsúlyosabb szerepet kapott az egyén identitásának felépítésében. Ezzel párhuzamosan a kulturális, társadalmi életben a nők fokozatosan nagyobb nyilvánossághoz jutottak, a társadalmi egyenlőséggel, iskoláztatással, munkahelyekkel, szavazati joggal kapcsolatos követeléseik megingatták a társadalomban addig elfogadott férfi előjogok érvényességét. Az irodalomban mindez egy újfajta nőkép megszületéséhez vezetett, amely érintette a nők külön egyéniséggé válását, függetlenségét s ezzel kapcsolatosan a társadalomban elfoglalt helyzetét. Ebből kiindulva érthető, hogy a nőknek a családhoz, az anyasághoz, illetve a szexualitáshoz való viszonya is folyamatosan átértékelődött, s ez tulajdonképpen a hagyományos női szerep megváltozását jelezte. Megjegyzendő azonban, hogy a nők helyzetének átalakulásához való viszony meglehetősen ellentétes volt: míg egyes irodalmi művekben a nők önállósodásának, függetlenségének, szabadságának megítélése kedvező, addig például Kianto műveinek világában (l. *Pyhä viha – A szent harag*, *Ryysyrannan Jooseppi*) a szabadság, függetlenség megélésére, a társadalom normáinak megtörésére csak a férfi képes, a nő általában nem alkalmas önálló gondolkodásra, alapvetően a férje által meghatározott, életének fő célja a házasság.²²⁴

²²³ Megjegyzendő, hogy a különféle életfilozófiák – Kierkegaard, Schopenhauer, Nietzsche, majd később Bergson filozófiája – épp a századfordulón éreztették hatásukat Finnországban.

²²⁴ A nők szerepének megváltozásával kapcsolatban vö. Suomen kirjallisuushistoria II. 150-162.

A nők közösségben elfoglalt helyének, társadalmi szerepének, a megváltozott gazdasági, társadalmi viszonyokhoz való hozzáállásának bemutatására az írók előszeretettel rajzolták meg a nők hétköznapijait. Ez a népábrázoló prózára is igaz megállapítás, mint az már Maria Jotuni elemzett művének esetében is látható volt. Jotuni a *Hétköznapiak*ban nem hagyott kétséget afelől, hogy a nők hétköznapi élete, illetve vágyai nem fedik egymást, életükben olyan döntéseket kell hozniuk, amelyek ellentétben állnak saját törekvéseikkel. Ezen elbeszélés esetében a három legfontosabb nőalaknak (Loviisa, Eveliina, Annastiina) a szerelemhez, illetve a házassághoz való viszonya alapján határozódik meg a nők közösségi, társadalmi szerepe. Ebből következően megállapítható, hogy e patriarchális berendezkedésű közösségben a házasság üzlet, ahol az érzelmeknek igazából nincsen lényeges szerepük, a társadalmi hierarchia a házasságot is meghatározza, melynek megkötése társadalmi kötelesség. A nők – a paraszti társadalomban elfoglalt pozíciójuktól függetlenül – e társadalmi törvényeknek, a közösségi normának vannak alárendelve, környezetük és életkörülményeik által meghatározottak. Hétköznapijaik igazából a mindennapi munka ismétlődésének monotóniájában telnek, saját vágyaik szemszögéből megvalósulatlanok, szerepük a férfiközpontú társadalomban alárendelt.

6.2. Kallas '20-as évekbeli prózájának jellemzői

A nők közösségi szerepének, kötelességeik és önmegvalósításra törekvő vágyaik ellentétének problematikájával foglalkozik a '20-as években Aino Kallas is, akinek a paraszti életformát bemutató írásai lírai, mitikus, mesei, illetve balladisztikus elemekkel gazdagítva sajátos utat képviselnek e népábrázoló hagyományban. Művei mind témájukban, mind nyelvezetükben, mind poétikai megformáltságukban különböznek kortársaiétól. Művészcsaládban finnek született, azt az örökséget hozta magával, később az észet Oskar Kallas feleségeként Észtországban élt, mégis 12 éves londoni tartózkodása alatt sikerült sajátos, mind a finn, mind az észti irodalom irányvonalától eltérő stílust kialakítania. Prózájában a század eleji realizmustól a szimbolizmuson és impresszionizmuson át vezet az út a '20-as évek nagy regényeiig (*Barbara von Tisenhusen – Barbara von Tisenhusen, Reigin pappi – A reigi pap, Sudenmorsian – A farkasmenyasszony, Pyhän Joen kosto – A Szent Folyó bosszúja*). Ezek mindegyikében Kallas archaizált krónikastílusban előadott beszédmódjával erősen balladisztikus hangulatot teremtve Észtország múltja felé fordul, témáját tekintve pedig egy-egy bűnös, tiltott szerelem történetéből kiindulva az egyén – ezen belül a nő – kiteljesedésének lehetőségeit vizsgálja. Ezen művekre általánosan jellemző, hogy bennük a nő a törvény szerint apja, fiútestvére, illetve férje alárendeltje, élete csak ebben a függőségi

viszonyban határozható meg. Ezen önálló szubjektumként érvényesülni kívánó nőalakok mindegyikére igaz lesz, hogy életük értelmét az ezen kötöttségek elleni lázadás adja. A szerelemben ők az embert meghatározó leghatalmasabb erőt látják, amit nem lehet törvényekkel szabályozni, s ez a viszonyulás okozza közvetlen környezetükkel, illetve a társadalmi normával való ellentétüket. Megfigyelhető, hogy ezekben az írásokban a közösség normáit megsértő – ilyenformán bűnösnek tekintett – nő nem kap segítséget saját nemétől, így nem nők és férfiak, hanem egy nő, egy egyén és a közösség áll szemben egymással. Ezek a hősök azért küzdenek, hogy önálló egyénként érvényesüljenek, annak tekintsék őket, ne a közösség részének.²²⁵

6.3. *Sudenmorsian* – *A farkasmenyasszony*²²⁶

Kallas néphagyomány iránti vonzalma *A farkasmenyasszony* című kisregényében fejeződik ki a legszembetűnőbben, melyben a passzivitásból kitörni vágyó fiatal, szenvedélyes női lélek írójaként mélyebb érzéseken alapuló személyes prózanyelvet teremt. Szimbolikus alak ebből a szempontból Aalo, akit az ösztönös nyugtalanság és a világ otthontalanságától való félelem jellemez. A mű Aalónak, Priidik erdész feleségének tragikus története, aki "*Sátán hatalmából farkassá változott, s hites férje mellől farkasemberként a vadonba futott, hol az erdő vadjaival s az erdei Démonnal, a diabolus sylvarummal érintkezett, s kit ezért az ész parasztlak farkasmenyasszonynak neveztek el.*"²²⁷ A téma alapszöveve megtalálható már Kallas korai novelláiban is (l. *Warjoja – Árnýékok*, *Pyhä Cäcilia – Szent Cecília*). *Hiiu Ungur ja Rannan Aaalo* (*Hiiu Ungur és Rannan Aalo*) című balladájának egyes motívumai pedig (szerelmi szál, báránymosás, farkasvadászat, szülés stb.) egyezést mutatnak a későbbi kisregénnyel, így a szakirodalom ezt a művet *A farkasmenyasszony* korai vázlatának tekinti.²²⁸ Megjegyzendő, hogy a farkasember témájának feldolgozását komoly háttérmunka előzte meg, vonatkozik ez az ész néphagyománynak, népi hiedelemvilágnak, a boszorkányperekről szóló dokumentumoknak a tanulmányozására, illetve a korabeli ide vonatkozó szakirodalomra, forrásanyagokra (pl. F. J. Wiedemann: *Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten*; Oscar Riesemann: *Hexen und Zauberer in Reval, 1615-1618*, M. J. Eise: *Eestimaa nõidade põletamine*, C. R. Jacobson: *Kolm isamaa kõnet*, Wilhelm Hertz: *Der Werwolf* stb.), mint

²²⁵ vö. "Sain roolin johon en mahdu" – Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Szerk.: Maria-Liisa Nevala. Otava. Helsinki, 1989. 320-324, valamint Suomen kirjallisuus IV. 520-535.

²²⁶ A témát Kallas először balladaként dolgozta fel (*Sananjalan kukka*, 1922), ezt követte az itt elemzésre kerülő prózaballada, végül pedig egy színdarab született ugyancsak *Sudenmorsian* címmel 1937-ben.

²²⁷ Aino Kallas: *A farkasmenyasszony*. In: *A farkasmenyasszony*. Sorozatszerk.: Karig Sára. Európa Könyvkiadó. Bp., 1985. 493.

²²⁸ Kai Laitinen: Aino Kallas 1897-1921. Otava. Helsinki, 1973. 219. (a továbbiakban: Laitinen 3)

ahogy ezt Kallas naplója állítja.²²⁹ E háttér munkának az eredménye a regény elbeszélőjének hitelesítő eljárásaiban is megmutatkozik, amennyiben korabeli dokumentumokra, tényekre, a népi hiedelemvilág egyes elemeire való hivatkozással, e paraszti világ részletes, hozzáértő bemutatásával igazolni próbálja történetének hitelességét.

A szerző hőseit időben messze eltávolítja saját korától, ennek megfelelően Aalo különös története az 1650-es évből krónikaszerűen tárul elénk. Abból az időből, amikor a népi hiedelmek, babonák – hit az ártó szellemekben, boszorkányokban, a sátáni jegyekben stb. – a mindennapi élet menetének szerves alkotói voltak. A cselekmény időbeli és térbeli elhelyezése már a mű elején megtörténik, a bevezetőben egy-két mondatban felsejlik a fő cselekményszál, kirajzolódik az ártó démonok kiűzéséért, a boszorkányok leleplezéséért harcoló népi hiedelemvilág, s mindezek együttesen körvonalazzák azt a titokzatos, borzongató világot, melyben előrevetítődik Aalo tragikus sorsa.

A történet szempontjából kulcsfontosságú a milió – mint az a népábrázoló regények esetében megszokott –, az a tipikusan északi, a nagyvárosoktól távol eső, más településektől is elszigetelt kis falu, melynek zárt közössége nagyban a környező lápok, sötét erdők ihlette hiedelemvilágban él. Szigorú szabályok között élve nem fogadják el a közösségi normától való eltérést, egy emberként szállnak szembe mindennel, ami túlmegy az általuk teremtett szűk korlátokon, konvenciókon. Így lesz a falu bosszújának egyenes célpontja Aalo, aki farkassá változva átlép a közösség társadalmi normáin, az ősi népi hiedelem szerint boszorkánynak minősül, akit megszállt a Gonosz, maga a Sátán. Eleinte kettős életet él, nappal a közösség teljes jogú tagja, éjjel viszont a farkasok életének szabályai vonatkoznak rá.

Mint ismeretes, a metamorfózis és a kettős én²³⁰ az irodalomban a másság megtapasztalásának évszázados hagyományra épülő archetípusa, gondolhatunk a mesékre, a görög-római mitológiára, Ovidiusra, Apuleiusra, századunkban akár Babitsra, Kafkára, Hessére vagy Stevensonra. Kallas monográfusa, Kai Laitinen az említetteken kívül David Garnett *Lady into Fox*, Virginia Woolf *Orlando*, illetve August Kitzberg *Libahunt* című művének párhuzamára hívja fel a figyelmet, melyek közül a legutóbbit – motivikus, tematikai,

²²⁹ uo. 223.

²³⁰ A kettős lény vagy hasonmás fogalma Németországból származik. Az 1700-as évek írója, Jean Paul (Johann Paul Friedrich Richter) alkotta meg a *doppeltgänger* fogalmát – később *doppelgänger* –, mely fogalom ma is használatos nemzetközileg. A *doppelgänger* egy személy, aki megtévesztően hasonlít valakire (≈alter ego). In: Eliisa Pitkäsalo: Kahtiajakaantuneisuus Mihály Babitsin pienoisromaanissa A gólyakalifa. Pro gradu-työ Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitoksella. Syksy 1997. 52.

illetve az elbeszélés tárgyához való viszonyulása alapján – *A farkasmenyasszony* legközelebbi rokonának tart az észt irodalomban.²³¹

Az átváltozás motívuma különösen aktuálissá válik a XX. század elején, amikor megdől az individuum egységének, egészként való szemlélésének elve. A kartéziánus filozófia mellett az individualista regény is válságba jut, átadván a helyet többek között a klasszikus modernség tudatfolyam-regényeinek. Megkérdőjeleződik az a nézet is, hogy az egyén a valóság tudatosításának, értékelésének, valamint saját működésének autonóm szubjektuma. Ezzel a jelenséggel kapcsolatosan jelen regény esetében számolnunk kell a népi hitvilág hangsúlyos jelenlétével, mely a lélek megkettőződését valamilyen természetfölötti eseménnyel, illetve felsőbb hatalom jelenlétével kapcsolatban képzelel el, s a másik ént léleknek gondolja. A finn néphitben az emberi lélek fogalma dualista volt. “A lelken kívül minden embernek volt a testén kívül is levő “szabadlelke” is, a *haamu* – szellem –, az ember alteregója, maga – itse – vagy árnyéka – varjo. A dualisztikus lélekfogalmat a középkorban kiszorította a keresztyén monisztikus lélek – sielu – fogalom”²³². Az irodalomban a lélek megkettőződése és az átváltozás motívuma kapcsán arra is találunk példát, amikor a lélek egy bizonyos állat, illetve valamelyik testrész alakját veszi fel. Ennek lehetünk tanúi Kallas itt elemzett művén túl többek között Gogol *Az orr* című elbeszélésében, ahol a főhős vizsgálja másik énjét – az orrát – és fordítva. Kallas az átváltozás ősi, archetipikus eseményét összefonja a népi hiedelemvilággal, az embernek olyan állattá – jelen esetben farkassá – való változásával, melynek a babonák valamilyen gonosz erőt tulajdonítanak. Igyekszik ezt a démonikus erőt mindig jelenvalónak feltüntetni. Teszi ezt egyrészt misztikus történetek felidézésével – népi megbizonyosodás a démon létéről a vízpróba²³³ által, vagy a boszorkányétegetések története stb. –, másrészt a farkasok igen szemléletes metaforáinak játékban tartásával: *pokol előőrse, Fajtalanság Szelleme, Sátán leszármazottja, Sátán gyermeke, Sötétség Serege, Erdő Szelleme, Démon, Diabolus Sylvarum* stb.²³⁴ A népszokások felidézése segíti ennek az ősi paraszti

²³¹ Laitinen 3. 232-233.

²³² Talve: i. m. 192.

²³³ A vízpróba az ember megszállottságát, boszorkány voltát hivatott bizonyítani. Ha az áldozat elsüllyedt, nem lehetett boszorkány, ám ha a víz felszínén maradt, a gyanú megalapozottnak bizonyult. Ezeknek a boszorkányfűröszteéseknek nem volt szakrális jellegük, ezzel elsősorban az egyén bűnösségét kívánták bizonyítani. A vízpróbát meghatározhatjuk, mint népítéletet, az önbíráskodás egyik esetét, mint bírósági bizonyítási eljárást, mint büntetést, illetve mint boszorkányazonosító eljárást. vö. Tóth G. Péter: Folyampróba – liturgikus vízpróba – boszorkányfűrösztés. Istenítéleti eljárások a boszorkányperekben. In: Demonológia és boszorkányság Európában. Szerk.: Pócs Éva. L’ Harmattan—PTE Néprajz Tanszék. Bp., 2001. 249-291.

²³⁴ A késő középkorban a boszorkányok és a Sátán kapcsolatáról megváltozott az egyház véleménye, amikor a Sától való félelem Európában a legerősebb volt. A Sátán és a boszorkányok között közvetlen kapcsolatot, szövetséget feltételeztek, a boszorkányok rontásában sátni hatalom segítségét sejtették. In: Ülo Valk: Az észt népi vallás és a keresztyén demonológia kapcsolatai. In: Demonológia és boszorkányság Európában. i. m. 24.

világnak, kultúrának, hiedelemvilágnak a mitikus voltát kifejezni. Néprajzilag a farkasember-elbeszélések a népi hiedelemvilág történeteire tartoznak azzal kiegészítve, hogy ezek az ősi mítoszokkal is rokonságot tartanak.²³⁵ Kétségtelen, hogy számuk az észti, illetve a balti néphagyományban jelentősebb, mint a finnknél, ezzel kapcsolatban Lauri Simonsuuri *Kansa tarinoi – A nép mesél* című művében mintegy száz ide vonatkozó finn feljegyzést említ.²³⁶ E történeteknek a mítoszokkal való rokonságára utal, hogy a történetek magjának – a varázslatos alakváltásnak – gyökerét több ország mitológiájában megtalálhatjuk. Mind az antik korban, mind a finnugor népek együttélésének idején a farkas, illetve a medve voltak az átváltozásról szóló történetek legkedveltebb témái. Irodalmi kontextusban a farkasember-történetek olyan, a népi hiedelemvilághoz tartozó történetekként határozhatók meg, amelyek szoros kapcsolatot tartanak a mítoszokkal, mivel a köztük lévő határ nem mondható élesnek.²³⁷ Ez a szoros összetartozás figyelhető meg jelen regény esetében is, ahol az átváltozás ősi mítoszára épül maga a történet, ez ágyazódik a paraszti hiedelemvilág szövetébe, s innen határozódnak meg az emberi létezésre, az egyén kiteljesedésének lehetőségeire vonatkozó megállapítások. A regényhez forrásul szolgáló szövegeket tekintve elmondható, hogy *A farkasmenyasszony* olyan szöveg, amelyben a szépirodalmi előzmények, a témában végzett kutatások, történelmi dokumentumok, illetve a téma néprajzi megközelítése együttesen építik fel a textus egészét úgy, hogy az elbeszélés folyamán hol egyik, hol másik elem kerül előtérbe.

Amikor Kallas Aalo átlényegülését megrajzolja, távlatot nyit a kifejezésnek, az emberi lélek mélyén lévő féktelen erőnek, a lélek kettősségének, s ezzel folytatja a XX. század első évtizedeinek pszichologizáló hagyományát, bár archaikus krónikanyelve, regényeinek balladisztikus hangvétele elválasztja őt Lawrence, Gide, Hesse, Kosztolányi, Németh László regényeitől. Hőseinek időbeli eltávolítása feltehetően arra szolgál, hogy az író saját problémáinak is hangot adhasson, jelen esetben Kallas tulajdonképpen saját útkeresését, hontalanságérzését, "közösségi magányát" írja meg, ami jellemezte életét hazájától távol, észti férfi feleségeként Londonban élve. Így válhat a társadalmi kötöttségekből kilépő, a közösség normáit áttörő, saját magát megvalósítani, kiteljesíteni akaró farkasmenyasszony története ma is aktuálissá, így éltetheti tovább az értelmezői hagyományt.

²³⁵ Finnországban a farkasembert *Viron susi*-ként, azaz Észtország farkasaként említik, noha a szakirodalom az elnevezést a német *Werwolf* kifejezésre vezeti vissza. (M. J. Eisen: *Eesti Mütologia*, 1920.) In: Kaarina Sala: *Balladi ihmisen yö- ja päiväminästä*. In: *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 31. Szerk.: Ilpo Tiitinen. SKS. Helsinki, 1979. 139.

²³⁶ Laitinen 3. 224.

²³⁷ uo. 225.

6.3.1. A lélek kettősségének megnyilvánulási formái

A népábrázolás e regény esetében nem egy bizonyos népcsoportra, nemzetre hívja fel a figyelmet, hanem az emberi lélek mélyén rejlő határtalan erőknek, ősi ösztönöknek, a lélek megosztottságának kifejezését, a szubjektum határainak kijelölését szolgálja. Az ősi népszokások felidézése, a babonákra alapozott népi hiedelemvilág folyamatos jelenléte, az embereknek az Aalóval történt eseményekre adott reakciója hihetetlenül élővé varázsolják a falu zárt, szigorú erkölcsi normákkal szabályozott környezetét, melyből minden kitörés a kirekesztéssel, a megsemmisüléssel lesz egyenlő. Aalo szinte alvajáróként bolyong ebben a közegben, míg egy nap megadatik a kitörés lehetősége, ami számára borzongató, de ugyanakkor megbabonázó élmény. Átadja magát a kiteljesedés lehetőségét kínáló démoni erőknek, farkassá változik, szabadon fut a lápon, s fokozatosan feladja eddigi szabályozott életét, hogy megvalósíthassa önmagát.

Ezekben a művekben a házasságtörés, illetve Aalo kapcsán férje elhagyásának motívuma azt hivatott kifejezni, hogy senki sem lehet másnak a tulajdona, csak saját magáé, az egyén önálló, független szubjektumként értelmezendő. Aalo tulajdonképpen menekül abból a férfiak által meghatározott társadalomból, ahol a nő szerepének megítélése a férfiak szempontjából történik, s innen nézve megváltoztathatatlan. Nőisége részben a közösség felől megítélve, anyaként és feleségként hangsúlyozódik, s ennek alapján is ítélődik el, hiszen egyik feladatának sem tud a közösség normáinak megfelelően eleget tenni. Másrészt megmutatkozik nőisége a XX. századi megváltozott nőkép szemszögéből is, amikor Aalo képes és mer egyedül döntést hozni életéről, vállalni meri függetlenségét s annak következményeit, még ha a megjelenített kor értékrendszerébe próbáló elbeszélő a lány démoni erőnek való kiszolgáltatottságával igyekszik is menteni őt a felelősség súlya alól. A XX. század szellemiségét fedezhetjük fel a lány szexualitáshoz való viszonyának tematizálásában is: átlényegülésének éjjelén az őt megszálló szellemiséggel való egyesülés erotikus élményként jelenik meg, amit nőként tapasztal.²³⁸ Ezt a feltevést támasztja alá Priidik megnyilvánulása, mely a férfiközpontú társadalom normáinak megfelelő:

“— *Menj a szemem elől, farkasok szajhája!*”²³⁹ (kiemelés tőlem—P. Á.)

A társadalomból való távozás menekülés volta hangsúlyozódik abban, hogy Aalo farkasként üldözötté válik, megszabadul ugyan a közösség szorításából, ám teljesen szabad mégsem lehet, hisz régi élete üldözi őt. Tulajdonképpen saját lelkivilágába menekül, ahol a

²³⁸ vö. Suomen kirjallisuus IV. 531.

magá életét élheti. Megjegyzendő, hogy tudatában van a benne rejlő kettősségnek, két énjének, melyek egyformán jogot követelnek maguknak. Ezt be is vallja férjének:

“—Halljad hát, Priidik, ölem mintha máglya tüzében égne! Noha nappal az emberek világában élek, és emberi formám van, ám midőn leszáll az éj, lelkem a farkasok közé kívánczik, s csak a vadonban vagyok tökéletesen szabad és örömmel teli. Mennem kell, mert a farkasok nemzetségéből való vagyok, s ámbár ezért boszorkányként máglyán megégetnek, ilyenek teremtettem!”²⁴⁰

A két én, illetve életforma közt minőségi különbség tapasztalható, metaforikusan utalva a hétköznapi szürkeségének és a vágyak világának szembenállására. Aalo számára e másik életforma az élet új szemszögből való szemlélésének lehetőségét jelenti, ahonnan kívülről nézheti elhagyott közössége életét. A lélek kettőssége s e két pólus szembenállása a motívumokat tekintve is megmutatkozik, mely oppozicionáltság végigkíséri a szöveget. E szembenállás a leghangsúlyosabban a bárány–farkas motívumpár kapcsán tapasztalható, melynek jelenléte Aalo figurájához kötött. E motívumpár szerepe oly mértékben kiemelt, hogy képes összekötni az egyes fejezeteket. Priidik egy nyári birkamosás alkalmával pillantja meg Aalót, akihez így az ártatlanság képzete kapcsolódik, ami ilyenformán tulajdonképpen felmenti Priidiket is, hogy nem vette észre a lányon a boszorkányjegyeket, és beleszeretett. A közeledő asszonyoktól megriadt állatok úgy viselkednek, *“akárcsak farkas rejteztet volna a nyájban”²⁴¹*, tehát ilyenformán a bevezető témája – a boszorkányok farkas alakban való megjelenésének elszaporodása a vidéken – folytatódik, sőt belépteti az üldöző–áldozat, vad–vadász motívumpárokat is, melyek a történet későbbi fejezeteivel tartanak kapcsolatot. Ezt viszi tovább, hogy az elbeszélő már a történet kezdetétől a farkas s ilyenformán a farkasember alakjához is következetesen társítja az ördög, a gonosz képzetét, részben alkalmazkodván ezzel a kor világképéhez, részben pedig előkészítve Aalo tettének megítélését.

A lányt ugyanebben a jelenetben az elbeszélő egy másik ellentéppárral is jellemzi: fiatal kora ellenére szokatlanul erősnek mutatkozik, ez párhuzamba állítható később vágyainak erősségével, ami a közösség elhagyására készíti. Megállapítható, hogy a lány és a birka (ehhez kapcsolódóan az ártatlanság) párhuzamba állítása Aalo megkísértéséig következetesen végigvitt. A megkísértés napján *báránybarna* szoknyája, s az, hogy az elbeszélő szarvasünöhöz hasonlítja, a zsákmány, az áldozat fogalmát társítja Aalóhoz. Így az elbeszélő

²³⁹ Kallas: i. m. 527.

²⁴⁰ uo. 525.

²⁴¹ uo. 498.

már előre felmenti a lányt a farkassá válás bűne alól, tehát a továbbiakban az olvasó számára már nem lesz hiteles a krónikás elbeszélő keresztényi szigora, illetve elutasítása csak a boszorkányságra mint olyanra lesz értelmezhető, Aalóra, illetőleg az egyén kiteljesedésének kísérletére semmiképpen sem. Aalo kettőssége az őt meghatározó szellemiség szintjén is kifejeződik, amennyiben az elbeszélő a megszállás folyamatát hangsúlyozva a lány személyiségét a keresztény és az ördögi szellemiség harcának terepeként határozza meg. Hangsúlyozódik e kettősség Aalo átváltozása után is, és ez a két én ellentétére hívja fel a figyelmet, ami párhuzamba állítható az ember hétköznapi kötelességei és vágyai közt feszülő ellentéttel. Megfigyelhető, hogy a kettősség nemcsak oppozíciók formájában fejeződik ki, hanem egyes motívumok konkrét, illetve metaforikus jelentésének egymásra vonatkozásában is. Ilyen például az Erdő Szellemének többszöri hívása, mely a lány belső vágyának, készítésének kifejezője lesz. Ez a motívum szintén kapcsolatot teremt a történet egyes részei között, állandó játékban tartva az elbeszélés XX. századi vonatkozását. Aalo kettősségét hivatott kifejezni az előbbihez hasonló módon a tűz motívuma, mely a konkrét szituációhoz kapcsolódva (boszorkányégetés, a szauna felgyújtása) a lány sorsát vetíti elénk, jelenti azonban emellett azt a belső tüzet is, ami Aalo önmegvalósításra törekvő vágyának metaforája. Ezen motívumok konkrét és metaforikus jelentése folyamatosan kiépülő, egymásra vonatkozásuk az elbeszélés végéig felszínen tartja a két jelentésréteget.

Megfigyelhető, hogy a lány megkísértése előtt az elbeszélő a társadalmi normának való megfelelés fontosságát hangsúlyozza Aalo kapcsán. Ennek kulcsszavai az alázatosság, az engedelmesség, a vallásosság, illetve a keresztényi életvitel elfogadása. Azzal, hogy a lány enged a farkas kísértésének, vét ezen normák mindegyike ellen, így megítéltetése szükségszerű. A keresztény szellemiség jelenlétére utal a Sátán figurájának értékelése is, hiszen *“ami a néphit ördögének eredetét illeti, nincs lényegi különbség a különböző európai nemzetek között. A Sátán képének alapja mindenhol a megfelelő keresztény felfogás, amelyet a népi és az elit kultúra egyaránt elfogadott.”*²⁴² A lány átváltozása megítéltetik a faluközösség szempontjából, illetve családi körben is, ahol a farkassal való szövetség házasságtörésnek minősül, hiszen az őt megszálló szellemiséggel szinte szexuális eksztázishoz hasonlóan egyesül, majd később a csorda vezető hímjének társául szegődik.²⁴³ Ezt hangsúlyozza az

²⁴² Valk: i. m. 27.

²⁴³ Ezzel kapcsolatosan megjegyzendő, hogy Közép- és Kelet-Európa démonképzeteiben gyakori motívum, hogy a megszálló ördög akár szexuális kapcsolatot is létesít áldozatával. In: Pócs Éva: Démoni megszállottság és ördögűzés közép-kelet-európai népi hiedelemrendszerekben. In: Demonológia és boszorkányság Európában. i.m. 141. (A továbbiakban: Pócs 1)

elbeszélő akkor is, amikor a lányt Priidik *hites* feleségeként említi, utalván a közösség erkölcsi normájára.

6.3.2. A bibliai párhuzamok szerepe

A szöveg Aalo sorsának alakulásával kapcsolatban gyakran von bibliai párhuzamokat, ezzel is fenntartva az elbeszélő moralizáló attitűdjét, illetve a történet – kornak megfelelő – etikai vetületét. Ennek említése minden esetben intencionált, s jól megválasztott az elbeszélő szempontjából, hiszen egyrészt így alkalmazkodik a kor vallásos világnézetéhez, másrészt pedig ezáltal folyamatosan működteti a lányban munkáló kétféle szellemiség (keresztényi és ördögi) párharcát. Megállapítható, hogy a bibliai párhuzamok többsége sokkal inkább az elbeszélés moralizáló hangvételt, ilyenformán korhűségét hivatott megteremteni, mintsem a szereplők belső változását kifejezni. Szerepük ennél fogva jobbra külső (gondolok itt például Priidik és Aalo juhnyáj mellett való találkozására, amelyhez hasonlót Mózes első könyve Jákobbal és Ráhellel kapcsolatban említ, amikor Aalo úgy feledte el a keresztségben tett fogadalmát, ahogy Izrael Istenét; vagy ahogy irgalmas szamaritánus módjára segít a szolgáló a szülni készülő Aalónak stb.). Egy helyütt a bibliai utalás a komikus megvilágítás irányába viszi az alapszituáció megítélését, mivel Haavasuo kocsmárosának, illetve e konkrét szituációnak a hétköznapisága ellentétben áll a bibliai történet példázatszerűségével:

“Mielőtt azonban Haavasuo korcsmárosa felkerekedett volna, nyújtózkodás közben felsóhajtott, és jámboran így fohászzkodott:

— Uram Istenem, segíts, hiszen azt mondom én is, mint Jozafát: nem kárhoztathatod őket! Úgy igaz, kibillent helyéből ez a világ, miként Mustapeksu csűrjének teteje, s közeleg immár a világ vége, midőn farkaskölyökként futkos az erdőn még az embernek fia is.”²⁴⁴

A bibliai Jósáfát a móábiak és az ammóniak fenyegetése kapcsán kéri Istentől az ellenség megítélését (2Krón 20:12), ám jelen esetben a párhuzam nem tud megfelelően érvényesülni, nem tudja emelni a Sátán hatalmából bekövetkező rontás jelentőségét, hiszen a kontextus túlzottan profanizálja a bibliai szöveget.

Amikor a bibliai párhuzam nem csupán a szövegben ábrázolt világ légkörének megteremtését szolgálja, hanem lényegi szerephez jut, azt Aalo identifikációja kapcsán láthatjuk érvényesülni. Az elbeszélő több esetben hasonlítja Aalót az Úr parancsát megszegő

²⁴⁴ Kallas: i. m. 522.

Évához, a bűn képzetét társítva ezzel Aalóhoz, így a korba beilleszkedni kívánó krónikás-elbeszélő még inkább felveszi a moralizáló elbeszélő szerepkörét. A párhuzam jelentősége itt nem ér véget, hiszen az olvasó számára az elbeszélő így próbálja egyértelművé tenni a határok, szabályok, erkölcsi normák átlépésének jelentőségét s annak következményeit, valamint újfent rávilágít a jó és a rossz közötti választás említésével az Aalóban meglévő kettősségre.²⁴⁵

A lány átlényegülése kapcsán idézett bibliai párhuzam megmutatja az elbeszélő azon törekvését, hogy a történet egyes részei között motivikus párhuzamot vonjon, ami a figyelmes olvasó számára előrevetítheti az elkövetkezendőket, illetve az egyes részeket egységbe vonja:

„S miként a kígyó, ez ősi csúszómászó és az ember között, akként szított örökös gyűlöletet a teremtő farkas és ember között, hogy örökkön-örökké üldözzék egymást.”²⁴⁶

Farkas és ember párhuzama ezen idézetben előhívja az olvasóban Aalo és az emberek ellentétének gondolatát, így a lány és a falusiak között később bekövetkező konfliktus előre sejtetővé válik.

Az elbeszélő erősen stilizált archaikus nyelvezettel, krónikaszerűen elbeszélve közeledik lépésről lépésre Aalo extázisának ahhoz a pontjához, ahonnan már nincs visszaút a földi halandók közé. Az Aalo és kora értékvilága közti feszültséget érzékeltetik az erkölcsi példázatok, figyelmeztetések, baljós előjelek. Az átváltozásnak, Aalo élete kiteljesedésének ábrázolásában Kallas a lírai, patetikus, plasztikus kifejezés művés�évé lép elő, s így adekvát módon jeleníti meg a farkasmenyasszony gyönyörteli, erotikus extázisát, azt a gyönyört, melyet az eddig ismeretlen természeti erőnek és szabad léleknek a megtapasztalása okoz. A balladisztikus, kihagyásokra, elhallgatásokra, ismétlésekre épülő – helyenként monoton – beszédmód, komor hang, illetve a baljós előjelek már a regény elején előrevetítik a tragédiát, sejtelmes, tragikus hangulatot közvetítenek. Ezeknek a sorsszerű előjeleknek az értelme jórészt kifejtett, tehát az addig csak sejtető következmény bizonyossá válik. Így Aalo sorsa is eleve elrendeltté lesz, mivel a testén található barna tűzfolt – amelyet az emberek boszorkányjegynek, a Sátán kézjegyének neveznek – és vörös haja a népi hiedelem szerint démoni erőktől való megszállottságot sugallnak. E megszállottság szintén két én meglétét feltételezi, mivel a szakirodalom szerint *“megszállottság esetén pedig az idegen szellem jelenlétét, az énbe hatolását, vagy más értelemben egy másik én jelenlétét, többes személyiség*

²⁴⁵ A bibliai párhuzamokkal kapcsolatban vö. Laitinen 3. 238-240.

²⁴⁶ Kallas: i. m. 513.

létrejöttét hangsúlyozták."²⁴⁷ Aalo halála a kezdetektől sejthető, ezt bizonyítja többek között, hogy szövegszinten a lány személyével kapcsolatban a halál folyamatosan említődik. Így az elbeszélő nem a cselekmény végkifejletére futtatja ki a történetet, hanem az addig vezető út érdekli. Az emberi személyiség kettősségét, az ösztönök erejét, annak érvényesülési lehetőségét, a személyiség határait akarja megmutatni, s ehhez választja háttérként a paraszti közeget.

Ebben a regényben adott annak a megmagyarázhatatlan érzésnek és hangulatnak az ereje, ami vonzza Aalót valami ősi, új és misztikus felé. E kiteljesedés eufórikus öröme mutatkozik meg farkas alakjában kibontakozó szenvedélyességében, szabadságérzetében. Kallas törekvése az általános emberire oda vezet, hogy az emberi szív és szenvedély harcában az élet személyes formáit valami emberfölöttiben, különlegesben, egyediben, időtlenben találja meg. Ez az az út, amely Kallast az irracionalizmushoz, a misztikumhoz vezet.

6.3.3. Az elbeszélői szerepek változatossága

Maga az elbeszélés keretbe foglalt, egy szálon futó, anekdotikus alapelvű, történetközpontú, archaikus krónikastílusban előadott. E stílusnak megfelelően az elbeszélő már a keretben tanúságot tesz jelenlétéről oly módon, hogy pusztán a tényekre támaszkodva röviden felvázolja a történetet (ismerteti a hírt):

*"Íme Aalo története, Priidik erdész hitvestársának regéje, ki Sátán hatalmából farkassá változott, s hites férje mellől farkasemberként a vadonba futott, hol az erdő vadjaival s az erdei Démonnal, a diabolus sylvarummal érintkezett, s kit ezért az észtek parasztok farkasmenyasszonynak neveztek el. Uram, oltalmazd testünket s lelkünket minden bajtól és gonosztól ezüstös pajzsoddal, melyről a kísértő nyilak visszapattannak, most és mindörökké."*²⁴⁸

A narrátor már a cselekmény megkezdése előtt – nevezzük bevezető szakasznak – összefoglalja a tulajdonképpeni történetet, amit történelmi adatokkal, nevekkal igazol, miközben az olvasó háttértudását bővíti. A latin kifejezéseket jól olvasztja egybe az archaizmusokkal, illetve népies kifejezésekkel, szófordulatokkal. Ezt következetesen alkalmazza végig az elbeszélés folyamán, bár a megvalósítás sikere változó. Ezt a bevezetőt aztán az elbeszélő beépíti gondosan kialakított érvrendszerébe, így Aalo későbbi sorsának alakulása jól előkészített. A cselekmény valóságosságát igazolandó a narrátor nagy hangsúlyt

²⁴⁷ Pócs Éva: Transz és látomás Európa népi kultúráiban. In: Eksztázis, álom, látomás. Szerk.: Pócs Éva. Balassi Kiadó. Bp., 1998. 21.

fektet a milió bemutatására, melynek legfontosabb ismérve a világtól való elzártsága, ami lehetővé teszi a népi hiedelemvilág koncentrált jelenlétét a közösség életében. A helyszín egyik meghatározása ("bizonyára isten háta mögötti hely"²⁴⁹) a település elhelyezkedésén túl utal e környezet szellemiségére is, így a narrátor a kezdetektől befolyásolni tudja olvasóját, hogy egy ilyen környezetben a Sátán befolyása s ezzel párhuzamosan a keresztény útról való letérés lehetséges. Az általam vizsgált népábrázoló művek esetében gyakori a történet elé szerkesztett bevezető rész, melynek funkcióját az elbeszélő szempontjából látom fontosnak. Itt történik ugyanis a tulajdonképpeni történet előkészítése, az ábrázolt világ hitelességének megalapozása. Az elbeszélő itt kívánja elképzelt olvasóját ráhangolni az elkövetkezendőkre, s ezzel párhuzamosan igyekszik irányítója is lenni, amennyiben körvonalazza a történésekhez való viszonyulás számára adekvát formáját.

Jelen regény esetében már a kezdetektől megfigyelhető, hogy az elbeszélő belehelyezkedik, illetve benne él ebben az archaikus krónikastílusban, időben szándékosan nem távolítja el túlságosan az eseményeket saját – az elbeszélés – korától, így a narráció és a cselekmény időbeli távolsága csupán néhány évtizedre tehető. Ez lehetővé teszi a hitelesség látszatának megőrzését, s jelen esetben csökkenti a distanciát az elbeszélő és a szereplők között, hiszen a kor hiedelemvilágában élő, azt elfogadó, ezáltal kompetenssé váló történetmondó könnyebben viszonyulhat megértéssel a szereplők iránt. Az elbeszélő az elmondottak hihetőségét, saját kompetenciáját különféle hitelesítő momentumokkal igazolja. A cselekményt hitelesítő momentumok közül a leghatásosabb a záró keretrészben található pontos hivatkozás a bírósági tárgyalásra:

*"Ám mindent, ami ezekre a lapokra írva vagyon, feddhetetlen, tisztességes bizonyágtévők és szemtanúk szavai tanúsították az alsófokú bíróság vizsgálata idején, amelyet Priidik erdész szaunájának leégése és feleségének, Aalónak halála miatt Anno 1650, Pyhalepában Észtország gubernátorának, Erik Oxenstierna úrnak parancsára Läänemaa bírója, az erőskezű és igazi úr, Kärbla örökös ura, Arend Aderkas Thomas Gentschinnel, Hiiumoisa urával, valamint Wolmar Uexkullinnal, Essu urával, mint ülnökökkel együtt lefolytatott."*²⁵⁰

²⁴⁸ Kallas: i. m. 493.

²⁴⁹ uo. 495.

²⁵⁰ uo. 551.

Ezt a kompetenciát erősíti Hiidenmaa közelmúltbeli történelmének nevekkkel, évszámmal, eseményekkel való felvázolása, valós helynevek említése, az elbeszélő nyelvezetének krónikastílusa, népi hiedelemvilágban való hite.

Ugyanez a szerepe annak a körülménynek, hogy az elbeszélő ismeri e paraszti közösség hiedelemvilágát, szokásait, életmódját, sőt nyelvét is. Tisztában van a Sátán és a boszorkány kapcsolatával, a boszorkányszombat, illetve a boszorkányfürösztés jelentőségével, a boszorkányjegyek jelentésével, a Szent Iván éjszakájához fűződő népi hiedelmekkel, s ezek egy részének jelentését fel is fedi olvasója számára, annak háttértudását bővítendő. Ezzel kapcsolatban jól megszerkesztettnek mondható, hogy Aalo átlényegülése Szent Iván éjszakáján történik, hiszen akkor a népi hiedelem szerint sok csodás és mágikus esemény megtörténhet – mint ahogy ezt az elbeszélő részletesen kifejti –, így az Aalóval történtek is hihetővé válnak.

Az elbeszélő hitelesítő eljárásának legkonkrétabb formája az eseményekhez fűződő kommentárként jelenik meg, mint például a metamorfózis esetében:

(“Mert ilyen hatalmat adott az Úr a Démonnak, jeget, tavaszi fagyot s szélvihart idézhet elő, megmérgezheti a leget és a vizet, és farkassá változtathatja az embereket.”)²⁵¹

A történetnek ez a kulcsmotívuma, így ezt próbálja az elbeszélő leginkább igazolni, még ha ez a típusú igazolás konkrétságában elég primitívnek látszik is. Megállapítható ezzel kapcsolatban, hogy a történet főbb mozzanatai minden esetben jól előkészítettek, megindokoltak, nehogy a történet egésze logikailag kifogásolható legyen, s ilyenformán veszítsen hitelességéből.

Megfigyelhető, hogy a regény háttérében álló háttérszövegekre többféleképpen is történik utalás. Részben az idézett dokumentumszerű történetek, másrészt az események teológiai megközelítése, valamint a néprajzi anyag folyamatos jelenléte alapozza, illetve alkotja meg a történet szövetét. Megjegyzendő, hogy az események teológiai megközelítéséhez nem csupán a bibliai párhuzamok tartoznak, hanem az elbeszélőnek az elmondottakhoz közelítő attitűdje is, mely minden esetben feltételezi egy, a keresztény erkölcsi alapokon nyugvó értékrendszer jelenlétét. Ezt támasztja alá, hogy az elbeszélő fiktív közönségét a *“Keresztény testvéreim!”*²⁵² megszólítással illeti, kijelölve ezzel az eseményekhez való közelítés irányát. Ezt a viszonyulást hivatottak alátámasztani a bibliai párhuzamokon túl az általa említett latin

²⁵¹ uo. 511.

²⁵² uo. 551.

idézetek, melyek közül kettőt (*Homo homini lupus – Ember embernek farkasa, Quis novit Daemonis astus? – Ki ismeri a Démon fortélyát?*) a szövegben központi helyre tesz, így kapcsolja a történet egészéhez, ezzel is alkalmazkodva a kor elvárásaihoz. Az elbeszélő tehát folyamatosan próbál ezen értékrendszernek megfelelni, ám ez a szöveg egészét tekintve mégis sikertelennek mondható, hiszen a lány tetteinek örökös mentegetése során folyamatosan túllép ezen értékrendszer határain, s így lelepleződik.

A narrátor maga nem vesz részt a történetben, de az elbeszélés folyamatában végig érezhető a jelenléte. Legkevésbé természetyszerűleg a milió bemutatásakor mutatkozik meg, ám annál inkább jelenlévő a szereplők identifikációjában, gondolataik tolmácsolásában, Aalo élete egy bizonyos szakaszának időbeli összefoglalójában:

*"A Suuremoisában rendezett farkasvadászat óta Aalo, Priidik erdész hitestársa a lóp után sóvárgott, a farkasok közé vágyott, el az emberektől, el a keresztény egyház kötelékéből, amelyhez a szent szentség és más szakramentumok fűzték."*²⁵³

Felfedi magát az eseményekhez fűzött kommentárjában is:

*"Eme rengeteg vadjai, amelyek magától a Sátántól származnak (az archilupus azaz a vezérfarkas nem maga a sátán-e vajon?), és amelyek a boszorkányok cimborái, nem érték be azzal, hogy Kopu és Ristna erdeiben tanyázzanak..."*²⁵⁴

Az elbeszélő legszembetűnőbben az egyenesen az olvasóhoz intézett szövegrészekben mutatkozik meg:

*"Keresztény testvéreim! Midőn a Démon lehelete érinti meg a halandó embert, földhöz annak lába többé nem ér; szelleme nyugtalanul száguld, mint a szélvihar; lelkének szövétneke pedig fényesen világol, miként az olajjal megöntözött tűz"*²⁵⁵

Megfigyelhető, hogy az elbeszélés – a krónikastílusnak megfelelően – viszonylag kevés párbeszédet tartalmaz, azok szövegbeli elhelyezése minden esetben jól megválasztott. Ezt bizonyítja, hogy amikor a párbeszéd központi szerephez jut – l. azt az epizódot, amikor Priidik előtt lelepleződik Aalo éjszakai élete – , az az események felgyorsulásával jár, s minden esetben a jelenet drámaiságát hivatott kiemelni.²⁵⁶

A szereplők identifikációjában fontos motívum lesz ember és állat párhuzamba állítása, ami a népábrázoló regények egyik kedvelt motívuma. A legtöbb esetben ez az emberi lét

²⁵³ uo. 506.

²⁵⁴ uo. 494.

²⁵⁵ uo. 551.

lefokozottságát van hivatva érzékeltetni (l. Kianto, Jotuni elemzett művei), itt viszont Aalóval kapcsolatosan ártatlanságára, illetve az emberekkel való viszonyára utal ezzel az elbeszélő, s közvetetten megvilágítja az ember természetbe ágyazottságát:

“E hajadon minden bizonnyal békés természetű, hisz oly türelmes és szelid volt az állatokkal, nem gerjedt haragra s nem is szidalmazta őket. Férjének és gyermekének (ha isten egykor gyermekkel áldja meg) nem ily gyöngéden fogja-e majdan gondját viselni”²⁵⁷

Az elbeszélői pozícióval kapcsolatban Kai Laitinen a narrátor négy szerepkörét különíti el. Az első a gondolkodó, filozofáló, a történeteket fontolgató elbeszélőé (*pohtija*), aki előszeretettel von bibliai párhuzamokat az egyes történések kapcsán, illetve morális alapokon ítéli meg Aalót. Ezzel szorosan érintkezik az eseményeket ismertető elbeszélő szerepe (*selostaja*), aki a történetek pusztá ismertetésére, tehát az olvasó tájékoztatására vállalkozik. A fent említett elbeszélői szerepek által kijelölt nézőpontok egészülnek ki helyenként Aalo és Priidik fókuszával, így válnak az események több oldalról megvilágítottá.²⁵⁸ Az elbeszélői szerepek ilyesfajta felosztásával alapjaiban egyet lehet érteni, ám éles elkülönítésüket nem látom indokoltnak. Az elsőként említett elbeszélői pozíciót (*pohtija*) magam egyenesen moralizálónak, a másodikat (*selostaja*) pedig krónikásnak nevezném, mivel ezen megnevezések e szerepek fő jellemzőjére világítanak rá. Az elbeszélőén túl valóban Aalo és Priidik szemszöge látszik meghatározónak, ám ezek kiegészülnek más szereplő, illetve az elbeszélő fókuszával is, így az éles elkülönítés itt sem látszik indokoltnak, hiszen e szerepek, s az általuk felkínált nézőpontok kiegészítik egymást, sőt helyenként egymásba játszanak. (A fokalizáció kérdésével a következő fejezetben foglalkozom részletesen.)

Az elbeszélői szerepekkel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a narrátor alapvetően a krónikás-elbeszélő szerepébe próbál belehelyezkedni. Ebből kiindulva az olvasó bizonyos fokú szenvtelenséget, objektivitást s ugyanakkor visszahúzódást vár az elbeszélőtől, ezt azonban ő csak helyenként tudja megvalósítani. Ezt támasztja alá, amikor e heterodiegetikus elbeszélő mesterien alkalmazza az archaizáló, a kor népi hiedelemvilágában élő "krónikás" stílusát, miközben több ízben szinte prédikációszerű beszédet intéz közvetlenül a hallgatóságához, biztosítva őket empátiás képességéről, látszólagos közösséget vállal a kor

²⁵⁶ vö. Sala: i. m. 145-146.

²⁵⁷ Kallas: i. m. 500.

²⁵⁸ Laitinen 3. 251.

emberével, aki ebben a babonák övezte keresztény világban nem fogad el semmit, ami a normától különbözik:

*"Üdv Isten dicsőségének, ragyogjon glóriája tiszta fénnel, miként Pyhalepa templomában a csillár karácsonyi gyertyái, hogy a Démonok és Uruk vereségét mindannyian látva lássák, midőn zsákmányát, melybe szigonyát belédöfte, iszonyú bömböléssel elereszti."*²⁵⁹

A krónikás szerepkör itt nem választható külön, szinte egybeolvad az elbeszélő moralizáló attitűdjével, s együttesen hivatottak alátámasztani, hogy az elbeszélő beleillik az általa közölt krónika korába. A narrátor szintén a kor elvárásainak akar megfelelni, amikor próbálja elítélni Aalót, ugyanakkor folyamatosan lelepleződik a lány és férje iránt érzett rokonszenve. Észrevehető ez már Aalo külsejének és természetének bemutatásakor, amikor a lányt – egy birkamosás alkalmával – egyértelműen szebbnek, jámborabb, finomabb természetűnek, szűziesnek mutatja:

*"Ám ez a lány nem rángatta a birkát, sem heves haraggal nem lelte kedvét az átkozódásban és a szitkozódásban, mint a többi vászoncseléd, a jószágot szelíd, szánakozó szavakkal próbálta csendesíteni, csillapítón szólván hozzá, miként a gyermekhez."*²⁶⁰

Aalónak a tömegből való kitűnése már itt, a cselekmény megkezdésekor figyelmet kelt. Ez párhuzamban áll e falusi közösségtől való eltéréssel, illetve előrevetíti azt. Fontos, hogy az elbeszélő szimpátiája a farkas-Aalo iránt is töretlen – ezt bizonyítja, hogy a legimpozánsabb vezérfarkassal állítja párba –, ennél fogva ismét kiesik a keresztény értékvilágot közvetítő krónikás szerepéből, így az olvasó sem tudja elítélni a lányt, tehát a narrátor ezirányú törekvése meghiúsul.

Ugyanakkor Priidiket is felmenti – *"Bizonyára szíve szavának engedett"*²⁶¹ –, hogy nem vette figyelembe az Aalo testén lévő, a gonoszról árulkodó baljós előjeleket. A lány mentségére szól az a többször hangsúlyozott tény is, hogy – miután a nevezetes farkasvadászaton először hallotta az Erdő Szellemének hívó szavát – kerítéssel, kutyákkal próbál védekezni a gonosz ellen, próbál ellenállni. Majd ezután az elbeszélő teljesen felmenti a felelősség alól azzal, hogy parancsra cselekedett, minden a Sátán akaratából történt:

²⁵⁹ Kallas: i. m. 545.

²⁶⁰ uo. 498.

²⁶¹ uo. 500.

*"A Sátán akaratából Aalo ekkor teljesen elfeledte egész megelőző életét, (...) (Mert ilyen hatalmat adott az Úr a Démonnak, jeget, tavaszi fagyot s szélvihart idézhet elő, megmérgezheti a leget és a vizet, és farkassá változtathatja az embereket.)"*²⁶²

Annak ellenére, hogy az elbeszélő már itt teljesen megalapozta Aalo ártatlanságát, mindvégig kifejezetten együttérzően, gyöngéden beszél róla. Mikor a lány elüldöztetése után visszajön a házba, s egy szerelmes éjszakát tölt férjével, ismét rokonszenvét fejezi ki iránta, felmentve Priidiket a szerelem nevében a gonosszal való egyesülés vádjá alól. Ugyancsak együttérzésének ad hangot, amikor az Aalóra halált kívánó falubelieket a következőképpen jeleníti meg:

*"Ekkor öt-hat vénségesen vén falubéli öregasszony rebbent be az udvarra, miként károgó hollósereg, s egy darabig tanakodtak."*²⁶³

A falubeliek – mint az várható volt – rágyújtják a szaunát a szülés után még erőtlen Aalóra, ám Priidik most sem bizonyul teljesen bűnösnek felesége halálában, hiszen:

*"Priidik erdész ekkor már nem volt a közelben, mivel a szaunát elhagyván, lelkének kínzó keservében az erdő mélye felé vette útját."*²⁶⁴

Aalo halálának következetessége a történet szempontjából két aspektusból magyarázható. Egyrészt várható következménye ezen elszigetelt közösség világnézetének, másrészt a népi hitvilág magyarázza, amely a boszorkánynak azt a képességet tulajdonítja, hogy ördög általi megszállottságát képes továbbadni, kettős (ember-szellem) lényénél fogva lehet megszállott és megszálló is.²⁶⁵ A falubeliek tette egyértelműen az önbíráskodás megnyilvánulásának tekinthető, amiből következik, hogy a megszállottat a korabeli társadalom törvényen kívülinek tekintette, ezáltal feljogosítva érezhették magukat bármiféle önbíráskodásra vele szemben.

Az elbeszélőnek Aalo iránt érzett rokonszenve a regény zárlatában is megmutatkozik, amikor is Priidik lövése örök nyugalmat biztosít a halála után farkasként nyugtalanul bolyongó nő lelkének.

Szenvtelenségre vonatkozó kísérlete tehát az elbeszélés folyamán sorozatosan megdől, amint hőseit próbálja tisztázni az őket ért vádak alól. Véleményének állandó jelenléte okán nem tud sem tárgyilagos, sem visszahúzódó maradni. Ez utóbbi azért sem sikerülhet, mert

²⁶² uo. 511.

²⁶³ uo. 538.

²⁶⁴ uo. 544.

²⁶⁵ Pócs 1. 174.

igyekszik történetét s saját magát hitelesíteni, s ezt gyakorta az eseményekhez fűzött kommentárjában teszi. Annak ellenére tehát, hogy heterodiegetikus elbeszélővel van dolgunk, jelenléte az elbeszélésben – nem a történetben – végig érezhető, véleménye, nézőpontja meghatározó az olvasó számára.

E krónikás elbeszélő, kinek feladata pusztán a történet ismertetése volna, gyakorta mutatkozik meg moralizáló oldaláról, ami véleményem szerint arra vezethető vissza, hogy próbál behelyezkedni a kor értékrendszerébe, saját kompetenciáját alátámasztandó. Ezt a nézőpontot kívánja erősíteni Aalónak a keresztény értékrend szemszögéből való megítélésével, s innen válik érthetővé fiktív közönsége/olvasója megválasztása is. Megállapítható azonban, hogy az elbeszélő ebből a szerepkörből is kiesik, mivel a lány iránt érzett rokonszenve szinte érvényteleníti a keresztényi erkölcsön alapuló ítéleteit. Ilyesformán a regényben ugyanazon elbeszélő által felvett különböző szerepek, pozíciók küzdelmét figyelhetjük meg, melyek közül – a krónikás-moralizáló elbeszélő eredeti szándékától eltérően – az Aalo történetét megértő, ilyesformán e közösség normáit átlépő, így az adott korba behelyezkedni nem képes elbeszélő rajzolódik ki legélesebben. Magát az elbeszélőt is kettősség határozza meg tehát a történethez való viszonyulása kapcsán, s e kettősségén – tulajdonképpen a közösség normáinak, illetve saját értékrendszerének különbözőségén – nem tud úrrá lenni, még akkor sem, ha az elbeszélést a “moralizáló-elbeszélő” zárja a történet erkölcsi tanulságára utalva. Az a tény, hogy a narrátor nem képes elfogadni teljesen e közösség normáját, s minduntalan át kényszerül lépni annak határait, minden igyekezete ellenére mégis növeli a distanciát közte és történetének szereplői között, s így lepleződik le egy későbbi kor képviselője.

6.3.4. Fokalizáció és elbeszélői pozíció kapcsolata

A művet mind szerkezetileg, mind tartalmilag összetettebbé teszi a nézőpontok váltakozása, az egyes részek eltérő focalizációja. Az elbeszélés során leginkább a kívülálló krónikás, illetve moralizáló elbeszélő nézőpontja a leghangsúlyosabb. Ez a két szerepkör nem áll távol egymástól (hiszen mindkettő a kor normáihoz illeszkedő), így az ennek megfelelő nézőpontok is részben fedik egymást, ám a moralizáló elbeszélő fókuszja gyakrabban érvényesített. Megfigyelhető azonban, hogy az elbeszélő olykor lemond szereplői javára arról, hogy saját szempontját érvényesítse, így lehetőséget ad az egyes események több oldalról való bemutatására. Elsősorban Aalo az, akinek javára e szempontváltás megtörténik, így az ő szemszögéből sokkal közvetlenebbül – az elbeszélő közvetítésével, de Aalo tudatán át – tárul elénk az az epizód, amikor először hallja az Erdő Szellemének hívó szavát, majd amikor

enged is ennek a hívásnak s farkassá változik. Újabb fokalizációs játék, ahogy ezek után az ember-Aalo és a farkas-Aalo szempontja váltakozik attól függően, hogy az átváltás mely szakaszában vagyunk. A farkas-Aalo nézőpontjából láthatjuk a lápon való éjszakai futásnak, a farkastársadalom belső életének, a vadászat véres kéjének örömét. Ez az az új nézőpont, ami a lány számára a világ másként való szemlélésének lehetőségét adja, megmutatja e zárt közösségen kívüli világot, s ezzel párhuzamosan a közösségre kívülről való rálátást biztosít. Az elbeszélő és Aalo nézőpontján kívül Priidik szemszöge érvényesül többek között akkor, amikor a lápról hazatérő feleségét fogadja, valamint az elbeszélés utolsó fejezetében, amikor keresi a farkas-Aalót, hogy örök nyugalmat biztosítson neki. Az említetteken kívül szerephez jut még a falu közösségének fókuszja abban a jelenetben, ahol a felbőszült, vérszemet kapott falusiak rágyújtják a szaunát a gyermekét megszüülő Aalóra. Annak ellenére, hogy önálló fókuszja nem érvényesül, szólnunk kell Aalo sorstársáról, Valbernéről, kinek története többször szóba kerül. Az ő sorsának alakulása megvilágítja s kívülről teszi szemlélhetővé a faluközösség és e közösség normáit megszegők kapcsolatát, s ilyenformán előrevetíti Aalo megítélését, közvetíti a közösség fókuszát, illetve az olvasónak az itt működő társadalmi normáról való háttértudását bővíti.

A nézőpontváltások ellenére mindvégig érezhető, hogy az elbeszélő igyekszik a saját szemszögét érvényesíteni, ám a közvetlenebb ábrázolás kedvéért olykor lemond erről, hogy aztán újra és újra visszavegye azt. Az olvasó szemszögéből vizsgálódva azt kell mondanunk, hogy annak ellenére, hogy formálisan leginkább a narrátor nézőpontja az uralkodó, a mű egészét tekintve mégsem az látszik érvényesülni. Az elbeszélő igyekszik a kor hiedelemvilágának megfelelően elítélni Aalót (tehát nő a távolság közte és Aalo között), ám emocionálisan mindvégig a lány mellett áll (tehát csökken a távolság köztük). Még mindig az olvasó felől nézve, a szereplők és a narrátor közti távolság kisebb, mint az olvasó és az elbeszélő közötti távolság. Ez az állítás viszont csak az időre vonatkozóan igaz, hisz az elbeszélő nem tudja betartani a XVII. századi krónikás értékítéletét, folyamatosan kilép ebből a szerepből, engedvén érzelmeinek. Többek között ebben mutatkozik meg a XX. század szellemisége. A fentebb felvázoltak mind annak köszönhetőek, hogy alapvetően megbízhatatlan elbeszélővel van dolgunk, aki nem tudja tartani magát eredeti szerepéhez. A nézőpontok sokoldalúsága, folyamatos váltakozása viszonylag átfogó képet ad az olvasó számára. Megjegyzendő azonban, hogy a krónikás/moralizáló elbeszélőnek a választott szerepből való folyamatos kiesése meghiúsítja azon szándékát, hogy olvasója a kor értékrendszere szerint ítélje meg a lányt, így végeredményben a falu zárt, szűklátókörű értékvilága ítélődik el, mely határt szab az emberi kiteljesedésnek.

6.3.5. *A természet szerepe az elbeszélésben*

A cselekmény időtartama könnyen meghatározható, hiszen az idő múlását az évszakváltások s ezzel együtt a fényviszonyok megváltozása szemléletesen, mondhatni plasztikusan érzékelteti. Megállapíthatjuk, hogy minden, a történet szempontjából fontosabb esemény egy külön évszakhoz kapcsolódik. Priidik először egy forró, fényes nyári nap pillantja meg Aalót, amikor még minden békés, a rossznak még csak az előjeleit sejtethetjük. A sorsfordító farkasvadászat, amikor először hallik az Erdő Szellemének hívása, egy hideg, kora tavaszi nap eseménye, az ingoványos erdőbe beszűrődő fény sejtelmes hangulata jó háttérként szolgál a démoni erők ábrázolásához. Szent Iván varázslatos napjának éjjelén végleg megpecsételődik Aalo sorsa, a Démoné lesz örökre. Az erdő mélyén történt éjjeli kalandot az északi országokban nyáron oly jellemző fehér éjszaka fényében láthatjuk. A nyár múlásával a fény mennyisége is egyre csökken, s egy ilyen, aratás utáni nyári éjjel lepleződik le a lány titka, amiért Priidik a vadonba száműzi őt. Csak hosszú idő elmúltával, ősszel, a Hold sápatag fényében mer Aalo hazajönni, s titkon szerelmes éjszakát tölt férjével. A falubeliek vérszomjas hangulata párhuzamba állítható a nyár hevével, amikor is egyhangúlag tűzhalálra szánják a magzatát megszüülő asszonyt. A lelkiismeret-furdalástól szenvedő Priidik egy őszi napon határozza el, hogy örök nyugalmat ad Aalo nyugtalanul bolyongó lelkének, s egy holdvilágos éjszakán gyűrűjéből készült ezüstgolyóval lelövi feleségét, miután így imádkozik elismerve Aalo lényének kettősségét:

"— Lélek, ki kétfelé hasadtál, egyszerre voltál a nappalé és az éjszakáé, az Istené és a Sátáné, emelkedj fel a Teremtőhöz, hogy gyöngéd kézzel ismét összeillesszen!"²⁶⁶

Ezek alapján tehát a cselekmény időtartama kicsivel több, mint három év, s ez 1646-49 közé helyezhető el az elbeszélő utalásai alapján. Megjegyzendő, hogy ezen időszakon belül az események az Aalo szempontjából lényegi történések alapján oszthatók fel, ezek egy-egy évszakhoz kapcsolódnak, s ez határozza meg az elbeszélés ritmusát is. Az egyes epizódok kifejtettsége természetesen nem egyforma, az Aalo szempontjából lényeges mozzanatok – mint például a lápon való futás – hosszabban tárgyaltak, s helyenként a lány szemszögéből érvényesülő szubjektív időtapasztalást érzékeltetik. Ilyenformán a történet idejének, illetve a külső, történelmi időnek a múlása nem fedi egymást.

²⁶⁶ Kallas: i. m. 551.

A természet változása, a természetközelség kulcsfontosságú a regényben. Egyrészt a cselekmény az évszakok tagozódását kíséri, másrészt a természet a szabad élet szimbólumává válik abban az értelemben, hogy Aalónak csak ott sikerül kiteljesednie, megvalósítania magát. A mocsár, az ingovány s általában az erdő – néphagyomány szerinti – varázslatos volta is hangsúlyt kap az Erdő Szellemének, a Szent Iván éji varázslatnak, az erdőt övező misztikumnak az említésével. Legszembetűnőbb a természetközelség akkor, amikor Aalo farkas alakjában eufórikus boldogságban fut a lápon szinte egybeolvadva az ősi természettel. Ez az egybeolvadás akkor válik teljessé, amikor az őt uralmába kerítő szellemiséggel egyesül:

“Szétszóródott a vadon fenyőinek zúgásában, aranyló gyantaként szivárgott elő a sudár fenyőszál vöröses kérge alól, elenyészett a tőzegmoha zöldes nyirkosságában, mivel immár a diabolus sylvarum tulajdona és a Sátán prédája volt.”²⁶⁷

Ezen a ponton vonhatunk párhuzamot Kallas és Sillanpää regényei között, akinél az ember hangsúlyozottan a természet részeként jelenik meg. A természet a finn népábrázoló regényhagyománynak megfelelően állandó jelenlétével követi a cselekmény alakulását. Ez hangsúlyozódik itt Aalóval kapcsolatosan, amikor a természet több ízben figyelmezteti a rá leselkedő veszélyre, majd később átlényegülésének tanúja lesz. A természethez való bensőséges viszony megmutatkozik az elbeszélő stílusában is, amennyiben a természetről szólva nyelvezete lírai elemekkel telítődik. Jellemző motívum a természettel való összehasonlítás, mint ahogy ezt Aalo külsejének leírásában is megfigyelhetjük:

"Haja barnásvörös volt, mint a parti gyep színe, melyre a tavaszi vizek rozsdás hordalékukat leteszik, szemei azonban sötétek, csalogatók és vonzók, miként a mocsárszemek, ám felszínük mozdulatlan, mint a láp vize."²⁶⁸

Itt érdemes megjegyezni, hogy a lányt a közösségből elcsábító szellemiség konkretizálása nem egyértelmű, hiszen e szellemiségben a diabolus sylvarum, a Sátán, és általában a gonosz mellett az Erdő Szelleme keveredik egymással. Itt ismét a szövegben uralkodó kettősség mutatkozik meg, amennyiben a keresztényi szemlélet és a népi hiedelemvilág összekapcsolódását fedezhetjük itt fel, valamint újabb példát találunk az itt élők természeti meghatározottságára:

²⁶⁷ uo. 516.

²⁶⁸ uo. 498-499.

“Ebben a percben egy volt az Erdő Szellemével, a hatalmas Démonnal, aki farkas alakjában őt választotta és hatalmába kerítette, minden köztük lévő korlát megsemmisült, úgy oldódtak föl egymásban, miként két harmatcsepp egyesül”²⁶⁹

Megállapíthatjuk, hogy bár a belső szerző próbál a kor felfogásának, nyelvezetének, stílusának megfelelni, ellentmondásossága mégis arra enged következtetni, hogy ő maga sem ért egyet a másságot el nem viselő, szűklátókörű, a népi hiedelemvilág babonáit törvényként tisztelő kor, illetve közösség felfogásával, s itt mutatkozik meg a XX. század képviselője.

6.3.6. A parasztság mint társadalmi réteg megjelenése a regényben

A regény történése lehetőséget ad arra, hogy a paraszti társadalom egy szegmense megmutatkozhasson. Ez a terület jelen esetben egy falusi milió, melynek legfontosabb jellemzője az elszigeteltség, ami természetszerűleg bizonyos szemléletbeli zártságot, szűklátókörűséget teremt e közösségben. Megjegyzendő, hogy e falusi közösség szociálisan magasabb szinten áll, mint az általam elemzett művek paraszti közössége: Aalóék például cselédet tartanak. Az itt élők szociális, társadalmi helyzetéről azonban ennél több szó nem is esik a regényben, ami alátámasztja azon feltevésemet, hogy a regénynek nem célja a paraszti társadalom szociális, társadalmi meghatározottságával foglalkozni. Ehelyett inkább az elszigetelt falusi közösség természetét kívánja bemutatni, illetve az egyén helyzetét ítéli meg az alapján, milyen mértékben van lehetőség e közegben az egyén önmegvalósítására. Aalo sorsa kapcsán bebizonyosodik, hogy e közösségben a norma megsértése büntetendő, így az egyén önmegvalósításának csak a közösség szigorú normájának keretein belül van értelme, tehát a közösségi értékrenddel való azonosulás kötelező. Ezt támasztja alá, hogy a lány átlényegülése idegenné teszi őt ebben a közösségben. Ilyenformán nemcsak a normák felrúgása, hanem annak elhagyása is lehetetlen, ami maga után vonja, hogy a visszatérés is az. A népábrázoló írások szintjére vetítve ez annyit jelent, hogy a zárt paraszti közösségből való eltávolodás a megkülönböztetés, esetlegesen a kizárás tényét vonja maga után. A gyökerekhez való visszatalálás a közösség szempontjából nehézkes, hiszen a visszatérőt tartózkodással fogadják, s általában nem egyenrangúként kezelik. Jelen regény esetében tehát a paraszti réteg nem társadalmi réteggént, hanem mint közösség értelmeződik, az lesz a vizsgálat tárgya.

Megfigyelhető, hogy Kallas regénye esetében az alsóbb néprétegből származó Aalo jellemének megítélése eltér a századelő népábrázoló hagyományától. A lányt – mint a népábrázoló regények paraszti szereplőjét – öntudatosság, határozottság, döntési képesség

²⁶⁹ uo.

jellemzi, nem érvényesül vele kapcsolatban a Kianto regényeiből ismert lusta, gyámoltalan paraszt képe, illetve az önálló döntésre képtelen, alárendelt szerepű nő jelleme. *A farkasmenyasszony* esetében lényeges, hogy Aalót női mivoltában is a fent említettek jellemzik, képes függetlenségének megvalósítására, mely a szabadság érzésével ajándékozza meg. Naivnak mondható Aalo azonban abból a szempontból, hogy nem látja be e közösség változásra való képtelenségét, s hazajön, remélve férje támogatását. A parasztság egészének megítélésével kapcsolatosan azonban az Aalóról mondottak nem jelentenek lényegi változást, hisz maga az elbeszélés nem teszi kérdésessé e zárt paraszti közösség merevségét, sőt e merevség tarthatatlanságára kívánja felhívni a figyelmet, amit a XX. század fejlődő társadalmában idejétmúltnak ítél.

Kallas kisregénye utat nyit az emberi lélek analizálásának, így figurái is egyénítetté válnak. Ő inkább az emberi lélek mélyén megbúvó erők hatalmát, kitörését vizsgálja – a század pszichologizáló hagyományának folytatójaként –, s ezt helyezi paraszti környezetbe. Narratológiai szempontból megfigyelhettük a külső elbeszélői pozíció alkalmazását, azt, hogy elbeszélő és szereplői között nem nagy a távolság, sőt a narrátor rokonszenve a főszereplő iránt világosan megmutatkozik. A szereplők megítélése nem társadalmi hovatartozásuk függvénye, sokkal inkább jellemükből, cselekedeteikből fakad, a narrátor saját értékítéletét főként morális szempontokra alapozza. A népbábrázolás jelen esetben egy magasabb célnak van alárendelve: Kallas az ember önmegvalósításra való igényét hangsúlyozza ezáltal.

7. F. E. SILLANPÄÄ: NUORENA NUKKUNUT – SILJA

7.1. Sillanpää és a hagyomány

F. E. Sillanpää népábrázoló regényei épp annyira hagyományörzők, mint amennyire új szempontot hoznak e prózáirói hagyományba, így e tradíció jellegzetességeinek széles skáláját felvonultatják. A parasztság mint társadalmi réteg több esetben lesz a vizsgálat tárgya, s ez olykor kiegészül a parasztság és a hatalom birtokosai viszonyának, a társadalmi hierarchia mibenlétének elemzésével. Ezen a vonalon helyezkedik el az író *Hurskas kurjuus – Jámbor szegénység* című regénye, amely – Kianto és Lehtonen említett regényeihez hasonlóan – egy időszertű politikai eseményt, jelen esetben a polgárháborút állítja a cselekmény háttérébe, hogy annak a parasztság életében betöltött szerepét vizsgálja. Ez a perspektíva lehetővé teszi a társadalmi változások analízisét is, ezáltal kirajzolódik a kor társadalmának szerkezete és működésének mechanizmusa. Juha Toivola figurája kapcsán a parasztság tanulatlanok, tehetetlenek, gyámoltalannak mutatkozik s ilyenformán képtelenek arra, hogy bármiféle megszerzett lehetőséggel – akár a hatalommal – élni tudjon. Sillanpää itt elsősorban a szegényparaszti rétegre koncentrál, ezen életforma megrajzolásához szociális szempontot érvényesít.

Már Sillanpää első regénye (*Elämä ja aurinko – Napsugaras élet*) esetében is megfigyelhető az a sajátos természetszemlélet, amelynek lényege a természet örök jelenvalósága, állandósága, az emberi életet alapjaiban meghatározó, befolyásoló volta. A regények tanúsága szerint az emberi élet a természet felől határozandó meg, annak törvényei vonatkoznak rá, ez eredményezi élet és halál fogalmának, jelentőségének átértékelődését. Innen válik érthetővé, hogy a természet a regények egyik szereplőjeként értelmezhető. Megfigyelhető, hogy a *Hurskas kurjuus* utáni nagy regények (*Nuorena nukkunut – Silja, Miehen tie – Egy férfi útja, Ihmiset suviyössä – Emberek a nyári éjszakában*) egyre inkább ember és természet viszonyának bemutatására, mint a parasztság társadalmi meghatározottságának elemzésére koncentrálnak. Azt mondhatjuk, hogy a természet örökkévalósága felől értékelődik az emberi élet küzdelme, s e küzdelem bemutatásának háttereként szerepel a paraszti közeg. Így az *Ihmiset suviyössä* című regény esetében már sokkal inkább a nyári természetnek az emberre való hatása áll a figyelem középpontjában, mint az egyes szereplők sorsának alakulása. Minden esetben meghatározó a regények hangulata, melyet a legtöbb esetben a természet egyes évszakokban, illetve napszakokban megvalósuló jelenségei közvetítenek. E természetszemléletből fakad az élet sorsszerűségének,

olykor determináltságának gondolata, ami szintén az emberi élet jelentőségének átértékeléséhez vezet.

Sillanpää regényeiben gyakorta mutat be egyéni életsorsokat, életszakaszokat (*Hurskas kurjuus, Nuorena nukkunut, Miehen tie*), amikor sok esetben a bevezetőben már előre összefoglalt cselekmény lehetővé teszi, hogy az olvasó ezen élet/életszakasz alakulására, fejlődésére figyeljen, ne a végkimenetelére. Az egyéni életsorsok mellett szerepet kap a közösség elemzése is (*Ihmiset syvyyssä*), ahol az események e közösség mibenlétére, normarendszerére világítanak rá.

Választásom azért esett a *Silja* című regényre, mert itt egy művön belül látom megvalósulni a népábrázoló hagyomány klasszikus vonalának folytatását (l. a regény egy gazdacsalád szegényparaszti sorba való süllyedését bemutató első részét), illetve az ettől való – az író sajátos természetszemléletéből adódó – eltérést (l. a regény az emberi élet természeti meghatározottságát bizonyító második részét).²⁷⁰

7.2. *Nuorena nukkunut – Silja*

A regény alcíme (*egy ősi családfa utolsó hajtása*) arra készíti az olvasót, hogy a regénnyel szembeni elvárásait bizonyos határok közé szorítsa, amennyiben az elbeszélés középpontjába egy család utolsó tagjának élettörténetét állítja. A történet elé helyezett bevezető indokolni látszik az alcím jogosultságát, hiszen e szövegrész a Salmelus nemzetség utolsó sarjának, Siljának korai haláláról s annak körülményeiről tájékoztat vázlatosan, illetve a negatív meggyőzés technikájával próbálja indokolni a témaválasztást:

*“Az ilyen egyszerű családok kihalásáról nem szokott senki tudomást venni, pedig pusztulásukban ugyanazok a tragikus vonások ismétlődnek meg, mint a magasabb rendű családok kihalásában.”*²⁷¹ (kiemelés tőlem—P. Á.)

A tulajdonképpeni történet indulásakor azonban kiderül, hogy az elvárás módosításra szorul, mivel a történet *Az apa* című fejezettel kezdődik. A művet végigolvasva válik csak világossá, hogy az alcím, illetve a bevezető szerint Silja életére koncentrálnak a regény tulajdonképpen két, egymástól jól elkülönülő, de szoros összefüggésben álló történetet foglal magába. Összefügg egymással a két történet, hiszen egy család kihalásának folyamatáról van

²⁷⁰ Sillanpää magyarországi fogadtatásával kapcsolatban a hazai tanulmányok, esszék, kritikák, ismertetések, utószavak kiváló összefoglalását adja Domokos Péter *A finn irodalom fogadtatása Magyarországon* című könyve (Modern Filológiai Füzetek 15. Akadémiai kiadó. Bp., 1972.), illetve Szopori Nagy Lajos cikke (F. E. Sillanpää Magyarországon. In: *Alföld* 1988/9. 90-94.).

²⁷¹ F. E. Sillanpää: *Silja – Egy férfi útja – Emberek a nyári éjszakában*. Európa Könyvkiadó. Bp., 1981. 9.

szó²⁷², amit az elbeszélő az apa és lánya élettörténetére koncentrálna kíván megindokolni. Innen nézve látszik megalapozottnak a bevezető alábbi szövegrésze, amely újraértelmezve a szerző személyválasztását indokolja:

“Mégis a lány születésének távolából eseménysorozatok derengenek elő, melyek azt bizonyítják, hogy a végzet keze erősebb lökéseket ad az élet természetes folyásának olyankor, mikor egy kihalóban levő család sorsát életének legutolsó szakaszában új alapokra helyezi.”²⁷³

Sillanpää regényei építkezésének megfelelően a bevezetőben az elbeszélő jelen esetben is felborítja a hagyományos, lineáris időrendet, amikor Silja halálával kezdi a történetet. A linearitás ilyesfajta megtörése a regény egészére nézve is igaz, amennyiben a folyamatos előre-, illetve visszautalások minduntalan megszakítják az események kibontakozását. A bevezetőben az elbeszélő néhány mondatos összefoglalása, valamint az említett előreutalások – amelyekből előre értesülünk egy-egy esemény végkimeneteléről – arra engednek következtetni, hogy az elbeszélőt nem egy család kihalásának ténye érdekli elsősorban, hanem az, hogy hogyan jutottak el odáig. Így nem annyira a mi történt?, sokkal inkább a hogyan történt? kérdésre helyeződik a hangsúly, ezen belül is életsorsok, magatartástípusok bemutatására.

A bevezető a finn népábrázoló regényektől eltérően nem egy természeti képpel indul, az elbeszélő sokkal inkább témaválasztását indokolja. Ez nem jelenti azt, hogy ez a regény szakítana az említett regények természetközelségével, ám itt a természet szerepe átalakul: az emberi élet kísérőjelenségéből annak meghatározójává, a regény egyik főszereplőjévé válik. Ezen állítás már a bevezetőben igazolódni látszik, ahol a szaunában haldokló lány egyetlen társaságaként a természet neveztetik meg. E motívum központi helyzetét az elbeszélő retorikája is biztosítja, mivel a természet társ-szerepe a Silját betegségében elhagyó emberekkel szemben határozódik meg:

²⁷² A regény értelmezői közül többen tematikus párhuzamot vonnak a Sillanpää-regény és Thomas Mann *A Buddenbrook ház* című műve között, ám többnyire hangsúlyozzák, hogy e párhuzam valóban csak tematikai, mivel a Mann regényét átható pesszimizmus, dekadens életérzés Sillanpää esetében még nyomokban sem fedezhető fel (vö. Nagypál István: Silja. In: Nyugat 1940/1. 53; Vajda Endre: Egy Nobel-díjas finn regény. In: Protestáns Szemle 1940. 58; Szopori: i. m. 91-92.). Ezt a gondolatot viszi tovább Vaaskivi, illetve Bán Aladár tanulmánya, akik a tematikus megfelelésen túl a két író biológiai látásmódját is rokonnak mondják, ám megkülönböztetik őket az írói attitűd alapján: míg Mannt intellektuálisabbnak, tudatosabbnak, megfontoltabbnak gondolják, addig Sillanpää esetében természetességét, ösztönszerűségét emelik ki (vö. T. Vaaskivi: F. E. Sillanpää. Otava. Helsinki, 1937. 295-296; Bán Aladár: F. E. Sillanpää. In: Koszorú 1940/2. 72; Fűsi József: Sillanpää, a finn Nobel-díjas. In: Az Ország Útja 1939/12. 642.).

²⁷³ Sillanpää: i. m. 8-9.

“Társasága mégis volt, nem emberi, de annál megértőbb és ragaszkodóbb társasága.”²⁷⁴

A természet itt az ember fölött álló, meghatározó tényező, a változásában is állandó, örökkévaló folyamat, amely úgy ábrázolódik, ahogy az emberben megmutatkozik.

A történet elé helyezett bevezető Sillanpää regényei esetében hagyományosnak mondható. Ezen szövegrész szerepe nem korlátozódik kizárólag a tematikai összefoglaló közlésére, az elbeszélő a regény legfontosabb motívumainak, összefüggéseinek, következtetéseinek megemlítésével az olvasó értelmezési stratégiájának kereteit próbálja megadni, tanácsot arra nézve, milyen perspektívából közelítendő meg az elbeszélés. Eszerint az elbeszélő a halál felől közelít a család életéhez, onnan nézve emeli ki azokat a momentumokat, amelyek szerinte a Salmelus nemzetség kihalásához vezettek. Ez a tudatos szelekció mint a fikcionálás aktusa arra is lehetőséget ad így, hogy megragadjuk a szöveg intencionalitását.²⁷⁵ A természet folyamatként való szemlélése szintén már itt megmutatkozik. E (kör)folyamatnak az emberi élet egy parányi része, de semmiképp nem meghatározója. Meghatározóvá itt maga a természet válik, mely organikusságában nyeri el teljességét. Az ember a természettel egységben létezik, születése, élete és halála a természet ciklikusságával analóg.²⁷⁶ Éppen ezért érthető, hogy a történet vége szándékosan nem határozza meg konkrétan a cselekmény idejét, hiszen a természet törvényének megfelelően *“minden időben sorvadnak el ilyen hajtások.”²⁷⁷* Nézőpontváltásról beszélhetünk a természet szerepét illetően, amennyiben nem az ember szemszögéből nézzük a természetet, hanem a természet szemszögéből az embert. Ez a perspektívaváltás eredményezi – amint azt a fenti, bevezetőből vett idézet is mutatja –, hogy a Salmelus család kihalása nem tragikus eseményként értelmeződik, hanem a természet folyamatának részeként, a természet ciklikusságának megfelelően. Ez a természettel analóg módon történő életszemlélet magyarázza az elbeszélőnek a történet végén tett kijelentését, amelyben ellentmond azon kijelentésének, miszerint a történet témája egy család kihalása:

“Ezek a »fák« nem is olyanok, mint az erdő fái. A család nem hal meg véglegesen; ha szabadon bele tudnánk látni a letűnt időkbe, megállapíthatnók, hogy minden családnak vannak »ágai«, amelyek most is életben vannak.”²⁷⁸

²⁷⁴ uo. 8.

²⁷⁵ Iser: i. m. 59.

²⁷⁶ vö. Laitinen 2. 285-288.

²⁷⁷ Sillanpää: i. m. 277.

²⁷⁸ uo.

Már a bevezetőben hangsúlyozódik a magány, a csend, a természet gyógyító erejének motívuma, melyek kifejtettsége, illetve kulcspozíciója a történet folyamán fokozatosan válik teljessé.

A halál felől való közelítés kérdése teszi a társadalomkritikai attitűd érvényét a regényben, amennyiben a halál felől *“az emberi sorsképek jóformán mind egyenlő értékűek”*.²⁷⁹ Innen nézve a bevezető utolsó mondata (1. első lábjegyzet) sokkal inkább a regény természetszemlélete felől értelmezendő (így a család kihalása tisztán természetes folyamat), mintsem – például a Kiantónál tapasztalt – erős társadalomkritika érvényesülését látnánk benne.

7.3. Az apa

A regény a főszereplőknek megfelelően két, egymástól jól elkülöníthető részre tagolható. Ez az elkülönítés a család szociális helyzetét illetően is érvényes: míg az első rész egy nagy múltra visszatekintő, gazdasorban lévő család helyzetével foglalkozik, addig Silja történetének háttérében a család szociális és társadalmi süllyedése miatt már a cselédsors problematikája áll. Mindkét részről elmondható, hogy bennük a társadalmi hierarchia, a hatalmi diskurzus működésének megrajzolása csak mellékszál, a figyelem sokkal inkább a két főszereplőnek más emberektől, az apa esetében saját társadalmi szerepétől való különbözősére, elidegenedésére irányul, amit egyesek degenerációnak, elfajulásnak minősítenek.²⁸⁰ Apa és lánya mindketten eltérnek azoktól, akik a hagyományos, a társadalmi konvencióknak megfelelő, ám sikeresen működő világ részei, s különállásuk Kustaa esetében akarva, Silját tekintve akaratlanul a világgal, illetve a mások világával való szembenállásukhoz vezet. Ez a szembenállás Kustaa az őt körülvevő szociális környezettel, társadalmi igénnyel, míg Silját a külvilággal szembeni dacos harcra készíti.

Kustaa életének alapvető konfliktusa abban rejlik, hogy az őseitől örökölt gazdaszerepet nem tudja és nem is akarja vállalni. Az elbeszélő e gazdaszerep s ezáltal e különállás jelentőségét kívánja hangsúlyozni akkor, amikor a birtok meglétét több mint száz évvel a történet kezdete előtti időkig, egészen 1749-ig vezeti vissza. Ezen a ponton az elbeszélő hitelessége megkérdőjeleződik, mikor állítását alátámasztandó utal fennmaradt anyakönyvekre, ám következő mondatával hitelességének cáfolatát éri el:

²⁷⁹ uo. 8.

²⁸⁰ Kaarlo Marjanen: *Näkökulma*. WSOY. Porvoo–Helsinki, 1958. 85; Rafael Koskimies: F. E. Sillanpää. In: F. E. Sillanpää: *Valitut teokset*. Otava. Helsinki, 1969. 8.

*“A Salmelus ősookról természetesen senki sem tudott már semmit, de a különben jelentéktelen helység legderejobb gazdái közé tartozhattak.”²⁸¹(kiemelés tőlem—
P. Á.)*

A birtok múltját vázlatosan felelevenítő, sajátosan lírai hangütésű bevezető kapcsán érdemes megfigyelni, hogy az elbeszélő olvasója figyelmét sokkal inkább az emberre, tehát magukra az ősökre, azok természetére, az általuk képviselt magatartásformára irányítja, mintsem hogy a birtok gazdasági, anyagi helyzetéről adjon felvilágosítást. Az elbeszélőnek ez a fajta viszonyulása az elmondottakhoz az egész regényre nézve érvényes lesz, amennyiben minden esetben sokkal jobban érdekli az egyes történések mögött meghúzódó ember, annak motiváltsága, lelkiállapota, a világhoz, illetve a konkrét történéshez való viszonya, mint annak kimenetele.

Az a momentum, hogy Kustaa a rá váró gazdaszerepet már a kezdetektől visszautasítja, előkészíti a birtok pusztulásának szükségszerű bekövetkeztét, így az olvasó számára nem az általa képviselt magatartásforma következménye, sokkal inkább annak érvénye, alkalmazhatósága, illetve megokolása válik fontossá. Megokolása annak, hogy egy jómódban élő, tekintélyes múltra visszatekintő gazdacsalád egyetlen örököse miért mond le egy olyan társadalmi pozícióról, amit a finn népbábrázoló regények szegényparaszti környezetben élő hősei általában sosem érnek el, legfeljebb csak vágyakozhatnak rá.

Az elbeszélő indoklását két meghatározó alappillérre építi fel, Kustaa neveltetésére (argumenta a persona – educatio), illetve egy nála alacsonyabb társadalmi réteghez tartozó lánnyal való házasságára (argumenta ad hominem). Szembetűnő az elbeszélő szigorú szelekciója, ami Kustaa neveltetését illeti, hiszen csak a legfontosabb momentumokat, s azokat is tényként megállapítva közli. Ezek szerint a családtagokat összekötő legszorosabb kapocsnak az ösztönös szeretet látszik, ami azonban nem feltétlenül a felszínen, a szavak szintjén mutatkozik meg, sokkal inkább rejtett dolog, inkább ösztönös, mint tudatos. A beszéddel szembeni bizalmatlanságukat támasztja alá, hogy megnyilatkozásaik leglényegibb momentuma az elhallgatás, ami rendszerint a hatékony kommunikáció gátjává válik:

“A szülők titokban bizonyára sok reménységet fűztek fiukhoz, de neki magának mindezt nem lehetett elmondani. Az anya néha, ha a világ folyásáról beszélgettek,

²⁸¹ Sillanpää: i. m. 11.

szerette volna elmagyarázni felfogását. Csakhogy a próbálkozások mindannyiszor szelíd csipkelődésekben és tréfálkozásokban végződtek”²⁸²

Ez az elhallgatás Kustaa esetében hallgatássá, míg Siljánál már a csönd szeretetivé alakul, ami együtt jár a kinti világgal szemben a lélek belső világának előtérbe helyezésével. A csend kiemelt szerepére és az ember természetbe ágyazottságára utal már a történet kezdetén, hogy a szereplők szívesen töprengenek magukban, s ehhez társul, környezetül a természetet választják, ahol a megnyilatkozásaik során elhallgatott részek értelemmel telítődnek. Az említett elhallgatás és a szülői vágyak titokban tartásának következménye lehetett, hogy a Kustaára váró gazdaszerep sosem lett tudatosítva a fiúban, aki a méltósággal, de észrevétlenül történt nevelés következtében *“egész ifjúságában úgy élt, ahogy kedve tartotta.”*²⁸³ Szintén e hallgatáson alapuló kapcsolat következményeként értékelhető, hogy Kustaa számára épp a személyiség önállósodásának időszakában nem állt rendelkezésre olyan irányító tekintély, ami a fiút a rá váró feladatra felkészítette volna. Már itt, a tulajdonképpeni történet megkezdése előtt az elbeszélő Kustaa identifikálása kapcsán két alapvető megállapítást tesz, mellyel részben igazolni látja a későbbiekben, hogy a mind fizikai, mind szellemi képességeit tekintve gazdaszerepre alkalmas fiú miért hagyja kezéből kicsúszni a gazdaságot:

*“A fiú lelkében két szilárd pont alakult ki, s jellemvonásai úgyszólván ezek köré tekerődtek: az egyik bizonyos öntudatlan tisztesség, becsületesség, amit nevén nevezni sosem hallott, a másik pedig az a határozott érzés, hogy Salmelus örökké fennálló és az emberektől független valami, ahol az élet eseményei olyan természetesek, mint maga a lélegzés, és hogy nem az emberek vezetik Salmelust, hanem Salmelus irányítja az embereket.”*²⁸⁴

Ez a kijelentés szintén összefüggésben van a regény természetszemléletével, miszerint az emberi élet – s az állítás szerint Salmelus is – természetileg meghatározott, a természet törvényei, ciklikussága vonatkozik rá. Innen nézve a természet körforgásának megfelelően a birtok létének szerves része a pusztulás, majd az új gazda általi – más keretek között történő – újjászületés, mint ahogy Kustaa életének folytatása lesz Silja, illetve majd később az ő teste *“mérhetetlen nagyvilág volt azoknak az élőlényeknek a szempontjából, melyek most benne éltek, fejlődtek és szaporodtak”*²⁸⁵, s melyek végül halálát okozták. A birtok az ott élők társadalmi pozícióját nézve is a természet körforgásával analóg módon viselkedik, hiszen

²⁸² uo. 12.

²⁸³ uo. 11.

²⁸⁴ uo. 12.

először a Salmelus család a társadalmi ranglétrán addig csúszik egyre lejjebb, míg eladni kényszerül a birtokot, ahová aztán szinte megújulásképp érkezik új tulajdonosként a környék egyik legvagyonosabb gazdája. A regény ezen a ponton látszik kapcsolódni a Herbert Spencer-i fejlődéselmélethez²⁸⁶, aki a felvilágosodás haladáshitét felújítva a fejlődést olyan kozmikus alapelvek, őserőnek gondolja, melynek a természeti képződmények is köszönhetőek, illetve mely a történelemben és az emberi életben a haladás formáját ölti magára.²⁸⁷ A fejlődéstan ugyanakkor jelent egyfajta hitet abban, hogy a természet és a hozzá tartozó emberiség egy nagyobb kiteljesedés irányába halad.

Már első olvasásra feltűnik, hogy a két alappillér jelentősége – mellyel az elbeszélő Kustaa szerepkonfliktusát kívánja megindokolni – nem egyforma, ami szövegszinten is világossá válik, hiszen a Kustaa házasságát tárgyaló szövegrész terjedelme többszöröse annak a másfél oldalnak, ami neveltetésével foglalkozik. Ez a tény arra enged következtetni, hogy a neveltetés, a szülőkkel való viszony ennek a szerepkonfliktusnak a háttere, ami azt valójában a felszínre hozza, az ennek a két magatartástípusnak a találkozása. Helytálló ugyanakkor Panu Rajala azon észrevétele is, miszerint az elbeszélő indokoltnak mutatja Kustaa lecsúszását a szülőkkel való kapcsolat felől, s ebből a szempontból a Hilmával kezdődő viszony csak e hanyatlást van hivatva gyorsítani.²⁸⁸ Kustaa Hilmával, a cselédlánnyal kötött házassága kapcsán sem akar a gazdával szemben támasztott igényeknek megfelelni, ami a társadalmi normák szerint élő apjával való szembekerüléséhez vezet. A regény természetfelfogása itt is hangot kap, hiszen az öreg Salmelus azért nem tudja elítélni a szerelmeseket, mert a természet erejét látja a dolgok háttérében:

“A gazda gondolkozott és töprengett kis szobájában, és egyúttal érezte azt, hogy amit nem akart tudomásul venni: hogyan dobogtat most is valahol egy csúfolódó természeti erő két szívet, amelyek voltaképpen mind a ketten ártatlanok.”²⁸⁹

Aatos Ojala szerint Kustaa érdeklődését a cselédlány iránt a társadalmi hierarchia és annak anyagisága elleni dac motiválja.²⁹⁰ Véleményem szerint ezen állítás a kapcsolat kezdetét tekintve a szöveg szintjén nem bizonyítható, sokkal inkább utal a szöveg Kustaa azon nem tudatos erőfeszítésére, hogy a Hilmával való kapcsolata által a gyermekkor harmóniáját,

²⁸⁵ uo. 273.

²⁸⁶ Aarne Laurila: F. E. Sillanpää romaanitaide kirjailijan asenteiden ja kertojan aseman kannalta. Otava. Keuruu. 1979. 27.

²⁸⁷ Nyíri Tamás: A filozófiai gondolkodás fejlődése. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Bp., é. n. 384.

²⁸⁸ Panu Rajala: Siljan syntty. – F. E. Sillanpää vuosina 1923–1931. SKS. Helsinki, 1988. 206.

²⁸⁹ Sillanpää: i. m. 14.

könnyedségét visszahozza, illetve megőrizze, amikor még a felelősségvállalás kérdése nem időszerű:

“most már egészen az övé lesz ez a bájos, gyerekes teremtés, akitől éppen olyan távol esik az aggodalom és a gond, mint az angyaloktól a bűn...”²⁹¹

A dolgok elhallgatása, a kommunikáció hiánya még erősebbé válik az anya halála és Kustaa Hilmával való kapcsolata után, ami jól mutatja a család addigi egységének megtörését. Sem az apa, sem a fiú nem tudják kezelni ezt a helyzetet, s ez kommunikációs gátat emel közénk. Ezt az öreg Salmelus saját lelkiismeretével való konfliktusa is mutatja, mely épp a társadalmi normák betartani akarásából fakad. Az elbeszélő ezen a ponton próbálja felmenteni az öreg Salmelust, amikor két alkalommal is hangsúlyozza, hogy a kapcsolat ellen tett intézkedései miatt az öreg lelkiismeret-furdalást érez:

“...úgy érezte az öreg gazda, hogy most aztán végképp egyedül marad, és be kell látnia legutóbbi intézkedéseinek elszomorító kilátástalanságát. De azért még most sem vallotta be magának, hogy tulajdonképpen milyen célból tette ezeket az intézkedéseket.”²⁹²

A két Salmelus közti kommunikációs és szerepkonfliktus szempontjából példaértékű az elbeszélői/szerzői szelekció, mikor e két problémakör megvilágítására az elbeszélő közli azt a párbeszédet, melynek során, Kustaára bízva az egyik zsellér kérdésének megválaszolását, az apa utoljára kínálja föl fiának a gazda szerepét. Ez a dialógus világosan mutatja Kustaa gazdaszerepre való belső – s ez azt jelenti, hogy nem fizikai vagy szellemi – alkalmatlanságát:

“Az öreg gazda nem válaszolt, csak halványan elmosolyodott, és Kustaara nézett:

— Mit gondolsz róla? – Kustaa elpirult, mosolygott ő is, de arcán a tehetetlenség kínos érzése tükröződött.

— Mit tudom én... – Elment onnan, és majdnem sírva fakadt.”²⁹³

Az apa és fia között lévő, alapvetően a hiányból táplálkozó kommunikációs űr majd az apa halálával válik teljessé, minek következtében Kustaa megszabadul a választás kényszerétől, s így Hilma szabad utat nyer Salmelusba.

²⁹⁰ Lasse Koskela: Katkotut sormet ja enkelten suru. Otava. Helsinki, 1988. 118.

²⁹¹ Sillanpää: i. m. 23.

²⁹² uo. 18.

²⁹³ uo. 19.

Kustaa választását az elbeszélő – a nem egyenrangú oppozícióra alapuló elrendezés eszközével – a két helyszín, a két milió szembeállításával teszi még szemléletesebbé. Így az ősi ház, mely oromfalának ablakaiból méltósággal nézett le az alacsonyabb társadalmi réteghez tartozókra, s az a szoba, ahol Kustaa anyjára visszagondolva a gyermekkor gondtalanságát idézhette vissza, élesen ellentéteződik az erdő sötétjében lévő kis kunyhóval, illetve a szoba gyanánt használt düledező kamrával, ahol a gazdafiú és a cselédlány szerelme beteljesül. Ennek megfelelően az elbeszélő Kustaa életének két sarokpontjává, a választható alternatíva jelképévé avatja a gazdaszerep vállalását, a gyerekkor szabadságát idéző, illetve a Hilma kamrájául szolgáló, a megszokott útról negatív irányban való eltérést sejtető két szobát. Hasonlóan működteti ezzel kapcsolatban az elbeszélő a két út metaforáját, ahol a széles, sima út a gazdaház szobájának, az ösvény pedig Hilma kamrájának megfelelője. A szöveg ezáltal e két motívumot Kustaa életének létmetaforájává avatja, mely létmetaforák teljességét adja, hogy jelentésük a későbbiekben Hilma szemszögéből is meghatározódik. Kiváló példa erre, amikor az elbeszélő a házaspár Salmelusból való végleges elköltözése kapcsán – ami egyben a régi életformával, környezettel, meghatározottsággal való szakítást is jelenti – az eddigi két ismert út mellett egy harmadik, ismeretlen út lehetőségének említésével, s ezen út mindkét házastárs szemszögéből való értékelésével mutatja be a szereplők múlthoz és jövőhöz való viszonyát. Itt mutatkozik meg legtisztábban a kettejük közti, a társadalmi különbségből adódó szemléletbeli különbség eddigi életükkel kapcsolatban, hisz míg Kustaa a Salmelusban való életet a gazdaszereppel való azonosulás problematikájával azonosította, addig az Hilmának a zsellérsorból való kitörés lehetőségét jelentette:

“Hilma...érezte, hogy...ez az idegenebb út, amelyre rátérnek, egyre idegenebb tájakra és végül a teljes ismeretlenségbe vezet. (...) Kustaat nem sújtotta le ez a nap. Belső küzdelmeit rég végigküzdötte, tudta, hova megy, és hosszú idők óta először érezte szabadnak a lelkét.”²⁹⁴

Megfigyelhető, hogy az elbeszélő központi szerepet szán a szoba metaforájának, hiszen a zsellérlánynak a gazdaházban való térhódítását is a lakhelyéül szolgáló szobák – és az azzal járó pozíciók – változásával fejezi ki szemléletesen.

Szembetűnő, hogy az elbeszélő nem a Kianto regényei kapcsán már jól ismert, az apróbb részletekre is kiterjedő, részletező leírás technikáját választja, mely Kiantónál a realista regényhagyományt idézte, hanem ábrázolásmódja sokkal nagyvonalúbb, átfogóbb. Inkább egy-két főbb mozzanatot jelenít meg, s hagyja, hogy az ott élők cselekedetei,

magatartásmódja kapcsán táruljon fel e két életforma különbsége. Nem törekszik egy minden momentumra kiterjedő, átfogó miliókép megrajzolására, azokat a dolgokat emeli ki, amelyek az adott szituáció szempontjából fontosak, magyarázó jellegűek lehetnek. Így válik a miliórajz az elbeszélői argumentáció egyik fontos, de Sillanpää regénye esetében nem a legfőbb elemévé, s többek között ezen a ponton kapcsolódik a regény a finn népábrázoló regényhagyományhoz.

A regény adta társadalomkép alapja *“egy uraktól elég függetlenül fejlődött parasztvilág, melyben a komor és rideg nagygazdák az arisztokraták, de a zsellért és a bérest is megvédi valamelyest a tisztességérzet és egyéni méltósága.”*²⁹⁵ Két társadalmi réteg kapcsolatát, egymásra való hatását figyeli az elbeszélő akkor, amikor Kustaa, a gazda és Hilma, a zsellérsorból származó lány viszonyát elemzi. Ezt látszik alátámasztani az a tény is, hogy Kustaa jelleme mellett a Hilmával való kapcsolat lehúzó hatásával próbálja magyarázni a Salmelus család társadalmi, szociális hanyatlását. Érdeemes megjegyezni, hogy a regény első fejezetében az elbeszélő Hilma és családja kapcsán érvényesít egyfajta kritikai attitűdöt, mely azonban nem egyértelműen a parasztságnak mint társadalmi rétegnek szól – ahogy ez Kianto regényei esetében megfigyelhető volt –, hanem sokkal inkább az emberi jellemnek. Hilma családjának, környezetének bemutatása elengedhetetlen abból a szempontból, hogy az elbeszélő erre építi, s ezzel magyarázza a lány jellemét, így ez a momentum is az elbeszélői argumentáció szerves részévé válik. Ebből következően nem meglepő, hogy a Plihtari kunyhó bemutatásakor elsősorban az elbeszélő, helyenként pedig egy felsőbb társadalmi réteg hagyományait magában hordozó gazdafiú nézőpontja érvényesül. Ez az erdő mélyén fekvő rozoga kunyhó az elbeszélő környezetrajza mellett az ott élők természete, magatartásmódja, életvitele alapján határozódik meg, s válik Hilma természetének magyarázójává. Így a birtokról adott kép közel sem mondható teljesnek, ám ez nem is célja az elbeszélőnek, hisz az élettér csak annyiban válik fontossá számára, amennyiben az ott élők viselkedésmódját, életvitelét támasztja alá. Hilma és családja életformája, jelleme vetítődik így egymásra, s ezáltal derül fény, hogy tanácstalanságát, a háztartás fenntartásában való tehetségtelenségét, rosszfelé irányuló jóakarátát, életének egyhangúságát a szülői házból hozza örökségül. A regény támasztotta egyik alapvető kérdés ezzel kapcsolatban, hogy a főhősök jelleme mennyiben örökölt tényező, illetve mennyiben meghatározottak ezáltal. Itt kell megjegyezni, hogy ez a fajta örökletesség véleményem szerint nem azonosítható teljesen (mint ahogy Aatos Ojala teszi) a naturalista regényekből ismert biológiai determináció, illetve a Kodolányi

²⁹⁴ uo. 81.

említette²⁹⁶ biológiai naturalizmus fogalmával. Ezek felszínre kerülésének lehetőségét a regény kapcsán az ember biológiai lényként való meghatározottsága, és a sors, illetve a végzet szerepének a hősök életében való szövegszerű említése adja. A végzet, illetve a sors szerepe a család kihalásában annyiban lehet lényegi, amennyiben e fogalom a természeti folyamatok szükségszerű bekövetkezését jelenti. Mivel a regény sugalmazása szerint az ember természeti lényként, a természeti folyamatok egyik részeként határozódik meg, sorsa annyiban lesz végzetszerű, determinált, amennyiben a természet folyamatai is azok. Ezt a megállapítást támasztja alá a bevezető azon szövegrésze, ahol az elbeszélő a végzet, a természeti folyamatok és az emberi élet természet viszonyára világít rá:

“...a végzet keze erősebb lökést ad az élet természetes folyásának olyankor, mikor egy kihalóban levő család sorsát életének legutolsó szakaszában új alapokra helyezi.”²⁹⁷

Sokkal inkább fogadhatjuk el ezzel kapcsolatban Aarne Laurila megállapítását, aki a regényt a biológiai fáradság regényének tartja, ahol az elbeszélő azt vizsgálja, hogy az emberi közösség – esetünkben a rokonság – hogyan fejlődik – ez magába foglal lefelé irányuló mozgást is – ugyanazon törvények szerint, mint minden élő szervezet általában.²⁹⁸ Nem vitatható azonban, hogy a hősök egyes jellembeli tulajdonságait tekintve az elbeszélő párhuzamot von a generációk között, s ezt argumentációjának részévé teszi. A szereplők ily módon történő identifikálása az egyes jellemeket, s ezáltal az egyes eseményeket (így a család kihalását is) hivatott indokolni. Ez a módszer a főszereplőket tekintve Hilma esetében működik a legjobban, kinek jellembeli gyengeségeit igyekszik magyarázni az elbeszélő ingerszegény otthoni közegének, az anya elnyomó szerepének, a tetteiért felelősséget vállalni nem tudó, akarategyenge, tisztességtelen testvérnek s a tanácstalanságában, életuntságában lányával párhuzamba állítható apának a bemutatásával:

“...egy dologtalan és könnyelmű zsellércsalád leánya ugyan kinek a véreből örökölhett volna ilyen erőt?”²⁹⁹

A szöveg szintjén az elbeszélő Hilma jellemének megalapozását egy fokalizációs játékkal teszi teljessé: nemcsak saját szemszögét, s a dolgokról való információit hagyja érvényesülni, hanem teret enged más mellékszereplő nézőpontjának is, így szüntetőn meg a szereplő

²⁹⁵ Németh László: Silja. In: A minőség forradalma — Kisebbségben. II. Püski. Bp., 1992. 1129.

²⁹⁶ Kodolányi János: Frans Eemil Sillanpää. In: Nagyvilág 1959/4. 539.

²⁹⁷ Sillanpää: i. m. 9.

²⁹⁸ Aarne Laurila: i. m. 27.

identifikálásának egyoldalúságát. Ennek egyik legjobban sikerült megoldása, amikor az elbeszélő arról tájékoztat, hogyan értékelik a hirtelenjében a gazdához tartozó, ezáltal társadalmi pozíciót váltó lányt egykori cseléd társai. A zsellérlány és a gazdafiú kapcsolata révén a regény – a finn népábrázoló regények hagyományának megfelelően – képet ad a társadalmi hierarchia működéséről az egyes társadalmi rétegek közti kapcsolat problémakörének vizsgálatával. Ennek alapján megállapítható, hogy a paraszti rétegen belül is elevenen élnek a társadalmi különbségek, melyek a vagyon, illetve a betöltött pozíció alapján határozódnak meg. Az így egymástól elkülönülő társadalmi rétegek az őket összetartó érdekek alapján zárt közösséget alkotnak, így az egyes rétegeken belüli átjárhatóság nem valósítható meg konfliktusok nélkül. E közösség zártságát mutatja, hogy az ő világukban a gazda szeretőjének lenni dicsőség, ám mihelyt valaki a feleség pozícióját tölti be, az egyet jelent e közösség végleges elhagyásával, s ez társadalmi konfliktust szül:

“...gyűlöletes, baljóslatú, zavaró körülmény volt ez, amely durván megsértette ösztönös életfelfogásuk alapjait. Ha egy duhajkodó gazdafiú éjszakánként be akar jutni és be is jut a zsellérlány mellé, ez csak üdítő eseménynek számít a zsellérlányok világában. (...) Salmelus Kustaara azonban ez a szabály nem illet rá”³⁰⁰

Az elbeszélő fokalizációs játékának köszönhetően Hilma pozícióváltását több szemszögből is láthatjuk, s minden nézőpont egyben az események értékelését is adja. Innen nézve válnak egyértelművé e közösség szigorú szabályai, hiszen míg Hilma felsőbb társadalmi pozícióba kerülését egyértelműen pozitívan, egyfajta büszkeséggel éli meg (*“...egész másképp érezte magát, mint azelőtt. Sugárzott a jókedvtől. Kimondhatatlanul élvezte, hogy ismét birtokába vehet mindent.”³⁰¹*), addig az egykori cseléd társak, illetve a tőle alacsonyabb sorban élők neheztelnek rá, a társadalmi szabályok megszegését látva ebben. Elítélik, sőt számítónak tartva megvetik őt:

“No ez a lány is tudta, hogy mit csinál, most aztán vigadhatnak Plihtariban.”³⁰²

A regény nemcsak e közösség zárt természetéről, a “lent maradtak” szempontjából a társadalmi rétegek merev határaitól tájékoztat, hanem a teljesség kedvéért megvizsgálja a

²⁹⁹ Sillanpää: i. m. 61.

³⁰⁰ uo. 17.

³⁰¹ uo. 24.

³⁰² uo. 27.

visszafelé vezető út lehetőségét is.³⁰³ E kérdésre nemleges választ kapunk, amennyiben Hilma – az új pozícióba könnyedén beleszokva – idegennek érzi régi kunyhója légkörét:

*“A beszélgetés meglehetősen Tilta modorában folyt le, de ez a hangnem – éppen úgy, mint a szoba levegője – most kellemetlenebb hatással volt Hilmára, mint azelőtt.”*³⁰⁴

Megfigyelhető, hogy az elbeszélő is kritikával illeti a Hilma és családja által képviselt paraszti életvitelt, ezért is tarthatja a Hilmával kötött kapcsolatot a Salmelus birtok tönkremenetele egyik okának. A regény egészét tekintve a Hilma családjával foglalkozó szövegrészek mennyisége jelentős, ami az elbeszélő/szerző azon nézetére utal, miszerint a tudatlan, durva (Hilma anyja), cselekvésképtelen, gyámoltalan (Hilma apja), a tetteiért felelősséget vállalni nem tudó, mindig a könnyebb utat választó (Hilma bátyja) életforma nem lehet életképes. Ezen életforma leépítő voltára utal az elbeszélő, amikor több ízben a gazdasszonnyá vált Hilma reggeli lustálkodásaira, illetve némiképp érdektelen, férje megnyugtatóására képtelen magatartásmódjára hívja fel a figyelmet. Állítását Hilma külsejének megváltozásával igyekszik több helyen ironikusan alátámasztani:

*“Az asszony mozdulataiban már nem is volt meg a szép alakú zsellérlány szemérmessége — erre nem is volt szükség.”*³⁰⁵ (kiemelés tőlem—P. Á.)

A kritika hangsúlyos voltát jelzi, hogy az elbeszélő hosszasan, lépésről lépésre mutatja be Hilma családjának azokat a gondjait, amelyek a házasság után egyre nyomasztóbban nehezednek Kustaa s ezáltal a birtok életére. A regény sugalmazása szerint tehát nemcsak a külső, társadalmi, szociális körülmények akadályozzák a parasztság felemelkedését, hanem a választott magatartásforma és életvitel is okolható emiatt. Megjegyzendő azonban, hogy a regényben a parasztságot érintő kritika csak mellékszál, a bírálat ugyanannyira vonatkozik az általános emberire, mint egy konkrét társadalmi réteg magatartásformájára.

Megfigyelhető azonban, hogy az egyén jellemének az előző generációval való párhuzamba állítása, és az ezen az alapon való identifikáció Kustaa esetében nincs kellőképpen megalapozva. Az elbeszélő nem ad arra nézve elegendő információt, hogy mi is lehet ennek a Kustaa családjában szokatlan szerepkonfliktusnak az alapja, s így a birtok pusztulása sem értelmezhető szükségszerűen bekövetkezett eseményként. Ez az információhiány az

³⁰³ A visszaút lehetőségének – mint az identitáskeresés egyik mozzanatának – vizsgálata nem finn sajátosság, hiszen a paraszti életforma bemutatására vállalkozó irodalmi művek egyik visszatérő kérdése ez (l. például Illyés vagy Veres Péter regényei, novellái).

³⁰⁴ Sillanpää: i. m. 34.

olvasóban is hiányérzetet kelt, mert nem tudja megfelelőképpen kitölteni az így keletkezett űrt. Továbbmenve azonban az, hogy a belső szerző nem bocsát elegendő információt az elbeszélő rendelkezésére ezzel kapcsolatban, jelentheti azt is, hogy a más szereplőre vonatkozó számos örökletes tulajdonság említése ellenére a regényben az egyén saját természetének, személyiségének, illetve a természet törvényei által való meghatározottságának is épp olyan meghatározó szerepe van. Kustaa tehát a szülői ház örökségül kapta azt a bizonyos gazdaszerepet, amivel ő megfelelő fizikai és mentális adottságai ellenére konfliktusba kerül. Annak okát, hogy kezei között a birtok tönkremegy, a Hilmával való kapcsolatán túl a világhoz való hozzáállásában kell keresnünk. Erre biztat a birtok hanyatlásának fokalizációja is, amennyiben azt Kustaa és Hilma kapcsolatának fényében láthatjuk inkább, nem pedig annak reális, bizonyos gazdasági változásokon alapuló valójában. Kustaa bizonyos szempontból kívül áll az őt körülvevő világ, társadalmi valóság anyagiságán, életét alapvetően természeti meghatározottságának tudatában éli, mint ahogy később Silja is. Bensőséges viszonya a magányhoz, a csendhez, a természethez a világ anyagiságával szemben a szellemi meghatározottság iránti fogékonyságára utal, s ez szintén Silja erősen befelé élő természetében találja meg folytatását. Kustaa e magatartását Rafael Koskimies a szellemi világhoz való egyfajta művészi viszonyulásnak tartja³⁰⁶, amit annyiban fogadhatunk el, amennyiben Kustaa a szellemire való érzékenysége miatt társadalmi meghatározottságában kívülálló lesz, emberi mivolta elválk az őt körülvevő anyagi világtól. Megfigyelhető, hogy az elbeszélő e kívülállást nem a szellemi, sokkal inkább az anyagi meghatározottság oldaláról próbálja megvilágítani, vagyis Kustaa-nak a társadalmi elvárásoktól való különbözőségét, a gazdaszerepre való alkalmatlanságát hangsúlyozza több helyen:

“Kustaából hiányzott egy képesség: nem tudott kíméletlen lenni, ha méltánytalanság érte. Ez volt sorsának kulcsa később is, mikor az igazi anyagi megpróbáltatások jöttek.”³⁰⁷

Az elbeszélő szereplőjéhez való kedvező hozzáállását mutatja, hogy a gazdaszerepre való alkalmatlanság ösztönös voltával próbálja felmenteni Kustaa-t a Kianto regényeiből ismert, a parasztság kritikáját adó szellemi tudatlanság, cselekvésképtelenség, gyámoltalanság vádjai alól:

³⁰⁵ uo. 29.

³⁰⁶ Koskimies: i. m. 8.

³⁰⁷ Sillanpää: i. m. 20.

“...évszázadokban gyökerező gazdaösztönével megérezte ugyan, hogy nem úgy állnak az ügyei, mint kellene, de egyenes lelke, amelyben egy kis büszke merevség is volt, semmiképpen sem tudta volna felfogni, hogy ő lesz az a gazda, akinek majd el kell hagynia Salmelust. Később (...) sem tudott Kustaa számot adni semmi olyan cselekedetről, amivel akár ő, akár a felesége a csendes pusztulást előidézte volna.”³⁰⁸

Kustaa tehát ösztönösen érzi, hogy a gazdaság élete nem a megszokott kerékvágásban halad, de okát megmondani pontosan nem tudja, csak sejtései vannak a Hilma családja által képviselt életforma romboló voltát illetően. Ez az ösztönös sejtés hívja elő benne a már említett válaszút problematikáját, amivel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy Kustaa szerepkonfliktusa ellenére nem mond le a gazdaszerep bizonyos részéről, a végcélként Hilma kamráját jelentő ösvény helyett a könnyebb utat választja:

“Kustaa talán arra született, hogy elhagyja ezt a házat, de nem tudta elhagyni. Észre sem vette, hogy válaszúton áll: a széles, sima útról letérhetne egy ösvényre, amely nyugalmas, békés tájakra vezet. Elindult a széles úton, és vele ment a másik, a gyengébb is.”³⁰⁹

Megfigyelhető, hogy az elbeszélő néhány helyen Kustaát következetesen gazdának nevezi, mégpedig olyan helyzetekben, amikor a férfi belehelyezkedik ebbe a szerepbe. Ezek általában konfliktushelyzetek, amiket Kustaa nem tud tökéletesen megoldani. Itt tehát a gazda megnevezés ellentéteződik a konfliktushelyzet sikertelen megoldásával, így kívánja az elbeszélő argumentációja részévé avatni ezt a motívumot, illetve hangsúlyozni, alátámasztani Kustaa gazdaszerepre való alkalmatlanságát:

“Ezek után a gazda elment. Utolsó szavaival mégis parancsolni tudott a zsellérjének. Hanem elszakadtak egymástól.”³¹⁰(kiemelés tőlem—P. Á.)

A két életformát jelképező út végül összefut, mivel Kustaa a széles, sima út követelményeinek nem tudott és ösztönszerűen nem is akart megfelelni, így mire a regény Silja életének tárgyalásába kezd, addigra a Salmelus család társadalmi hierarchiában elfoglalt helye megközelíti Hilma eredeti pozícióját. Az elbeszélő Kustaa iránt való szimpátiája, elfogultsága az egész első fejezet során megfigyelhető, ám mégis akkor a leghangsúlyosabb, amikor a tönkrement birtok eladására kényszerült, a társadalmi hierarchiában egyre

³⁰⁸ uo. 48.

³⁰⁹ uo. 24.

alacsonyabb pozíciót betöltő Kustaa-ban még mindig az egykori gazdacsalád nemes vonásait véli felfedezni:

“Kustaa arcán és egész lényében – pedig ő is megöregedett – eltörülhetetlenül megmaradtak az öröklött, nemes családi vonások.”³¹¹

Feltűnő ez azért is, mert Kustaa figurája élesen ellentéteződik a regény e szakaszán Hilma közönséges, eltorzult alakjával, hangsúlyozván az elbeszélő véleményét, miszerint a két társadalmi réteg között nincs igazi emberi kapcsolat, illetve a Hilma családjára jellemző szellemi, jellembeli, magatartásbeli, világnézeti hiányosságok miatt e két társadalmi réteg egymáshoz való közeledése nem is tartható reálisnak. Ez a kritika akkor teljesebb, ki leginkább, amikor az elbeszélő kétségbe vonja, hogy Hilma igazi gazdasszonnyá vált. Érvelési technikája sajátos: külső jegyek megléte, illetve hiánya alapján utal mesterien Hilma sikertelenségére:

“Házassága során sohasem tudta elérni a gazdaházak asszonyainál megszokott természetességet, még leánykori bájos teltsége is szögletességre változott.”³¹²

A regény első része a Salmelus család letűnése kapcsán tehát egyfajta paraszti életformát mutat be, minden eszményítő szándék nélkül tárgyalja egyén és közösség viszonyát, illetve a társadalmi hierarchia működését. Ebből a szempontból a regény ide vonatkozó részei megfelelnek szociális regénytípus követelményeinek. Itt kell azonban megemlítenünk, hogy a paraszti életformának egy konkrét példán való bemutatása nem a fő célja a regénynek (mint azt Kianto regényei esetében láthattuk), a figyelem sokkal inkább az egyes emberre (Kustaa, Silja), az általa képviselt magatartásformára, a társadalmi normától való eltérésére, belső lelki életére, természetbe ágyazottságára irányul.

7.2. A csend szerepe

Csend, hallgatás, elhallgatás, magány, külső csend — a csendnek ezek a módozatai válnak lényegessé mind Kustaa, mind Silja életében, meghatározván ezzel mind a külvilághoz való viszonyukat, mind társas kapcsolataikat. A csend és a hallgatás szerepének hangsúlyos jelenléte az elbeszélésben nem meglepő, ha azt vesszük alapul, hogy Sillanpää Maeterlinck tanítványaként megtanulta megbecsülni a csend értékét.³¹³ A regény sugalmazása szerint a

³¹⁰ uo. 38.

³¹¹ uo. 76.

³¹² uo. 76.

³¹³ Laurila: i. m. 29; Suomen kirjallisuus V. 160.

csend hatalom. Ezt az alapvetést az öreg gazda, Vihtori Salmelus halálával kapcsolatban teszi az elbeszélő:

“Most az apja félreállt anélkül, hogy egy szót szólt volna, és elmondatlan maradt, amit a férfinak talán szívesen elmondott volna. És aki némán távozik, győztesen távozik.”³¹⁴ (kiemelés tőlem—P. Á.)

Itt a csend az elhallgatást jelenti, az (őszinte) beszéd hiányát, ami a két férfi közti kommunikációs gátat okozza. A kommunikációnak ez a fajta gátoltsága a szülők részéről is igaz volt, hiszen az elbeszélő állítása szerint a becsületesség, tisztesség úgy vált Kustaa egyik alapvonásává, hogy ezeket a dogákat néven nevezni sosem hallotta (l. 11. jegyzet). A szülők valamiféle ösztönös megérzésen alapuló nevelésben bíztak, így nem lesz meglepő később a Silja és Kustaa között lévő meghitt, de csendes, az egymásra való ösztönös ráhangolódáson alapuló viszony. Megfigyelhető, hogy az elbeszélő többször is hangsúlyozza azt a tényt, miszerint mind az apa, mind a lánya az életet egyfajta mosollyal az arcán éli. Fontos lesz ez a momentum, mivel ez a mosoly minden esetben valami lényegesnek a kimondását helyettesíti, így az említett szereplők és a külvilág közti kommunikációs gátat látszik növelni. Jó példa erre, amikor az öreg Salmelus vizsgáztatni akarván fiát, a jövőendő gazdát, egy zsellér problémáját tárja elé megoldandó feladatként. Mindketten egy mosollyal kísérik az elmondottakat, mely két, eltérő mosoly mögött található mindkettejük véleménye, aminek a felszínen nem adnak hangot (l. a 19. hivatkozás idézete). A mosoly fontosságát az elbeszélő is elismeri Kustaa halálakor, s kijelentésével a férfi egész életére érvényessé teszi ezt a mosollyal (le)leplezett “szótlan” életformát:

“Most itt fekszik ez a hallgatag férfi, arcán az utolsó leheletfinom mosollyal, amire olyan nagy szüksége volt az élet fordulópontjain.”³¹⁵

A szereplők szavak iránti bizalmatlanságát támasztja alá, hogy sokkal jobban és szívesebben értenek a másik mozdulataiból, viselkedéséből, mint a szavaiból. Ennek egyik bizonyítéka, mikor az öreg Salmelus fia lépéseiből következtet, érez rá annak boldogságára. A nemzedékek közti folytonosságot, hasonlóságot hangsúlyozza az elbeszélő, amikor ugyanez a momentum Silja esetében is megismétlődik a Rantoo villában. A másikra való ráérzés, az empátia szerepe válik itt fontossá, mely sokkal megbízhatóbbnak mutatkozik a szavaknál. Az öreg Salmelus halálával teljesen egyedül hagyta fiát, s sírba vitte magával a gazdaszerep

³¹⁴ Sillanpää: i. m. 20.

³¹⁵ uo. 115.

elsajátításának, gyakorlásának módszerét, fortélyait is. Kustaa magánya ezen a ponton teljesedik ki igazán, amit Hilmával kötött házassága sem tud teljes mértékben enyhíteni, sőt a Hilma családja kapcsán adódó problémák következtében a magány csendje elhallgatássá alakul, a mindkettejük számára nyilvánvaló megoldatlan kérdések elkendőzését hozva magával:

“A sötét csendesség egyre nyomasztóbbá vált, és a közös takaró alatt igyekeztek mind a ketten minél csendesebben lélegzeni.”³¹⁶

A szavakban való bizalmatlanság, illetve a házaspár között lévő kommunikációs gát az ösztönöknek juttat szerepet. A szavak helyett az ösztönök bölcsességében bíznak. Ezen ösztönvilág szellemi/lelki és biológiai vonatkozásai egyaránt megmutatkoznak.³¹⁷

“Aznap késő este Hilma szobáckájában feltűnt a leánynak Kustaa szenvedélyessége és hallgatagsága.

— Mi van veled? – kérdezte a lány.

(...)

— Már az apám sem olyan, mint azelőtt! – Így kiáltott fel Kustaa, és erre a kitérésre a lány nem tudott mással, mint hallgatással és színlelt töprengéssel válaszolni. Kustaa a lány keblére hajtotta fejét, ahogy a fáradt gyermek anyjához búvik. Jólesett így pihenni abban a helyzetben és azon a helyen, ahol legmélyebb a gyermek álma és a férfi feledése.”³¹⁸

Kustaa egyre inkább befelé élő, töprengő emberré válik, “magányos éjjeli virrasztóvá”³¹⁹, aki két gyermeke és felesége elvesztése után, gazdaszerepre való képtelenségét elismerve egyetlen életben maradt lányában, Siljában találja meg igazi lelki társát. Vaaskivi a veszteségek túlkompensációjának tartja a férfi fokozott vonzalmát szerettei iránt, s ez az érzelem végül Siljára összpontosul.³²⁰ Kustaa magányosságát az elbeszélő is elismeri, kiterjeszti a magányt a férfi egész életére, sőt élete egyetlen meghatározó momentumának tartja:

³¹⁶ uo. 32.

³¹⁷ Laurila: i. m. 159.

³¹⁸ Sillanpää: i. m. 19.

³¹⁹ uo. 90.

³²⁰ Vaaskivi: i. m. 298.

“Tehát egészen egyedül marad, mint ahogy egyedül volt mindig.”³²¹

Míg az öreg Salmelus és Kustaa között a szótlanság valami fontosnak az elhallgatását jelenti, addig ez apa és lánya esetében az összeszokottság biztonságát jelzi. Valójában ők már nincsenek ráutalva a szavakra, hogy egymáshoz fűződő viszonyukat a mindennapokban kifejezzék, az évek alatt lassan kialakult összhang, illetve a természetbeli hasonlóság biztosítja a kapcsolat kiegyensúlyozottságát. Apa és lánya jellembeli hasonlóságával kapcsolatban jegyzi meg Németh László, hogy a regény tulajdonképpen *“egy egyéniség története két életben”³²²* (kiemelés—N. L.). A kettejük viszonyát meghatározó, hallgatáson alapuló kommunikáció felszíne alatt meghúzódó dinamizmus csak egy alkalommal mutatkozik meg a regényben, ám akkor is sokkal inkább a cselekedetekben, testi kapcsolatokban tárulkozik fel ez a szavak szintjén a lényegi vázra csökkentett, ugyanakkor mély érzelmeken alapuló kapcsolat. Innen válik érthetővé, hogy szavakban sosem hangzik el, mit jelent egymásnak apa és lánya, hisz egy ilyen jellegű kapcsolatban sokkal meggyőzőbbek a szavak helyett a tettek. Így válik a regény legdrámaibb jelenetévé, amikor Kustaa a veszélyt ösztönösen megérezve, szinte önkívületi állapotban lánya után rohan, s kimentti Silját a jeges folyóból.

A csendnek Silja életében lesz a legnagyobb értéke, aki némaságában a külvilágot győzi le, s önként vállalt magányában, a halál vonzásában saját életét teljesíti ki. Németh László szerint Silja *“ugyanazt a csendes haldoklást és álmatag boldogságot éli tovább, csak még fényesebben és még anyagtalanabban, amelyen tönkremenetele és halála közt apja: Kustaa is magára talált.”³²³* Megjegyzendő, hogy Silja némasága nem belső csendet jelent, hanem a külvilág felé való szótlanságot, az elbeszélő szerint *“a magány felülmúlhatatlan gyönyörűségét”³²⁴*. Ez annak lesz az eredménye, hogy élete utolsó napjaiban Silja teljesen magába fordul, csak a saját fantáziája által meghatározott világban hajlandó élni, ahol élete egyetlen szerelmével, Armassal töltheti mindennapjait. Ez a némaság nem jelent teljes szótlanságot, ám a szavak szintjén már semmi olyan nem zajlik, ami Silja életében lényeginek mondható. Az elbeszélő egy nagy ellentétre – Silja fizikai pusztulásának és lelki kiteljesülésének ellentétére – építi fel a lánynak az én belső világába való menekülését, így próbálván éreztetni, hogy ez a némaságba, fantáziavilágba burkolózás Silja életének egyetlen kiteljesedési lehetősége. A külvilág felé válik tudatosan némává, hogy aztán halálakor ő is

³²¹ Sillanpää: i. m. 89.

³²² Németh: i. m. 1128.

³²³ uo.

³²⁴ Sillanpää: i. m. 7.

győztesen távozhasson ebből a világból. Az öreg Salmelushoz hasonlóan győztes ő, szerencsétlenül alakult életének, a kiteljesedést meg nem érő szerelmének a legyőzője:

“...a természet irgalmas végzése volt az, hogy sohasem eszmélhetett rá: én most meghalok, és nem érem el álmaim célját. Ellenkezőleg, kialvó szelleme végül úgy érezte, hogy tökéletesen egyesül barátja szellemével.”³²⁵

A regény fokozatosan a hallgatás és a csend tanulmányává válik, bemutatva annak különböző fokozatait, eltérő megjelenési formáit, s az emberi életben való alapvető fontosságát.

7.3. A leány

Szembetűnő, hogy a történet második része viszonylag sok szereplőt vonultat fel, mivel Silja – miután apja halála után cselédsorba kerül – élete folyamatos vándorlás egyik szolgálóhelyről a másikra, míg e vándorlásnak halála vet véget. Silja folyamatos költözése – amit az elbeszélő dél felé tartó vándorlásként misztifikál³²⁶ – tulajdonképpen a lány útkeresésének metaforájaként értelmezhető, amire az a tény enged következtetni, hogy általában nem valamilyen külső, kényszerítő körülmény közvetlen hatására fogalmazódik meg benne egy-egy szolgálóhely elhagyásának gondolata, hanem ösztöneire hallgatva indul új célok felé. Az elvagyódás motívuma szintén kapcsolatot teremt apa és lánya élete között, hiszen családjával Kustaa is dél felé vágyott – kezdetben tudatlanul –, ami a családi örökséggel, a hagyománnyal való szakítást jelentette. Silja esetében folytatódik ez az elvagyódás, ami szorosan összefügg a napnak az életében betöltött szerepével.³²⁷ Az elvagyódással kapcsolatban egyén és környezete viszonyát az elbeszélő maga határozza meg, hogy rámutasson a kettő különállására:

“Silja tulajdonképpen elkíváncozott erről a vidékről. Honnan is kerülhetett a vérébe az a sajtóságos hajlam, hogy mihelyt valami jelentősebb dolog történt vele, azonnal más körülmények közé vágyódott? Gyakran – mint ez alkalommal is – segítségére jött a véletlen.”³²⁸

Silja figurájával kapcsolatban tehát szintén a környezetétől való különbözőség, a másság motívuma hangsúlyozódik, amit az elbeszélő az előző fejezet apa-képével próbál alátámasztani, s a lány erkölcsi felsőbbrendűségével, illetve a személyét az őt körülvevő világ

³²⁵ uo. 277.

³²⁶ Koskela: i. m. 133.

³²⁷ Rajala: i. m. 217-221.

hétköznapiságával ellentétezve fejez ki szemléletesen. A vándorlás motívuma újra játékba hozza a Kustaa esetében már elemzett út metaforáját, ám Silja esetében az egyik út átlépi a valóság dimenzióját, hiszen a lélek belső világának, a vízióknak a tere ez. Megfigyelhető, hogy a lány előtt álló két út eleinte nem válaszút, sokkal inkább párhuzamosan haladó utakról van itt szó, s valójában csak halála előtt ismeri fel ösztönösen Silja, hogy vágyai eléréséhez csak az egyik út vezet. Siljának ez az "utaztatása" lehetőséget ad a korabeli társadalomkép megrajzolására, ám ez nem válik a regény fő célkitűzésévé, hiszen ezeken a szolgálati helyeken minden a Silja életében betöltött szerepe felől határozódik meg. Innen nézve válik érthetővé az elbeszélő szelekciója, s jelentéssége, milyen motívumokat hangsúlyoz, illetve mellőz a mellékszereplők, helyszínek jellemzésekor.

Silja első szolgálati helye Nukari, egy régimódi kiscgazdaház, ahol ő az egyetlen nőcseléd. A lány cselédsorsa hangsúlyozódik itt, ennek megfelelően az elbeszélő a cselédség összetételére, körülményeire, szokásaira koncentrál, megmutatja, hogy Silja hogyan viselkedik ebben a közegben. Érdekes, a lánynak nem okoz nehézséget a cselédsorsba való behelyezkedés annak ellenére, hogy nem ezt az örökséget hozza magával. Ez nem is annyira Silja alkalmazkodóképességét, mint inkább azt példázza, hogyan képes saját különállásában szinte bárhol elboldogulni. Itt kell megjegyeznünk, hogy az elbeszélő feltűnően ügyel arra, hogy Silja mindig megőrizze különállását, emberi értékeit, erkölcsi tisztaságát, ezért sosem ábrázolja olyan helyzetben, ami számára megalázó lenne. Annak érdekében, hogy szereplője erkölcsi felsőbbrendűségét még egyértelműbbé tegye, Silja identifikációja kapcsán a fokalizáció eszközeit veszi igénybe: a saját, uralkodó fókuszát igyekszik más szereplőnek az övéhez hasonló nézőpontjával bővíteni, hogy később saját, a lányt védő, magasztaló kommentárja már megalapozottnak tűnjék. Az elbeszélő tudatosan törekszik erre, így Silja és környezete kontrasztja az egész regény során szembevetőd. Ez a rész lehetőséget ad az elbeszélőnek, hogy olvasója háttértudását bővítse a cselédség szokásaival, életformájával kapcsolatban, így nem meglepőek a narrátor gyakori, erre vonatkozó kommentárjai. Teszi mindezt azért, hogy az itt elhangzottak később argumentációja részévé váljanak.

Logikailag hasonlóan építkezik a Silja következő szolgálati helyéről, Siiveriről szóló szövegrész is, ahol az elbeszélő bepillantást enged egy tehetős nagygazdaház életébe. Ennek megfelelően ez a szövegrész – ha csak a tájékoztatás szintjén is – vállalja egyfajta hatalmi diskurzus működésének, illetve ezzel kapcsolatban a társadalmi hierarchia érvényesülésének bemutatását, halványan rávilágít az alsóbb néprétegek világképének főbb vonásaira, illetve a

³²⁸ Sillanpää: i. m. 142.

valláshoz való viszonyukra. Itt is megfigyelhető a regény azon felépítése, miszerint az elbeszélő szelekciója Silja szemszögéből történik, hiszen Siiveri gazdaházának bemutatását, értékelését is egy cseléd nézőpontjából végzi a narrátor. Így az olvasó tisztában lehet Siljának az itt betöltött társadalmi pozíciójával. Ebben a bemutatásban is megtalálható az alsóbb néprétegek és az állatok életformájának párhuzama, ami a népábrázoló regények kapcsán szinte sztereotípiának nevezhető mozzanat. Itt érvényesül a művet a realista regényhagyományhoz közelítő névjáték hagyománya, melynek szintén Silja alakjával kapcsolatban lesz jelentősége: Siiveriben Szüzlaknak hívják a cselédek lakhelyét, melynek jelentése – az elbeszélő elmondása szerint – csak Siljára lesz érvényes. A névjátékot az elbeszélő szintén beépíti tudatosan szerkesztett érvrendszerébe, hogy aztán saját állításai, illetve más szereplők kijelentései (más nézőpontok érvényesülése) mellett így is alátámaszthassa a lány erkölcsi felsőbbrendűségét, különállását. Ennek megfelelően a névjátékot ötvözi Silja fizikai, majd lelki tisztaságával, sőt ennek a lelki tisztaságnak másokat is megtisztító erőt tulajdonít. Ez mutatkozik meg abban az epizódban, amikor a gazda meglesi a mosakodó lányt:

“Látta a leány testét a tűzhely vörös fényében; egy pillanatig nézte, aztán elosont onnan, és a lelkét furcsa, szinte érzélgős tisztaság érzése töltötte el.”³²⁹

Silja tisztasága kétszeresen is ellentéteződik: egyrészt környezetével, az őt körülvevő emberekkel, másrészt magával a cselekménnyel (Silja szüzességét, jóhírét a lakhelyére cselled bemerészkedő gyakornok veszélyezteti), így a lány erkölcsi felsőbbrendűsége még inkább hangsúlyozódik, illetve az elbeszélő szimpátiája Silja iránt újra és újra lelepleződik. Fontos lesz ez az állomás abból a szempontból is, hogy Silja külön világa egyre határozottabban körvonalazódik, ami majd segít neki kivédeni az őt körülvevő világ hétköznapiságát.

Silja vándorlásának legfontosabb állomáshelye Rantoo, ahol mind a környezet, mind az elvégzendő munka, mind az őt körülvevő emberek, illetve az itt történt események a teljességet hozzák az életébe apja halála óta először és utoljára. Ennek az állomáshelynek a jelentőségét az ezzel kapcsolatos szövegrész terjedelme, illetve az elbeszélőnek az erre az időszakaszra vonatkozó folyamatos visszautalásai is alátámasztják. Itt figyelhető meg leginkább az elbeszélő történetmondásának Silja szemszögéből történő szelektálása. Rantoo ugyanis a lány nézőpontjából lényegében a mindig barátként viselkedő természet és – a Silja életében központi szerepet játszó, az apát helyettesítő – professzor jelleme alapján határozódik meg, így nem meglepő, hogy ezen kívül a professzorról semmilyen információt

nem kapunk annak ellenére, hogy a lány életében az apa után a második legjelentősebb férfiről van szó. Ez a szelekció azonban nem okoz lényegi törést az értelmezésben, illetve hiányt az olvasóban, mivel ezek az információk Silja szempontjából nem bírnak jelentőséggel, sőt kifejezetten idegenül hatna, ha ezek a momentumok ábrázolódnának a lány fókuszából. Az elbeszélő fokalizációs játéka a Rantoóba vezető út kapcsán lepleződik le a legszembeütőbben, amikor a narrátor a következő kijelentést teszi:

“És maga az út, amelyen haladnak, ez az út minden utas számára új és szűzies.”³³⁰

Az út – és itt az elbeszélő újra játékba lépteti az út/élet metaforát – nyilvánvalóan csak Silja szemszögéből új, aki még nem járt erre. A narrátor tehát megpróbál belehelyezkedni a lány nézőpontjába, így lehetséges, hogy az új lehetőségek és a reményteli várakozás ezt a tájat felértékeli, szövegszerűen a következő meghatározásokat adja vele kapcsolatban: *mindennél kedvesebb, átlátszó zöld színek, különös árnyalatok, szűzies, titokzatos, nem szennyezi be por*. Megállapíthatjuk, hogy e leíró szövegrész szerepe nem ér véget e jelenettel – nem értelmezhető tehát pusztán retorikai kitérőként –, hiszen előrevetíti, illetve megalapozza Silja Rantoóban tartózkodásának jelentőségét, így a leíró és az elbeszélő szövegrészek szoros, egymást kiegészítő, erősítő szerepe figyelhető meg.

Sillanpää regényeinek szereplői sok esetben szerepkonfliktusban szenvednek, nem tudnak megfelelni a velük szemben támasztott igényeknek, így könnyen összeütközésbe kerülnek egyrészt saját magukkal, másrészt környezetükkel, mint azt esetünkben Kustaa példája mutatja. Ebből a szempontból lesz kivételes figura a professzor – Németh László szavaival élve a nyers-meleg népi származású úr³³¹ –, aki képes több szerepet vállalni, s ezekben eredményesen működni, így nem meglepő, hogy Silja számára is egyfajta példakép lesz. A professzor figurája minden fontosabb szereplő szempontjából meghatározó, mivel mindazokkal a tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek belőlük hiányoznak: tanult ember, mégis képes az alsóbb néprétegekkel közeli, olykor baráti viszonyt kialakítani, tudományos munkát végez, ennek ellenére a mezőgazdasági munkálatokban is jártas, fogékony a művészetekre, a szépre, a természet csodálatára – ezen a téren mind Kustaaival, mind Siljával párhuzamba állítható. Boldogul az apaszerepben is, sőt elvei feladása nélkül tud közösséget váltani, ami Kustaa esetében problémát okozott.

³²⁹ uo. 151.

³³⁰ uo. 157.

³³¹ Németh László: i. m. 1128.

Ezen a ponton ismét visszatér a regény egyik kulcsmotívuma, a csend – igazolván, hogy a regény motívumok ismétlődésének láncolata –, hiszen a professzor lesz az, aki az apa és lánya között lévő csendet kitölti, s ezzel telíti a lány lelkében keletkezett űrt:

“...olyan volt, mintha a megboldogult Salmelus Kustaa foglalta volna szavakba egy teljesen másforma ember szájával azokat a gondolatokat, amelyeket életében semmiképpen sem tudott elmondani.”³³²

Megállapítható tehát, hogy szintézisalkotó szereplőről van szó, ezért is tartja a szakirodalom őt a Sillanpää-regények ideálist, eszményit képviselő figurájának.³³³

Silja Rantoóba kerülésének tárgyalásával kezdődik a regény leglíraibb szakasza, mely kisebb megszakításokkal egészen Silja haláláig tart. Ez a folyamat párhuzamba állítható azzal, hogy a lány belső, fantáziavilágának jelentősége a cselekményben egyre nő, míg a halál közelében a Silja szempontjából jelentőséggel bíró események kizárólag a tudatban játszódnak. Rantoo azért is lehet központi hely a regényben, mert itt kezdődnek Silja életének lényegi eseményei, így minden eddigi az ez után következőket van hivatva megalapozni, ami szintén a regény ok-okozati felépítésére mutat rá. Ez a Silja haláláig tartó utolsó szakasz egy ívet fut be, melynek csúcát a lány – életének egyetlen – szerelmi/szexuális élménye jelenti. Az elbeszélő szimpátiája, sőt elfogultsága Silja iránt itt újra lelepleződik, amit e szövegrész feltűnő líraisága is mutat. A szerelmi szenvedély mindenekelőtt tisztának, ártatlannak mutatkozik, a feltétlen bizalom megnyilvánulásaként határozódik meg. Ezzel kapcsolatban tér vissza a tisztaság motívuma, mely a lány templomi bűnbánatakor teljesedik ki igazán. Szintén az elbeszélő szereplője iránt érzett elfogultsága lepleződik itt le, hiszen annak ellenére, hogy korábban ő maga állította, hogy *“a cselédek abban az időben nem sokat törődtek a vallással”³³⁴*, központi motívummá emeli Silja templomlátogatását, hangsúlyozván az új környezet kivételességét, Silja erkölcsi felsőbbrendűségét. Így kívánja felmenteni a lányt a paráznaság vádjá alól, amit korábban a cselédség életformájáról adott tájékoztató jellegű kommentárjában hangsúlyozott. Az elbeszélő retorikailag is Silja finomságát, tisztaságát kívánja kiemelni, ezért kerüli a közönséges, durva szavak használatát, finoman, szinte költőien fogalmaz, illetve inkább elhallgat, s csak sejtet, amikor magáról a testi szerelemről, illetve annak lehetséges következményeiről szól. Ez a megközelítés az ábrázolás különleges

³³² Sillanpää: i. m. 159.

³³³ Koskela: i. m. 133.

³³⁴ Sillanpää: i. m. 147.

tapintatából adódik, *“mely a leghétköznapibb életmozzanatok mögé a költőiség és az erkölcsi mondandó távlatait állítja”*.³³⁵

Az oppozíciók alkalmazása mint szerkesztőelv itt tisztán látható: ünnepnap – beteljesült szerelem, hétköznap – a kapcsolat megszakadása, ünnepi Armas – hétköznap Armas. Ezen ellentétek érzékeltetik a szerelem jelentőségét Silja életében, s előkészítik, magyarázzák a lány fokozatosan kettéosztódó világát hétköznapival/valós, illetve ünnepi/a fantázia teremtette világra, mely utóbbiban próbálja megőrizni ennek a szerelemnek az emlékét. Tulajdonképpen itt kezdődik Silja valós életének leértékelődése, mellyel párhuzamosan halad a belső világ kiépülése. A fentiek alapján nem fogadhatjuk el tehát Nagypál István megállapítását, aki a két fiatal kapcsolatát – megfelelően annak Silja életében való jelentőségéről – *“leheletkönnyű, egynapos nyári szerelemként”*³³⁶ minősíti.

A víziók világának térhódítása hozza magával, hogy Silja utolsó állomáshelyéről, Kierikka gazdaságáról, az ott folyó hétköznap dolgokról már nem sok szó esik, az elbeszélő a külső körülményeket építi argumentációjába, s így ellentétezi a durva miliőt a lány körvonalazhatatlan, líraian ábrázolt belső világával. Fokozatosan válik világossá, hogy *“sejtelmek, megérzések adják meg Silja életének élményeit, ezek az élmények mind távolabb viszik az emberi harcoktól, a testi kívánságoktól és mind mélyebbre merítik a lét titkaiba.”*³³⁷ Az elbeszélő azzal, hogy Silja fantáziavilágának jelentőséget ad, azt a lány nézőpontjából felértékelve a beteljesülés egyetlen lehetőségévé avatja, azt éri el, hogy Silja halálát, s így általában véve a halált idealizálja. Megjegyzendő azonban, hogy ez semmi esetre sem jelenti az így megőrzött élet győzelmét.

Ezzel a szerelemmel kapcsolatban szólnunk kell az apa és a kedves motívumának viszonyáról. Ez a két szerepkör nem választható el Silja életében élesen egymástól, hiszen már gyermekkorában is fontos volt a nemiség, saját magának nőként való definiálása apjával való viszonyában, ami a professzor személyével kapcsolatban jelentkezik újra. Armas személye talán a kapcsolat fennállásáig mondható egyneműnek, mivel a Silja teremtette világban, ami először az álom birodalmában körvonalazódik, a herceggént megjelenő képzelt kedves alakjában egyértelműen ötvöződik az apa és a szerelmes figurája. Ez a momentum kedvelt eleme a pszichologizáló értelmezéseknek, melyek közül Vaaskivi tanulmánya az Oidipusz-komplexus fogalmát említi ezzel kapcsolatosan.³³⁸ Véleményem szerint itt, Silja

³³⁵ Imre László: *“A csendes eltűnődések verőfénye”* – Németh László Sillanpääről. In: Imre László: *Irodalom és küldetés*. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2000. 77.

³³⁶ Nagypál: i. m. 53.

³³⁷ Vita Zsigmond: F. E. Sillanpää: Silja. In: *Erdélyi Helikon* 1939. 520.

³³⁸ Koskela: i. m. 137.

életének végén a két szerepkör összemosódásáról van szó, s nem az egyik felerősödéséről, ami azért sem meglepő, mert az elbeszélő tanúsága szerint a lány életében ehhez a két emberhez fűződő kapcsolatának van jelentősége.

Az Armással való szerelemmel kapcsolatban ismét beigazolódik, hogy a regény nem az egyes események végkimenetelére koncentrál, hanem sokkal inkább a folyamat kialakulása, az eseményeknek a főszereplők életében betöltött szerepe érdekli. Erre utal, hogy Armas figurája feltűnően elnagyoltan megrajzolt, hiszen nem a fiú maga fontos, hanem az a szerep, amit kedvesként a lány életében betölt. Ugyancsak ezt támasztja alá Silja szüzessége elvesztésének jelenete is, ami nagy gonddal, hosszasan előkészített, míg maga az aktus pusztán átvitt értelemben kerül említésre. Minden eseménynek tehát annyiban van jelentősége, amennyiben Silja életében szerepet játszik.

A regény második részében szembetűnő az ábrázolás stílusának kettőssége. A miliő realiztikusan, helyenként majdnem naturalisztikus pontossággal ábrázolt (l. az ételválaszték bemutatása a cselédség kapcsán). Az elbeszélő mint szakértő tűnik föl, annak ellenére, hogy ez a miliőkép erősen szelektált, csak azok a momentumai kerülnek bemutatásra, amelyek Silja életének szempontjából lényeginek mondhatók. Ezzel ellentétben áll az a romantikára emlékeztető kifejezésmód, amely a Silja életét, jellemét, lelki folyamatait, különállását tárgyaló szövegrészek sajátja.³³⁹ Ez a stílusbeli ellentét valójában nem jelent törést a szöveg egészét tekintve, sokkal inkább kiegészítik egymást, hiszen a miliőt bemutató realiztikusan ábrázolt szövegrészek a Siljában végbemenő lelki folyamatokat vannak hivatva indokolni, alátámasztani.

7.4. A történelmi események szerepe a narratívában

Kustaa életének bemutatásakor az elbeszélő a férfi által kényszerűségből megvívott harcokra helyezi a hangsúlyt, elsősorban a családdal való konfliktusok elemzésére koncentrál, így próbálja Kustaa különállását, a gazdaszerepre való alkalmatlanságát s ezzel kapcsolatosan a birtok széthullását bemutatni. Minden esemény ebből a szemszögből határozódik meg. Az elbeszélő tudatosan szelektál, Kustaa életének csak azokat a momentumait emeli ki, amelyek e szemléletbeli, viselkedésbeli különbözőséget, másságot megvilágítják, magyarázzák, illetve ebből következnek. Ennek a szempontnak alárendeli a miliőt, a szociális, társadalmi, történelmi háttérrel felvillantó részeket, melyek csak annyiban lesznek fontosak, amennyiben az olvasó háttértudását bővítik, illetve amennyiben Kustaa életében szerepet játszanak. Ez a

³³⁹ Alex Matson szerint: "A kezdetek művészi realizmusából a romantikához jutunk." In: Koskela: i. m. 131.

megállapítás a regény egészére nézve is igaz, hiszen a polgárháború is csak abból a szempontból fontos az elbeszélő számára, hogy a lánynak az eseményekre adott reakcióját vizsgálhatja ezáltal, amelyek Silja jellemét vannak hivatva kiegészíteni, elmélyíteni. Okozati felépítés lesz jellemző a regényre, mely a narrátor érvelési technikájára, illetve a regény egészének szerkesztésére, a két fejezet egymásra épülésére is érvényes.

A regényben az 1918-as polgárháború és az azt megelőző társadalmi történéseket értékelő, elemző szövegrészek szerepe a mű egészére nézve nem számottevő. A Silja alapvetően az egyén regénye – itt a saját útját járó Salmelus Silját kell értenünk –, így az tudatosan nem állítja középpontba a társadalmi, történelmi, politikai eseményeket, mint ahogy Kianto regényei esetében ez megfigyelhető volt. Megállapíthatjuk tehát, hogy a regényben minden momentumnak annyiban lesz jelentősége, amennyiben Silja jellemének magyarázójává válik. A polgárháborús események akkor válnak aktuálissá, amikor Silja Kierikka gazdánál szolgál. Ezzel kapcsolatban felmerülhet, hogy mi a szerepe ezen szövegrésznek a Silja életét, befelé forduló természetét bemutató regényben. Rafael Koskimies és Aatos Ojala odáig megy, hogy felteszik a kérdést, szükséges volt-e egyáltalán ezen szövegrész beiktatása az elbeszélésbe. Végül jelentőségét annak ellensúlyozásában látják, hogy a szöveg Silja külön, belső világának elemzésére koncentráljon, tehát mintegy a regény való világához közelít, illetve a regény drámai felhangját erősíti.³⁴⁰ Ugyanakkor véleményem szerint ennek a szövegrésznek a beiktatása sokkal inkább Silja belső világa felé való fordulását hangsúlyozza, e fantáziavilág kiépülését segíti, hiszen a lány Armast a háború kényszerű katonájának tekinti, s a többi katonán keresztül valamiféle képzeletbeli kapcsolatot létesít vele.

Az elbeszélő igyekszik tudatosítani, hogy a lány életében a világ ekkorra már kettéosztódott egyrészt a megnyugvás felé tartó álmok világára, másrészt a való világ eseményeire, a *“hétköznapi”*³⁴¹ történésekre. Az olvasó háttérinformációként értesül a vörösök és a fehérek, azaz itt konkrétan a bérlők/parasztok és a gazdák/jómódúak közti ellentét természetéről. Ennek bemutatása nem elemző, nem részletező, a háttéresemények jelentőségének megfelelően elnagyolt, az elbeszélő kommentárjai, illetve a történések által feltáruló. Így lehetséges az, hogy a szembenálló felek nem keverednek lényegi dialógusba egymással, két felbőszült csoportnak ábrázolódnak, akik ennek megfelelően véres összeütközésekben kerülnek kapcsolatba egymással. Értékes és értéktelen jellemekre, méltatlan és méltósággal teli helyzetre mindkét oldalról hoz példát az elbeszélő. Ez arra enged következtetni, hogy a regény a pusztítást magát ítéli el, s nem célja állást foglalni egyik oldal

³⁴⁰ Koskela: i. m. 138.

mellett vagy ellen sem. Éppen ezért nem látom indokoltnak Karig Sára megállapítását, miszerint a *“polgárháború ábrázolásával Sillanpää újra hitet tesz együttérzéséről a szegényekkel, az elnyomottakkal.”*³⁴²

Az elbeszélő kritikája egyaránt érinti a gazdákat, illetve az alsóbb néprétegeket. A negatív gazdaképet Kierikka gazda példája adja. Eszerint ez a vagyonosabb paraszti réteg tanulatlannak, közönyösnek, durvának, öncélúnak határozódik meg, akinek a gazdaszerep a hatalom birtoklásának lehetőségét jelenti, s nem feltétlenül párosul a szerep megkívánta műveltséggel, tudással, viselkedésmóddal. Ezzel kapcsolatban az elbeszélő több alkalommal finom iróniával él, így leplezi le, hogy Kierikkáék nyugalma tudatlanságukból adódik:

*“Sem Kierikka gazda, sem a gazdasszony nem szeretett olvasni. A házba csak a szigorúan semleges kis helyi lap járt. Kierikka lakószobájában még abból is csak a hirdetéseket olvasták el (...) Így aztán Kierikka lakói a nagy felfordulásban meglehetősen sokáig megőrizték külső és belső nyugalmaikat.”*³⁴³

A polgárháborúval foglalkozó szövegrész szerint a fehérek és a vörösök küzdelme a hatalom akarásáról s a társadalmi szerepek váltásáról szól. Az elbeszélőnek nem célja e harc eszmeiségét bemutatni, értékelni, sokkal inkább érdekli annak egy kis közösségre gyakorolt torzító hatása. Ezzel kapcsolatban többször leplezi le saját maga a hatalom aktuális birtokosainak hozzáállását, viselkedésmódját, illetve elemzi az eseményeket:

*“Az arcokon higgadt és megfontolt kifejezés ült, így illik azokhoz, akiknek kezében a hatalom. Ennek a néhány zsellérnek és gazdasági munkásnak (...) az a körülmény, hogy a főparancsnokságon ülhetek, az élet legnagyobb diadalát jelentette.”*³⁴⁴

Ebben a helyzetben bérlők, parasztok és gazdáik között nincs nagy különbség: irányításra éretlenül jutnak ideiglenesen hatalomhoz, amivel az elbeszélő véleménye szerint nem képesek megfelelően élni, hiszen a megszerzett magasabb pozíció sok esetben tudatlansággal párosul. Így lehetséges, hogy az ezzel a témával foglalkozó szövegrészekben az erőszakos jelenetek vannak túlsúlyban, mivel a két csoport képtelen az érdekegyeztetésre, a hatalom akarása elvakítja őket. Az elbeszélő a humánus védelme érdekében iróniával, kritikával illeti a hatalom aktuális birtokosainak kegyetlenségét – nevezetesen a sok, megalapozatlan vádakkal

³⁴¹ uo. 214.

³⁴² F. E. Sillanpää: *Silja – Egy férfi útja – Emberek a nyári éjszakában*. Az utószót írta: Karig Sára. Európa Könyvkiadó. Bp., 1981. 579.

³⁴³ Sillanpää: i. m. 217.

indokolt kivégzést – érzékeltetvén, hogy a kialakult helyzetet nem képesek teljes mértékben uralni:

“Nagyon gyors határozatokat hozott a ‘‘haditörvényszék’’ is, mely a templomos faluban székelt. A nagy fogolyáradat helyszűkét és sok minden egyéb bajt és kellemetlenséget okozott, és már ez is sietésre kényszerítette őket.”³⁴⁵

A polgárháborús történések valójában azért lesznek fontosak, mert Silja életében lényegi szerephez jutnak, hiszen a lány egyrészt elérhetetlen kedvesével való kapcsolatfelvétel lehetőségét látja a történésekben, másrészt lehetőséget arra, hogy a szintén katonai szolgálatot teljesítő kedves szenvedéseivel azonosulni tudjon, s ezáltal valamiféle lelki rokonságot alakíthasson ki vele. Ez a törekvés alapvetően a hiányból táplálkozik, hiszen a jövőt nélkülöző szerelem kikényszerítette cselekvésről van szó. Egy magányos lélek önmegettartó kísérlete ez, ami azért válik fontossá, mert központi állomása annak a folyamatnak, melynek végén – a halál küszöbén – Silja a saját maga teremtette fantáziavilágban, a lélek belső világában kiteljesítheti életét.³⁴⁶ Az elbeszélő ezt is egy ellentétre építve próbálja megvilágítani: amíg a polgárháborús események fokozatosan haladnak előre, a kiteljesedés, a jövő felé, addig Silja épp az ellenkező irányba halad, múltja lényegi momentumához, az Armassal való szerelemhez. Ahogy az események kibontakoznak, Silja úgy fordul mind inkább belső világába:

“A rohanó idő egyre jobban közeledett tudatában egy rég elmúlt, távoli, napsugaras perc felé; a közbeeső lidércnyomásos álom szétfoszlott.”³⁴⁷

A való világ és a víziók világa kapcsolódik itt össze, táplálja egymást, s így válik érthetővé, hogy ez a valójában zavaros, véres időszak hogyan lesz Silja életében a remény zálogává. A Sillanpää regényeiben oly fontos momentum, a humánus védelme Siljának a történésekhez való hozzáállásával kapcsolatban kerül felszínre, akkor, amikor a lány az emberi élet megmentése érdekében a társadalmi, politikai hovatartozás figyelembe vétele nélkül segít szökni két fehér katonának, illetve bújtatja a rászorulókat. Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a műben az emberi élet, annak tisztelete alapvető értéket képvisel, s ezen a ponton kapcsolódik a finn népábrázoló regények hagyományához. A konkrét történelmi események tehát nem válnak a regény fő momentumaivá, csak kibővítik a

³⁴⁴ uo. 221.

³⁴⁵ uo. 230.

³⁴⁶ Ezzel kapcsolatban érdemes helyt adni Vajda Endre megállapításának, miszerint a regény alakjai *“úgy térnek a sírba, hogy mindig gazdagabbá válnak”*. In: Vajda Endre: i. m. 58.

regény adta társadalmi, illetve milióképet, valamint fontos állomását képezik Silja élete utolsó szakaszának.³⁴⁸

7.5. A természet szerepe a narratívában

A természet folyamatos, erőteljes jelenléte figyelhető meg a regényben az emberi élet alapfeltételeként, illetve annak mindenütt jelenlévő kereteként. A természet jelenlétének ilyesfajta értelmezésére enged következtetni, hogy a regényben a természet részben az emberi életre való hatásában, befolyásában jelenik meg. Ennek lesz szemléletes példája Silja szexualitásának kifejlődése, az ezzel kapcsolatos önmeghatározása, illetve a beteg test fokozatos leépülésének értelmezése. A szakirodalom ennek kapcsán alkalmazza a regényvilág meghatározására a biológiai determinizmus fogalmát. Véleményem szerint viszont csak annyiban lehet helytálló itt ez a fogalom, amennyiben azt jelenti, hogy az ember életét kevésbé irányítják tudatos döntései, akarata, mint a benne természetesen (a természeti folyamatokkal analóg módon) kifejlődő élet.³⁴⁹

A regényben a természethez való viszony olyan típusa valósul meg, mely lényegében tér el a kezdetektől természetközeli finn regény ábrázolásmódjától. Bán Aladár ezt a következőképpen fogalmazza meg: *“A természet kultusza a finn irodalomban azelőtt is mérhetetlen nagy volt – mondhatjuk: alapvető tulajdonság Kivittől Linnankoskiig. De náluk ez a kultusz különállt az ember rajzától, milió volt, nem maga a lényeg. Sillanpäänél azonban a lényeg a természet s az ember csak annak része.”*³⁵⁰ Tulajdonképpen nézőpontváltásról van itt szó: míg például Juhani Aho azt ábrázolja, hogy a természet milyennek mutatkozik az ember számára, addig Sillanpää arra világít rá, hogyan mutatkozik meg a természet az emberben. Az embert figyeli tehát a természetén keresztül, míg mások a természetet nézik az ember szemszögéből. Kaarlo Marjanen találóan jegyzi meg: *“Sillanpää hőseinek szeméből maga a természet bámul ránk.”*³⁵¹ Az emberi élet a természet perspektíváján át határozódik meg feltételezve a kettő sérthetetlen kölcsönhatását, összhangját. A regény tanúsága szerint ember és természet ugyanazon törvények szerint működik, így nem választható el egymástól. Ezzel kapcsolatosan kell észrevennünk, hogy a regény világképe, természetfelfogása, az emberi élet természetbe ágyazottságának gondolata alapján a monista természetfelfogás alapjaival mutat rokonságot, mely felfogást természettudományos alapokról a múlt században Ernst Haeckel és

³⁴⁷ Sillanpää: i. m. 232.

³⁴⁸ vö. Laurila: i. m. 156-158.

³⁴⁹ Liisa Saariluoma: *Biologiaa romaanin struktuurissa?* In: *Vaihtuva muoto*. Szerk.: Risto Turunen, Liisa Saariluoma, Dietrich Assmann. SKS. Helsinki, 1992. 86.

³⁵⁰ Bán: i. m. 68.

Wilhelm Ostwald támogatott. E felfogás szerint a valóságban mindenhol ugyanazok a törvények uralkodnak, így minden létező egyetlen alapelvre vezethető vissza. Ennek megfelelően nem létezik külön természet és szellem, hiszen minden természet. E monista világnézet jelenléte a regény emberábrázolásában kétféleképpen bizonyítható: egyrészt abban, hogy az ember a természet részeként határozódik meg, egybeolvad azzal, a nap, illetve az évszakok ritmusa szerint él. Másrészt magában az emberben figyelhetők meg a természetben uralkodó folyamatok, ezzel kapcsolatban említettem fentebb a szexualitást, illetve az ahhoz való megérés folyamatát, mely leginkább függetlenül ábrázolódik az egyén akaratótól.³⁵² A fentiek ismeretében elgondolkodtató N. Sebestyén Irén megállapítása, miszerint Sillanpää *“mégsem az egyéniséget tartja a legfontosabbnak, hanem azt a nagy egységet, amelybe az egyén is beletartozik.”*³⁵³

Megfigyelhető a regényben, hogy a leghangsúlyosabban jelenlévő természeti elem a víz, illetve a Nap és a Hold, mely figyelemmel kíséri a főhősök sorsát, jelenlétük a szereplők életének minden jelentősebb fordulópontjánál hangsúlyozódik. Rajala a két elem (napfény és víz) szoros összetartozásának jelentőségére hívja fel a figyelmet azon jelenet kapcsán, amikor az év legvilágosabb szakában Silja utolsó szolgálatként vizet hoz apjának. Itt a víz és a fény összjátéka apa és lánya kapcsolatának legboldogabb időszakát van hivatva kifejezni.³⁵⁴ A nap és a hold biológiai jelentőségén túl Varga Anikó az égitestek mitikus, kalevalai kapcsolódását is fontosnak tartja, amennyiben az *“égitestek éppolyan áldott jóságú kísérői Siljának, mint valamikor – a Kalevala világában – Lemminkäinen anyjának.”*³⁵⁵

Mind Kustaa, mind Silja kifejezetten szeretnek a természetben időzni, elgondolkozni, a természet bizonyos elemei kapcsán saját magukat, életüket meghatározni (l. út-választás metafora). Életritmusuk a természet ritmusával analóg, mely analógia a fejlődési folyamatok kapcsán is elmondható (l. Spencer fejlődéelmélete). A természet egészének hangsúlyos részvétele a regényvilágnak kozmikus távlatot ad, így az emberi élet is ebből a perspektívából értelmeződik.

A regény világképe heliocentrikusnak mondható, melyhez az elbeszélő madárperspektívából való ábrázolásmódja társul. A természethez való ilyesfajta közelítés miatt kulcsszóvá válik az állandóság, a visszatérés (ciklikusság) és a megújulás, ami a Salmelus nemzetség kihalása kapcsán esetlegesen társítható drámaiság érvényét szünteti meg.

³⁵¹ Marjanen: i. m. 77.

³⁵² vö. Saariluoma: im 79.

³⁵³ N. Sebestyén Irén: Sillanpää F. E. In: Budapesti Szemle 1940/1. 129.

³⁵⁴ Rajala: i. m. 220.

³⁵⁵ Varga Anikó: A Nobeldíjas F. E. Sillanpää regénye: Silja. In: Turán 1939. 141.

A természet ciklikus értelmezését, illetve az emberi életnek e ciklikusság alapján való meghatározottságát mutatja, amikor Silja utolsó állomáshelyéről a halál közeledtével még egyszer visszavágyik Rantoóba, ahol élete a legteljesebbnek látszott. A múlt boldogságát, a szerelem szenvedélyét és a professzor megtestesítette apa-lánya kapcsolatot keresi ott, ennek megfelelő a múlt hangulatával átszőtt környezetábrázolás, de ezt a múltat már nem találhatja meg, mivel a természet már túlhaladt azon. Hiába mutatkozik a táj Silja szemében ugyanolyannak, mint azelőtt, ám az mégsem ugyanaz a táj már. Itt válik egyértelművé, hogy Silja a természet változásában való állandóságot keresi, ám ezúttal épp a természeti folyamatok változása mutatkozik meg.

Természet és emberi élet összefüggéseinek megmutatására Silja Rantoóba vezető két útját érdemes vizsgálni. Az út mindkét esetben ugyanoda vezet, de máshonnan indul. Ez meghatározza a tájhoz fűződő hangulatot, ami a két tájleíró rész hangulati eltérését adja. Mindkét leírás során Silja a szemlélő, ő mozog a villa felé, ez határozza meg a szemlélődés irányát. Mindkét szövegrész a természet csodálatával indul, amikor is Silja, illetőleg a Silja szemszögébe behelyezkedett narrátor szétnéz a tájon. A regényben az évszakok is metaforikus jelentést kapnak, hiszen a lány szempontjából pozitív események következetesen nyáron játszódnak, a történések reményteljességét hangsúlyozva. Az első Rantoóba vezető út alkalmával Silja nézőpontját a lány emelkedett hangulatával próbálja indokolni az elbeszélő:

“A leány rendkívül ünnepélyes hangulatban volt: mintha újra gyermek lenne, és mintha egy nagyon boldogan eltöltött szombati nap estéjén az iskolából vagy pedig hosszabb bevásárló útról térne haza.”³⁵⁶

A felfokozott hangulat magyarázza a tájban látott átlátszó zöld színeket, az úttal kapcsolatos újszerű, szűzies jelzők hangsúlyos helyzetét. A regény egészét nézve itt a természet Silja természetének “tükrözőjévé” válik, hiszen a szűzies jelző, a tisztaság motívuma eddig mindig a lánnyal kapcsolatban jelent meg. Ez jól mutatja ember és természet kölcsönhatásának egy mozzanatát. Továbbmenve: ez az a momentum, mely a romantika természetábrázolásával rokonítja a művet, ahol az érző szubjektum és a természet azonosulása történik meg, a szemlélő érzései áttelekesítik a tájat.³⁵⁷ Ez feltételezi a természet organikus szemléletét, mely szerint ugyanaz a világszellem hatja át a természetet, mint az emberi lelket. A fogalom Sillanpää regényeivel kapcsolatban kiegészítésre szorul: itt a természet és az

³⁵⁶ Sillanpää: i. m. 157.

³⁵⁷ A romantika természetszemléletével kapcsolatban l. Horváth Károly: A romantika értékrendszere. Balassi Kiadó. Bp., 1997. 75-116.

ember kapcsolata a természet felől határozódik meg, tehát a természet folyamatai határozzák meg az emberi folyamatokat, nem pedig fordítva. A természetbe való vágyódás és a magány keresése együtt jár ezzel kapcsolatban, s a magány itt a csend megnyugtató hatalmát (Silja esetében a csennel a saját belső világának kiépülését) emeli ki.

Megfigyelhető, hogy jelen regényben a táj antropomorfizált, ám ez sem változtat a fő perspektíván, az ember természet felől való szemlélésén. Szintén a romantika természetszemléletéhez közelíti a művet, hogy a reális természeti jelenség (itt például az út) jelképpé válik. A természet központi szerepe retorikailag is szembetűnő, hiszen az emberi élet egy-egy momentumának jellemzésére az elbeszélő természetből vett hasonlatokat, illetve jelzőket használ számos esetben. A természet a regény során végig barátként, társként tűnik fel – ellentétben Kianto elemzett regényeivel szemben, ahol a természet a szereplők ellenségeként tűnik fel –, s aktívan végigköveti Kustaa és főként Silja életének alakulását, reagál érzelmeikre, döntéseikre. Ezt a társ szerepet az a két alkalommal visszatérő mozzanat mutatja szemléletesen, amikor a környezet empátiáról téve bizonytságot, félrehúzódik, hogy Silja érzelmeinek, látószögének utat engedjen:

“Újra kinézett a földnyelvre és a tóra, és a lelkét szomorúság töltötte el, olyan erős és édes szomorúság, amilyent még sohasem érzett. A környezet mintha tapintatosan félrehúzódtott volna.”³⁵⁸

Illetve Silja későbbi visszalátogatásakor:

“Kis tisztás nyílt meg előtte, a fák és a bokrok úgyszólván félrehúzódtak, hogy az érkező szabadon élvezhesse a szép vidéket”³⁵⁹

Az emberi élet természeti meghatározottságára utal, amikor a természet haldoklásában nem segít Siljának. Ez azonban mégsem annak kegyetlenségét mutatja, hanem pusztán természetére utal: az emberi élet elmúlása (így Silja életéé is) természetes folyamat, így sem a halál elodázása, sem pedig a halállal kapcsolatos tragikus hangszín nem indokolt. Ezt támasztja alá, hogy Silja halála szintén nyáron történik a természet vigyázó felügyelete mellett.

Amellett, hogy Silja érzései meghatározzák a tájat (hiszen az ő szemszögéből érvényesül), a táj objektív képe is megjelenik az elbeszélő tájleírásaiban, így lesz a táj jelentéses volta az olvasó számára megfejtett.

³⁵⁸ Sillanpää: i. m. 162.

³⁵⁹ uo. 256.

Silja utolsó rantoói útja az elsőhöz hasonló logikára épül, ennek megfelelően a természet csodálatával kezdődik. Meghatározó itt is az elbeszélő kijelentése, miszerint vasárnap történik a látogatás, így a nap ünnepi jellege, a lány e vidékhez fűződő pozitív emlékei magyarázzák a táj túlzott, szinte bénító szépségét:

*“Az út egy-egy pontja olyan szép volt, hogy le kellett ülnie.”*³⁶⁰

Az ember érzései ebben az esetben is kivetülnek a tájra, de talán pontosabb itt az a megfogalmazás, hogy a természet átérzi az ember érzéseit, s ennek megfelelően cselekszik, változik. Fontos ez a kiegészítés, hiszen ez is a természet meghatározó voltát mutatja:

*“Senki sem szegődött hozzá társul, csak egy fecske suhant el mellette, és közben felsikított – mintegy megerősítésül mindannak, amit Silja maga is észrevett.”*³⁶¹

Az út során kísérője a Nap, ami meghatározza a következőket: ahogy a Nap telik, majd végül elfogy, úgy lesz érvényes ez a folyamat Silja életére, a múlthoz való viszonyára, s magyarázza az utolsó rantoói látogatás kudarcát:

*“Visszatérni már nem lehetett.”*³⁶²

Ezen szövegrészek kiegészítő jellegűnek tűnhetnek az elbeszélés szempontjából, ám mégsem azok, hiszen Silja útja ekkor az elbeszélés történése, így a leírás nem szakítja meg az elbeszélés menetét. Jelentősége ezen kívül abban áll, hogy rávilágít a lány érzésvilágára, valamint meghatározza ember és természet szoros kapcsolatát. Ez a kapcsolat úgy tűnik föl, hogy az embernek van szüksége az őt meghatározó természetre. A ráutaltság fizikai vetületére mutat rá szövegszerűen a kukkulai gyógyvíz említése, mely üdítően hat a súlyosan beteg lányra.

Megfigyelhető, hogy a regény – az elbeszélő kommentárja segítségével – az ember természetbe ágyazottságával kapcsolatban egy helyen közvetlenül tárgyalja az idő kérdését:

“A nagy falióra lassan és megfontoltan lépi át az élet minden óráját, ünnepen és hétköznap, szélcsendben és viharban egyformán mutatja a percekét. Az óra egyenlő pontossággal mér minden percet. De mikor eltávozol az órától, és átéled ezeket a percekét, rájössz, hogy a perc nem csupán az idő mértéke. Minden percet

³⁶⁰ uo. 255.

³⁶¹ uo. 259.

³⁶² uo. 262.

*végig kell élnie annak, aki él, és minden egyes percet tudomásul kell vennie, legalábbis annyiban, hogy minden perc egy következőnek a kezdete.*³⁶³

Ez az elmélkedés már a regény elején elhangzik, így mintegy útmutatóul szolgál az olvasónak a szereplők időbe, illetve természetbe ágyazottságával kapcsolatban. A fenti idézet a bergsoni időfelfogás szerint beszél objektív, illetve szubjektív, átélt időről. A szubjektív idő kategóriájának tudatosítása fontos az elbeszélőnek, hiszen a Silja kialakította belső világban az objektív idő fogalmáról nem beszélhetünk. Ez a fantáziavilág szinte kiszakad az időből, sőt Siljának – még ha öntudatlanul is – épp ez a célja, élete boldog pillanatait sűríti vízióiba, próbálja minél hosszabban megélni, míg a halál küszöbén ez az új idődimenzió szinte kizárólagossá válik, mivel Silja már nem tartja a kapcsolatot a való világgal. Az elbeszélő így igyekszik tudatosítani s előkészíteni a lány teremtette idődimenzió jelentőségét. Az idő egy másik jellemzőjére is rávilágít az idézet, miszerint minden perc egy következőnek a kezdete, tehát az idő mint folyamat határozódik meg. Ez párhuzamba állítható a természet folyamatszerűségével, melyről – a regény sugalmazása szerint – folyamatszerűségén túl ciklikusságában kell gondolkodnunk. Ezzel kapcsolatosan újra felszínre kerül az idő szubjektív értelmezése, mikor a narrátor az elbeszélés során a halál felől próbálja meghatározni az emberi életet. Mindezen háttérinformációk az ember világban elfoglalt helyét, meghatározottságát igyekeznek megvilágítani, mely szerint az ember a természet része, annak folyamatai, törvényei által meghatározott. Az emberi életre vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy a Salmelus nemzetség kihalása nem tragédiaként, hanem a természeti folyamatok analógiájára az élet természetes velejárójaként értelmezendő. Az emberi élet természeti, organikus folyamatként való értelmezésére utal Silja betegségének, a testében zajló fizikai folyamatoknak a szinte naturalisztikus leírása, mely arra enged következtetni, hogy a regény világában anyagi és szellemi különválnak egymástól, hiszen ami Silja testében végbement, az *“az anyag életének értelem nélküli folyamata”*³⁶⁴ volt. A természeti folyamatok végtelenségére, ciklikusságára, az örök változásban megmutatkozó állandóságára utal Silja testének utóélete, mivel az elhaló test a benne szaporodó, a betegséget okozó élőlények életét biztosítja. A regény egyik fő motívuma, a csend is ekkor teljesedik ki igazán, s ekkor válik érthetővé, hogy az ember a természet végtelenségét, örökkévalóságát keresi és tapasztalja meg, s innen kap magyarázatot az elbeszélés során végig hangsúlyozott, ember és természet összeforrottságát, az embernek a természetre való ráutaltságát érzékeltető gondolat.

³⁶³ uo. 25.

³⁶⁴ uo. 273.

7.6. Összegzés

Sillanpää regénye a finn népábrázolás hagyományának fő vonalán helyezkedik el, ám hangvételésében és ábrázolásmódjában bizonyos eltéréseket mutat. A leglényegibb eltérést a regény természetszemléletében látom, abban a perspektívaváltásban, mely az ember természet felőli szemléléséhez, meghatározásához vezet. A finn népábrázoló regényekkel összevetve itt többről van szó, mint pusztán természetközelségről, hiszen a természet szinte külön szereplővé válik, sőt olyan befolyásoló tényezővé, mely a hősök életét alapjaiban határozza meg. A természet jellemzői magára az elbeszélésre is hatással vannak, hiszen a történetek a természeti folyamatok működésének megfelelően alakulnak. A természet végig barátként, társként értelmeződik, a hősök a természetben annak örök változásában megmutatkozó állandóságát keresik.

A regény jellemábrázolását illetően a hősök emberi értékeik által határozódnak meg. Főhőseivel az elbeszélő szimpatizál, ami Kustaa esetében magában foglal egyfajta kritikai attitűdöt. Ez a szimpátia Silja személyével kapcsolatban kizárólagossá válik, ami a regény ezen részét hangsúlyozottan líraivá teszi. Ennek megfelelően elbeszélő és szereplői között nem nagy a távolság, mint ahogy ez az elbeszélés és a történetmondás között fennálló viszonyra is elmondható. Az elbeszélő olyannyira Silja érzéseire koncentrál, hogy egyébként uralkodó nézőpontjáról számos helyen lemond a lány javára, illetve ő maga próbál Silja nézőpontjába belehelyezkedni. Szintén feltűnő a narrátor azon igyekezete, hogy Silját az elbeszélés folyamán végig pozitív színben tüntesse fel, ezért igyekszik elkerülni vele kapcsolatosan bármilyen durva kifejezést, vagy szóhasználatát, illetve megfigyelhető, hogy a lány számára kellemetlen szituációkból is minden esetben erkölcsi győztesként kerül ki.

A regény alapvető motívumok láncolatára épül (csönd, magány, (el)hallgatás, mosoly, szoba, út, az álomban visszatérő herceg (mely az apa és a kedves alakját ötvözi) stb., melyek rendszeresen visszatérnek – egy részük metaforizálódva – az elbeszélés során, a regény komplexitását biztosítva ezzel.

A finn népábrázoló regények esetében megszokott egyfajta társadalomkritikai attitűd érvényesítése, s ennek kapcsán a környezetrajz az elbeszélő érvrendszerének alapja. Jelen regény esetében a társadalomkritikai viszonyulás nem alapvető fontosságú, mivel nem elsősorban paraszti, hanem emberi sorsok állnak a regény középpontjában. Éppen ezért a regény csak ezen életrajzi háttérrel, nem pedig meghatározójaként vállalkozik a társadalmi hierarchia érvényesülésének, a hatalmi diskurzus működésének bemutatására. Igen figyelemreméltó Rajala azon megállapítása, miszerint e falusi közösség a regényben a

materiális törekvések által meghatározott közösségként tűnik fel³⁶⁵, tehát a világ anyagságához, konkrétan a mindennapi teendőkhöz kötötten ábrázolódik. Az elnagyolt, vázlatos bemutatás lesz érvényes a történelmi események tárgyalására is, melyek bemutatása Silja szemszögéből szelektált. Az elbeszélői szelekció hangsúlyozottan érvényesül a regény második részében, ahol minden momentumnak annyiban lesz jelentősége, amennyiben Silja életével összefüggésbe hozható.

Elbeszélő és olvasó viszonya közel sem olyan direkt, mint az Kianto regényei esetében megfigyelhető volt, a narrátor inkább közvetetten, a fokalizáció és a szelekció eszközeinek segítségével igyekszik olvasója számára a lehetséges értelmezési irányt kijelölni.

³⁶⁵ Rajala: i. m. 222.

9. A NÉPÁBRÁZOLÁS HAGYOMÁNYÁNAK TOVÁBBÉLÉSE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

A háború utáni megváltozott politikai, gazdasági, társadalmi helyzet az irodalom egész területén, így a népábrázolást illetően is éreztette hatását. A háború következtében gazdaságilag elszegényedett országnak Karjala és a Karjalai földnyelv területeinek elvesztésével, illetve az ebből következően Finnországba vándorló tömegek problémáival is foglalkoznia kellett. A karjalaiak földhöz juttatása érdekében hozott rendkívüli törvények megvalósítása csak új iparágak megteremtésével volt lehetséges, és a gyors iparosodás a városi lakosság arányának növekedését hozta magával, ami a társadalom szerkezetének átrendeződéséhez vezetett. Az 1945-ös földtörvény következtében megszorodott az országban a 10 hektár alatti földterületek száma, mígnem a '60-as évek elejére Finnország a kisbirtokok országává vált. Ezzel szemben egy ellentétes folyamat is megindult: a földműves lakosság száma az iparosodás következtében fokozatosan csökkent, a távol eső vidékek elnéptelenedtek. A szigorú törvények eredményeképpen a '70-es évek második felére (az 1973-as olajválság után) Finnországból jóléti, európai szintű állam lett, ami együtt járt az agrárország iparosodásával.

A korszak irodalmáról szólva megállapítható, hogy az '50-es évek prózairodalmának egyik legfontosabb kérdése természetesen a háború, illetve a háború következményeinek feldolgozhatósága volt. Ezen a különböző írónemzedékek eltérő módon próbáltak túljutni. Egyesek (pl. Aale Tynni, Matti Hälli, Aapeli, Eila Pennanen stb.) a háború előtti időkhöz nyúltak vissza, a háború előtti műveiket kezdték folytatni, műveik nézőpontja alapvetően történelmi jellegű. Ők elsősorban a hagyomány továbbélését éltették, így lassan követték csak a környezet változását. Mások, főleg az idősebb korban debütáltak (pl. Lauri Viita, Jorma Korpela, Juha Mannerkorpi stb.), a közelmúlt, illetve a jelen feldolgozhatatlannak tűnő kérdéseivel foglalkoztak, kezdettől a háború utáni viszonyokból indultak ki. A háború nyomasztó valóságának ellensúlyozása következtében a '40-50-es években egyre népszerűbb lett a szimbólumok használata, a halálon túli élet kutatása, illetve a kísérletezőknek a lélektani regény irányába való tájékozódása (ez megszűnni látszik az '50-es években), mivel ez járhatóbb útnak tűnt, mint a népelet régi stílusú ábrázolása, vagy a munkásregény.³⁶⁶

³⁶⁶ Laitinen 2. 388., illetve vö. Nádass József: Jegyzetek finn regényekről. In: Nagyvilág 1957/1. 159-160.

Az '50-es években számolnunk kell a klasszikus népábrázolás hagyományának továbbélésével, melyre Veikko Huovinen novellái, illetve regényei szolgálnak például (*Havukka-ahon ajattelija – A Havukka-tisztás gondolkodója*). A klasszikus népábrázoláshoz hasonlóan a cselekmény helyszíne itt is a világtól elzárt kis falu az erdő közepén, hősei filozofáló hétköznapi kisemberek, Kianto és Haanpää regényeinek hőseivel rokon figurák. Huovinen a finn regény szempontjából nagyon lényeges komikus, olykor szatirikus láttatás hagyományát viszi tovább, miközben műveiből a kisember szemszögéből tett társadalombírálat, illetve az uralkodó réteg bírálata sem hiányzik. Megjegyzendő, hogy a háború után is számolnunk kell még elsőgenerációs írói értelmiséggel, akik a paraszti rétegből jönnek. Ők más formában, más célból, de még kapcsolódnak e paraszti világ ábrázolásához. Megfigyelhető, hogy az '50-es évek népeletet ábrázoló íróinak viszonyulása az ábrázolás tárgyához meglehetősen kritikus. E kritikai attitűd leginkább Väinö Linna *Täällä Pohjantähden alla – A Sarkcsillag alatt* című trológiájában figyelhető meg, ahol a belülről – az ábrázolt társadalmi réteg szemszögéből – való ábrázolás a klasszikus népábrázolás külső nézőpontjának kritikáját is adja. E kritikai attitűd egyik okát a finnországi politikai gondolkodás bizonyos fokú balra tolódása adja, ami az írók múlttal való elszámolásának bíráló hozzáállását hozza magával. A trológia az 1918-as polgárháború eseményeit dolgozza fel egy bérlőcsalád életén keresztül, de már nem személyes élmények alapján, hanem egy későbbi nemzedék szemszögéből, ez magyarázza az írás múltat újraértékelő törekvését. Linna regényei esetében szólnunk kell Kivi regénypoétikájának módosult továbbéléséről. Kivihez hasonlóan ő sem egy központi figura köré építi fel a történetet – ahogy ez a népábrázoló művekre jellemző –, illetve hősei identifikációjában kifejezetten hangsúlyos szerepet szán a néhol a drámaformát idéző párbeszédnek. Ezt figyelhetjük meg a *Tuntematon sotilas (Ismeretlen katona)* című művében, ahol a középpontban álló fiatal katonák természetét jól megvilágítja beszédstílusuk eltérő módja, a jól elkülöníthető nyelvjárások.

Megfigyelhető, hogy ezen időszak népeletet ábrázoló prózai munkái ábrázolásmódjukat tekintve még a realizmus hagyományához kötődnek, ami némiképp módosulva, ám alapjaiban megmarad a későbbi évtizedekben is. E módosulás egyik megvalósítója Eeva Joenpelto, kinek realizmusa nem követi a klasszikus népábrázolás hagyományait. Műveiben valószínű alakokat ábrázol, de lélektanilag már nem igyekszik magyarázni őket, nyelvét dísztelen hétköznapiság jellemzi, elbeszélője érezhető távolságot tart az ábrázolás tárgyától. Az '50-es években ezek az írások szívesen tárgyalják a nemzedékek ellentétének problematikáját, próbálnak valamiféle korrajzot adni, ügyelve a tárgyszerűségre. Foglalkoztatja őket természetesen a háború után gyorsan változó finn társadalom kérdése is. Ennek okán gyakori motívum a

változó falu – ami még nem város, de már terjeszkedőben van, vagy épp elnéptelenedik – képe, illetve előfordul a múlt eseményeinek társadalomtörténeti megközelítése is (pl. Eeva Joenpelto: *Johannes vain – Csak Johannes, Neito kulkee vetten päällä – Szűz jár a vízen, Kipinöivät vuodet – A szikrázó évek stb.*; Leo Kalervo: *Pyöriille rakennettu – Kerékre építve stb.*). Rokonságot tart az ötvenes évek világnézetével, a múlt átértékelésének igényével Paavo Rintala, aki egyes regényeiben (pl. *Rikas ja köyhä – A gazdag és a szegény*) morális alapokon tárgyalja az egyes társadalmi rétegek egymáshoz való viszonyát.

Megfigyelhető tehát, hogy a háború utáni finn próza irányvonalának alakulását részben a közelmúlt eseményeivel való leszámolás, a múlt átértékelésének lehetőségei, részben a művészi kifejezés eszközeinek megújítására tett kísérletek határozzák meg. Az '50-es években – a háborús regényeket kivéve – az irodalom és a társadalmi-politikai élet kapcsolata még nem mondható közvetlennek. Ez változik meg a '60-as évekre, amikor már a politikailag elkötelezett irodalom előrejutásával kell számolnunk, minek következtében kialakul a kor aktuális eseményeire közvetlenül reagáló, erősen politikai színezetű riport- és pamfletirodalom. Ekkor jelentkezik az az új írónemzedék, amelyik már nem őriz közvetlen személyes emlékeket a háborúról, így a múlt átértékelése helyett a jelen megoldatlan kérdései felé fordul. Megjegyzendő azonban, hogy dokumentumot és riportot mégis inkább a szociológusok és a szerkesztők írtak, ugyanis az írók – mint korábban is – most sem mondtak le a fiktív elbeszélés hagyományáról. Az irodalom ilyen erősen politikai elkötelezettsége csupán egy évtizedig tartott, ugyanis a '70-es években a szépirodalom jelentőségét és a művészi színvonal kritériumainak érvényességét féltők élesen felléptek az irodalom átpolitizálódása ellen.

A '60-70-es évek népábrázolásának egyik fő témáját az iparosodó Finnország egyik központi jelensége, a nagy elvándorlás (*suuri muutto*), azaz a falusi lakosság városba való költözése, a vidék népességének radikális csökkenése, illetve az ezzel járó társadalmi átalakulás folyamata adta. Megjegyzendő azonban, hogy a népábrázolás e társadalmi, politikai, gazdasági változások ellenére sem merült ki, ám a századelő klasszikus népábrázolásához képest jócskán megváltozott. A nagyvárosok kialakulásának centralizáló hatása az irodalomban is megmutatkozott, ami a helyi (ez bizonyos tájegységhez, vidékhez kötődő) irodalmak bizonyos szintű visszaszorulását okozta. Ennek ellenhatásaként a '60-as években irodalmi csoportosulások jöttek létre, amelyek a kulturális élet decentralizálását követelve a helyi irodalmak létjogosultságát próbálták erősíteni. A kor népábrázoló regényei tehát a nagy elvándorlás, a városiasodás, a társadalomszerkezet átalakulásának, a vidéki lakosság beilleszkedési nehézségeinek tárgyalásán túl próbáltak érvényt szerezni a vidéknek, s

így a helyi irodalmaknak kapcsolódva a háború előtti hagyományhoz. Matti Mäkelä *Suuri muutto* (Otava. Helsinki, 1986.) című könyvében a '60-70-es évek népábrázoló prózájáról értekezve e regényekre a *vidékábrázoló* terminust alkalmazza, ami a klasszikus hagyománytól való eltávolodásában érezteti a hagyomány más formában való továbbélését is. E fogalomváltás magában foglalja, hogy ezek a regények már nem annyira az egyes társadalmi rétegek közti különbségekben gondolkodnak, hanem sokkal inkább a vidék–város oppozícióban, ahol a vidék ellenpontosódik az iparosodó várossal, s szimbolikusan a tegnapi életformáját, értékeit képviseli. A milió ezekben a regényekben már nem háttérként szerepel, amit az elbeszélő az alsóbb társadalmi rétegek életformáját igazolására beépít érvrendszerébe, hanem a milió itt a témát adja, hiszen a regény célja a vidék, a vidéki élet bemutatása a városi életformával szemben. Tehát a társadalmi aspektus alakul itt át, amennyiben nem a paraszti réteg életformája a bemutatás tárgya, hanem a vidéki, falusi lét mibenlétének meghatározása. Ebből következően a regényekben a társadalmi réteg szempontját a falu szempontja váltja fel, s a klasszikus népábrázoló fejlődésregény-jelleg helyett egyfajta közösségábrázolás lesz meghatározó. A milió alapja tehát a falu, ami mellett ott van a város, távolabb a nagyváros, illetve Svédország, hiszen az kínált munkalehetőséget a munkanélküliek számára.

Megfigyelhető, hogy a vidékábrázoló regényeket a városiasodás mellett elsősorban a hibás agrárpolitikai intézkedések és ezek következményei foglalkoztatják, mint amilyen például a földek ún. becsomagolása³⁶⁷ volt (pakettipeltolaki), mely intézkedés elnéptelenítette a határ menti területeket, ezzel párhuzamosan pedig növelte a városi lakosság számát, illetve a Svédországba való kivándorlást. E téma feldolgozására egy sajátos, a tényekre támaszkodó realista ábrázolásmód volt jellemző, mely a klasszikus népábrázoló regények ábrázolásmódjával tart rokonságot.³⁶⁸ Ezekre a vidékábrázoló regényekre jellemző, hogy egyik fő céljuknak tartják kiállni a vidék értéke, jelentősége mellett, mely protestálás elsősorban az adódó társadalmi, szociális problémák tárgyalásában mutatkozik meg. Ezzel kapcsolatosan negatívan ítélik meg a városi felgyorsult életet, a kényszerköltözés tényét, a munka bérmunkává változását stb., amivel együtt járónak ítélik, hogy a vidéki ember gyökértelennek, idegennek érzi magát az új környezetben. A realiztikus közelítésmód is változáson megy át ebben az időszakban, hisz míg a '60-as években a helyi, lokális nézőpont

³⁶⁷ A földek becsomagolása a kisbirtokok nagy száma miatt kialakult mezőgazdasági túltermelés visszaszorítására tett intézkedés, melynek értelmében az állam fizetett a termelőknek a leölt állatok után, illetve kártérítés fejében szorgalmazta, hogy a termelők földjeik egy részét hagyják parlagon, tehát "csomagolják be".

³⁶⁸ Mäkelä szavaival élve: pakettipeltorealismi. In: Mäkelä: i. m. 14.

még reális kiindulópontként él, addig egy évtizeddel később ez a lokalitás erősen szimbolikus jelleget ölt.

A háború utáni népábrázoló regényeknek a klasszikus hagyománytól való eltérésében bizonyos folyamatjelleg fedezhetünk fel: a háború utáni másfél évtizedben egyesek a hagyományos népábrázoláshoz kapcsolódva fenntartják a haanpäai hagyományt (Rinne, Lounaja, Huovinen, Leskinen), sőt a '60-as évek elején például Linna trilógiájának harmadik része, Merinen, Kinnunen, Suomela egyes regényeinek a vidékre irányuló nézőpontja a harmincas évekbeli attitűddel teljes mértékben rokon. Ezekben a hagyományos finn vidék még mozdulatlan egységként mutatkozik a bűnös város mellett, a vidék még nem fő téma itt, csupán háttér, ahol a hagyományosnak mondható cselekmény, illetve a múlt átértékelése zajlik. A vidékébrázolás másik iránya (főként a '60-as években) a nagy elvándorlás tényére reagál, így a kor aktuális kérdéseivel foglalkozik, ezzel párhuzamosan a milió témává változik (Lappalainen, Isotalo, Puhakka, Pakkala, Hyry stb. regényei). A '70-es években a nagy elvándorlás időszaka már múltbéli esemény, így megint előtérbe kerülnek a múlt felé tekintő regények, így a történelmi szociálepika³⁶⁹ körébe sorolható írók a saját társadalmi rétegük kultúrtörténetét írják (Turunen, Arvola, Sinkkonen, Salama, Ruuth). A változás életérzésének ábrázolása tehát a változás történetének bemutatásává, értékelésévé változott.

Az említett vidékébrázoló írásokban (főként a '60-70-es években) a falvak létjogosultsága mindig hangsúlyozott azzal együtt, hogy az iparosodással, urbanizációval járó változásban, fejlődésben részt kell venniük. A falu szellemi központja már nem a templomos falu, hanem a közeli város, ami az idősebb nemzedék számára teljességgel arctalan, idegen közeg. A változásnak megfelelően a falu társadalmi is átalakul: a gazdag kereskedőket, cipészeket, szabókat, kovácsokat, pálinkafőzőket, papokat, politikusokat, szolgabírókat, espereseket felváltja a kisvállalkozók, községi polgárok, telekspekulánsok, képviselők, ingatlanügynökök heterogén közössége. Az egyes elbeszélések történései rövid időtartamot ölelnek fel (nyár, pár nap, vagy akár csak egy), az időperspektíva – mint már említettük – gyakorta történelmi, időtlen, általánosító értelmű elbeszélés igen ritka.

Megfigyelhető, hogy a legidősebb nemzedék időszemléletét a természet határozza meg, ennek megfelelően a ciklikusság érvényesül, a középnemzedéket a földmunkák szabályozzák, míg a fiatalokra a városi kultúra időtényezője lesz érvényes (szüret, nyári történések stb.).

³⁶⁹ Itt a Mäkelä által használt fogalommal élek.

Fontos megemlítenünk e regények szereplőit, akiket Mäkelä az alábbi kategóriákba sorol.³⁷⁰ A regényhősök egy részét az idősek, a háború előtti nemzedéke adja, akikre jellemző az újjal szemben való idegenség (l. a klasszikus népábrázolás hagyománya, pl. Juhani Aho említett regényei), a kényszerű fejlődéshez való kritikus hozzáállás. Ők még a természet ritmusa szerint meghatározottak, annak törvényei szerint élnek. Jellemzően szűkszavúak, visszahúzódók, hiszen a változás miatt úgy érzik, nincs rájuk szükség, ám elveikről nem hajlandók lemondani. Az elbeszélő számára élettapasztalatuk, tudásuk tiszteletet ébreszt irántuk, értékelésüknek ez az alapja. A szereplők másik fontos csoportja a kistermelők rétege, akik általában a regény főszereplői. Fiatalkori élményük a háború, mely befolyásolta életüket. A falu számukra nem annyira életformájukhoz, mint inkább foglalkozásukhoz kötöten határozódik meg, többségük ún. új földműves: a félreeső falvak kis földterületeinek gazdája. Az elbeszélő főként azokra koncentrálnak, akiknek a változás nehézséget jelentett. E réteg döntéseinek meghatározói a helyi, illetve a helsinki urak. Megfigyelhető, hogy a klasszikus népábrázolás egyik fontos motívuma, az úrgyűlölet, itt már nem játszik fontos szerepet, hiszen a megváltozott társadalmi helyzetben az urakra való ráutaltság elfogadott tényként értelmeződik. Életszínvonaluk magasabb a századelő szegényparasztjaihoz képest, és tudják, hogy a helyi és a városi kultúra átmenetét képezik, így kezdik elfogadni a városi kultúra értékeit. A szereplők harmadik csoportjába az ún. falu bölcse-bolondja típus tartozik: ők bizonyos mértékben a rezonőr szerepét töltik be.³⁷¹ A háború utáni vidékébrázoló regényekben ők az utolsó ellenzői a főhősök által tapasztalt kultúraváltásnak. A fiatal nemzedék jelenlétével is számolnunk kell e prózai műveket illetően, annál is inkább, mivel az írók egyik nemzedéke is innen kerül ki. Sok esetben megfigyelhető, hogy az előbb említettek az ő szemszögükből ábrázolódnak. A fiatal nemzedék útkeresésére jellemző, hogy egy részük a munkáséletet választja, míg mások tanulni mennek Svédországba, elsősorban egyetemre. Nekik nem okoz gondot a régi elhagyása, a fejlődésben való részvétel számukra természetes folyamat. Az idősek munkájának értéke megváltozott az ő szemszögükből, pusztán az életszínvonal kérdéseként ábrázolódnak, morális értéke megfogyatkozott. A változással járó értékmódosulás az ő esetükben mutatkozik meg leginkább. Fontos csoportját alkotják a szereplőknek az idegenek. Heterogén csoportról van itt szó, mégis megegyeznek általában abban, hogy ők egy idegen életszemlélet, kultúrkör képviselői, akik valamilyen okból a falusi miliőbe kényszerülnek. Ők azok, akik kihasználják

³⁷⁰ Mäkelä: i. m. 54-89.

³⁷¹ E figura előzményeit megfigyelhetjük a klasszikus népábrázoló regényekben is többek között Kivi, Aho, Jotuni, Huovinen, Linna műveiben.

a változást, igyekeznek mindent a saját hasznukra fordítani, így nem meglepő, hogy általában negatív színben tűnnek fel. Kedvezőbben ábrázoltak az olyan foglalkozásúak (favásárlók, gazdasági tanácsadók stb.), akik a falusiak eligazodását segítik a megváltozott helyzetben. Pozitív megvilágításra is találunk példát, mégpedig a kereskedő és a tanár személyében, akik az idegen értékek közvetítőiből lassan a falu életben maradásának szimbólumává válnak, akik a falusiakhoz hasonlóan szintén elbizonytalanodnak a változás kedvező megítélésében. Az idegenek közül veszélyforrást jelentenek azok, akik bizonyos hatalmi pozícióval bírnak, illetve akik pusztán jelenlétükkel idegen értékeket hoznak a faluba (pl. nyaralótulajdonosok). Az idegenek negatív megítéléséből is látszik, hogy ezen írók központi törekvése a helyi/vidéki kultúra védelmezése.

A vidékébrázoló regényekre jellemző, hogy a változás bemutatásának kerete gyakorta valamilyen szerencsétlenség vagy szükségállapot, utalván a változással kapcsolatos előítéletekre. A változás kifejezésének két fontos motívuma pedig az útépités, illetve a televízió.

A népábrázolás hagyománya tehát tovább él a háború utáni finn prózában, természetesen témaválasztásában, poétikai megformáltságában, a témához való viszonyulásában követi a kor gazdasági, társadalmi, politikai és irodalmi változásait, így némiképp elszakad a klasszikus hagyomány fő vonalától. A legnagyobb eltávolodást abban látom, hogy már nem egy társadalmi réteg bemutatása a cél, hanem az életformaváltás következtében a létjogosultságában megkérdőjelezett, ősinek számító falusi létforma kerül a megvilágítás középpontjába. Az elbeszélői attitűd annyiban rokonnak mondható, hogy az elbeszélő az ábrázolás tárgyának (a paraszt/a falu) pártjára áll, bár a változás elkerülhetetlen voltát, illetve a falunak a fejlődésben való részvételét e regények általában elismerik.³⁷²

³⁷² A népábrázolás háború utáni továbbélésével kapcsolatban vö. Mäkelä: i. m.; Laitinen 2. 379-; Suomen kirjallisuushistoria. III. Szerk.: Lea Rajola. SKS. Helsinki, 1999.

8. ÖSSZEFOGLALÁS

A népábrázoló írások esetében az egyik legfontosabb kérdés az ábrázolt társadalmi réteghez való közelítés perspektívája, iránya, vagyis az, hogy az ábrázolásnak kizárólag tárgya, vagy esetleg alanya is a bemutatni kívánt paraszti réteg. Vizsgálódásaim során ezzel kapcsolatosan arra a következtetésre jutottam, hogy a népábrázolás tradíciójának fő vonalához tartozó művek esetében – s ez igaz lesz Jotuni, Kianto, Kallas és Sillanpää prózájára is – az ábrázolt paraszti réteghez való közelítés alapvetően megértő, ám e közelítés iránya az e rétegtől eltávolodott, illetve bizonyos távolságban lévő értelmiség szemszöge felől értendő.³⁷³ Ezekben az írásokban az elbeszélő olvasóját is az értelmiség köréből valónak gondolja, akinek idegen e paraszti környezet. E beszédhelyzet következménye a narrátor hangsúlyos jelenléte az elbeszélésben. Ez elsődlegesen a narrátornak abban a törekvésében mutatkozik meg, hogy irányítani akarja teremtett közönsége figyelmét, így a tényleges olvasó számára is kijelöli az értelmezés lehetséges irányát. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozom, hogy a finn társadalom alapvetően agrártársadalom, mely viszonylag kis számú és főként fiatal művelt, értelmiségi réteggel rendelkezik a XX. század első harmadában, így valójában csaknem minden írói világ élményi háttérében e falusi parasztság élete áll. Ebből következően e társadalmi réteget ábrázolva az értelmiség saját gyökereit, kultúrájának alapját vizsgálja.³⁷⁴ Ebből a gondolatból kiindulva értelmezhetjük e paraszti réteg emberi értékeinek hangsúlyozását is, hiszen ennek bizonyítása csak annak szükséges, aki e rétegtől már eltávolodott, azt kívülről képes szemlélni.

A paraszti réteg megjelenését tekintve e népábrázoló írásokról megállapítható, hogy Runeberg korában egészen a XIX. század utolsó harmadáig a szegényparaszti réteg csak az irodalmi művek mellékszereplője, hiszen Runeberg is még jórészt az önállóan gazdálkodó paraszt képét rajzolja meg.³⁷⁵ Ez a kép gyökeresen a XX. században változik meg, amikor az ábrázolás tárgya főként a legszegényebb, legkiszolgáltatottabb paraszti réteg lesz, a társadalmi hierarchia alján elfoglalt helyének, életmódjának bemutatása. Ezt indokolja, hogy a századelő egyik legfontosabb kérdése az 1918-as bérlőtörvényig a zsellér- vagy bérlőkérdés, amely hangot kap az irodalomban.

³⁷³ Ezt világosan alátámasztja Kianto, illetve Jotuni műveinek példája, hiszen azok az értelmiség kritikájaként is értelmezhetők.

³⁷⁴ vö. Saarihuoma: i. m. 226.

³⁷⁵ Itt párhuzamot vonhatunk a XIX. század magyar prózairodalmával, ahol még a gazdálkodó paraszt is csak mellékszereplő általában. (pl. Jókai)

Az elemzett regények tanúsága szerint a XIX. században kezdődő népábrázoló hagyomány – ami tulajdonképpen a finn irodalom fő irányvonalát jelenti – a XX. század első felében is tovább él, bár a témához, illetve az ábrázolás tárgyához, azaz a parasztsághoz való közelítésben, az egyes művek poétikai megformáltságában, stílusválasztásában jelentős eltérések tapasztalhatók.

Kiantótól Sillanpää felé haladva egyre világosabban megmutatkozik, hogy a regények egyre kevésbé akarnak tanító célzatúak lenni, sokkal inkább az egyéni sorsok bemutatása válik fontossá számukra. Ezzel kapcsolatban bizonyos fokozatosság is felfedezhető az elemzett regények között. Az aktuális politikai eseményekkel leginkább *A vörös vonal* tart rokonságot, amely voltaképpen az első parlamenti választások szemléltetéseként is értelmezhető. Ebből következően egyfajta tanító célzatosság érvényesülése ebben az esetben mégis megfigyelhető, amennyiben egyéni sorsok bemutatása révén kívánja a regény felhívni a figyelmet egy társadalmi réteg kiszolgáltatottságára, szociális helyzetére, illetve a hatalom birtokosainak önző magatartására. A *Ryysyrannan Jooseppi* története már kevésbé kötődik a regény háttéréül szolgáló időszerű politikai eseményekhez, sokkal inkább a szegényparasztságnak mint társadalmi rétegnek az életformája, életminősége válik fontossá benne. Megfigyelhető azonban, hogy ezen életforma szintén egyéni sorsokban tárul fel, s ilyenformán a regény az egyén boldogulásának lehetőségeit vizsgálja a paraszti közegben. A regények elbeszélője értelmiségi olvasót feltételezve itt sem mond le bizonyos fokú didaktikus célzat érvényesítéséről, amit azonban a komikus, szatirikus megvilágítás némiképp ellensúlyoz. Mindkét Kianto-regényben szembetűnő egyfajta kritikai attitűd érvényesítése. Ez a kritika közvetlenül érinti a hatalom birtokosait a paraszti réteghez való viszonyuk kapcsán, e paraszti réteg szellemi készületlenségét, illetve közvetve az értelmiséget (*A vörös vonal* esetében a politizáló értelmiséget), hiszen a kor elvárása szerint az ő feladatuk volna az alsóbb néprétegek életminőségének javítása. Ez a tendencia érvényesülni látszik Joel Lehtonen említett regényében is, ám itt a parasztság szellemi készületlenségének kritikája kiegészül az életben való céltalanság, érdektelenség bírálatával, ami lehetetlenné teszi a segítő szándékú közeledés érvényesülését. E regények célzatossága abban érezhető leginkább, hogy hangsúlyozottan az értelmiségnek szólnak, figyelmeztetvén őket a szegényparasztság szociális körülményeinek javítására. Az értelmiséget érintő kritika még közvetettebben jelentkezik Nyman alakjával kapcsolatban, ám itt a tisztelendőnek a parasztság felé irányuló segítő szándékú közeledése feledteti az olvasóval annak a jellegzetes értelmiségi alaknak a bírálatát, aki képtelen saját életének irányítására, csavargó életmódot folytat, következésképp a parasztság szociális körülményeinek javítására is képtelen. Jotuni elbeszélése esetében jól

látható, hogyan épül föl egyéni sorsok összekapcsolásából egy közösség életformája, mibenléte. A közelítés iránya meghatározó: az egyéni keresztül jutunk el a közösségig, illetve az egyéni sorsokból következtethetünk a közösségre. Ez azt jelenti, hogy belülről tárul föl az életforma, ami közvetlenebbé teszi a bemutatást. Fontos megjegyeznünk, hogy a XX. századi népábrázoló regények esetében az egyéni sorsok minden esetben lényegiek, mivel az írók az egyén érvényesülési lehetőségein keresztül kívánják meghatározni e paraszti életformát. Ez a törekvés a legtisztábban *A farkasmenyasszony* Aalója esetében figyelhető meg, mivel e kisregény már egyáltalán nem kapcsolódik időszerű politikai eseményekhez, nem érvényesít semmiféle nevelő célzatot, sőt még a parasztság mint társadalmi réteg sem válik mérvadóvá a regény értékrendszerében. Egyén és közösség viszonya, illetve az individuuum kiteljesedési lehetőségei lesznek itt fontosak, a közösség összetétele másodlagos csupán, vagyis a parasztság csak háttérként van jelen. Aalo a farkas létformájában találja meg a kiteljesedés lehetőségét. Kallas az ember ősi archetípusát keresi az ő alakjában, miközben magát a történetet mitikus perspektívába helyezi. Az egyén közösséggel szembeni elsődlegességének tekintetében *A farkasmenyasszonnyal* szoros rokonságot mutat a Sillanpää-regény, ám ott a parasztság társadalmi vonatkozása Kustaa Salmelus alakja kapcsán ismét meghatározó lesz. Silja életének tárgyalásakor azonban a közösség – jelenvalóságától eltekintve – szinte lényegtelené válik, kizárólag Silja természettel egybeforrt élete kerül a középpontba. A paraszti réteg mint közösség meghatározása talán ebben az esetben marad leginkább háttérben, hiszen itt az ember természetbe ágyazottságának gondolata válik a megformálás alapeszményévé. Az egyén mellett a természet is főszereplő lesz, e kettő összetartozása, az embernek a természetben való kiteljesedése adja a történet magját.

A társadalmi, politikai változások kínálta téma tehát nem uralja a népábrázoló prózai művek egészét, bár teljesen eltávolodni ettől, archaikus krónikastílust teremtve csak Kallas tud. Közös jellemzőjük e regényeknek, hogy a paraszt főszereplőként jelenik meg bennük, s jórészt társadalmi kategóriaként határozódik meg.

Az elemzett regények alapján elmondható, hogy a XX. századi népábrázolás elsősorban a szegényparaszti rétegre összpontosítja figyelmét. Egyeseket e közösség társadalmi vonatkozása érdekel (Kianto, a Sillanpää – a Kustaa Salmelus sorsát bemutató fejezet), másokat a közösség mibenléte (Jotuni) vagy abban az egyén szerepe (Kallas), megint mások pedig a történet kereteként használják a paraszti miliót (Sillanpää – a Silja életéről szóló fejezet). Választásom e regényeket illetően nem jelenti azt, hogy az egyes poétikai kategóriákat kizárólag a dolgozatban tárgyalt művek képviselik, sokkal inkább igaz az, hogy a kategória jellemzőit az adott regényben vélem egységesen megvalósulni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alhoniemi, Pirkko: Isänmaan korkeat veisut. – Turun ja Helsingin romantiikan runouden patrioottiset ja kansalliset motiivipiirit. SKS. Helsinki, 1969.
- Bal, Mieke: A leírás mint narráció. In: Narratívák 2. Szerk.: Thomka Beáta. Kijárat Kiadó. Bp., 1998.
- Bán Aladár: F. E. Sillanpää. In: Koszorú 1940/2. 65-75.
- Bergson, Henri: A nevetés. Gondolat Kiadó. Bp., 1968.
- Bori Imre: Tényregény az 1930-as években. In: Szintézis nélküli évek. Szerk.: Kabdebó Lóránt, Kulcsár Szabó Ernő. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó. Pécs, 1993.
- Bödöcs Pál: Észak beszél. Kairosz Kiadó. Bp., 2000.
- Czine Mihály: Móricz Zsigmond. Gondolat Kiadó. Bp., 1968.
- Czine Mihály: Móricz Zsigmond útja a forradalmakig. Magvető Kiadó. Bp., 1960.
- de Man, Paul: A temporalitás retorikája. In: Az irodalom elméletei I. Jelenkor Kiadó. Pécs, 1996. 5-60.
- Finnország története. Szerk.: Anssi Halmesvirta. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen, 2001.
- Fuocault, Michel: A hatalom mikrofizikája. In: Nyelv a végtelenhez. Latin betűk. Debrecen, 2000. 307-330.
- Fuocault, Michel: Az értelmiség és a hatalom. In: Nyelv a végtelenhez. Latin betűk. Debrecen, 2000. 241-249.
- Fuocault, Michel—Rabinow, Paul: Kaupunki, tila, valta. TTKK. A. Yhdyskuntasuunnittelun laitos. Tampere, 1989.
- Füsi József: Sillanpää, a finn Nobel-díjas. In: Az Ország Útja 1939/12. 640-642.
- Genette, Gérard: Az elbeszélő diszkurzus. In: Az irodalom elméletei I. Jelenkor Kiadó. Pécs, 1996. 61-98.
- Görömbei András: A magyar irodalom rövid története. Folia Hungarica 6. Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos. Helsinki, 1992.
- Hajnády Zoltán: Lev Tolsztoj. – Tragikum, halál, katarzis. Akadémiai Kiadó. Bp., 1985.
- Horváth Károly: A romantika értékrendszere. Balassi Kiadó. Bp., 1997.
- Huhtala, Liisi: Jälkirealistien aika? In: Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla. Kustannuskiila Oy. 1985. 111-120.
- Huhtala, Liisi: Kuu torpparin aurinko. SKS. Helsinki, 1981.
- Hypén, Tarja-Liisa: Kuvassa oikealla Juhani Aho. SKS. Helsinki, 1999.
- Hypén, Tarja-Liisa: Klassikon julkinen identiteetti. In: Identiteettiongelmia suomalaisessa kirjallisuudessa. Szerk.: Kaisa Kurikka. Turku, 1995. 287-300.

- Imre László: "A csendes eltűnődések verőfénye" – Németh László Sillanpääről. In: Imre László: Irodalom és küldetés. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc, 2000. 75-80.
- Imre László: Műfajttörténet és/vagy komparatiztika. Tiszatáj Könyvek. Szeged, 2002.
- Iser, Wolfgang: A fikcionalás aktusai. In: Az irodalom elméletei IV. Jelenkor Kiadó. Pécs, 1997. 51-83.
- Jotuni, Maria: Arkielämä. SKS. Helsinki, 1994.
- Jotuni, Maria: Hétköznapiok. In: A farkasmenyasszony. Sorozatszerk.: Karig Sára. Európa Könyvkiadó. Bp., 1985. 257-372.
- Järventausta, Arvi: A finn regény problémái. In: Debreceni Szemle 1938/1. 14-19.
- Kallas, Aino: A farkasmenyasszony. In: A farkasmenyasszony. Sorozatszerk.: Karig Sára. Európa Könyvkiadó. Bp., 1985. 491-551.
- Kallas, Aino: Sudenmorsian: hiidenmaalainen tarina. Otava. Helsinki, 1979.
- Kallio, O. A.: Uudempi suomalainen kirjallisuus II. WSOY. Porvoo, 1912.
- Karhu, Eino: Suomen kirjallisuus runonlaulujista 1800-luvun loppuun II. Kansankulttuuri Oy. Helsinki, 1979.
- Karkama, Pertti: Sosiaalinen konfliktromaani. Oulu, 1971.
- Kianto, Ilmari: A vörös vonal. In: A farkasmenyasszony. Sorozatszerk.: Karig Sára. Európa Könyvkiadó. Bp., 1985. 119-256.
- Kianto, Ilmari: Punainen viiva. Otava. Helsinki, 1959.
- Kianto, Ilmari: Ryysyrannan Jooseppi. Otava. Helsinki, 1952.
- Klinge, Matti: Finnország rövid története. In Forma Kiadó. Nyíregyháza, 1993.
- Kodolányi János: Frans Eemil Sillanpää. In: Nagyvilág 1959/4. 539.
- Koskela, Lasse: Katkotut sormet ja enkelten suru. Otava. Helsinki, 1988.
- Koskenniemi, V. A.: Maila Talvio. WSOY. Porvoo-Helsinki, 1946.
- Koskimies, Rafael: F. E. Sillanpää. In: F. E. Sillanpää: Valitut teokset. Otava. Helsinki, 1969. 3-10.
- Koskimies, Rafael: Runebergin Suomi. SKS. Helsinki, 1977.
- Koskimies, Rafael: Suomen kirjallisuus IV. Otava. Helsinki, 1965.
- Kouki, Elina: "Moderni" kansankuvauksessa. In: Tutkielmia suomalaisesta modernismista. Szerk.: Tuiju Takala, Juha Hyvärinen. Turun yliopiston offsetpaino. Turku, 1990. 101-129.
- Krogerus, Tellervo: Realismi ja idealismi. In: Kirjallinen linja (Valvoja ja Aika 1907-1922). SKS. Helsinki, 1992. 59-97.
- Kupiainen, Unto: Huumorin sukupolvi. WSOY. Helsinki, 1954.
- Kupiainen, Unto: Suomen kirjallisuuden vaiheet. WSOY. Helsinki, 1961.

- Laitinen, Kai: A finn irodalom története. Gondolat Kiadó. Bp., 1981.
- Laitinen, Kai: Aino Kallas 1897-1921. Otava. Helsinki, 1973.
- Laitinen, Kai: Metsästä kaupunkiin. Otava. Helsinki, 1984.
- Laitinen, Kai: Suomen kirjallisuus 1917-1967. Otava. Helsinki, 1967.
- Laurila, Aarne: F. E. Sillanpää romaanitaide kirjailijan asenteiden ja kertojan aseman kannalta. Otava. Keuruu, 1979.
- Laurila, Vihtori: Ilmari Kianto. Otava. Helsinki, 1944.
- Leino, Eino: Pohjolan kirjailijoita. SKS. Helsinki, 1979.
- Leino, Eino: Suomalaisia kirjailijoita. SKS. Helsinki, 1983.
- Lengyel Béla: Gorkij és Nietzsche. Akadémiai Kiadó. Bp., 1979.
- Lengyel Béla: Gorkij. Gondolat Kiadó. Bp., 1983.
- Lukács György: A realizmus problémái. Athenaeum. Bp., é. n.
- Lukács György: Szocialista realizmus – Nagy orosz realisták. Zrínyi Katonai Kiadó. Bp., 1985.
- Mäkelä, Matti: Suuri muutto. Otava. Helsinki, 1986.
- Marginalia ja kirjallisuus. Szerk.: Matti Savolainen. SKS. Helsinki, 1995.
- Marjanen, Kaarlo: Näkökulma. WSOY. Porvoo–Helsinki, 1958.
- Nádass József: Jegyzetek finn regényekről. In: Nagyvilág 1957/1. 159-160.
- Nagypál István: Silja. In: Nyugat 1940/1. 53-54.
- Némedi Dénes: A népi szociográfia 1930-1938. Gondolat Kiadó. Bp., 1985.
- Németh László: Silja. In: A minőség forradalma — Kisebbségben. II. Püski Kiadó. Bp., 1992.
- Nevala, Maria-Liisa: Kianto. SKS. Helsinki, 1986.
- Niemi, Irmeli: Maria Jotunin pienproosan ääriiivoja. In: Maria Jotuni: Novelleja ja muuta proosaa I. Szerk.: Irmeli Niemi. Otava. Helsinki, 1980. 5-14.
- Niemi, Juhani: Kansanrakastaja vai kansanvihollinen? – Näkökulma Ilmari Kiannon Punaiseen viivaan. In: Juhani Niemi: Hiidenkiven arvoitus. Arvi A. Karisto. Hämeenlinna, 1985. 123-137.
- Nokkala, Armo: Tolstolaisuus Suomessa. Tammi. Helsinki, 1958.
- N. Sebestyén Irén: Sillanpää F. E. In: Budapesti Szemle 1940/1. 112-138.
- Nyíri Tamás: A filozófiai gondolkodás fejlődése. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Bp., é. n.
- Pitkäsalo, Eliisa: Kahtiajakaantuneisuus Mihály Babitsin pienoisromaanissa A gólyakalifa. Pro gradu-työ Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitoksella. Syksy 1997.

- Pócs Éva: Démoni megszállottság és ördögűzés közép-kelet-európai népi hiedelemrendszerekben. In: Demonológia és boszorkányság Európában. Szerk.: Pócs Éva. L' Harmattan—PTE Néprajz Tanszék. Bp., 2001. 137-198.
- Pócs Éva: Transz és látomás Európa népi kultúráiban. In: Eksztázis, álom, látomás. Szerk.: Pócs Éva. Balassi Kiadó. Bp., 1998. 21. 15-55.
- Rajala, Panu: Siljan synty. F. E. Sillanpää vuosina 1923-1931. SKS. Helsinki, 1988.
- Russel, Bertrand: A nyugati filozófia története. Göncöl Kiadó. h. n. 1994.
- Saariluoma, Liisa: Biologiaa romaanin struktuurissa? In: Vaihtuva muoto. Szerk.: Risto Turunen, Liisa Saariluoma, Dietrich Assmann. SKS. Helsinki, 1992.
- Saariluoma, Liisa: Muuttuva romaani. Karisto Oy. Hämeenlinna, 1989.
- Saariluoma, Liisa: Unohdetun kansan ääni. In: Marginalia ja kirjallisuus. Szerk.: Matti Savolainen. SKS. Helsinki, 1995.
- Sain roolin johon en mahdu” – Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Szerk.: Maria-Liisa Nevala. Otava. Helsinki, 1989.
- Sala, Kaarina: Balladi ihmisen yö- ja päiväminästä. In: Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 31. Szerk.: Ippo Tiitinen. SKS. Helsinki, 1979. 139-154.
- Sarajas, Annamari: Vuosisadanalku Maria Jotunin tuotannossa. In: Annamari Sarajas: Orfeus nukkuu. WSOY. Porvoo—Helsinki, 1980. 173-191.
- Sarajas, Annamari: Viimeiset romantikot. WSOY. Porvoo—Helsinki, 1962.
- Sillanpää, F. E.: Hurskas kurjuus – Nuorena nukkunut – Ihmiset suviyössä. Otava. Helsinki, 1982.
- Sillanpää, F. E.: Silja. Európa Könyvkiadó. Bp., 1981. 5-277.
- Sóter István: Móricz Zsigmond és a világ szorongatása. In: Alföld 1979/7. 47-73.
- Suomalainen kirjallisuushistoria I. Szerk.: Lea Rajola. SKS. Helsinki, 1999.
- Suomen historian pikkujättiläinen. Főszerk.: Seppo Zetterberg. WSOY. Helsinki, 1997.
- Suomen kirjallisuus V. Szerk.: Annamari Sarajas. Otava. Helsinki, 1965.
- Suomen kirjallisuushistoria. 1. Szerk.: Lea Rajola. SKS. Helsinki, 1999.
- Suomen kirjallisuushistoria 2. Főszerk.: Yrjö Varpio. SKS. Helsinki, 1999.
- Syvöja, Hannu: “Suomen tulevaisuuden näen”– Nationalistinen traditio autonomian ajan historiallisessa romaanissa ja novellissa. SKS. Helsinki, 1998.
- Szalay Károly: Komikum, satíra, humor. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1983.
- Szegedy-Maszák Mihály: Felmagasztosítás és tönkretétel: nyelv a két háború közötti regényben. In: Szintézis nélküli évek. Szerk.: Kabdebó Lóránt, Kulcsár Szabó Ernő. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó. Pécs, 1993. 13-36.

- Szegedy-Maszák Mihály: Kemény Zsigmond. Szépirodalmi Kiadó. Bp., 1989.
- Szopori Nagy Lajos: Suomalainen sukuromaani. SKS. Helsinki, 1986.
- Szopori Nagy Lajos: F. E. Sillanpää Magyarországon. In: Alföld 1988/9. 90-94.
- Szörényi László–Szabó G. Zoltán: Kis magyar retorika. Helikon Kiadó. Bp., 1997.
- Talve, Ilmari: A finn népkultúra. Ethnica Kiadó. Debrecen, 2000.
- Tammi, Pekka: Kertova teksti. Gummerus. Jyväskylä, 1992.
- Tarkiainen, V.— Kauppinen, Eino: Suomalaisen kirjallisuuden historia. Otava. Helsinki, 1967.
- Tarkiainen, Viljo: Kansankirjailijoita katsomassa. Kirjapainoyhtiö Valo. Helsinki, 1904.
- Tóth G. Péter: Folyampróba – liturgikus vízpróba – boszorkányfürösztés. Istenítéleti eljárások a boszorkányperekben. In: Demonológia és boszorkányság Európában. Szerk.: Pócs Éva. L' Harmattan—PTE Néprajz Tanszék. Bp., 2001. 249-291.
- Török Endre: Lev Tolsztoj. Végtudat és regényforma. Kairosz Kiadó. h.n. 1999.
- Tutkielmia suomalaisesta modernismista. Szerk.: Tuija Takala ja Juha Hyvärinen. Turun yliopiston offsetpaino. Turku, 1990.
- Vaaskivi, T.: F. E. Sillanpää. Otava. Helsinki, 1937.
- Vajda Endre: Egy Nobel-díjas finn regény. In: Protestáns Szemle 1940. 56-59.
- Valk, Ülo: Az ész népi vallás és a keresztény demonológia kapcsolatai. In: Demonológia és boszorkányság Európában. Szerk.: Pócs Éva. L' Harmattan—PTE Néprajz Tanszék. Bp., 2001. 21-38.
- Varga Anikó: A Nobeldíjas F. E. Sillanpää regénye: Silja. In: Turán 1939. 141-142.
- Világirodalmi Lexikon V. Akadémiai Kiadó. Bp., 1977; VI. 1979; XIII. 1992.
- Viljanen, Lauri: Ajan ulottovuudet. WSOY. Porvoo–Helsinki, 1974.
- Vita Zsigmond: F. E. Sillanpää: Silja. In: Erdélyi Helikon 1939. 519-520.